Крішна

Верховний Бог-Особа

Його Божественна Милість А.Ч. Бгактіведанта Свамі Прабгупа̄да

ачар'я-засновник Міжнародного товариства свідомости Крішни

БГАКТІВЕДАНТА БУК ТРАСТ

Крішна

Верховний Бог-Особа

КНИГИ
Його Божественної Милости
А.Ч. Бгактіведанти Свамі Прабгупади

в українському перекладі:

Бгаґавад-ґӣта̄ як вона є
Крішна, Верховний Бог-Особа (в 2-ох томах)
Шрӣ Ӣшопанішад
Наука самоусвідомлення
Легка подорож на інші планети
Досконалість йоґи
Повчання Господа Чаітаньї
Путь до Кр̣шн̣и
Ра̄джа-відйа̄ — цар знання
Поза народженням та смертю
Кр̣шн̣а — джерело насолоди

англійською мовою:

Bhagavad-gītā As It Is
Śrīmad-Bhāgavatam, Cantos 1–10
Śrī Caitanya-caritāmṛta (17 volumes)
Teachings of Lord Caitanya
The Nectar of Devotion
The Nectar of Instruction
Śrī Īśopaniṣad
Easy Journey to Other Planets
The Journey of Self-Discovery
Kṛṣṇa Consciousness: The Topmost Yoga System
Kṛṣṇa, The Supreme Personality of Godhead
Perfect Questions, Perfect Answers
Teachings of Queen Kuntī
The Path of Perfection
Kṛṣṇa, the Reservoir of Pleasure
The Science of Self-Realization
Life Comes from Life
The Perfection of Yoga
Beyond Birth and Death
On the Way to Kṛṣṇa
Rāja-vidyā: The King of Knowledge
Elevation to Kṛṣṇa Consciousness
Kṛṣṇa Consciousness: The Matchless Gift
A Second Chance
Back to Godhead magazine (засновник)

Крішна
ВЕРХОВНИЙ БОГ-ОСОБА
ЧАСТИНА II

Виклад Десятої пісні «Шрімад-Бгаґаватам»

Його Божественна Милість

А.Ч. Бгактіведанта

Свамі Прабгупāда

ачар'я-засновник Міжнародного
товариства свідомости Крішни

БГАКТІВЕДАНТА БУК ТРАСТ

Kṛṣṇa, The Supreme Personality of Godhead,
Part Two (Ukrainian)

Якщо вас зацікавила ця книжка і ви бажаєте докладніше ознайомитись із засадами свідомости Крішни, звертайтеся на адресу, що вказана нижче.

Київ,
вул. Котовського 3, кв. 39;
тел. 440-73-09

ISBN 91-7149-148-1
ISBN 5-86175-059-9

ईश्वरः परमः कृष्णः सच्चिदानन्दविग्रहः ।
अनादिरादिर्गोविन्दः सर्वकारणकारणम् ॥१॥

ı̄ш́варах̣ парамах̣ кршн̣ах̣
сач-чід-а̄нанда-віґрахах̣
ана̄дір а̄дір ґовіндах̣
сарва-ка̄ран̣а-ка̄ран̣ам

Крішна — це Верховний Бог-Особа.
Він має вічне, повне блаженства духовне тіло.
Він є початок усьому, Йому ж немає початку.
Він є первісна причина всіх причин.

«Брахма-самхіта» (5.1)

Слово від Джорджа Харрісона

Крішну шукає кожний.

Деякі не усвідомлюють цього, однак і вони шукають Його.

КРІШНА — БОГ, Джерело всього сущого, Причина всього, що є, було чи колись буде.

БОГ безмежний, тому Імен в НЬОГО безліч. Аллах-Будда-Єгова-Рама: Всі вони — Крішна, всі вони — Одне.

Бог не абстракція; Його особа, а вона ВИЩА НАД УСЕ, ВІЧНА, БЛАЖЕННА і повна ЗНАННЯ, має і особистісні, і безособистісні риси. І краплині, і океану води притаманні ті самі якості, так і нашій свідомості притаманні якості Свідомости БОГА ... однак через ототожнення і через прив'язаність до матеріальної енерґії (фізичного тіла, чуттєвої втіхи, майна, свого «я» і так далі) наша істинна ТРАНСЦЕНДЕНТНА СВІДОМІСТЬ осквернена і, наче брудне люстро, нездатна віддзеркалювати правдивий образ.

Багато життів формувався наш зв'язок з МИНУЩИМ. Це тимчасове тіло — торбу з кістками і плоттю — ми вважаємо за своє істинне «я», і тимчасове тілесне буття ми прийняли за остаточне.

Неминущий, вічносущий стан БОЖОЇ СВІДОМОСТИ може відродитися у всіх живих Душах, і великі СВЯТІ крізь всі ві-

ки були живий доказ цьому. Божественність захована у кожній Душі.

Крішна каже в «Бгагавад-гіті»: «Ствердженний в Сутності, вільний від матеріальної скверни, йог в єднанні з Верховною Свідомістю досягає стану найвищого довершеного щастя» (6. 28).

ЙОҐА (науковий шлях БОГО- (САМО-)пізнання) — це спосіб, що допомагає нам відродити чистоту свідомости, припинити дальше її забруднення і досягти стану Досконалости, де повне ЗНАННЯ, повне БЛАЖЕНСТВО.

Якщо Бог є, я хочу Його бачити. Немає сенсу вірити у щось без підтвердження — Свідомість Крішни і медитація призначені саме для того, щоб насправді відчувати БОГА. Можна справді бачити Бога, чути Його, гратися з Ним. Це, можливо, звучить дуже дивно, але Він насправді є, і є з вами.

Шляхів йоґи багато — Раджа, Ґяна, Хатта, Крія, Карма, Бгакті, і кожний з цих шляхів має своїх прихильників і Вчителів.

СВАМІ БГАКТІВЕДАНТА, як видно з самого титулу, є БГАКТІ-йог, що іде шляхом ВІДДАНОСТИ. Служачи БОГУ кожною думкою, словом і ДІЛОМ, оспівуючи ЙОГО Святі Імена, відданий дуже швидко стає Богосвідомий. Спів

Харе Крішна, Харе Крішна
Крішна Крішна, Харе Харе
Харе Рама, Харе Рама
Рама Рама, Харе Харе

певно приведе до Свідомости КРІШНИ. (Щоб дізнатись, чи смачний пиріг, треба його скуштувати!)

Скористайтесь, будь ласка, з цієї книги «КРІШНА», проникніть в неї. Ще прошу — через ЙОҐУ (ЄДНАННЯ), яка дарує душі свободу, призначте зустріч із своїм Богом на тепер і — GIVE PEACE A CHANCE.

ALL YOU NEED IS LOVE (KRISHNA) HARI BOL.
George Harrison 31/3/70

Від видавців

У цій книзі викладено основи духовної науки Вед про Крішну, Верховного Бога-Особу. Її автор — Його Божественна Милість А.Ч. Бгактіведанта Свамі Прабгупада, провідний світовий авторитет в з цього трансцендентного питання. Самою назвою, та й кожним рядком книги Шріла Прабгупада нагадує нам, що Крішна є Верховний Бог, Верховна Істота. Він пояснює: «Крішна є Бог тому, що Він всепривабливий. З життєвого досвіду бачимо, що людину робить привабливою 1) багатство; 2) сила; 3) слава; 4) врода; 5) мудрість і 6) зреченість. Треба знати, що той, хто посідає ці шість щедрот водночас і необмеженою мірою, є Верховний Бог-Особа».

Крішна — постать історична. Він прийшов на Землю 5 000 років тому і пробув тут 125 років. Крішна досконало грав роль людської істоти, але так, як Крішна, ніхто і ніколи не діяв і не діятиме. Всі дії Крішни від самого Його з'явлення і до зникнення були надзвичайні, вони незаперечно свідчили, що Він — Верховний Бог-Особа, Усевишній.

Шріла Прабгупада вказує, в чому різниця між Крішною й сучасними атеїстами, які намагаються стати Богом за допомогою містичних вправ. Крішна не з тих «богів», що вироблені на фабриці чудес. Щоб бути Богом, Крішні не треба чогось робити — Він Бог за всіх обставин. Книга «Крішна» оповідає про те, як Крішна діяв у ролі людської істоти, однак навіть граючи роль людини, Крішна лишається Верховним Богом-Особою.

В основу книги «Крішна» покладено ведичне священне писання, відоме як «Шрімад-Бгаґаватам». «Шрімад-Бгаґаватам» вважають за квінтесенцію усіх ведичних писань, якими є Веди і Упанішади.

«Бгаґаватам» містить запис оповідей, що їх розказав Шукадева Ґосвамі цареві Парікшиту. Парікшіт був цар над цілим світом, однак, дізнавшись, що через прокляття має за тиждень померти, зрікся трону і вирушив на берег Ґанги готуватися до смерти. Там

він зустрів Шукадеву Ґосвамі, великого святого, і висловив йому своє палке бажання: прожити останні дні, слухаючи за розваги Крішни. Цар запевнив Шукадеву Ґосвамі: людину звичайно турбують голод і спрага, однак оповіді про Крішну такі чудесні, що їх можна слухати без упину, не стомлюючись, адже слухаючи їх, людина втверджується у трансцендентному існуванні.

Почувши від Парікшіта, що той прагне невтомно слухати про Крішну, Шукадева Ґосвамі був дуже задоволений. Оповідати за розваги Крішни він почав з того, що підбадьорив царя словами: «Ти маєш проникливий розум, бо прагнеш слухати про Крішну». Слухати і оповідати за розваги Крішни так сприятливо, що, повідомив царя Шукадева Ґосвамі, це очищує всіх, хто залучений до такого слухання та оспівування — і оповідача трансцендентних історій про Крішну, і слухачів цих оповідей, і того, хто запитує, прагнучи довідатись про Крішну.

Перша частина книги «Крішна» розповідає про з'явлення Крішни, як Він прийшов сином Васудеви і Деваки, коли ті сиділи ув'язнені в темниці нечестивого царя Камси. Навіть Своїм з'явленням Крішна показує, що Він не є звичайна людська істота: спочатку Він явив Себе у величній чотирирукій формі Вішну і вже потім прибрав подоби маленької дитини.

Батько Крішни, Васудева, над усе прагнучи захистити Крішну від безбожного жорстокого Камси, зумів вийти з в'язниці. Діставшись на другий бік Ямуни, він приніс Крішну в Ґокулу, і там Його прийняли своїм сином цар пастухів Нанда Махараджа та його дружина Яшода.

Син Нанди і Яшоди, Крішна явив численні розваги, що нагадують дії звичайного пастушка. Разом з тим багато Його дій свідчили, що цей пастушок є Сам всемогутній Верховний Господь. Відьма Путана прийшла вбити Крішну, коли Він мав від народження заледве кілька тижнів. Крішна ж, поссавши її намащені отрутою груди, разом з молоком демониці виссав саме її життя. Крішна вбив і багатьох інших демонів, що їх підсилав Камса. Ще Він явив Свою сутність Бога Своїй матері Яшоді, коли одного разу вона, зазирнувши Йому до рота, побачила там безліч усесвітів, що плавали там, наче бульбашки. Містична сила Крішни вразила і великого півбога Брахму, коли той побачив, що Крішна поширив Себе у хлопчиків-пастушків і телят, яких

перед тим Брахма вкрав. Щоб захистити жителів Вріндавани від гніву півбога Індри, Крішна легко, наче дитина гриб, підняв пагорб Говардгану, тим довівши, що саме Йому належить верховна влада над усіма іншими могутніми істотами. Крім того, Крішна [illegible]корив отруйного змія Калію, танцюючи на його численних головах. Він врятував Своїх друзів з нищівної лісової пожежі, і нарешті з дівчатами Вріндавани, *гопі,* Він танцював Свій славетний танець *раса.* Приїзд Крішни до Матгури, вбивство грішного Камси, потім будування посеред моря фортеці Двараки і одруження з Рукміні підводять читача книги «Крішна» до подій, які описані в її другій частині.

Зауважимо також, що розваги Крішни цілком трансцендентні, тому читач зможе віддати належне оповідям про ті з них, що вмістить друга частина книги «Крішна», навіть не читавши першої. Книга «Крішна» — це не просто скарбниця знань з мистецтва, науки, літератури, релігії та філософії, це духовний твір, який допоможе усвідомити людині її справжні стосунки з Богом і пробудить в її серці любов до Бога.

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ П'ЯТИЙ

Історія самоцвіту С'ямантаки

Одним з менших царів у Дваракадгамі був цар на ім'я Сатраджіт. Великий відданий бога Сонця, він колись отримав від нього у дарунок самоцвітний камінь С'ямантаку. Через той камінь між царем Сатраджітом і Ядавами постала незгода. Але потім Сатраджіт добром віддав Крішні камінь С'ямантаку разом зі своєю дочкою Сат'ябгамою, і все владналося. Вийшло так, що через самоцвіт Крішна одружився не лише з Сат'ябгамою, а ще й з Джамбаваті, дочкою Джамбавана. Ці два весілля відбули ще до народження Прад'юмни, про яке йшлося в останньому розділі першої частини. А зараз оповідь за царя Сатраджіта, як він вчинив образу проти Ядавів, як пізніше стямився й віддав Крішні свою дочку Сат'ябгаму і коштовний камінь С'ямантаку.

Цар Сатраджіт був великий відданий бога Сонця, і за якийсь час цар з богом Сонця заприязнилися. Задоволений з царя, бог Сонця подарував йому надзвичайний самоцвіт С'ямантаку. Цар Сатраджіт, повісивши його собі на шию як медальйон, став наче другий бог Сонця. З тим самоцвітом на шиї він прийшов до

Двараки, і люди думали, що то бог Сонця завітав до міста відвідати Крішну. Всі знали, що Крішну, Верховного Бога-Особу, іноді відвідували півбоги. Тож коли Сатраджіт ходив Дваракою, всі жителі міста (крім Крішни) думали, що то бог Сонця. Всі знали царя Сатраджіта, а проте через сліпуче сяйво каменя Сьямантаки впізнати його були не годні.

Якось один з шанованих громадян, сплутавши Сатраджіта з богом Сонця, прийшов повідомити, що побачити Крішну прибув бог Сонця. Крішна саме грав у шахи. На повідомлення відгукнувся хтось із присутніх: «Світлий Господи Нараяно, Ти — Верховний Бог-Особа. Ти у вигляді Своєї повної частки, Нараяни, Вішну, маєш чотири руки і тримаєш чотири регалії: мушлю, диск, булаву й лотос. Насправді Ти володар усього сущого — Верховний Бог-Особа, Нараяна, але Ти прийшов у Вріндавану як дитя Яшодамати. Траплялося, вона зв'язувала Тебе мотузками, через що Тебе ще називають Дамодара».

Те, що Крішна є Верховний Бог-Особа, Нараяна — а саме так дивилися на Нього жителі Двараки — визнає і Шанкарачар'я, чільна постать філософської школи *майавади*. Вважаючи Господа безособистісним, він разом з тим не заперечував особистої форми Господа. Всі форми матеріального світу створюються, підтримуються і знищуються. Однак Верховний Бог-Особа, Нараяна, перебуває поза сферою чинности трьох якостей матеріального існування, і щоб переконати в тому менш розумних людей, які вважали Крішну за звичайну живу істоту, Шанкарачар'я твердив, що Бог безособистісний. «Безособистісний» означає, що на Нього не впливають умови матеріального існування. Він трансцендентна особа, яка не має матеріального тіла.

Жителі Двараки називали Крішну не тільки Дамодарою, а й Ґовіндою (це означає, що Крішна дуже любить корів і телят). А щоб указати на свій родинний з Ним зв'язок, звали Його Ядунанданою, бо Він прийшов як син Васудеви в династії Яду. Нарешті, жителі Двараки називали Крішну верховним володарем усесвіту. Вони називали Крішну різними іменами й дуже пишалися тим, що живуть у Двараці і можуть щодня бачити Крішну на власні очі.

Коли до Двараки прийшов цар Сатраджіт, жителі її з гордістю думали: Крішна живе у Двараці як звичайна людина, а побачити Його приходять півбоги. Отже, вони повідомили Господа

Крішну, що Його прийшов побачити осяйний бог Сонця. То не дивно, що бог Сонця прийшов до Двараки, вважали вони, адже в усьому всесвіті шанувальники Верховного Бога-Особи знають, що Він з'явився у родині Яду і живе як один з її членів у Двараці. Скориставшись з нагоди, жителі Двараки висловили свою радість з цього приводу. Вислухавши Своїх громадян, всепроникаючий Бог-Особа, Крішна, лише усміхнувся. Задоволений словами жителів Двараки, Крішна повідомив, що людина, яка видається їм богом Сонця, то насправді цар Сатраджіт, що прийшов у Двараку похвалитися своїм багатством — дорогоцінним каменем С'ямантакою, який подарував йому бог Сонця.

Сатраджіт прийшов не для того, щоб побачити Крішну; він думав тільки про С'ямантаку. Він встановив самоцвіт у храмі і запросив *брахман*, щоб поклонитися самоцвітові. Це один з прикладів того, як менш розумні люди поклоняються матеріальному. В «Бгаґавад-ґіті» сказано, що для того, щоб отримати плоди своєї кармічної діяльности негайно, небагаті на розум люди поклоняються півбогам, які є створіннями цього всесвіту. Таких людей називають словом «матеріаліст», яке вказує на того, хто шукає чуттєвого задоволення в матеріальному світі. Пізніше Крішна попрохає в царя Сатраджіта віддати Йому С'ямантаку, але той відмовиться, не й встановить самоцвіт на вівтар, щоб поклонятися йому. Та й хто відмовився б поклонятися тому самоцвітові? Камінь С'ямантака мав силу кожного дня створювати велику кількість золота. Золото міряють на *бгари*. Згідно з цифрами, які наведено у ведичній літературі, одна *бгара* дорівнює 7,3 кілограмам золота, а один *моунд* — щось коло 37 кілограмів. Отже щодня самоцвіт створював золота близько 77 кілограмів. Крім того, ведична література містить відомості, що там, де поклоняються цьому самоцвітові, немає голоду, і де є цей камінь, не буває нічого несприятливого, ані пошести, ні хвороби.

Господь Крішна хотів навчити світ, що все найкраще слід пропонувати голові держави. Цар Уґрасена, голова над багатьма династіями, доводився Крішні дідом, і Крішна попрохав Сатраджіта подарувати С'ямантаку саме йому. Крішна виходив з того, що найкраще слід пропонувати цареві. Але Сатраджіт, поклоняючись півбогам, став справжнім матеріалістом, і замість того, щоб виконати прохання Крішни, розважив, що ліпше поклонятися самоцвітові, маючи з того 77 кілограмів золота щодня. Лю-

дям-матеріалістам, які мають золото в такій кількості, свідомість Крішни геть нецікава. Тому іноді, щоб виявити до них особливу ласку, Крішна матеріальне багатство у них відбирає — і тоді з них робляться великі віддані. Отже, Сатраджіт відмовився задовольнити прохання Крішни і С'ямантаки не віддав.

За якийсь час меншому братові Сатраджіта, Прасені, заманулось похвалитися багатством родини. Він надяг самоцвіта на шию і, щоб похизуватися перед громадою, поїхав верхи до лісу. Коли він їздив по лісі, на нього напав великий лев, убив і його, і коня, на якому він їхав, а самоцвіт затяг до свого лігва. За це дізнався цар горил Джамбаван. Він убив лева в лігві, а камінь забрав. Джамбаван був великий відданий Господа ще від часів Господа Рамачандри, тому, не вважаючи цей коштовний камінь за щось дуже потрібне, дав його своєму малому синові за іграшку.

Сатраджітів молодший брат Прасена з лісу не повернувся, зник і С'ямантака. Для Сатраджіта то було велике горе. Він не знав, що брата вбив лев, а лева вбив Джамбаван. Замість того він думав, що раз Крішна хотів мати самоцвіт, а Йому не дали, то це Він силою забрав камінь у Прасени, а самого Прасену вбив. З того припущення пішов поговір, і Сатраджіт розніс його всією Дваракою.

Поголос, ніби Крішна вбив Прасену, аби забрати самоцвіт, поширився блискавично. Крішна не хотів неслави і тому вирішив піти до лісу і знайти С'ямантаку. Взявши з Собою кількох шанованих громадян Двараки, Крішна поїхав шукати Прасену, Сатраджітового брата. Вони знайшли тіло Прасени, що його розтерзав лев, знайшли і лева, що його вбив Джамбаван, якого ще часто називають Рікша. Було зрозуміло, що Рікша вбив лева голіруч, без ніякої зброї. Нарешті натрапили на величезну нору, що вела до Рікшиного дому. Крішна, знаючи, що його людям страшно лізти до печери, наказав їм лишатися, а Сам пішов темним ходом шукати Рікшу, Джамбавана. Крішна вступив у печеру і скоро помітив самоцвіт С'ямантаку, що ним бавився малий син Рікші. Крішна рушив до дитини забрати самоцвіт, але нянька, що доглядала Рікшиної дитини, побачивши перед собою Крішну, перелякалася, що Він забере коштовність, і почала кричати.

На няньчин крик з'явився розлючений Джамбаван. Насправді Джамбаван був великий відданий Господа Крішни, але він дуже

змінився і тому пана свого упізнати не зміг, думаючи, що перед ним звичайна людина. Тут варто згадати місце з «Бгаґавад-ґіти», де Господь повчає Арджуну: щоб піднестись на духовний рівень, слід звільнитися від гніву, пожадливости та хіті. Хіть, гнів і пожадливість, живучи разом в серці людини, стримують її поступ на духовнім шляху.

Не признавши в Крішні Свого пана, Джамбаван викликав Його на герць. Почалася велика битва. Крішна й Джамбаван билися наче два вороги-коршаки. Це труп, там пожива для коршаків, і вони жорстоко б'ються за здобич. Спершу Крішна з Джамбаваном взяли битися зброєю, тоді камінням, потім величезними деревами, далі рукопашна, аж почали стусати один одного кулаками, наче вдаряли блискавками. Кожен сподівався перемоги, але битва не припинялася багато днів — вороги билися без впину день крізь ніч. Битва тривала двадцять вісім днів і двадцять вісім ночей.

Натоді Джамбаван був найсильніша жива істота, але під невпинним градом ударів Крішниних кулаків його тіло зробилося наче ватяне, сили покинули його. Джамбаван відчув, що надзвичайно втомився, все його тіло було мокре від поту. Хто цей супротивник, що так його знесилив? — дивувався він. Джамбаван добре знав, що силу має надлюдську, але коли геть знесилів під ударами Крішни, зрозумів, що Крішна не хто, а його Господь, Верховний Бог-Особа, що Йому він поклоняється. Для відданих ця історія має особливе значення. Напочатку Джамбаван не міг упізнати Крішну, бо зір йому застувала матеріальна прив'язаність. Він був прив`язаний до сина і до надзвичайно цінного каменя С'ямантаки, віддати якого Крішні шкодував. Побачивши Крішну, він розлютився, бо гадав, що Крішна прийшов забрати той самоцвіт. Такий є матеріальний світ: навіть надзвичайна фізична сила не допомогла Джамбавану усвідомити Крішну.

Крішна шукав Собі забави, Він прагнув порозважатися удаваною битвою зі Своїм відданим. Ми читаємо на сторінках «Шрімад-Бгаґаватам», що Верховний Бог-Особа має всі схильности й уподобання, які ми постерігаємо у людської істоти. Іноді Він прагне змагатися, показати Свою фізичну силу в битві, і коли Ним оволодіває таке бажання, Він обирає одного із Своїх відданих, що гідний взяти участь у тій забаві. Так, Крішна схотів

потішитись удаваною битвою з Джамбаваном. З природи Джамбаван був відданий, але, слугуючи Крішні своєю фізичною силою, не впізнавав Його. Коли ж Крішна відчув вдоволення від битви, Джамбаван зрозумів, що супротивник його — Сам Верховний Господь. З цього випливає, що він збагнув Крішну через служіння. Подеколи Крішну можна вдоволити навіть б'ючись з Ним.

Джамбаван сказав Господеві: «Любий Господи, я вже зрозумів, хто Ти є. Ти — Верховний Бог-Особа, Господь Вішну, джерело всієї сили, багатства, слави, краси, мудрости й зречености». Слова Джамбавана підпирає і «Веданта-сутра», що проголошує Верховного Господа за вихідне джерело усього. Джамбаван називає Господа Крішну Верховною Особою, Господом Вішну: «Любий Господи, Ти — Творець усіх творців матеріального світу». Твердження це дуже повчальне для звичайних людей, що дивуються на дії людей надзвичайного розуму. Звичайну людину вражає винахід великого вченого, але Джамбаванові слова дозволяють зрозуміти, що вчений може винайти безліч дивовиж, але самого вченого створює Крішна. І Він створив не одного вченого, а мільйони, трильйони вчених по всьому всесвіті. Джамбаван далі сказав: «Ти Творець не лише творців, а й матеріальних елементів, якими маніпулюють так звані творці. Вчені творять чуда, користуючись природними фізичними елементами та законами природи, але ці всі елементи й закони створив теж Крішна. Це — справді науковий підхід. Людина менш розумна навіть не пробує зрозуміти, хто створив мозок ученого, вона задоволена, просто споглядаючи дивовижний витвір чи винахід учених.

Джамбаван казав далі: «Любий Господи! Чинник часу, що поєднує всі фізичні елементи — також Твій представник. Ти є Верховний чинник часу, в Тобі творіння починається, існує і накінець руйнується. А істоти, що, трансцендентні до фізичних елементів і чинника часу, маніпулюють складовими і вдосконалюють творення, є Твої невід'ємні частки. Отже, ніяка жива істота не творить незалежно. Розглянувши з належного погляду, як діють усі ті сили, можна збагнути, що Ти — верховний повелитель і Господь над усім. Любий Господи, я вже зрозумів, що Ти той самий Верховний Бог-Особа, кому я поклонявся як Господу Рамачандрі. Рамачандра, мій Господь, намірився збудувати міст через океан, і я сам бачив, як захвилювався океан від

го погляду мого Господа. Коли захвилювався океан, всі живі істоти в ньому — кити, крокодили, риби *тімінгіли* — збентежилися. [Океанська риба *тімінгіла* здатна проковтнути навіть гігантського кита.] Океан був змушений розступитися й дати Рамачандрі перейти на острів Ланку [як уважають, нинішній Цейлон]. І нині люди пам'ятають, як будовано міст через океан від мису Коморін до Цейлону. Коли міст був збудований, усе царство Равани запалало. В битві Твої гострі стріли порубали тіло Равани на кавалки, а голова його скотилася на землю. Тепер я знаю, що Ти не хто, а мій Господь Рамачандра. Немає більше нікого, хто б володів такою безмежною силою. Нікому іншому мене не перемогти».

Господа Крішну вдовольнила Джамбаванова мова і молитви, які той підніс. Щоб втишити Джамбаванові біль, Він почав розтирати Своїми лотосовими долонями Джамбаванове тіло. Втома від страшної битви враз минулася. Тоді Господь Крішна назвав Джамбавана царем, бо то він, а не лев, був володарем лісу — адже Джамбаван убив лева голіруч, без ніякої зброї. Крішна сказав Джамбаванові, що прийшов прохати С'ямантаки, бо відколи камінь С'ямантаку вкрали, нерозумні ганять Його. Крішна відверто сказав йому, що прийшов прохати самоцвіта, бо не хоче неслави. Джамбаван, оцінивши становище і прагнучи вдовольнити Господа, віддав Йому не роздумуючи не лише камінь С'ямантаку, а й дочку свою, Джамбаваті, що була на порі. Він віддав її Крішні разом з самоцвітом.

Усе те — що Крішна одружився з Джамбаваті і отримав у дар С'ямантаку — відбулося в гірській печері. Крішна бився з Джамбаваном двадцять вісім днів. Жителі ж Двараки, прождавши на Нього при вході дванадцять днів, вирішили, що скоїлося лихо. Не знаючи напевно, що сталося, змучені й скорботні, вони повернулися до Двараки.

Коли дварачани повернулися без Крішни, вся родина — Крішнина мати Деваки, Його батько, Васудева, Його старша дружина Рукміні, всі друзі, кревні і мешканці палацу стали побиватися. Їхня любов до Крішни була природна, і тому вони узялись нарікати на Сатраджіта, бо це він був причиною того, що Крішна зник. Вони пішли поклонитися богині Чандрабгазі і молили її за щасливе повернення Крішни. Молитви жителів Двараки богиню вдоволили, і вона не зволікаючи дала їм своє благословення.

Тої ж хвилі з'явився Крішна зі Своєю новою дружиною, Джамбаваті, й усі жителі Двараки й родичі Крішни невимовно зраділи. Ціла Дварака раділа так, ніби рідна людина повернулася з царства смерти. Всі думали, що вихід битви Крішни з Джамбаваном був смертельний для Крішни, і тому майже не сподівалися, що Він повернеться. А Крішна повернувся, та ще й не Сам, а з новою дружиною, Джамбаваті, і на відзначення радісної події справили бучне свято.

Тоді цар Уґрасена закликав до себе всіх значних царів та старійшин і Сатраджіта теж. Перед цілим зібранням Крішна пояснив, як здобув камінь у Джамбавана. Крішна хотів повернути коштовний камінь Сатраджітові. Однак Сатраджіту стало соромно через те, що він без потреби гудив Крішну. Камінь він узяв, але стояв мовчазний, втупивши очі в землю. Так нічого й не сказавши до зібрання, він повернувся з самоцвітом додому і почав міркувати, як відпокутувати свою провину перед Крішною, якого даремно несславив. Він розумів, що тяжко образив Крішну, і тому шукав способу Його задоволити.

Цар Сатраджіт волів утишити ту бурю, що її сам зняв через матеріальну прив'язаність, а саме через прив'язаність до самоцвіта С'ямантаки. Він справді мучився образою, що учинив був проти Крішни, і щиро бажав усе владнати. Крішна напутив його зсередини на добрий розум, і Сатраджіт вирішив віддати Крішні і самоцвіт, і свою прекрасну дочку Сат'ябгаму. Іншої можливости поліпшити становище не було, і тому він узявся лаштувати весільну церемонію для Крішни й своєї дочки. І камінь, і дочку він подарував Верховному Богові-Особі. Сат'ябгама була дівчина надзвичайної вроди і мала піднесені якості, тому Сатраджіт все чекав на гідного зятя, хоча її руки вже прохало багато царевичів. Але милістю Крішни він вирішив віддати дочку за Нього.

Господь Крішна був задоволений від Сатраджіта і повідомив його, що каменя С'ямантаки не потребує. «Ліпше хай лишається в твоєму храмі, — сказав Він. — Від того буде користь усім. Камінь С'ямантака перебуватиме у Двараці,і тому тут ніколи не буде голодомору, пошести чи надмірної спеки та холоду».

Так закінчується Бгактіведантів виклад п'ятдесят п'ятого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Історія самоцвіту С'ямантаки».

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ ШОСТИЙ

Вбивство Сатраджіта і покарання Шатадганви

Відвідавши Хастінапуру, Акрура повідомив Крішну за становище Пандав. Події розвивалися далі. Пандав поселили в будинок з шеллаку, а за якийсь час будинок підпалили. Всі були певні, що Пандави разом зі своєю матір'ю Кунті загинули. Послали звістку і до Крішни й Баларами. Порадившись, Вони вирішили їхати до Хастінапури, щоб розділити горе Своїх родичів. Крішна й Баларама знали певно, що Пандави не могли загинути у вогні, але Вони таки зібрались до Хастінапури взяти участь у жалобних урочистостях. Приїхавши до Хастінапури, Крішна з Баларамою передусім пішли до Бгішмадеви, голови роду Куру. Тоді відвідали Кріпачар'ю, Відуру, Ґандгарі й Дрону. Решта Кауравів загиблих родичів не оплакували, бо давно бажали смерти Пандавам і їхній матері. Але для деяких родичів з Бгішмою на чолі то було справжнє горе, і Крішна з Баларамою, правди не відкриваючи, показували, що поділяють їхнє горе.

Поки Крішна й Баларама були далеко, у Двараці склалася змова відібрати в Сатраджіта камінь С'ямантаку. На чолі змови став Шатадганва, один з претендентів на руку прекрасної Сатраджітової дочки Сат`ябгами. Віддати дочку Сатраджіт обіцяв багато кому, але потім змінив рішення і віддав Сат`ябгаму разом з каменем С'ямантакою Крішні. Правда, віддавати камінь за дочкою Сатраджіт не хотів, і Крішна, знаючи його думки, дочку прийняв, а самоцвіт повернув. Отримавши самоцвіт назад, Сатраджіт був щасливий і вже ніколи з ним не розлучався. Але за Крішниної з Баларамою відсутности склалася змова, щоб відібрати в Сатраджіта камінь. У ній взяли участь багато людей, навіть Акрура й Крітаварма, віддані Господа Крішни. Акрура й Крітаварма приєдналися до змовників, хотівши здобути самоцвіт для Крішни. Вони знали, що Крішна хотів мати його Собі, а Сатраджіт камінь Йому пропонував, але не так, як належало. Інші пристали до змови зі злости, що не отримали Сат`ябгаму за дружину. Дехто став намовляти Шатадганву вбити Сатраджіта, а самоцвіт забрати.

Природно, постає питання, чому до змови приєднався Акрура, великий відданий? Чому до неї пристав Крітаварма, теж відданий Господа? Великі авторитети, як-от Джіва Ґосвамі, відповідають, що Акрура був великий відданий, однак жителі Вріндавани його прокляли, коли він увіз від них Крішну. Через це прокляття Акрура, що став причиною їхніх страждань, пристав до змови, яку почала лиха людина. Так само й Крітаварма: він був відданий, але від близького спілкування з Камсою зажив гріховних наслідків і тому теж долучився до змови.

Шатадганва, підбурюваний від змовників, однієї ночі прокрався до Сатраджітового дому й убив його сплячого. Шатадганва був людина лиха й гріховна, і хоча через свої гріхи доживав уже лічені дні, пішов на те, щоб убити Сатраджіта, коли той спатиме у себе вдома. Коли він увійшов у дім убити Сатраджіта, жінки заголосили, але те відчайдушне голосіння не похитнуло Шатадганвиної рішучости. Він зарізав Сатраджіта безжалісно, як різник тварину в різниці. Тої ночі Крішни вдома не було, тому Його дружина Сат`ябгама ночувала в домі батька. Вона заголосила разом з іншими: «Любий батьку! За що тобі ця люта смерть?» Сат`ябгама зібралася їхати до Крішни в Хастінапуру.

і тому мертве тіло Сатраджіта не повезли одразу спалити, а поклали в балію з олією, щоб Крішна, коли повернеться і побачить труп Сатраджіта, покарав Шатадганву так, як той заслуговує. Сат'ябгама негайно вирушила до Хастінапури повідомити Крішну про люту смерть свого батька.

Дізнавшись від Сат'ябгами про смерть тестя, Крішна став тужити, як звичайна людина. Такий вияв Його скорботи знов-таки дуже дивний. Господа Крішни не заторкує ніяка діяльність і ніякі її наслідки, але Він грав роль людської істоти і тому висловив глибоке співчуття горю Сат'ябгами, що зазнала тяжкої втрати. Коли Він почув про смерть Свого тестя, очі Його набігли сльозами. Він став побиватися: «Які тяжкі нещастя випали нам!» Обидва — Крішна й Баларама, і з Ними Крішнина дружина Сат'ябгама негайно повернулися до Двараки, розважаючи, як покарати Шатадганву й забрати самоцвіт. Шатадганву в місті знали як великого лиходія, проте і він тремтів перед Крішною, знаючи Його могутність. Коли Крішна приїхав, Шатадганва не тямив себе від жаху.

Зрозумівши, що Крішна взяв намір його вбити, Шатадганва звернувся по захист до Кр̣ітаварми. Але Кр̣ітаварма сказав: «Я ніколи не піду проти Крішни й Баларами, бо Вони — не звичайні люди. Вони — Верховний Бог-Особа. Що врятує від смерти того, хто образив Бала̄раму й Крішну? Від Їхнього гніву не втекти нікому». Ще він сказав, що Камсу підтримували багато демонів, однак і він не втік Крішниного гніву, за Джарасандгу дарма й згадувати — його Крішна розбивав вісімнадцять разів, і щоразу той повертався з поля бою, не справдивши своїх надій.

Сподіватися від Кр̣ітаварми допомоги було годі, тому Шатадганва пішов до Акрури й став благати захисту в нього. Але Акрура також сказав: «І Крішна, й Баларама є Верховний Бог-Особа, і жодний, хто знає Їхню безмежну силу, не піде проти Них і битися з Ними не наважиться». Далі він сказав Шатадганві: «Крішна й Баларама такі сильні, що самою Своєю волею творять, підтримують і знищують космічне проявлення. Крішна панує над усім космічним проявленням, але, на жаль, люди, яких спантеличила ілюзорна енергія, не здатні зрозуміти Його могутности». Щоб надати ваги сказаному, він нагадав, як Крішна, мавши сім років, підняв пагорб Ґовардгану й тримав його сім

днів, наче дитина іграшкову парасольку. Акрура відверто сказав Шатадганві, що завжди складав і складатиме Крішні, Наддуші всього створеного й причині всіх причин, свої найшанобливіші поклони. Коли й Акрура відмовився оборонити Шатадганву, той віддав камінь С'ямантаку Акрурі, а сам скочив на доброго коня (що вмів бігти надзвичайно швидко і за раз не спочиваючи міг подолати шістсот кілометрів) і втік з міста

Дізнавшись за втечу Шатадганви, Крішна з Баларамою зійшли на колісницю, над якою майорів стяг з зображенням Ґаруди, і рушили в погоню. Крішна був дуже прогніваний на Шатадганву. Він волів убити його, бо той убив старшу людину, Сатраджіта. Сатраджіт доводився Крішні тестем, і *шастри* приписують, що той, хто постає проти старших, тобто чинить образу *ґуру-друха,* має бути покараний відповідно до того, наскільки тяжкою є образа, яку він вчинив. Шатадганва вбив Крішниного тестя, і тому Крішна постановив будь-що убити його.

Шатадганвів кінь геть знесилився і поблизу Мітгіли сконав. Кінь був уже не в підмогу, і тому Шатадганва щосили кинувся бігти. Щоб усе було по справедливості, Крішна з Баларамою також зійшли з колісниці й переслідували Шатадганву пішо. Наздогнавши Шатадганву, Крішна підняв Свій диск й стяв Шатадганві голову. Крішна почав шукати на тілі Шатадганви С'ямантаку, але самоцвіта не знайшов. Повернувшись до Баларами, Він сказав: «Шкода, що його вбито, тепер самоцвіта вже не знайти». Шрі Баларама порадив: «Спробуй повернутися й пошукати в Двараці. Можливо, він віддав самоцвіт комусь на зберігання». Сам Шрі Баларама хотів на декілька днів лишитися в Мітгілі, бо цар Мітгіли був Йому близький друг. Тому Крішна повернувся до Двараки Сам, а Баларама вступив у Мітгілу.

Цар Мітгіли, щасливий бачити Шрі Балараму гостем у своєму місті, привітав Господа гостинно й з великою пошаною. Щоб зробити Баларамаджі приємне, цар підніс Йому багато коштовних дарунків. Вийшло так, що Шрі Баларама прожив у мітгільського царя Джанаки Махараджі шанованим гостем кілька років. З нагоди скористався старший син Дгрітараштри Дурйодгана. Він приїхав до Баларами навчитися мистецтва битися булавою.

Крішна ж, убивши Шатадганву, повернувся до Двараки і, щоб втішити Свою дружину Сат'ябгаму, розповів їй, що Шатадганва,

вбивця її батька, вже мертвий. Крім того Він повідомив, що при ньому самоцвіта не знайдено. По тому Крішна разом з Сат'ябгамою, як вимагають засади релігії, виконали обряд вшанування померлого батька. На церемонію зібралися всі родичі й друзі родини.

Акрура й Крітаварма були головні у змові проти Сатраджіта: це вони підмовили Шатадганву його вбити, але коли дізнались, що Шатадганва загинув від руки Крішни, а Сам Крішна повернувся до Двараки, вони з Двараки втекли. За Акруриної відсутности дварачани не почували себе безпечно, вони боялись пошести й природних нещасть. То був просто забобон: там, де є Крішна, пошести, голоду й природних нещасть бути не може. Однак коли Акрура поїхав з міста, у Двараці таки почалися нещастя. Було так, що в провінції Каші в межах Варанасі впала тяжка посуха, не було ні краплі дощу. Тоді цар Каші віддав дочку свою, Ґандіні, за Акруриного батька Швапгалку. Так нараяв царя Каші астролог, і сталося, що по одруженні царевої дочки зі Швапгалкою почалися дощі. Швапгалка володів надприродними силами, тому ж і сина його Акруру вважали за так само могутнього. Людям здавалось: там, де Акрура чи його батько, ніколи не буде стихійних нещасть, ані голоду, ні посухи. Добра та держава, в якій немає голоду, пошестей, надмірної спеки або холоду і де люди щасливі розумом, духом і тілом. І коли виникають якісь порушення, це зараз приписують відсутності в місті певної людини, що приносить місту щастя. Переказували, ніби причиною всім нещастям те, що в місті немає Акрури. По Акруринім від'їзді міські голови стали помічати несприятливі знамення — адже в місті не стало каменя С'ямантаки. Поговір ширився, і коли чутки дійшли до Господа Крішни, Він вирішив закликати Акруру з царства Каші назад. Акрура доводився Крішні дядьком, тому, коли той повернувся до Двараки, насамперед Крішна привітав його, як годиться вітати старшого. Крішні, Наддуші в кожному серці, відомо все, що відбувається в серці. Тому, знаючи й найменші подробиці змови Акрури з Шатадганвою, Крішна говорив до Акрури, усміхаючись. Крішна звернувся до Акрури як до найщедрішого між людей. Він сказав:

— Любий дядьку. Я вже знаю, що Шатадганва лишив тобі камінь С'ямантаку. Прямих претендентів на С'ямантаку тепер немає, бо цар Сатраджіт синів не мав. Дочка його Сат'ябгама

каменя того не прагне, однак син, якого вона чекає, буде Сатраджітів онук і, коли вступить у права на спадщину, стане повноправним претендентом на той камінь.

Господь Крішна натякнув, що Сат'ябгама ходить тяжкою і що син її стане справжнім претендентом на С'ямантаку і запевно відбере в Акрури той камінь.

Крішна мовив далі:

— Цей самоцвіт має таку силу, що жодній звичайній людині не втримати його коло себе. Знаю, в діях своїх ти дуже побожний, тому Я не заперечую, щоб ти тримав камінь у себе. Є проте одна складність: Мій старший брат Баларама не вірить, що камінь у тебе. Тому прохаю тебе, о великодушний, аби ти показав його всім Моїм родичам, хай їх не бентежать різні плітки. Ти ж не станеш заперечувати, що камінь у тебе — Ми бачимо, що багатство твоє зростає, і жертвоприносення ти робиш на вівтарі із щирого золота.

Властивість самоцвіта відома: хоч би де він був, він щодня виробляє майже дев'ять *моундів* щирого золота. Акрура справді отримував золото в такій кількості і не шкодуючи віддавав його для жертвопринесень. Отже, щоб довести, що камінь С'ямантака у Акрури, Господь Крішна вказав на те, що Акрура щедро жертвує золото.

Господь Крішна розмовляв з Акрурою приязно і ласкаво. Він казав чисту правду, і вражений Акрура, зрозумівши, що від Шрі Крішни нічого не сховаєш, приніс самоцвіт і поклав його перед Крішною. Навіть завинений у тканину, той сяяв наче сонце. Господь Крішна взяв С'ямантаку на долоню й показав його всім Своїм родичам і друзям, що були при тому, а тоді віддав його Акрурі, щоб усі знали: камінь — у Акрури, в Двараці.

Оповідь про камінь С'ямантаку дуже важлива. «Шрімад-Бгаґаватам» каже, що кожен, хто слухає історію про С'ямантаку, розповідає або й просто пам'ятає її, не знатиме неслави і, звільнившись від усіх наслідків гріховних дій, досягне цілковитої вмиротворености.

Так закінчується Бгактіведантів виклад п'ятдесят шостого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Вбивство Сатраджіта і покарання Шатадганви».

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ СЬОМИЙ

Крішна одружується з п'ятьма царівнами

Багато хто вважав, що п'ятеро братів Пандав і мати їхня, Кунті, загинули у полум'ї, коли, згідно із замислом Дгрітараштри, зайнявся дім із шеллаку, де вони жили. Але на весільній церемонії Драупаді їх впізнали, і поширилась чутка, що Пандави й їхня мати живі. Спочатку то були лише чутки, але вони підтвердились, коли Пандави й Кунті повернулися до своєї столиці Хастінапури і люди побачили їх на власні очі. Тоді послали звістку до Крішни й Баларами. Крішна хотів побачити Пандав Сам і тому вирішив їхати до Хастінапури.

Цього разу Крішна приїхав до Хастінапури як царевич. Його супроводжували Ююдгана, Його головнокомандувач, і багато воїнів. Хоча Крішна не був запрошений відвідати місто, але з любови до Пандав, Своїх великих відданих, Він приїхав до них у Хастінапуру, щоб бачити їх. Він без попередження прийшов до Пандав, і коли присутні побачили Крішну, всі встали, вітаючи Його. Крішну називають Мукунда, тому що тільки людина

безпосередньо стикається з Крішною чи, бувши цілковито заглиблена в свідомість Крішни, бачить Його, вона одразу цілковито звільнюється від усіх матеріальних тривог, і не лише це — їй одразу даровано повне духовне блаженство.

Зустріч із Крішною наче повернула Пандав до життя, вони ніби опритомніли. У непритомної людини чуття й різні частини тіла не діють, але коли людина повертається до свідомости, всі чуття негайно відновлюють свою діяльність. Побачивши Крішну, Пандави наче опритомніли, як би нова життєва сила влилася в них. Господь Крішна обійняв усіх по черзі. Торкнувшись Верховного Бога-Особи, Пандави звільнилися від усіх наслідків матеріального занечищення, і відтак на їхніх обличчях засяяв усміх духовного блаженства. Дивитись на Крішну була трансцендентна насолода для всіх. Господь Крішна, Верховний Бог-Особа, грав роль звичайної людини. Тому Він одразу торкнувся до стіп Юдгіштгіри й Бгіми, що доводились Йому старшими братами в перших. Арджуна обняв Крішну як друг-одноліток, а два молодші двоюрідні брати — Накула й Сахадева — виявили пошану, торкнувшись до лотосових стіп Крішни. Коли закінчили вітання відповідно до правил і згідно із становищем Пандав і Крішни, Крішні запропонували почесне місце. Крішна зручно всівся, і тоді молода господиня Драупаді (вона була юна й гарна, граційна від природи) підійшла шанобливо Його привітати. Гідно вшановано і Ядавів, що прибули до Хастінапури разом з Крішною, насамперед Сат'які (Ююдгану) — йому теж запропонували почесне місце. Коли нарешті кожний належно влаштувався, Пандави і самі сіли біля Господа Крішни.

Зустрівшись з п'ятьма братами Пандавами, Господь Крішна пішов побачити Шріматі Кунтідеві, їхню мати, що доводилася Крішні тіткою з боку батька. На знак пошани до тітки Крішна доторкнувся її стіп. Очі Кунтідеві набігли сльозами, і вона палко, з великою любов'ю обняла Господа Крішну, тоді стала розпитуватись за добробут Його рідних з боку батька — за брата Васудеву, його дружину та інших. Крішна Своєю чергою запитав у тітки, як ведеться Пандавам. Кунтідеві зв'язували з Крішною родинні стосунки, однак, побачивши Його, вона одразу зрозуміла, що перед нею Верховний Бог-Особа. Вона пам'ятала всі свої минулі поневіряння і знала, що Пандав і її, їхню матір, врятовано тільки милістю Крішни. Вона добре розуміла, що якби

не Крішнина ласка, їм ніколи не врятуватись з пожежі, що її влаштував був Дгрітараштра з синами. Кунті почала оповідати Крішні історію їхнього життя, голос їй переривався.

Шріматі Кунтідеві сказала:

— Любий Крішно, я ніколи не забуду, що Ти послав мого брата Акруру дізнатися про нас. Це означає, що для Тебе природно завжди нас пам'ятати. Коли Ти послав Акруру, я зрозуміла, що нам ніщо не загрожує. Від того часу, як у нас з Твого наказу побував Акрура, наше життя повернуло на добре. Відтоді я вже була певна, що ми не беззахисні. Хоч яка загрожуватиме нам небезпека від наших родичів Кауравів, я твердо знаю: Ти пам'ятаєш за нас і завжди дбаєш, щоб ми були цілі й неушкоджені. Відданим, що просто думають про Тебе, ніщо матеріальне лиха не заподіє, а за нас, кого Ти пам'ятаєш Сам, годі й казати. Ні, не нам нарікати на долю! Твоєю милістю становище наше завжди добре. А що Ти обдарував нас особливою ласкою, це ще не причина гадати, що до одних Ти прихильний, а за решту не дбаєш. Для Тебе цієї різниці немає: Ти не маєш ні улюбленців, ні ворогів. Ти, Верховний Бог-Особа, ставишся до всіх однаково, кожен може мати Твій захист. Але правда така, що хоча Ти до всіх однаковий, Ти відчуваєш особливу прихильність до відданих, що завжди думають про Тебе. Віддані пов'язані з Тобою почуттям любови і тому ні на хвилю не забувають Тебе. Ти — в кожному серці, але віддані пам'ятають Тебе завжди, і Ти відповідаєш їм тим самим. Мати любить усіх своїх дітей, але дбає насамперед за тих, що повністю від неї залежать. Я знаю напевно, любий Крішно: перебуваючи в серці, Ти завжди створюєш для Своїх бездомісних відданих сприятливі умови.

Тоді хвалу Крішні як Верховній Особі й вічному другові кожного підніс цар Юдгіштгіра. Пандавами Крішна опікувався особливо. Тому цар Юдгіштгіра сказав:

— Любий Крішно, невідомо, якими добрими вчинками з минулого життя ми заслужили на Твою ласку і доброту до нас. Ми добре знаємо, що здобути Твою ласку не просто і великим містикам, котрі, щоб полонити Тебе, постійно заглиблені у медитацію, але не здатні привернути Твоєї уваги. Чому Ти такий ласкавий до нас? Я цього не розумію. Ми ж ніякі не *йоґи*, навпаки, вкриті матеріальною скверною з голови до ніг. Мені ніколи не збагнути таємниці Твоєї ласки, що Ти виявляєш до нас.

На прохання царя Юдгіштгіри Крішна погодився лишитися в Хастінапурі на чотири місяці дощового сезону. Ці чотири місяці дощового сезону звуть *чатурмас'я*. У цей час мандрівні проповідники чи *брахмани* зупиняються в певних місцях, де живуть, суворо дотримуючи релігійних правил і приписів. Господь Крішна стоїть понад усіма релігійними правилами і приписами, а проте з любови до Пандав Він погодився лишитись у Хастінапурі. Поки Крішна жив у Хастінапурі, всі жителі міста мали добру нагоду часто бачити Крішну, і щоразу, як бачили Його віч-на-віч, поринали у трансцендентне блаженство.

Одного дня, коли Крішна жив у Пандав, вони з Арджуною зібралися до лісу полювати. Обидва всілися на колісницю, над якою майорів прапор з зображенням Ханумана. На Арджуниній колісниці завжди є зображення Ханумана, і тому ім'я їй Капідгваджа (*капі* — то Хануман, а *дгваджа* означає стяг). Отже, Арджуна вирушив до лісу, взявши свій лук і незбимі стріли. Він збирався вправлятися в мистецтві вбивати ворога, тому мав на собі воєнний рииштунок. Для вправ обрали таку частину лісу, де було сила тигрів, оленів та іншої звірини. Що до Крішни, Він поїхав з Арджуною не для того, щоб вправлятися у вбивстві тварин — Йому не треба нічого вчитися, Він самодостатній. Він поїхав з Арджуною, щоб подивитися на його вправи, тому що в майбутньому Арджуні треба буде вбити численних ворогів. У лісі Арджуна вбив багато тигрів, вепрів, бізонів, *гаваї* (такі лісові звірі), носорогів, оленів, зайців, дикобразів та інших тварин, всіх їх він прохромлював своїми стрілами. Деяких тварин, які були годні для жертвопринесення, слуги повезли до царя Юдгіштгіри. А інших, як-от хижих тигрів і носорогів, убито на те лише, щоб не чинили в лісі лиха. В лісі живуть багато мудреців і святих, і *кшатрії* в обов'язок пильнувати, щоб у лісі панував лад та спокій і відлюдникам жилося мирно.

Арджуна натомився від полювання, його мучила спрага, і тому вони з Крішною пішли на берег Ямуни. Там обидва Крішни (Арджуну і навіть Драупаді теж часом називають Крішною) вимили руки, ноги й рот і напилися з Ямуни чистої води. Вони відпочивали і пили воду з Ямуни, коли побачили дуже вродливу дівчину, що гуляла сама берегом Ямуни. Дівчина була саме на порі. Крішна попрохав Свого друга Арджуну піти и спитати, хто вона. На прохання Крішни Арджуна підійшов до прекрасної дів-

ння. Вона мала тонкий стан, зуби наче перли, на її обличчі сяяв усміх. Арджуна запитав:

— Люба дівчино, пишногруда красуне, дозволь запитати, хто ти? Нам дивно, що ти блукаєш тут сама, без видимого діла. Що ти робиш тут? Єдине, що нам спало на думку — ти шукаєш гідного чоловіка. Якщо можеш, розкрий свої наміри. Я спробую зробити все, щоб вдовольнити тебе.

Гарна дівчина була уособлена Ямуна. Вона відповіла:

— Пане, я дочка бога Сонця, а тепер виконую аскези й подвиги, щоб отримати чоловіком Господа Вішну. Він є Верховна Особа, і саме Він, гадаю, буде мені добрий чоловік. Ти хотів знати, ось я і відкрила тобі своє бажання.

Шановний пане, — казала далі дівчина, — я знаю, ти — герой Арджуна, тому додам, що не піду за жодного, крім Господа Вішну, адже тільки Він дає захист усім живим істотам і дарує звільнення зумовленим душам. Я буду дуже вдячна Тобі, якщо ти помолишся Господеві Вішну, аби Він був з мене задоволений.

Дівчина Ямуна знала, що Арджуна великий відданий Господа Крішни, і якщо він попрохає за щось, Крішна йому не відмовить. Безпосередньо просити про щось Крішну іноді просто-таки наївно, але успіх забезпечений, якщо робити це через Його відданого. Далі вона сказала Арджуні:

— Звати мене Калінді, я живу у водах Ямуни. Батько, ласкавий до мене, збудував мені у водах Ямуни оселю, бо я склала обітницю жити там, аж поки знайду Господа Крішну.

Арджуна докладно переповів Крішні усе, що почув від Каліндї, хоча Крішна, Наддуша в серці кожного, і так знав усе. Без дальших зволікань Крішна прийняв Каліндї Своєю дружиною й попрохав зійти на колісницю, і всі разом вони поїхали до царя Юдгіштгіри.

За якийсь час цар Юдгіштгіра попрохав у Крішни допомогти йому: він хотів збудував будинок за проектом великого Вішвакарми, будівничого півбогів на вищих планетах. Крішна негайно закликав Вішвакарму і наказав йому збудувати чудове місто, як хотів цар Юдгіштгіра. Коли місто побудували, Махараджа Юдгіштгіра попрохав Крішну пожити з ними ще кілька днів, дарувати їм ще трохи Свого товариства. Задовольняючи прохання Махараджі Юдгіштгіри, Господь Крішна лишився навіть на довший час.

Саме тоді відбулася Крішнина розвага офірування лісу Кгандави, що належав цареві Індрі, Агні, богові вогню. В лісі Кгандаві було повно всілякого зілля, і Агні потребував його з'їсти, щоб омолодитися. Однак Агні сам того лісу не займав, а попрохав допомоги в Крішни. Агні знав, що Крішна з нього дуже задоволений, бо Агні колись подарував Йому диск Сударшану. Щоб вдоволити Агні, Крішна з Арджуною вирушили на колісниці до лісу Кгандави; Крішна правував коні. Коли Агні з'їв ліс Кгандаву, він був невимовно вдоволений. Цього разу він подарував Крішні надзвичайного лука Ґандіву, четверо білих коней, колісницю та сагайдак, в якому стріл ніколи не меншало, а дві з них були особливо могутні, магічні: проти них не міг встояти жодний воїн. Коли бог вогню Агні пожер ліс Кгандаву, Арджуна врятував з всепоглинаючого полум'я демона Майу. Після того випадку колишній демон став Арджуні великим другом, і, щоб догодити Арджуні, побудував у місті, що створив Вішвакарма, дім зібрань. У домі були такі хитромудрі місця, що коли до цього будинку зайшов Дурйодгана, він геть розгубився, беручи воду за підлогу, а підлогу за воду. Багатство Пандав прикро вразило Дурйодгану, і він зробився їхнім запеклим ворогом.

За кілька днів Крішна попрохав у царя Юдгіштгіри дозволу повернутися до Двараки. Отримавши дозвіл, Він вирушив до Своєї держави разом із Сат'якою, головою Ядавів, що жили з Ним у Хастінапурі. З Крішною до Двараки поїхала й Каліндї. Вже в Двараці, порадившись з багатьма вченими астрологами щодо сприятливого часу одруження з Каліндї, Він справив бучне весілля. Весілля дуже втішило родичів молодих, для всіх воно було велика радість.

Володарів Авантіпури (нині Удджайн) звали Вінда и Анувінда. Обидва вони були під рукою Дурйодгани. Вони мали сестру Мітравінду — дуже гарну, виховану й чемну панну, що доводилась дочкою одній з Крішниних тіток. Вона мала обрати собі чоловіка з гурту царевичів, однак прагнула мати за чоловіка тільки Крішну. Коли вона обирала собі чоловіка, Крішна був у зібранні, і Він силою забрав Мітравінду просто з зібрання. Царевичі, чинити Крішні опір нездатні, стояли і просто дивилися одне на одного.

Пізніше Крішна одружився з дочкою царя Кошали. Царя

Кошали звали Нагнаджіт. Він був дуже побожний і строго тримався ведичних ритуалів. Його дочка Сат'я була незрівнянно прекрасна. Подеколи Сат'ю називали Нагнаджіті, тобто дочкою царя Нагнаджіта. Цар Нагнаджит пообіцяв, що віддасть доччину руку будь-якому царевичеві, що зможе подолати сім велетенських биків, яких вигодував сам цар. Биків ніхто з царевичів збороти не міг, тому не було і одного претендента на руку Сат'ї. Бики були дуже сильні і не переносили самого запаху царевичів. До царства приходило багато людей, пробували приборкати биків, але замість перемоги наражалися на поразку. Вість про це рознеслася цілою країною. Крішна теж почув, що, здолавши сім биків, можна здобути в дружини дівчину Сат'ю, і вибрався їхати до царства Кошали. Він прибув до Айодг'ї у супроводі багатьох воїнів, як голова держави, що робить офіційний візит.

Володареві Кошали було приємно дізнатися, що Крішна прибув прохати руки його дочки. Він зустрів Крішну, що прибув до його царства, з великою шаною. Прийом був дуже пишний. Коли Крішна прийшов до царя, той запросив Його сідати і запропонував дари. Все було надзвичайно вишукано. Крішна теж віддав цареві шанобливі поклони, маючи Його за Свого майбутнього тестя.

Сат'я, Нагнаджитова дочка, дізнавшись, що її сватає Сам Крішна, відчула велике задоволення: Сам чоловік богині процвітання ласкаво приїхав взяти її за дружину. Вона віддавна плекала мрію стати дружиною Крішни і виконувала аскези, щоб отримати чоловіком того, кого хотіла. Сат'я стала думати: «Якщо я хоча б раз від щирого серця зробила комусь добро, якщо весь час щиро прагнула мати за чоловіка Крішну, то хай Крішна, якщо Він з мене задоволений, виконає моє бажання, яке я плекала так довго». Вона почала подумки молитися до Крішни. «Я не знаю, чим задовольнити Верховного Бога-Особу. Він — Господь і повелитель кожного. Навіть богиня процвітання (а вона завжди поруч Верховного Бога-Особи), Господь Шива, Господь Брахма, інші півбоги з різноманітних планет завжди складають Господеві шанобливі поклони. Часом Сам Господь сходить на Землю в різноманітних втіленнях, щоб здійснити бажання Своїх відданих. Він такий піднесений, такий величний, що мені годі й старатися придумати, як задовольнити Його». Вона розважала, що Верхов-

ний Бог-Особа може бути вдоволений відданим тільки зі Своєї безпричинної ласки, інакшого способу вдоволити Його немає. Так само молився Господь Чайтан'я у «Шікшаштакі»: «Любий Господи, Я Твій вічний слуга. Так чи так я впав у вир матеріального існування. Візьми мене звідси й зроби порошинкою біля Своїх лотосових стіп. Це буде велика ласка до Твого вічного слуги». Вдоволити Господа можна тільки смиренним і відданим служінням Йому. Що більше ми слугуємо Господеві під проводом духовного вчителя, то більший поступ робимо на шляху до Нього. Те, що ми виконуємо служіння Йому, не є підставою вимагати від Господа ласки чи визнання. Він вільний прийняти наше служіння чи не прийняти його, але в будь-якому разі вдовольнити Господа може тільки служіння.

Цар Нагнаджіт був доброчесний володар, і коли Крішна завітав до його палацу, він вшанував Його якнайгідніше, доклавши всі свої знання. Його ставлення до Крішни було таке: «Любий Господи, Ти — власник усього космічного прояву. Ти Нараяна, місце спочинку всіх живих створінь. Ти самодостатній і задоволений у Своїх щедротах — то хіба я можу запропонувати Тобі бодай щось? І хіба вдоволить Тебе те, що я можу запропонувати? Це неможливо, бо я лише незначна людська істота. Поістині я геть нездатний слугувати Тобі».

Крішна — Наддуша всіх живих створінь, і тому Він зрозумів серце Сат'ї, дочки царя Нагнаджіта. Його вдоволило й те, як Його вшановував цар, як запропонував зручне сидіння, як підносив частування, в яких покоях поселив і все решта. Крішна усвідомлював, що і дівчина, і батько дівчини волють поріднитися з Ним. Усміхаючись, Він промовив сильним і глибоким голосом:

— Любий царю Нагнаджіте, ти добре знаєш, що кожний царевич, який держить себе відповідно до свого становища, ніколи нічого не просить, навіть у найпіднесеніших осіб. Знавці та послідовники ведичних настанов указують, що *кшатрія* ні в кого не може нічого просити. *Кшатрію*, що ламає цей звичай, засуджують. Але незважаючи на це суворе правило Я, щоб віддячити Тобі за твоє пишне вітання, хочу поріднитися з тобою і прохаю руки твоєї чарівної дочки. Тобі, може, приємно буде дізнатися й про те, що згідно зі звичаями нашого роду Я нічого не можу запропонувати тобі за твою дочку. Я нічого не зможу дати тобі взамін твоєї дочки.

Інакше сказати, Крішна хотів мати Сат'їну руку, не виконуючи умови перемогти сім биків.

Вислухавши Господа Крішну, цар Нагнаджіт сказав:

— Любий Господи, Ти — джерело всієї насолоди, всіх щедрот і якостей. Богиня процвітання Лакшмі завжди перебуває на Твоїх грудях. То хіба може бути ліпший чоловік моїй дочці? І дочка моя, і я завжди молили про таку можливість. Ти — проводар Ядавів. Вислухай мене ласкаво. Тобі запевно відомо, що від самого початку я пообіцяв віддати свою дочку звитяжному претендентові, що гідно пройде крізь випробування, яке я задумав. Я призначив цей іспит, щоб перевірити силу і вдачу свого майбутнього зятя. Ти, Господи Крішно, є найславетніший з усіх героїв. Я певний, Ти легко підкориш ці сім биків. Жодний царевич не здолав їх подосі: всі, хто бралися до цього, лише ламали собі руки й ноги.

Крішно, — вів далі цар Нагнаджіт, — якщо зі Своєї ласки Ти приборкаєш ті сім биків і змусиш їх коритися Собі, Ти гідний стати чоловіком моєї дочки Сат'ї.

Вислухавши царене прохання, Крішна зрозумів, що ламати свого слова цар не хоче. Тому, щоб виконати його бажання, Він туго підперезався й приготувався битися з биками. Крішна поширився у сім Крішн, і кожний з Них хутко вхопив бика і прохромив кільцем ніздрю бикові. Так завиграшки Він приборкав усіх биків.

Те, що Крішна поділився у сім, дуже важливо. Сат'я, дочка царя Нагнаджіта, знала, що Крішна вже має багато інших дружин, але все одно хотіла бути з Ним. Щоб її підбадьорити, Крішна враз поширився у сім Крішн. Суть у тому, що Крішна один, але форм і поширень має безліч. Він узяв багато тисяч дружин, але це не означає, що коли Він був з однією, інші були позбавлені Його товариства. Своїми поширеннями Крішна був з кожною дружиною окремо.

Коли Крішна приборкав биків, з них зразу спав увесь їхній гонор і сила. Згинули ім'я й слава, що їх мали ті бики. Приборкавши биків, Крішна потяг їх за Собою, як дитина тягне за Собою дерев'яного бичка на коліщатах. Те, як Крішна взяв над биками гору, для царя Нагнаджіта було справжнє диво. Дуже задоволений перемогою Крішни, він привів перед Нього свою дочку Сат'ю й передав її Крішні. Крішна прийняв Сат'ю як Свою

дружину. Весільну церемонію справили з великою пишнотою. Нагнаджітові цариці дуже раділи, що дочка їхня, Сат'я, отримала чоловіком Самого Крішну. А що для царя і цариць то було велике свято, добру подію святкувало усе місто. Скрізь звучали мушлі й барабани, грала музика, лунали пісні. Вчені *брахмани* не шкодували благословень молодому подружжю. Усі городяни на радощах одяглися в святкові яскраві строї й прикрасили себе коштовними оздобами. Щасливий цар Нагнаджіт дав за своєю дочкою величезний посаг.

Передусім він дав 10 000 корів і 3 000 гарно вбраних юних служниць, усіх їх з голови до п'ят прикрашали коштовні оздоби. Звичай давати посаг побутує в Індії й досі, а надто коли віддають царівну-*кшатрію*. Коли одружується царевич-*кшатрія*, разом з молодою йому дають щонайменше десятеро служниць одного з дівчиною віку. Крім корів і служниць цар дав ще 9 тисяч слонів і в сто разів більше колісниць. Це означає, що він дав Крішні 900 000 колісниць. А коней він дав в сто разів більше, як колісниць, тобто 90 000 000 коней, а рабів в сто разів більше, як коней. Царевичі забезпечували рабів і служниць усім потрібним, наче то були їхні діти або кревні. Давши такий посаг, цар провінції Кошала запросив дочку й зятя зійти на колісницю й відпустив додому. Їх супроводжували озброєні воїни, щоб охороняти дорогою. Молоді помчали додому, і любов до них зігрівала цареве серце.

Перш як Сат'я пішла за Крішну, з биками царя Нагнаджіта змагався багато хто. Руку Сат'ї намагалися виграти чимало царевичів з роду Яду й інших династій. Ті невдахи-царевичі з інших родів, почувши за перемогу Крішни, за те, як Він приборкав биків і дістав Сат'їну руку, певно що відчули до Нього заздрість. Коли Він їхав до Двараки, всі ті переможені царевичі оточили Його й почали осипати стрілами Його шлюбний почет. Напавши на Крішнин кортеж, вони засипали всіх невинним, наче дощ, потоком стріл. Відбити напад взявся Арджуна, найближчий друг Крішни. Він один легко відігнав нападників, тим зробивши приємність великому своєму другові на Його весіллі. Арджуна, піднявши лук Ґандіву, прогнав усіх — як тікають дрібні звірі, коли лев женеться за ними, так і Арджуна порозганяв усіх царевичів, жодного не вбивши. По тому Господь Крішна,

голова Ядавів, разом з молодою дружиною урочисто в'їхав у Двараку, везучи з Собою величезний посаг. Крішна з дружиною поселились у Двараці і жили там у мирі й злагоді.

Крішна мав ще одну тітку, батькову сестру, ім'я їй було Шрутакірті. Вона була заміжня і жила в провінції Кекая. Та тітка мала дочку Бгадру. Бгадра теж прагнула одружитися з Крішною, і брат віддав її руку Крішні без жодних умов. Її Крішна теж узяв за законну дружину. Пізніше Крішна одружився ще з дочкою царя провінції Мадрас. Звали її Лакшмана. Лакшмана була справжній океан добрих якостей. З нею Крішна одружився силою — забрав її так само, як Гаруда вирвав із рук демонів дзбан з нектаром. Крішна викрав дівчину з *сваямвари* перед очима багатьох царевичів, що зібралися там. (*Сваямвара* — то обряд, коли збираються багато царевичів, а дівчина на видані обирає собі чоловіка з-поміж них).

Цей розділ оповідає, як Крішна одружився з п'ятьма дівчатами, але ця оповідь про одруження Крішни далеко не повна. Крім них Крішна мав ще тисячі інших дружин. Ті тисячі дружин Крішна взяв за Себе після того, як убив демона Бгаумасуру. Бгаумасура тримав усіх тих дівчат у своєму палаці, а Крішна їх визволив і одружився з ними.

Так закінчується Бгактіведантів виклад п'ятдесят сьомого розділу книги «Крішна. Верховний Бог-Особа», назва якому «Крішна одружується з п'ятьма царівнами».

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ ВОСЬМИЙ

Звільнення демона Бгаумасури

У «Шрімад-Бгаґаватам» Шукадева Ґосвамі оповідає цареві Парікшиту історію про Бгаумасуру, як той викрав з палаців різних царів шістнадцять тисяч царівен і тримав їх у себе бранками, і як Верховний Господь Крішна, якості якого дивовижні, його вбив. Демони завжди ворогують з півбогами. Демон на ім'я Бгаумасура, зробившись надзвичайно могутнім, силою забрав балдахін з-над трона півбога Варуни, крім того відібрав сережки в Адіті, матері півбогів. Ще він завоював частину небесної гори Меру й загарбав Маніпарвату. Тому цар небесних планет Індра пішов у Двараку до Господа Крішни скаржитися на Бгаумасуру.

Вислухавши скаргу, Господь Крішна, взявши з Собою дружину Сат'ябгаму, негайно вирушив до Бгаумасуриної оселі. Подружжя сіло на спину Ґаруді й полетіло до Праджйотішапури, столиці Бгаумасури. Але ввійти у Праджйотішапуру було справа нелегка, бо місто було добре укріплене. Чотири фортеці дивилися на чотири сторони світу, а величезні збройні сили захищали його зусебіч. Місто також оперізував рів з водою, до того

ж воно було обведене загорожею з дротів під напругою. За ними — запона з *аніли*, газоподібної речовини. Далі — загорожа з колючого дроту, яку спорудив інший демон, Мура. Навіть як на погляд сучасного наукового прогресу це було добре укріплене місто.

Крішна ударами Своєї булави потрощив фортечні мури, а невпинним потоком стріл розігнав військо Бгаумасури. Славетною Сударшана-чакрою Він знешкодив електричну загорожу, зруйнував рів і газову запону і порвав у шматки колючий дріт зі струмом, що поставив демон Мура. Від звуку Його мушлі розбились серця великим воїнам і розсипались їхні бойові машини, а Його непереможна булава пробила стіни, що ними було обнесене місто.

Мушля Крішни звучала як грім під час знищення космічного проявлення. Коли голос мушлі почув демон Мура, він встав зо сну і пішов сам подивитися, що сталося. Цей демон мав п'ять голів і вже тривалий час жив у воді. Демон Мура сяяв наче сонце під час знищення космосу, а гоноровий був, наче полум'я. Тіло його яскраво сяяло, аж очі боліли дивитися. Демон вискочив з палацу і перше, що зробив, це схопив тризуба й кинувся на Верховного Бога-Особу. Демон Мура напав на Крішну, як велика змія на Ґаруду. Він знавіснів і, здавалося, ладний був поглинути всі три світи. Спочатку він, розмахуючи тризубом, атакував носія Крішни, Ґаруду, ревучи п'ятьма своїми ротами, наче роз'ятрений лев. Той рев рознісся усім небом, пішов світом і космічним простором, відбився луною вгорі, внизу й по всіх десяти напрямках — скрізь по всесвіті.

Коли Крішна побачив, що тризуб демона Мури ось-ось зачепить Ґаруду, Він вихопив дві стріли й випустив їх у тризуб, потрощивши його на друзки. Водночас Він багатьма стрілами проптинув роти демона Мури. Зрозумівши, що Верховний Бог-Особа бере над ним гору, демон Мура заніс булаву вдарити Господа. Та ще Мурина булава розсікала повітря, Крішна вже розтрощив її Своєю булавою. В демона не лишилося ніякої зброї, і він, маючи велетенську силу, вирішив іти проти Крішни голіруч, але Крішна Своєю Сударшана-чакрою відсік демонові всі п'ять голів. Демон упав у воду, наче верхівка гори в океан, стята блискавкою Індри.

Мура мав семеро синів, їх звали Тамра, Антарікша, Шравана,

Вібгавасу, Васу, Набгасван і Аруна. Коли батько загинув, вони аж знавісніли, жадаючи помститися, і, надимаючись од відчуття власної могутности, почали готуватися до битви з Крішною. Вони взяли зброю, яку пристало брати до такого бою, а командувати битвою настановили іншого демона, Пітгу. З наказу Бгаумасури вони напали на Крішну всі гуртом.

Оточивши Крішну, вони рушили проти Нього, наготувавши різноманітну зброю — мечі, булави, списи, стріли й тризуби. Де їм було знати, що сила Верховного Бога-Особи не має меж і що нікому Його не здолати. Крішна Своїми стрілами посік зброю Бгаумасуриних людей на скіпки, наче траву, а тоді удався до Своєї зброї: Бгаумасурин головнокомандувач Пітга і з ним усі його поплічники попадали, бойове вбрання пошматоване, голови, ноги, руки й стегна їм відсічено, і так усі вони пішли до Ямараджі, владики царства смерти.

Бгаумасуру звали ще Наракасурою, бо він доводився сином самій уособленій землі. Побачивши, що всі його воїни, командири й бійці загинули від зброї Бога-Особи, він знавіснів. Бгаумасура виступив з міста з силою слонів, що народились і зросли на морському узбережжі. Всі слони були дуже збуджені. Коли Бгаумасура з військом вийшов за місто, високо в космічному просторі він побачив прекрасних Господа Крішну з дружиною, що були наче темна хмара зі спалахами електричних розрядів, яка пропливала над сонцем. Демон Бгаумасура негайно випустив зброю *шатагні*, яка за раз убивала сотні воїнів, і всі Бгаумасурині прибічники зі своєю зброєю разом напали на Господа. Господь Крішна став відбивати напад Своїми опереними стрілами. В тій битві всі воїни й командири Бгаумасури падали на землю з відтятими руками, ногами й головами, разом з ними падали їхні коні й слони. Так ціле Бгаумасурине військо було вщент розбите стрілами Господа, що лише боронився від нападників.

Господь бився, сидячи в Ґаруди на спині, а той допомагав Господеві — бив коней та слонів крилами, довбав їм голови гострим дзьобом, дряпав кігтями. Слони, знавіснілі від страшного болю, кинулися бігти з поля битви. Бгаумасура лишився на полі битви сам. Вони з Крішною почали битися. Бгаумасура бачив, яких великих втрат завдав його воїнам і слонам Ґаруда, і, розлючений тим, щосили вдарив Ґаруду, а силою він міг тягатися з блискав-

[illegible]. На щасти, Ґаруда не був звичайний птах, тому йому удари Бгаумасури були наче для слона удари квітковою гірляндою.

Бгаумасура зрозумів, що проти Крішни не годен нічого заподіяти, і вже був певен, що Крішни йому не вбити, однак зробив ще останню спробу уразити Його тризубом. Але Крішна знов виявився спритніший: гострою Сударшана-чакрою зніс Бгаумасурі голову раніш, як той торкнувся свого тризуба. Голова Бгаумасури, в шоломі, з сяючими сережками, впала на полі битви. Коли Крішна вбив Бгаумасуру, всі Бгаумасурині родичі заволали у розпачі, тоді як святі стали уславлювати Господню звитягу. Півбоги з небесних планет на честь такої події почали сипати на Господа квіти.

Тоді перед Господа явилася уособлена Земля і піднесла Йому намисто з *вайджаянті*. До того ж вона повернула Адіті золоті променисті сережки з самоцвітами, а також подарувала Крішні великого самоцвіта. Віддала вона й балдахін Варуни. Далі уособлена Земля почала підносити молитви Крішні, Верховному Божій Особі, повелителеві всесвіту, якому завжди поклоняються піднесені півбоги. Вона впала на землю в поклоні й стала проголошувати у безмежнім екстазі відданости:

— Мої шанобливі поклони Господеві, хто завжди тримає чотири Свої символи — мушлю, диск, лотос і булаву. Йому, владиці всіх півбогів, я складаю шанобливі поклони. Любий Господи, Ти є Наддуша, і, щоб вдоволити бажання Своїх відданих, Ти сходиш на Землю в різних Своїх утіленнях згідно з тим, якій Твоїй формі ті віддані прагнуть поклонятися. Ласкаво дозволь віддати Тобі шанобливі поклони.

Світлий Господи, з Твого пупа виростає лотос, і на шиї в Тебе завжди гірлянда з лотосів. Дивитися на Твої широкі, наче пелюстки лотоса, очі — втіха для очей кожного. Твої лотосові стопи ніжніші ніжного, вони дають втіху лотосовим сердям Твоїх бездомних відданих, що завжди їм поклоняються. Тому я знову й знову з пошаною вклоняюся Тобі.

Ти один посідаєш релігійність, славу, все багатство, все знання й зреченість; Ти — вмістище всіх п'яти щедрот. Тобі, хто проникає у все, але приходить як син Васудеви, мої шанобливі поклони. Ти — відначальний Бог-Особа й відначальна причина всіх причин. Тільки Твоя Господня Милість є джерело всього. Тому

я в шанобі схиляюсь перед Тобою. Сам ненароджений, Ти є батько цілому космічному проявленню. Ти — джерело й вмістище усього розмаїття енергій. Ти є причина виявленого світу, і для всього космічного проявлення Ти причина й наслідок. Прошу, дозволь в шанобі схилитись перед Тобою.

Любий Господи, щодо трьох богів — Брахми, Вішну й Шіви, то вони теж не є незалежні від Тебе. Коли виникає потреба створити це космічне проявлення, Ти створюєш Брахму, так проявляючи Себе в *гуні* страсти, а щоб підтримувати космічне проявлення, поширюєш Себе у Вішну, джерело добра. Так само Ти виявляєш Себе Шівою, владикою *гуни* невігластва, для того, щоб знищувати творіння. Ти завжди трансцендентний, хоча й створюєш три *гуни* матеріальної природи. На відміну від живих істот Ти ніколи не влягаєш впливові *гун* природи.

Мій Господи, поістині Ти — матеріальна природа, Ти — батько уєсвіту, і Ти — вічний час, що з'єднав матеріальну природу з матеріальним творцем. Незважаючи на це, Ти завжди трансцендентний щодо всієї цієї матеріальної діяльности. Любий Господи, Боже-Особо, я знаю, що земля, вода, вогонь, повітря, небо, п'ять об'єктів чуттів, розум, самі чуття зі своїми панівними божествами, его та й вся матеріальна енергія — все, що є рухомого й нерухомого в цьому явленому світі, спочиває на Тобі. Все постає з Тебе і тому невіддільне від Тебе. Однак Ти лишаєшся трансцендентний, і немає нічого матеріального, що можна було б ототожнити з Твоєю Особою. Отже, все водночас єдине з Тобою і відмінне від Тебе, і погляди філософів, котрі намагаються все від Тебе відокремити, без сумніву хибні.

Світлий Господи, дозволь сказати за цього хлопчика, ім'я йому Бгаґадатта, він син мого сина Бгаумасури. Жаска смерть його батька дуже відбилася на ньому, він украй збентежений і наляканий. Тому я привела його, щоб він віддався Твоїм лотосовим стопам. Твоя Господня Милість, прохаю, прихисти хлопчика й благослови його Своїми лотосовими стопами. Я привела його, щоб він звільнився від усіх наслідків гріховних дій свого батька.

Вислухавши молитви Матері Землі, Господь Крішна одразу заспокоїв її, сказавши, що їй ніщо не загрожує. Він сказав Бгаґадатті: «Не бійся». Після того Крішна вступив до палацу Бгаумасури, де було повно всіляких багатств. У палаці Господь Крішна

побачив 16 000 юних царівен, яких Бгаумасура викрав і тримав полонянками. Царівни помітили Верховного Бога-Особу, Крішну, як Він увходив до палацу. Господня краса їх зачарувала, і вони стали молитися до Нього, прохаючи обдарувати їх ласкою. Кожна не вагаючись вирішила подумки, що прийме Господа Крішну за свого чоловіка, і кожна стала молитися Провидінню, щоб Крішна став їй чоловіком. Щиро й поважно вони, бездомісні віддані, принесли і склали свої серця до Крішниних лотосових стіп. Крішна, Наддуша в кожному серці, погодився прийняти їх за Своїх дружин, розуміючи їхнє чисте від скверни бажання. Він подбав за гідне вбрання й прикраси для них і відправив усіх до Двараки, кожну в окремому паланкіні. Крішна забрав з палацу силу добра, колісниці, коні, коштовності й скарбницю, ще взяв п'ятдесят слонів, кожний з яких мав по чотири бивні, і теж відправив це все до Двараки.

По тому Господь Крішна й Сат'ябгама рушили до Амараваті, столиці небесної планети. Прибувши туди, вони одразу пішли до палацу царя Індри та його дружини Шачідеві, де їх гостинно привітали. Крішна вручив Індрі Адітіні сережки.

Коли Крішна з Сат'ябгамою поверталися з Індриної столиці, Сат'ябгама нагадала Крішні, що Він пообіцяв подарувати їй квітку *паріджату*. Скориставшись з нагоди, яку мала, перебуваючи в небесному царстві, Сат'ябгама витягла з землі рослину й примостила її на спині в Ґаруди. Якось одну квітку з *паріджати* зірвав Нарада й подарував її старшій Крішниній дружині, Шрі Рукмінідеві. Сат'ябгама, почувшись обійденою, й собі захотіла від Крішни такої квітки. Крішна добре розумів суперницьку натуру Своїх дружин і на те тільки усміхнувся. Він сказав Сат'ябгамі: «Чого ж ти просиш одну квітку? Я радо дам тобі ціле *паріджатове* дерево!»

Крішна навмисно взяв з Собою дружину Сат'ябгаму, щоб та витягла *паріджату* власною рукою. Але небожителів, і самого Індру теж, це неймовірно роздратувало. Сат'ябгама, не спитавши дозволу, зірвала *паріджату*, якої на Землі не подибати. Індра з іншими півбогами не хотіли дозволити, щоб Крішна з Сат'ябгамою взяли рослину, але Крішна прагнув вдовольнити кохану дружину Сат'ябгаму і тому рішуче й непохитно стояв на своєму; тож між Крішною й півбогами розпочалася битва. Крішна

як завжди, переміг і з тріумфом привіз на Землю, до Двараки, *паріджату*, що вибрала собі Його дружина. Дерево посадили в саду при палаці Сат'ябгами. Від того незвичайного квітучого дерева весь Сат'ябгамин сад виповнився красою. Разом з медяною *паріджатою* на Землю линув її аромат, а за ароматом її та медом на Землю прилетіли й небесні лебеді.

Великому мудрецеві Шукадеві Ґосвамі та й іншим великим мудрецям поведінка Індри була не до серця. Крішна прийшов до небесного царства Амараваті зі Своєї беззастережної ласки — повернути цареві Індрі сережки його матері, що їх украв був Бгаумасура, і Індра радо прийняв подарунок. Але коли Крішна забрав з небесного царства квітуче дерево, Індра викликав Його на бій. Індрі цікаві були тільки власні інтереси. Ще за хвилю перед тим він підносив молитви, торкався головою до лотосових Крішниних стіп, але щойно досягнув бажаного, його наче підмінили. Для матеріалістів чинити так річ звичайна. Матеріалісти завжди дбають тільки про власну користь. Заради того вони можуть схилитися перед будь-ким, але щойно їхній користливий інтерес задоволений, дружбі настає край. Не лише багатії цієї планети такі своєкорисливі — навіть Індра з півбогами такі самі. Надмір багатства перетворює людину на егоїста. Жоден егоїст не здатний прийняти свідомости Крішни, і великі віддані, як Шукадева Ґосвамі, засуджують їх. Іншими словами, надмір багатства робить людину нездатною робити поступ у свідомості Крішни.

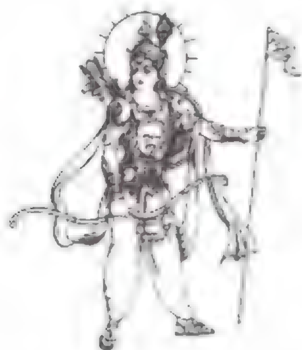
Крішна переміг Індру, а через якийсь час по тому одружився з 16 000 дівчат, яких визволив з полону. Коли надійшов сприятливий момент, Він, поширившись у 16 000 форм, одружився з усіма водночас, з кожною в окремому палаці. Так Він потвердив істину, що Крішна — не хто, а Сам Верховний Бог-Особа. Для Крішни можливо все, бо Він — Верховний Бог-Особа. Він є всемогутній, всюдисущий і незнищенний; тому ця Його розвага з одруженням не диво. Всі Крішнині цариці (більш як 16 000) мали при палацах розкішні сади, в палацах — обстава та начиння, рівних яким немає в цілому світі. Ця оповідь з «Шрімад-Бгаґаватам» не перебільшення. Крішнині цариці всі є поширення богині процвітання Лакшміджі. Крішна жив з кожною в окремім палаці, і стосунки між ними були як у звичайного подружжя.

Мусимо завжди пам'ятати, що Крішна, Верховний Бог-Особа, грав роль звичайної людини. Він водночас одружився з більше як шістнадцятьма тисячами дружин і жив одночасно у більш ніж шістнадцяти тисячах палаців (отак являючи Свої надзвичайні щедроти), але стосунки мав з ними наче звичайний чоловік, і стосунки ці були як стосунки звичайного подружжя у будь-якому з будинків. Отже, осягнути якості Верховного Брахмана, Бога Особи, дуже важко. Навіть півбоги, як-от Брахма, трансцендентних розваг Господа осягнути нездатні. Дружини Крішни мали щастя отримати Верховного Бога Особу чоловіком — проте Його особистості не збагнути навіть таким півбогам, як Брахма.

Кожна з цариць-дружин і Крішна-чоловік усміхалися одне до одного, розмовляли, жартували, обіймали одне одного і таке інше. Їхня подружня любов зростала день у день. Крішна й цариці насолоджувалися трансцендентним сімейним щастям. Хоча всі цариці самі мали тисячі служниць, кожна старалася слугувати Крішні сама. Кожна з них особисто вітала Крішну, коли Він входив до палацу, запрошувала Його на гарне ложе, всіляко вшановувала, омивала Його лотосові стопи водою з Ганги, підносила горіхи бетеля, розтирала Йому ноги, щоби минулася втома — Він-бо натомився далеко від дому. Вони дбали, щоб Його добре обмахували опахалом, підносили Йому масла́ з чудовим ароматом, прикрашали Його ґірляндами з квітів, розчісували волосся, упрошували лягти відпочити, самі купали Його, годували вишуканими стравами. Кожна цариця робила те все власноруч, не зважаючи на служниць. Інакше сказати, Крішна з царицями явив на Землі взір ідеального життя домогосподаря.

Так закінчується Бгактіведантів виклад п'ятдесят восьмого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Звільнення демона Бгаумасури».

РОЗДІЛ П'ЯТДЕСЯТ ДЕВ'ЯТИЙ

Крішна розмовляє з Рукміні

Якось Крішна, Верховний Бог-Особа, той, що наділяє живих істот, від Брахми й до найменшої мурашки, усім знанням, сидів в опочивальні Рукміні, а вона разом зі своїми служницями слугувала Господу. Крішна сидів на Рукмініним ложі, а служниці обмахували Його *чамарами* (опахала з хвоста яка, щоб відганяти мухи).

Господь Крішна поводився з Рукміні як досконалий чоловік, і це було виявом найвищої довершености Бога-Особи. Багато філософів висувають власні теорії про Абсолютну Істину, в яких Бог нездатний робити те чи інше. Вони заперечують Божі втілення, тобто Верховну Абсолютну Істину в людській подобі. Але істина в іншому: для нашого недосконалого чуттєвого пізнання Бог недоступний. Бог — всемогутня, всюдисуща Особа, і, якщо Його воля, Він може не лише творити, підтримувати й знищувати космічне проявлення, але й приходити в матеріальний світ у вигляді звичайної людської істоти заради того, щоб виконати найвищу місію. В «Бгаґавад-ґіті» сказано, що Він схо-

...ить туди, де люди припиняють виконувати визначені їм обов'язки. Немає такого зовнішнього чинника, що змушував би Його приходити, але Він сходить через Свою внутрішню потенцію, щоб поновити властиву людям діяльність і водночас знищити перешкоди на шляху поступу людської цивілізації. Так провадить Свої трансцендентні розваги Верховний Бог-Особа, і цього разу Він зійшов у династію Яду в Своїй вічній формі Шрі Крішни.

У палаці Рукміні все до найменших дрібниць було досконале. Зі стелі звисали балдахіни, прикрашені мереживом і низками самоцвітів, а освітлювало палац світіння від коштовних каменів. При палаці квітли *бела* й *чамелі*, найдухмяніші квіти Індії, і від їхнього суцвіття палац видавався ще кращим. Аромат квітів приманював до дерев рої бджіл; вночі крізь гратчасті вікна мереживом лягало на підлогу лагідне місячне проміння. В садах росли *париджати*, кожне деревце рясніло квітами, і ніжний легіт розносив повсюди їхній аромат. У палаці курилися пахощі, і запашний дим сочився крізь віконниці. Сидіння в кімнатах були вкриті молочно-білими укривалами, постіль була біла й ніжна, як піна на молоці. Господь Шрі Крішна зручно розкинувся на ложі в покоях і тішився тим, як Рукміні разом із служницями слугує Йому.

Рада й Рукміні, діставши нагоду слугувати своєму чоловікові, Верховному Богові-Особі. Вона прагнула служити Господу сама, тому взяла *чамару* з рук служниці і стала обмахувати Його. В *чамари* було золоте, оздоблене самоцвітами держално, а коли Рукміні взяла його, воно ще покрасивішало, бо на кожнім з пальців цариці вигравали самоцвіти. На ногах у неї були браслети з коштовними каменями, ніжні дзвіночки милозвучно видзвонювали під змахами її сарі. Високі груди Рукміні були присипані *кункумою* й шафраном, і червонуватий відсвіт, падаючи на обличчя, примножував її вроду. Пишні стегна оповивав мережаний пояс з самоцвітами, на ньому наче сонце сяяв медальйон. Вона заглибилася в служіння Господу Крішні, і тому форми її тіла перевершували красою все у трьох світах, хоча на той час вона вже мала дорослих синів. Слід віддати належне красі її обличчя: її кучері, її усміх, гарні сережки у вухах, золоте намисто — від того всього, здавалося, струмував нектар. З усього знати, що Рукміні є сама відначальна богиня процвітання, що вічно слугує лотосовим стопам Нараяни.

Великі знавці ведичної науки вважають розваги Крішни в

Рукміні в Двараці за виявлення розваг Нараяни й Лакшмі, які сповнені надзвичайної розкоші. Сільські розваги Крішни й Радги у Вріндавані прості і геть відмінні від витончених міських розваг Крішни і Рукміні у Двараці. Рукміні мала надзвичайно видатні якості, і її поводження Крішні дуже подобалося.

Крішна помітив, що коли Нарада Муні подарував Рукміні квітку *паріджату*, Сат'ябгама, інша дружина, відчула заздрість до Рукміні. Їй захотілося мати таку саму квітку від Крішни. Вона заспокоїлась тільки тоді, коли Крішна пообіцяв їй ціле дерево. Своєї обіцянки Крішна дотримав. Він приніс з вищих планет на Землю ціле дерево. Крішна гадав, що Рукміні, дізнавшись про те, що Він подарував Сат'ябгамі ціле дерево *паріджату*, стане просити чогось і собі. Але Рукміні навіть і не згадала за це, бувши дуже стримана й задоволена у своєму служінні. Крішна хотів трохи посердити її, щоб побачити гарне обличчя Рукміні, коли вона гнівається. В Крішни було більше як 16 100 дружин, і з кожною Він мав стосунки, які завжди бувають між чоловіком і дружиною. Часами Він створював між Собою й дружиною певну ситуацію, щоби дружина розгнівалась і стала сварити Його, сердячись і водночас з любов'ю, — Крішні то була втіха. Однак в Рукміні Крішна не міг знайти жодного недоліку, бо вона була справді взірець досконалости і повсякчас служила Йому. Тому Він усміхнувся з великою любов'ю й заговорив до неї. Рукміні була дочкою царя Бгішмаки, могутнього володаря, тому Крішна звернувся до неї не на ім'я Рукміні. Цього разу він назвав її царівною:

— Люба царівно, Мене дивує от що: з тобою хотіли одружитися багато великих царственних осіб. І хоча не всі вони були царі, але кожний з них володів царськими багатством й щедротами, всі були гарно виховані, вчені, уславлені серед інших царів, гарні на вроду й мали піднесені особисті якості, були великодушні, дуже могутні й сильні, тобто добрі всіма сторонами. В них не було жодного недоліку, крім того батько і брат не чинили перешкод такому одруженню. Навпаки, твій брат пообіцяв Шішупалі, що віддасть тебе за нього, а твої батьки дали згоду на той шлюб. Шішупала був великий цар, а володіти твоєю вродою прагнув так сильно, що якби ти пішла за нього, думаю, він ніколи і кроку не ступив би від тебе і ціле життя лишався би твоїм вірним служкою.

Як порівняти Мене до Шішупали та його особисті якості з Моїми. Я ніщо. Ти, либонь, і сама це розумієш. Тому Мене й дивує, що Ти відмовила Шішупалі і обрала Мене, що гірший проти нього. Я вважаю, що не гідний чести бути твоїм чоловіком, бо ти така прекрасна, розумна, стримана й шляхетна. Дозволь спитати, що примусило тебе обрати Мене? Тепер, безумовно, Я можу називати тебе Моєю прекрасною дружиною, а все ж хочу нагадати за Своє справжнє становище. Я нижчий за всіх тих царевичів, що прагнули одружитися з Тобою.

Насамперед — це для тебе не таїна — Я так боюся Джарасандги, що не наважуюся жити на суші і тому побудував цей дім на воді серед моря. Ця таємниця не про інших, але Тобі слід знати, що герой з Мене абиякий. Я боягуз. Я боюся інших. Я й досі не почуваюся безпечно, адже всі вельможні царі на землі — Мої вороги. Я сам зробив їх ворогами, б'ючись з ними з різних причин. Маю й іншу ваду: хоча й сиджу на троні в Двараці, права на те не маю. Царство Я здобув, убивши Свого дядька по матері Камсу, до того ж по смерті Камси царство мало перейти до Мого діда. Отже, царством Я володію не по праву. Крім того Я не маю в житті чітко визначеної цілі. Люди ніяк Мене не зрозуміють. Що є головна ціль Мого життя? Всі знають, що Я був пастушком у Вриндавані. Гадали, що Я піду стопами Нанди Махараджі і завжди буду вірний Шріматі Радгарані та Її подружкам у селищі Вриндавана, а Я раптом взяв і покинув їх усіх. Мені прагнулося стати відомим царем. Але Я так і не маю царства і не здатний урядувати, як належить цареві. Люди ніяк не зрозуміють, яка ж Моя мета в житті, не розберуть, пастух Я чи цар, син Нанди Махараджі чи Васудеви. Я не маю визначеної цілі в житті. І тому люди звуть Мене волоцюгою. Мені справді дивно, що ти обрала за чоловіка таке нінащо.

Крім того, Я не витончена світська особа і геть не знаю етикету. Людині слід задовольнятись однією дружиною, але, як бачиш, Я одружувався багато разів і маю більш як шістнадцять тисяч дружин. І Я не є таким досконалим чоловіком, щоб вдовольнити їх усіх. Я не дуже гарно поводжуся з ними, і, знаю, тобі це дуже прикро. Часом Я створюю такі обставини, в яких Мої дружини почуваються нещасними. Я зріс у селі і тому не дуже знаюся на етикеті міського життя. Я не вмію задовольнити дружину любовною мовою й увагою. І на ділі виходить, що будь-якій жінці, яку Я

привабив і яка пішла за Мною, лишається тільки плакати остаток життя. Скільки *гопі* у Вріндавані привабилися до Мене, а Я їх покинув, і всього їх життя тепер — тужити в розлуці зі Мною. Акрура й Уддгава казали Мені, що коли Я покинув Вріндавану, пастушки, мої друзі, *гопі* з Радгарані і Мій названий батько Нанда Махараджа весь час плачуть за Мною. Я назавжди покинув Вріндавану і тепер пробуваю з царицями у Двараці, але й тут з жодною з вас не поводжуся добре. Неважко зрозуміти, що вдачі Я не дуже сталої і на довір'я не заслуговую. Кожен, хто привабиться до Мене, матиме внаслідок скорботу і журбу.

До того ж, люба прекрасна царівно, ти, мабуть, знаєш, що Я не маю ані копійчини. Коли Я народився, Мене у чому був принесли в дім Нанди Махараджі, і там Я ріс як пастух. Хоча в Мого названого батька Нанди Махараджі були сотні тисяч корів, жодна з них Мені не належала. Мені лише доручили випасати їх і дбати за них, але Я не був їхній власник. І тут теж Мені нічого не належить, в Мене ніколи немає грошей. Та журитися про Свою вбогість причин немає — раніше нічого не було, то чого б оце сумувати, що не маю нічого тепер? Ти не могла не помітити, що Мої віддані теж не дуже заможні. Вони просто-таки бідні на земні блага. Которі заможні і грошей не лічать, не хочуть вручати себе Мені: свідомість Крішни їх не цікавить. Але коли людина убожіє — чи то втрачає все волею обставин, чи в неї силою відібрано багатство, вона, якщо дістає добру нагоду, може Мною зацікавитись. Ті ж, котрі пишаються із своїх достатків, ніколи не користаються з нагоди усвідомити Мене, навіть якщо їм запропоновано товариство відданих. Іншими словами, Я цікавий бідним людям, а багатим ні. Тому, Я гадаю, ти зробила не дуже вдалий вибір. Батько й брат так виховали тебе, що ти здаєшся вельми розумною, але, обравши Мене чоловіком, ти припустилася великої помилки.

Але то нічого. Краще пізно, ніж ніколи. Ти вільна обрати гідного чоловіка, що був би насправді рівний тобі на якостях, походженні, багатстві, вроді, освіті — на всьому. Забудь за колишні помилки і обери правильний шлях у житті. Так повелося, що ніхто не бере шлюбу з людиною, що посідає вище або нижче становище. Люба Моя Рукміні, дочко царя Відарбги, гадаю, ти недобре розважила перш як віддатися і тому, обравши Ме

не за чоловіка, зробила поганий вибір. Ті оповіді за Мої піднесені якості — неправда. Я жебрак жебраком. Ніколи не бачивши Мене, не знавши Мого справжнього становища, Ти обрала Мене собі за чоловіка просто з чужих слів. Це було не дуже правильно. Тому Я раджу тобі: обери собі нового супутника у житті — одного з великих царевичів *кшатріїв*. А Мене ліпше покинь. Краще пізно, ніж ніколи.

Коли Крішна запропонував Рукміні розлучитися з Ним, вона вже мала багато дорослих дітей. Взагалі Крішнина пропозиція була вельми несподівана, бо ведична культура не дозволяє розлучення чоловіка з дружиною. До того ж не пристало Рукміні, що була вже у поважному віці і мала одружених синів, обирати собі іншого чоловіка. Кожна Крішнина пропозиція здавалася Рукміні безглуздою, вона дивувалася, як може Крішна казати таке. А що була простодушна, її занепокоєння від того, що можливо доведеться розлучитися з Крішною, дедалі більшало.

Крішна казав далі:

— Зрештою, тобі слід підготуватися до наступного життя. Тому раджу: обери такого, хто поможе тобі в цьому житті і в майбутньому теж, бо від Мене сподіватися допомоги годі. Люба Моя чарівна царівно, ти знаєш, що всі царевичі, і Шішупала, і Шалва з Джарасандхою й Дантавакрою, і навіть твій старший брат Рукмі — вороги Мені. Я їм анітрохи не подобаюся. Вони ненавидять Мене цілим серцем. Всі ті царі дуже пишаються своїми земними багатствами й тому до кожного ставляться з погордою. Я погодився викрасти тебе, як ти хотіла, щоб провчити їх. А так ти Мені не люба, хоча сама й полюбила Мене ще до нашого весілля.

Я вже казав тобі, що сімейне життя чи любовні стосунки між чоловіком і дружиною Мене не дуже цікавлять. Я з природи не дуже прихильний до сімейного життя, дружини, дітей, дому й багатств. Мої віддані цілковито нехтують ці мирські надбання. Я теж такий самий. Насправді Мене цікавить лише самоусвідомлення — воно, а не сімейне життя, дає Мені втіху.

На цьому Господь Крішна раптом замовк.

Великий знавець духовної науки Шукадева Госвамі пояснив, що Крішна майже весь час проводив із Рукміні, і від того, що Крішна не покидає її і на хвилю, Рукміні трохи загордувала

своїм щастям. Однак Крішні гордощі не до вподоби. Тільки відданий загордує, Крішна зараз знаходить якийсь спосіб ту гординю розбити. І тут так само: Крішна наговорив Рукміні стільки прикрого! Єдиний висновок, який вона зробила, був, що хоч як вона гордує, а Крішна може покинути її кожної миті.

Рукміні усвідомлювала, що чоловік її не звичайна людська істота, що Він Верховний Бог-Особа, володар трьох світів. Він говорив, вона ж, боячись розлуки з Господом, бо ніколи доти не чула від Крішни таких жорстоких слів, заціпеніла, а її серце закалатало. Не кажучи до Крішни ні слова, вона, вкрай збентежена, заливалася сльозами, наче занурилася в океан горя. Рукміні мовчала, шкрябаючи підлогу нігтями ноги, від яких на землю падав червонуватий відсвіт. З очей їй крапали сльози і, змішуючись з чорною косметикою і змиваючи *кункуму* й шафран з її грудей, падали долі рожеві. Задихаючись у величезнім горі й тузі, вона не могла вимовити й слова і стояла нерухома, наче статуя, втупивши в землю очі. Від страху і журби вона втратила здатність розважати, сили покинули її, вся вона аж схудла так, що браслети зіслизнули з зап'ясть. *Чамара*, що нею обмахувала Крішну, випала з її руки. Коси її розплелися, думки і пам'ять змішались, і вона, знепритомнівши, впала опукою, як падає стята ураганом бананова пальма.

Господь Крішна побачив, що Рукміні не сприйняла Його слів за жарт. Для неї все це було надзвичайно серйозно, і від великого страху розлуки з Ним вона знепритомніла. Природа Господа Крішни така, що Він дуже любить Своїх відданих. Тому коли Він зрозумів стан Рукміні, серце Його пом'якшало, а Його суворість зникла як не було. Крішна з Рукміні пов'язані стосунками Лакшмі-Нараяни, тому Він з'явився перед нею у Своєму чотирирукому проявленні Нараяни. Він спустився з ложа, взяв її за руки, торкнувся прохолодними долонями її обличчя, пригладив волосся на голові. Господь Крішна власною рукою осушив мокрі від сліз Рукмінині груди. Збагнувши, як серйозно кохає Його Рукміні, Він пригорнув її до серця.

Верховна Особа дуже вправний представляти речі зрозумілими для будь-кого. І тут Він теж зробив спробу спростувати все, що сказав був перед тим. Для відданих Він єдина надія, і Він добре знає, як задовольнити Своїх чистих відданих. Крішна розумів,

що Рукміні не взяла Його слів у жарт. Щоб розвіяти її тривогу, Він знов заговорив:

— Люба доньно царя Відарбги. Моя кохана Рукміні, прошу, зрозумій Мене правильно і не будь до Мене жорстока. Я знаю, що Ти щиро усім серцем кохаєш Мене і є Моя вічна супутниця. Слова, що тебе уразили, не є правда. Я просто хотів трохи подратувати тебе, сподіваючись рішучої відсічі на Мої жарти. На жаль, ти взяла Мої слова до серця, і Я тепер дуже жалкую, що сказав їх. Я сподівався, що твої червоні вуста затремтять від гніву, почувши таке від Мене, думав, що Ти станеш вичитувати Мене. О досконалосте любові, Я ніколи не припускав, що Мій жарт скінчиться так. Я гадав, що ти будеш кліпати очима від гніву, і сподівався побачити твоє прекрасне обличчя сердитим.

Моя прекрасна дружино, ти знаєш, що ми, домогосподарі, завше заклопотані, занурені в безліч сімейних справ. А найвища розрада в подружньому житті — що ми часом тішимося, жартуючи одне з одним. Насправді чоловік і дружина тяжко працюють день і ніч, але коли вони зустрічаються, втома йде геть, і вони у безліч способів насолоджуються одне одним.

Господь Крішна хотів виставити Себе за звичайного домогосподаря, якому в насолоду жартувати з дружиною. Тому Він знов і знов просив в Рукміні не брати Його слів близько до серця.

Так Господь Крішна заспокоював Рукміні милою мовою, і нарешті вона зрозуміла, що того, що Він їй наговорив, насправді в думках не держить. Просто Він хотів втіхи і насолоди обом. Слухаючи Крішну, вона заспокоїлася і за якийсь час забула, що боялася розлуки з Ним. Весело, з притаманною їй усмішкою Рукміні подивилася Йому в очі і сказала:

— Любий мій лотосоокий Господи. Ти сказав правду: я не рівня Тобі, бо хіба Мені зрівнятися з Тобою — джерелом всіх якостей, необмеженим Верховним Богом-Особою! Хіба Я тобі пара? Нікому не зрівнятися з Тобою, хто є володар усієї величі, повелитель трьох *ґун* і той, кого шанують великі півбоги, як ось Брахма й Господь Шива. Що до мене, я є породженням трьох *ґун* матеріальної природи і тому знай спотикаюся на шляху відданого служіння. Хіба я Тобі пара? Любий чоловіче, Ти сказав правду, що зі страху перед царями Ти сховався серед морських вод. Але хто ті царі матеріального світу? Як на мене, то на-

справді царі матеріального світу — не ті, хто належить до так званих «царських династій». Царі матеріального світу — то три *гуни* матеріальної природи. Справжні володарі вони. Ти перебуваєш у кожному серці, в самій його глибині, де лишаєшся незаторкуваний *гунами* матеріальної природи.

Ти кажеш, що весь час ворогуєш з царями світу. Але хто ті царі? Думаю, царі над світом — це чуття. Вони незборимі, їм підвладні усі. І Ти запевно з цими матеріальними чуттями ворогуєш. Ти не влягаєш владі чуттів, Ти радше володар чуттів, Хрішікеша. Любий Господи, Ти казав, що не маєш царської влади. Це теж правильно. Не лише Ти не володарюєш у матеріальному світі, навіть слуги Твої — ті, хто хоч трохи прив'язаний до Твоїх лотосових стіп, відкидають високе становище у матеріальному світі, вважаючи його за непроглядний морок, бо воно є перепоною на шляху до духовного просвітлення. Слуги Твої не люблять вищости в матеріальному світі, а за Тебе годі й казати. Любий Господи, Ти твердив, що дієш не як звичайна людина, що має певну ціль в житті, і це теж чиста правда. Навіть Твої великі віддані й слуги, всі великі мудреці й святі живуть так, що нікому не з'ясувати цілі їхнього життя. Людське суспільство має їх за цинiків та божевільних. Мета їхнього життя лишається таємницею для звичайних людей. Ницим людям не пізнати ні Тебе, ні слуг Твоїх. Людині з заплямованим серцем навіть не уявити Твоїх розваг та розваг Твоїх відданих. О необмежений, якщо дії та мотиви Твоїх відданих лишаються таємницею для звичайної людини, то як зрозуміти Тебе і Твої дії? Всі енергії й багатства світу служать Тобі, водночас Ти є їхнє пристановище.

Ти сказав, що не маєш ні копійки, та це не означає, що Ти бідний. Усе, що існує, це Ти, тому Тобі не треба нічого: Ти Сам є усе. На відміну од решти Тобі не потрібно чогось добувати чи робити якісь зусилля. Ти абсолютний, і тому в Тобі співіснують суперечливі речі: Ти не маєш нічого і водночас немає багатшого за Тебе. В матеріальному світі той, хто нічим не володіє, не може бути багатим. Але Ти, Твоя Господня Милість, є абсолютний, і Ти узгоджуєш цю суперечність: Ти найбагатший, не маючи нічого. Веди кажуть, що хоча в Тебе немає матеріальних рук і ніг, Ти приймаєш усе, що з любов'ю підносять Тобі Твої віддані. Ти не маєш матеріальних вух і очей, однак бачиш і чуєш все і скрізь. Тобі нічого не належить, а проте великі півбоги,

яким поклоняються й підносять молитви інші, приходять вклонитися Тобі, аби запобігти Твоєї ласки. То хіба Тебе зарахуєш до вбогих?

Мій любий Господи, Ти ще додав, ніби Тебе не вшановують люди, які складають найбагатші шари суспільства. Правильно й це, адже люди, що надимаються з матеріального багатства, думають лише про те, як використати своє майно на чуттєву втіху. Коли вбога людина раптом багатіє, вона, не знаючи, на що використати свої тяжко зароблені гроші, будує плани щодо того, як вдовольняти чуття. Бувши в полоні зовнішньої енергії, вона гадає, що гроші слід застосувати на чуттєву втіху, і тому нехтує трансцендентним служінням Тобі. Любий мій Господи, Ти сказав, що ті, хто нічого не мають, дуже дорогі Тобі, бо Твій відданий зрікається усього, прагнучи тільки Тебе. Отже бачу, що великі святі, такі як Нарада Муні, не мають ніякої матеріальної власности, але дуже любі Тобі. І таких людей цікавиш тільки Ти, Твоя Господня Милість.

Любий Господи, Ти сказав, що добрим є такий шлюб, в якому поєднуються люди одного соціального стану, рівні на вроді, багатстві, силі, впливовості й зреченості. Але це можливе лише Твоєю ласкою. Ти — найвище досконале джерело всіх багатств і чеснот. І хоч яким багатством володіє людина, отримує його вона від Тебе. У «Веданта-сутрі» сказано: *джанма̄дй асйа йатах* — Ти верховний, з якого все походить, джерело всієї насолоди. Тому обдаровані знанням люди прагнуть досягти лише Тебе. Вони відкидають усе, навіть трансцендентне усвідомлення Брахмана, заради Твоєї ласки. Ти є Верховний, найвища мета життя. Ти Той, на кого скеровані всі устремління живих істот. Кожна добра істота прагне лише Тебе, і задля того, щоб прийти до Тебе, вона відкидає геть усе і так стає гідною Твого товариства. В свідомості Крішни, в громаді слуг і того, кому всі служать, радощі і страждання матеріального суспільства, рушійною силою якого є статева прив'язаність, ні над ким не владні. Кожному, чоловік він чи жінка, слід шукати товариства Твоїх слуг і того, кому служити. Ти — Верховний Бог-Особа. Ніхто не перевищує Тебе і не стає на один з Тобою рівень. Тому досконалий соціальний устрій є такий, де Ти перебуваєш в центрі, а всі служать Тобі як Усевишньому. В такому досконалому суспільстві всі щасливі й вічно блаженні.

Мій Господи, Ти сказав, що славу Тобі підносять лише жебраки, і то щира правда. Але хто ті жебраки? Ті жебраки всі піднесені віддані, звільнені особи й ті, хто перебуває у стані зречення. Кожен з них — велика душа і відданий, життя якого присвячене на те, щоб прославити Тебе. Такі великі душі прощають навіть найгіршу образу. Ці так звані жебраки прямують шляхом духовного поступу й терпеливо зносять усі нещастя матеріального світу. Любий чоловіче, не думай, що я обрала Тебе через недосвідченість, бо насправді я йшла стопами цих великих душ. Наслідуючи цих великих жебраків, я вирішила віддати своє життя Твоїм лотосовим стопам.

Ти сказав, що не маєш геть нічого, і це теж правда, бо Ти віддав Себе всього тим великим душам і відданим. Добре це знаючи, я навіть не припускала гадки мати за чоловіка хоч і велику особистість — Господа Брахму чи царя Індру. Мій Господи, могутній чинник часу кориться лише Тобі. Чинник часу такий величний і могутній, що його руйнівному впливові підвладне будь-що у творінні. Враховуючи це все, я вважаю, що Джарасандга, Шішупала й всі такі царевичі, що прагнули одружитися зі мною, просто комашня проти Тебе.

Любий мій всемогутній сине Васудеви, Твої слова, що Ти прийняв притулок серед океанських вод, бо боявся великих царів, можливо й слушні, але я знаю інше. Я сама бачила, як Ти викрав мене з-перед очей усіх тих царевичів. Прибувши на мою весільну церемонію, Ти лише торкнув тятиву Свого лука — і одразу всі вони повтікали, а мене Ти ласкаво прихистив біля Своїх лотосових стіп. І досі до дрібниць пам'ятаю це: Ти вкрав мене як лев, що порухом брови проганяє решту менших тварин, силою відбираючи здобич.

Любий лотосоокий Господи, я не годна зрозуміти Твого твердження, що дні жінок та інших людей, що прийняли притулок Твоїх лотосових стіп, сповнені самої скорботи. Світова історія наводить нам імена великих царів: Анга, Прітгу, Бгарата, Яяті й Ґайа. Всі вони були великими імператорами світу, і піднесеністю становища рівних їм немає. Але вони зреклися всього й пішли до лісу виконувати аскези й покути, щоб знайти милість Твоїх лотосових стіп. Вони добровільно поставили себе у таке становище, прийнявши Твої лотосові стопи за вищі над усе; але хіба це означає, що то для них тяжка втрата і причина для скорботи?

Любий Господи, Ти порадив мені обрати іншого чоловіка, якогось царя, а з Тобою розлучитися. Але я достеменно знаю, що Ти — джерело всіх добрих якостей. Єдиним заняттям для великих святих, як-от Нарада Муні, є уславлювати Твої трансцендентні якості. Якщо людина просто обере своїм притулком такого святого, вона цілковито очиститься від матеріальної скверни. А коли вона безпосередньо служить Тобі, богиня процвітання погоджується обдарувати її всіма благословеннями. То чи є така жінка, щоб, раз почувши з достовірних джерел за Твою славу й вже звідавши нектарного аромату Твоїх лотосових стіп, погодилася, нерозумна, стати дружиною комусь з тих, хто належить до матеріального світу, хто завжди боїться смерти, хвороб, старости й дальших народжень? Отже, я обрала Твої лотосові стопи своїм притулком не безглуздо. То було зріле й виважене рішення. Любий мій Господи, Ти — володар трьох світів. Ти на силі виконати всі бажання Своїх відданих в цьому світі й поза ним, адже Ти — Верховна Душа в кожному. Тому я й обрала за чоловіка Тебе, бо крім Тебе не бачу нікого гідного. Ти можеш вкинути мене у будь-яку форму життя відповідно до наслідків моєї кармічної діяльности — це мене не турбує. Єдине, чого я прагну, це завжди триматися Твоїх лотосових стіп, бо Ти можеш звільнити Своїх відданих з ілюзії матеріального існування і завжди готовий віддати Себе Своїм відданим.

Мій любий Господи, Ти порадив мені обрати одного з царевичів — Шишупалу, Джарасандгу, Дантавакру чи ще когось; але яке їхнє становище в матеріальному світі? Все життя вони тяжко працюють день у ніч, наче воли на маслобойні, аби утримувати свої сім'ї. Вони наче ті в'ючні тварини — віслюки, а безславні, наче пси, страждають же наче коти. Вони продали себе своїм дружинам у рабство. Такого чоловіка може обрати лише нещасна жінка, що ніколи не чула за Твою славу, але та, що знає про Тебе, про Твою славу, що її оспівують не лише в цьому світі, а й у палацах великих півбогів — Господа Брахми і Господа Шиви, ніколи не погодиться піти ні за кого іншого, тільки за Тебе. Будь-який чоловік у матеріальному світі — просто мертве тіло. Живу істоту просто вкрито цим тілом, а воно ж звичайна шкіряна торба, а вся її «краса» — борода й вуса, волосся на тілі, нігті на пальцях і волосся на голові. Всередині торби жмути м'язів, купи кісток, згустки крови, все перемішане з випорожненнями, сечею,

слизом, жовчю і нечистим повітрям, і тим усім розкошують всілякі комахи й черва. Лише немудра може прийняти таке мертве тіло за чоловіка і щиро кохати своє «любе подружжя». Це можливе лише тому, що таким жінкам не довелося скуштувати вічноблаженного нектару Твоїх лотосових стіп.

Мій лотосоокий коханий чоловіче, Ти самодостатній. Тобі байдуже, чи вродлива я, чи доброї вдачі. Тебе це ніяк не обходить. Тому те, що Ти не прив`язаний до мене, не вражає; це природно. Жодній жінці не привабити Тебе, хоч яка піднесена й вродлива вона буде. Але прив`язаний Ти до мене чи ні, хай мої відданість і увага завжди слугують Твоїм лотосовим стопам. Матеріальну *гуну* страсти теж сотворив Ти, тому коли Ти з пристрастю дивишся на мене, це для мене вершина життя. Лише таких щасливих хвилин я прагну усім єством.

Крішна вислухав Рукміміні слова та її пояснення до кожного Його слова, кинутого, щоб збурити в ній гнів, і тоді сказав:

— Кохана моя цнотлива дружино, люба царівно, Я знав, що ти будеш так усе пояснювати, а жартував лише щоб обманути тебе. Своєї мети Я досяг. Твої чудові пояснення на кожне Моє слово цілком правдиві, і Я схвалюю їх. О найпрекрасніша Рукміні, найдорожча Моя дружино, Я дуже задоволений бачити, як палко ти Мене кохаєш. Прошу, не сумнівайся, що Я назавжди твій слуга і буду задовольняти всі твої прагнення та бажання і робити все, чого ти від Мене сподіваєшся. То щира правда, що Мої віддані, Мої найдорожчі друзі й слуги завжди вільні від матеріальної скверни, навіть якщо і не прохають в Мене такого звільнення. Мої віддані ніколи нічого від Мене не хочуть, єдине їхнє бажання — завжди служити Мені. А що вони повністю залежать від Мене, то навіть коли прохають чогось від Мене, то не матеріального. Прагнучи та бажаючи, вони не заплутуються в тенетах матеріального світу, а навпаки, звільнюються.

Моя вірна й доброчесна дружино, Я випробовував, чи вірна ти Мені і чи сильно любиш свого чоловіка, і ти витримала цей іспит якнайкраще. Я зумисне тебе дражнив, наговорив такого, що не має ніякого стосунку до тебе, а коли побачив твою непохитну відданість Мені, був невимовно вражений. Люба Моя дружино, Я можу дати будь-яке благословення, навіть звільнення з матеріального світу, можу покласти край матеріальному існуванню людини, забравши її додому, назад до Бога. Той, чия від-

даність Мені не є чиста, поклоняється Мені заради матеріальної користи, заради того, щоб щасливо жити в матеріальному світі, де найвища насолода — статеве життя. І той, хто виконує суворі аскези й покути на те лише, щоб досягнути матеріального щастя, напевно перебуває під чаром Моєї зовнішньої енергії. Люди, що вдаються до відданого служіння Мені лише заради матеріального зиску й чуттєвого задоволення, певно нерозумні, тому що матеріальне щастя, за основу якому править статеве життя, приступне навіть свиням і собакам — найогиднішим формам життя. Немає чого іти до Мене по таке щастя, яке має навіть той, хто живе в пекельних умовах життя. Для людей, що прагнуть матеріального щастя, найкраще лишатися серед тих пекельних умов.

Матеріальна скверна така потужна, що заради матеріального щастя кожен тяжко працює день крізь ніч. А позірні релігійність, аскези, гуманізм, філантропізм, покути, політика, наука — все націлене на певну матеріальну користь. Назагал заради негайної матеріальної користи матеріалісти шанують різноманітних півбогів, а подекколи, спонукувані матеріальними схильностями, вдаються і до відданого служіння Господу. Буває проте й так, що людина служить Господу щиро і водночас заховує матеріальні устремління, і тоді Господь дуже милостиво відбирає в неї джерело матеріального щастя. Тоді, нездатний знайти втіхи у матеріальному щасті, відданий цілковито поринає у чисте віддане служіння.

Господь Крішна казав далі:

— Моя найкраща, найлюбіша царице. Мені зрозуміло, що матеріальних прагнень ти не маєш. У тебе єдина мета — служити Мені. І ти вже віддавна служиш Мені з бездомісною відданістю. Таке вірнеє бездомісне служіння не лише звільняє відданого з матеріального світу, але й підносить його до світу духовного, щоб там він вічно служив Мені. Ті ж, кого матеріальні бажання зв'язують надто міцно, такого служіння виконувати нездатні. Жінки, чиї серця занечищені й повні матеріальних бажань, винаходять безліч засобів задовольняти свої чуття, водночас видаючи себе за великих відданих.

Люба моя всечесна дружино. Я маю тисячі дружин, однак, думаю, ніхто з них не любить Мене сильніше від тебе. До нашого одруження ти Мене не бачила, а просто чула за Мене від інших,

однак так вірила в Мене, що не обрала жодного з численних царевичів, а всі вони були доброї вдачі, багаті і вродливі. Ти прагнула лише Мене — і це є доказ, що твоє становище надзвичайне. Ти знехтувала всіх присутніх царевичів і люб'язно надіслала Мені потаємного листа, прохаючи тебе викрасти. І от Я краду тебе, а твій старший брат, Рукмі, чинить опір і викликає Мене на герць. Я безжально перемагаю, тоді спотворюю його. Під час весілля Анірудхи, через суперечку знов відбувається сутичка з твоїм братом Рукмі, і тоді Мій старший брат Баларама нарешті вбиває його. Я був справді вражений, бо ти не зронила навіть слова протесту. Ти так боїшся розлучитися зі Мною, що витерпіла все, не зронивши й слова. Цим ти назавжди підкорила Мене, і відтак Я вічно в твоїй владі. Ти послала до Мене посланця з проханням викрасти тебе, Я ж трохи припізнився — і тоді весь світ перетворився для тебе на пустку. Тоді ти вирішила, що ніхто не гідний торкатися твого прекрасного тіла, і, думаючи, що Я не прийду, вже хотіла накласти на себе руки. Люба Рукміні, Я завжди зберігатиму в серці образ твого піднесеного кохання, але віддячитись тобі за твою бездоганну відданість Я не на силі.

Верховному Богові-Особі Крішні бути чиїмось чоловіком, сином чи батьком певно ні до чого, бо все належить Йому і все Йому підвладне. Щоб бути задоволеному, Він не потребує нічиєї допомоги. Він *атмарама*, задоволений Сам у Собі: Він може тішитись Собою без нічиєї допомоги. Але коли Господь сходить на Землю в образі людини, Він перебирає на Себе роль чоловіка, сина, друга чи ворога і виконує її досконало. Отак для цариць, а насамперед для Рукмініджі, Він виступав у ролі досконалого чоловіка і повно й досконало тішився подружнім коханням.

Ведична культура дозволяє мати багато дружин, але за умови, що жодної не обійдено увагою. Інакше сказати, ідеальний домогосподар брати собі багато дружин може лише якщо здатний їх усіх рівно задовольняти, інакше цього не дозволено. Господь Крішна — вчитель для всього світу, тому хоча Йому не треба жодної дружини, Він поширив Себе у стільки форм, скільки мав дружин, і жив з ними як ідеальний домогосподар, дотримуючи всіх регулівних засад і правил. Він виконував обов'язки домогосподаря згідно з ведичними настановами, законами та звичаями суспільства. Кожну із Своїх 16 108 дружин Крішна водночас

утримував в окремому палаці, в кожному з тих палаців були різні порядки, різний настрій. Отак Господь, хоча Він єдиний, поширив Себе у 16 108 ідеальних домогосподарів.

Так закінчується Бгактіведантів виклад п'ятдесят дев'ятого розділу книги «Крішна. Верховний Бог-Особа», назва якому «Крішна розмовляє з Рукміні».

РОЗДІЛ ШІСТДЕСЯТИЙ

Родовід від Крішни

Крішна мав 16 108 дружин, і з кожною Він зачав десятеро синів, які не поступалися батькові на силі, вроді, мудрості, славі, багатстві й зреченості. Кажуть же: «Який батько — такий син». Усі 16 108 Крішниних дружин були цариці, і кожна, бачивши, що Крішна завжди в її палаці, весь час вдома, вважала, що Крішна в неї під закаблуком і дуже прив'язаний до неї. Кожна вважала Крішну за дуже покірливого чоловіка, але насправді Крішну до жодної не вабило. Кожна вважала, що вона єдина Крішнина дружина і надзвичайно люба Йому, але Господь Крішна є *атмарама*, самодостатній, і тому ні до кого не ставиться ані приязно, ні вороже. До всіх Своїх дружин Він теж ставився рівно, поводився з ними так, щоб вони були задоволені, — як то пристало взірцевому чоловікові. Крішні не треба жодної дружини. Сказати правду, дружини Його не здатні були своїм жіночим розумом осягнути ні піднесеного становища Крішни, ані хто Він є насправді.

Цариці, Крішнині дружини, всі були бездоганної вроди, і кожну вабили Крішнині очі, що нагадують пелюстки лотоса, Його

прекрасне обличчя, довгі руки, красивої форми вуха, приємний усміх, жарти і люба мова. Ці риси Крішни причаровували їх, і вони вбиралися дуже привабливо, прагнучи своїми жіночими чарами полонити Крішну. Як усі жінки, вони усміхались і рухали бровами, випускаючи разючі стріли подружнього кохання, щоб розбудити у Крішні бажання насолоджуватись з ними, проте не могли збурити ані Крішниних почуттів, ні Його бажання мати з ними інтимну близькість. Це означає, що Крішна з кожною із Своїх численних дружин мав статеві стосунки лише щоб зачати діти.

Царицям Двараки випало велике щастя мати Господа Шрі Крішну близьким другом і чоловіком, тоді як найвищим з півбогів, навіть Брахмі, Його не доступити. Господь Крішна з кожною з цариць жили вкупі як чоловік з дружиною, і, будучи ідеальним чоловіком, Крішна поводився з дружинами так: вони обмінювались усмішками, жартами, просто розмовляли, і їхнє трансцендентне блаженство зростало щомиті. Кожна дружина Крішни мала сотні й тисячі служниць, але коли Крішна входив до палацу, кожна зустрічала Його сама, пропонувала зручне крісло, вшановувала Його, підносячи всілякі сприятливі предмети, власноруч омивала Йому лотосові стопи, підносила горіхи бетелю, розтирала ноги, щоб прогнати втому, обмахувала Його для приємності віялом, пропонувала які тільки є різновиди духмяної сандалової пасти, масел та пахощів, надягала на Нього гірлянду, робила зачіску, упрошувала лягти перепочити, допомагала робити омовіння. Так кожна дружина слугувала Йому всім, чим могла, і насамперед коли Крішна їв. Для всіх них єдиним заняттям було завжди служити Господеві.

Кожна з 16 108 Крішниних цариць мала десятеро синів. Ми назвемо синів восьми старших цариць. Рукміні народила Крішні десять синів: Прад'юмну, Чарудешну, Судешну, Чарудеху, Сучару, Чаруґупту, Бгадрачару, Чаручандру, Вічару й Чару і жодний не поступався якостями батькові, Господу Крішні. Сат'ябгама теж мала десять синів, ось їхні імена: Бгану, Субгану, Сварбгану, Прабгану, Бгануман, Чандрабгану, Бріхадбгану, Атібгану, Шрібгану й Пратібгану. В цариці Джамбаваті було десятеро синів, головний з-поміж них Самба. Імена їх були Самба, Сумітра, Пуруджіт, Шатаджіт, Сахасраджіт, Віджая, Чітракету, Васуман, Дравіда і Крату. До синів Джамбаваті Господь Крішна вияв-

ляв особливу прихильність. Від Своєї дружини Сат'ї, дочки царя Наґнаджіта, Господь Крішна мав таких десять синів: Віру, Чандру, Ашвасену, Чітраґу, Веґавана, Врішу, Аму, Шанку, Васу й Кунті. З-поміж них Кунті був наймогутніший. Десятеро синів мав Крішна і від Каліндї: Шруту, Каві, Врішу, Віру, Субаху, Бгадру, Шанті, Даршу, Пурнамасу й наймолодшого Сомаку. З іншою Своєю дружиною, Лакшманою (вона була дочкою володаря провінції Мадрас) Господь Крішна зачав десять синів, їхні імена такі: Праґгоша, Ґатраван, Сімха, Бала, Прабала, Урдгаґа, Махашакті, Саха, Оджа і Апараджіта. Далі з Мітравіндою, ще однією дружиною, Він мав десятеро синів: Вріку, Харшу, Анілу, Ґрідгру, Вардгану, Аннаду, Махамсу, Павану, Вахні і Кшудгі. Ще одна дружина, Бгадра, привела на світ такі десять синів: Санґрамаджіта, Брігатсену, Шуру, Прахарану, Аріджіта, Джаю, Субгадру, Ваму, Аю і Сат'яку. Крім тих восьми головних Крішна мав ще 16 100 інших дружин і з кожною народив десятеро синів.

Старший син Рукміні, Прад'юмна, від самого народження мав дружину — Майаваті, але потім ще одружився з Рукмаваті, дочкою Рукмі, свого дядька по матері. Від Рукмаваті Прад'юмна мав сина Анируддгу. Крішнина сім'я — Крішна з дружинами, синами, онуками і навіть правнуками — налічувала майже мільярд членів.

У битві з Крішною Рукмі, старший брат першої Крішниної дружини, зазнав ганебної поразки і неслави, і врятувався тільки завдяки Рукміні. Від того часу Рукмі заховав велику злість на Крішну і завжди ставився до Нього вороже. Але дочка його, на те не зважаючи, одружилася з сином Крішни, а онука — з Крішниним онуком Анируддгою. Почувши за це від Шукадеви Ґосвамі, Махараджа Парікшіт був дещо здивований. «Мені дивно, що нащадки непримиренних ворогів Крішни й Рукмі поріднилися між собою». Парікшіт Махараджа, прагнучи дізнатися, в чому тут тайна, запитав про це в Шукадеви Ґосвамі. Шукадева Ґосвамі — досконалий *йоґ*, і тому він прозирає минуле, теперішнє і майбутнє, йому відомо все як воно є, ніщо не скрито від його ока. Від такого *йоґа*-містика нічого не приховати. На запитання Парікшіта Махараджі Шукадева Ґосвамі відповів так.

Прад'юмна, старший Крішнин син, який народився від Рукміні, був сам Купідон. Він був такий вродливий та привабливий,

що дочка Рукмі, Рукмаваті, під час своєї *сваямвари* просто не могла зробити іншого вибору, як тільки обрати Прад'юмну. А отже, під час церемонії перед віччю цілого зібрання царевичів вона надягла гірлянду на Прад'юмну. Царевичі схопилися битися з Прад'юмною. Прад'юмна вийшов переможцем, і Рукмі змушений був віддати свою прекрасну дочку йому. В серці Рукмі завжди палала злоба й ненависть — адже він зазнав від Кришни страшної ганьби, коли той викрав його сестру Рукміні. Однак Рукмі, прагнучи втішити Рукміні, коли дочка обрала собі за чоловіка Прад'юмну, не міг не дати своєї згоди на весілля. Так Прад'юмна зробився зятем Рукмі. Крім десяти синів, що в них родилося раніше, Рукміні ще мала гарну на вроду дочку з великими очима. Її віддали за сина Крітаварми, якого звали Балі.

Рукмі був затятий ворог Кришні, але, міцно любивши свою сестру Рукміні, завжди прагнув задовольнити її у всьому. Тому коли Рукміниному онуку Аніруддгі настав час одружуватися, Рукмі запропонував йому в дружини свою онуку Рочану. Ведична культура не заохочує шлюбів між родичами у перших, але Рукмі, щоб зробити приємне Рукміні, віддав дочку й онуку за Рукміниних сина й онука. Коли шлюб Аніруддги з Рочаною владнався, Аніруддга з великим почтом виїхав з Двараки. За певний час почет дістався Бгоджакати, де Рукмі оселився після того, як Кришна вкрав його сестру. Вів почет дід, Господь Кришна. З Ним були Господь Баларама і Рукміні, перша дружина Кришни, з сином Прад'юмною, а ще Самба, син Джамбаваті, і багато інших родичів. У Бгоджакаті мирно справили весілля.

Рукмі мав приятеля, царя Калінги, і той підбурив його грати з Баларамою в шахи. Серед *кшатріїв* заведено грати в шахи, ставлячи щось на кін. І якщо хтось кидав приятелеві виклик змагатися у шахи, відмовитись не було як. Шрі Баларама був не меткий гравець у шахи, і цар Калінги знав це. Саме він нараяв Рукмі помститися Кришниній родині, кинувши Баларамі виклик на партію в шахи. Шрі Баларама вправної руки до шахів не мав, але був дуже запальний, тому прийняв виклик Рукмі і сів до гри. Грали на золото, і спочатку Баларама поставив сто золотих монет, далі тисячу і врешті десять тисяч. Баларама щоразу програвав, а перемога діставалась Рукмі.

Поразка Шрі Баларами була цареві Калінги нагодою дати

Крішну й Балараму на посміх. Цар Калінги все додавав жартів й умисно шкірився до Баларами. Баларама ледве зносив ті жарти і дратувався, бо програвав. Рукмі кинув Баларамі новий виклик, поставили на кін десять тисяч золотих монет, однак цього разу Баларама, на щастя, виграв. Лукавий Рукмі, проте, став наполягати, що насправді виграв він, а не Баларама. Але то була відверта брехня, і Баларама дуже розгнівався. Його гнів спалахнув зненацька, як місячної ночі встає з океану хвиля припливу. Очі в Баларами від природи червонуваті, а тут, як Він роздратувавсь і розгнівався, почервоніли ще дужче. Баларама поставив на кін сто мільйонів монет.

Цього разу за правилами гри в шахи виграв Баларама, але хитрющий Рукмі знов наполягав, що переміг він. Рукмі звернувся до присутніх царевичів, і насамперед до царя Калінги. Тут пролунав голос з неба; було сказано, що Балараму, справжнього переможця в цій грі, зневажили, а претензії Рукмі на перемогу — суцільний блеф.

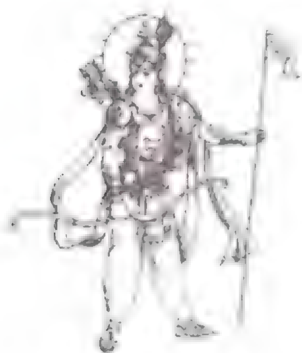
Нехтуючи голос з неба, Рукмі наполягав, що програв саме Баларама. І вже з тої затятості знати було, що смерть нависла в нього над головою. Лихий [illegible] Рукмі пиха, для нього приниження мало що важило. Він узяв глузити з Баларами, говорячи: «Вельмишановний Баларамаджі! Ви [illegible] братів — прості пастухи, то й умієте пасти корови. Але хіба Вам сподіватися перемогти на шаховім полі чи на полі битви, коли треба стріляти з лука? Тих мистецтв навчають тільки царських дітей». Почувши глузливу Рукмину мову і регіт присутніх царевичів, Господь Баларама спалахнув, наче розжарене вугілля, вхопив булаву і, не сказавши й слова, вдарив Рукмі по голові. Рукмі від того одного удару впав мертвий. Так Баларама вбив Рукмі посеред радісного свята — весілля Аніруддги.

Такі випадки в громаді *кшатріїв* трапляються доволі часто, і цар Калінги, злякавшись, що далі нападуть на нього, спробував утекти. Але не ступив і кілька кроків, як Баларама схопив його, а що цар, глузуючи з Баларами й Крішни, шкірився, Баларама вибив йому булавою всі зуби. Інших царевичів, які тримали бік царя Калінги й Рукмі, теж схоплено. Баларама Своєю булавою потрощив їм руки й ноги. Ніхто навіть не пробував захищатися, всі розважили за мудріше втекти з місця кривавої події.

Під час суперечки між Баларамою й Рукмі Господь Крішна не зронив і слова. Він розумів, що, взявши сторону Баларами, завдасть болю Рукміні, а якщо скаже, що Рукмі вбито несправедливо, це буде прикро Баларамі. Тому коли його шваґер Рукмі якраз на весілля Крішниного онука помер, Господь Крішна змовчав. Він не порушив Своїх любовних взаємин ані з Баларамою, ні з Рукміні. Коли вже було по всьому, молоді урочисто зійшли на колесницю й рушили до Двараки разом з почтом. Почет молодого перебував під обороною Господа Крішни, що вбив демона Мадгу. Молоді виїхали з Рукміного царства, Бгоджакати, і, щасливі, рушили до Двараки.

Так закінчується Бгактиведантив виклад шістдесятого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Родовід від Крішни».

РОЗДІЛ ШІСТДЕСЯТ ПЕРШИЙ

Зустріч Уші з Аніруддгою

Зустріч Уші з Аніруддгою, що відбулась за таємничих і цікавих обставин, стала причиною великої битви між Господом Крішною та Господом Шівою. Махараджа Парікшит прагнув почути від Шукадеви Госвамі ту історію від початку до кінця, і Шукадева Госвамі взявся оповідати. «Любий царю, — почав він, — тобі напевно відоме ім'я царя Балі. Цей цар був великий відданий. Він віддав у милостиню Господу Вамані (Вішну, що втілився як карлик-*брахмана*) все, що мав — а мав цілий світ. У царя Балі було сто синів, і старший серед них звався Банасура».

Великий витязь Банасура, що народився від Махараджі Балі, був славетний відданий Господа Шіви і завжди з великою охотою служив йому. Завдяки своїй відданості він досяг у суспільстві високого становища, всі його шанували. Поправді розумний і широких поглядів. Він ніколи не порушував обіцянки і слова честі. Дії його були гідні хвали. Ще Банасуру відзначали праводолюбство і твердість в обітницях. На той час він урядував містом Шонітапурою. Милістю Господа Шіви він мав тисячу рук і

став такий могутній, що навіть півбоги, як-от цар Індра, слугували йому, як покірливі слуги.

Колись дуже давно, як Господь Шива виконував свій славетний танець *тандава-ніртья*, за який його звуть ще Натараджа, Банасура супроводжував танець грою в барабани, ритмічно б'ючи в них тисячею своїх рук. Господь Шива широко відомий як Ашутоша («його легко вдовольнити»), і він дуже ласкавий до своїх відданих. Він справжній захисник тих, хто шукає у нього притулок, і він є владика всіх живих істот матеріального світу. Банасура Господа Шиву вдоволив, і Шива звернувся до нього:

— Проси в мене чого хочеш, — сказав він. — Ти зумів задовольнити мене. Проси чого хочеш, я виконаю твоє бажання.

Банасура відповів:

— Любий пане, якщо можеш, лишися в моєму місті боронити мене від моїх ворогів.

За певний час Банасура прийшов до Господа Шиви висловити свою шану. Він схилився у поклоні до лотосових стіп Господа Шиви, торкаючись їх своїм шоломом, що сяяв наче сонце. Складаючи шану, Банасура мовив:

— Любий володарю, кожний, чиї бажання не задоволені, може вдовольнити їх, якщо прийме захист твоїх лотосових стіп. Твої стопи — наче дерева бажань, що дають усе, чого забажаєш. Любий мій пане, ти дав мені тисячу рук, але я не знаю, що ними робити. Вибач мені ласкаво, але я з'ясував, що в битві користи від них обмаль. Я не можу знайти жодного, хто був би гідний битися зі мною — твоя Господня Милість хіба що, первинний батько матеріального світу. Буває, мене страшенно тягне битися, аж не можу втримати рук, і тоді я вирушаю шукати гідного воїна. На жаль, знаючи мою надзвичайну силу, всі тікають геть. А що всі мої спроби знайти суперника невдалі, то я заспокоюю сверблячку в руках, стусаючи гори. Я вже потрощив чимало великих гір.

Господь Шива, збагнувши, що його благословення вилилося Банасурі на самий клопіт, сказав йому:

— Нетямущий! Тобі нетерпеливиться битися, але ти не можеш знайти нікого, щоб стати з ним на герць, і через те засмучений. Ти думаєш, тобі немає в світі жодного суперника, крім мене? То знай: прийде хвиля, і ти зустрінеш гідного тебе воїна. Тоді про-

б'є твоя остання година, і більше ніколи не замайорить на вітрі твій прапор перемоги. Ти ще побачиш, як твоя пиха розлетиться на друзки.

Від слів Господа Шіви Банасурі, який дуже пишався своєю силою, кров забігала швидше в жилах: нарешті він зустріне такого, хто зможе протистояти йому. Задоволений, Банасура повернувся додому і жив самим передчуттям дня, коли ж з'явиться гідний воїн, що зможе перемогти його. В демона не було і краплі здорового глузду. На прикладі Банасури видно, що існують немудрі демонічні люди, які володіють надміром матеріальних можливостей. Вони прагнуть ті можливості проявити — і стають задоволені, коли позбавляються того, що мають. Вся річ у тому, що вони не знають, як повернути свою енергію на добро, бо не відають про благо свідомости Крішни. Взагалі існує два типи людей: одні усвідомлюють Крішну, інші Крішни не усвідомлюють. Люди, що не усвідомлюють Крішни, здебільшого поклоняються півбогам, а свідомі Крішни люди — Верховному Богові-Особі. Ті, хто усвідомлює Крішну, застосовують усе на служіння Господеві. А котрі Крішни не усвідомлюють, використовують усе на задоволення чуттів, і Банасура — типовий приклад такої людини. Він не знаходив собі спокою, жадаючи використати свою надзвичайну здатність битися собі на втіху. Не знаходячи гідного суперника, він розбивав своїми могутніми руками гори. Арджуна також був воїн дивовижної сили, але на противагу Банасурі застосовував її тільки для Крішни.

Банасура мав вродливу дочку, вже на порі, звали її Уша. Якось, спавши серед своїх подружок, вона побачила уві сні, що поруч із нею Аніруддга і що вони втішаються один одним як подружжя, та насправді вона ніколи до того його не бачила і навіть не чула за нього. Вона прокинулася з вигуком: «Де ти, коханий?» Так відкрилась її таємниця перед подружками, і вона трохи засоромилася. Серед Ушиних подружок була Чітралекга, дочка першого радника Банасури. Чітралекзі дуже хотілось дізнатися, що таке відбувається, а що вони з Ушею були близькі подруги, то вона спитала:

— Люба моя прекрасна царівно, ти ще не одружена, навіть не бачила досі жодного юнака. Що за слова вирвалися в тебе? За ким ти шукаєш? Хто твоя пара?

На запитання Чітралекти Уша відповіла таке:

— Люба подружко, мені наснився юнак незрівнянної вроди. Сам смаглявий, очі наче пелюстки лотоса. Він був вбраний у жовте, руки в нього дуже довгі, а тіло таке гарне, що звабить будь-яку дівчину. Я горда тим, що він цілував мене, а вже як я тішилася його нектарним поцілунком! Та знай: на жаль, він одразу зник, я ж гину у вирі розпуки. Люба подружко, мені дуже хочеться знайти цього дивовижного юнака, бо віддати моє серце я хочу тільки йому.

Вислухавши Ушу, Чітралекха сказала:

— Я розумію твою тугу. Будь певна: якщо такий юнак існує десь у трьох світах — на вищих, середніх чи на нижчих планетних системах, я обов'язково знайду його, щоб тебе вдоволити. Треба лише, щоб ти упізнала того, хто тобі наснився, і тоді я зумію заспокоїти твій розум. Я буду малювати, а ти дивися уважно, і як впізнаєш свого судженого, зараз скажи мені. Не важить, де він, бо я знаю мистецтво, як привести його сюди. Тож тільки ти його упізнаєш, я одразу все влаштую.

Говорячи так, Чітралекха почала малювати півбогів, мешканців вищих планетних систем, далі *гандгарв*, *сіддг*, *чаран*, *паннаг*, *дайтій*, *від'ядгар* та *якш*, а рівно й людських істот («Шрімад Бгаґаватам» та інші ведичні писання однозначно твердять, що на всіх планетах є велике розмаїття живих істот. Тому нерозумно твердити, буцім життя існує тільки на планеті Земля). Чітралекха намалювала багато портретів. З людських істот намалювала членів роду Врішні, включно із Васудевою, батьком Крішни, Шурасеною, дідом Крішни, Шрі Баларамаджі, Господа Крішну та багатьох інших. Коли Уша побачила портрет Прад'юмни, вона дещо засоромилася, а вже як побачила портрет Аніруддги, втупила очі в землю й усміхнулася, впізнавши того, за ким шукала. Вона вказала Чітралекхі на зображення: оцей юнак вкрав її серце.

Чітралекха була велика містична *йоґіні*, і щойно Уша впізнала зображення, Чітралекха вже знала, що то Аніруддга, Кришнин онук, хоча ні вона, ні Уша ніколи його не бачили і не чули його імені. Тієї ж ночі Чітралекха полетіла космічним простором і за короткий час дісталася Двараки, яку захищав Крішна. Вона вступила до палацу і знайшла Аніруддгу, що спав в опочивальні

на розкішному ліжку. Своєю містичною силою Чітралекга враз перенесла сплячого Аніруддгу в Шонітапуру, щоб Уша зустрілася з тим, кого хотіла мати за чоловіка. Уша від щастя розквітла. Вони з Аніруддгою любо тішились одне одним.

Палац, де жили Уша з Чітралекгою, надійно охороняли, щоб туди не забрався, ба й не зазирнув, жоден чоловік. Уша й Аніруддга жили собі разом в цьому палаці, і їхня любов зростала день у день. Аніруддзі подобалися Ушині ошатні вбрання, її квіти, гірлянди, парфуми й куріння. В головах біля його ліжка стояло все, що робить життя приємним: чудові напої, як ось молоко і шербет, інші смачні частування, щоб їсти або просто жувати. Та найбільшою втіхою була мила мова Уші та її покірливе служіння. Уша поклонялася Аніруддзі, наче він був Сам Верховний Бог-Особа. Вона служила Аніруддзі бездоганно, і той забув геть усе, віддавши всю свою увагу й любов їй одній. В атмосфері Ушиної любови й служіння Аніруддга забув себе, не помічаючи, скільки днів спливло від часу, як він зник з рідного дому.

Минав час, і на Ушиному тілі з'явилися ознаки, що вказували на її інтимний зв'язок з чоловіком. Ознаки були такі явні, що годі було думати їх сховати. Уша, щаслива товариством Аніруддги, межі насолоди не знала. Дворецькому та сторожі палацу неважко було здогадатися, що вона перебуває у зв'язку з чоловіком. Вони повідомили свого пана Банасуру, не чекаючи на дальший розвиток подій. За ведичних часів було так: якщо незаміжня дівчина вступала в статеві стосунки з чоловіком, це було для сім'ї страшною ганьбою. Дворецький застеріг свого пана, що Уша виявляє ознаки такого ганебного зв'язку. Слуги звітувалися перед паном, що пильнували будинок день і ніч, щоб туди не ввійшов жодний юнак. Вони зробили все можливе, щоб жоден чоловік не міг навіть побачити, що відбувається в палаці, і те, що її осквернено, їх вразило. Вони не могли збагнути, яка тому причина, і тому прийшли до свого пана розповісти за все.

Вість, що Уша вже не є незаймана дівчина, Банасуру приголомшила, і серце йому закипіло кров'ю. Він кинувся до палацу, де жила Уша, і побачив Ушу й Аніруддгу, що сиділи укупі і розмовляли. Дивитися на Ушу й Аніруддгу разом було любо, адже Аніруддга був син Прад'юмни, самого Купідона. Банасура постеріг, що Аніруддга був гарною парою його дочці — але він думав за честь родини, і тому цей союз його ніяк не влаштовував.

Хто цей хлопець, Банасура знати не знав, лише подумки відзначив, що Уша не могла б знайти гарнішого у всіх трьох світах. Аніруддга був смаглявий і наче променився, вбраний у жовте, з очима, наче лотосові пелюстки. Руки мав дуже довгі, волосся кучеряве, чорне з синім полиском. Сережки його виблискували, а чудова усмішка на устах зачаровувала. Проте Банасура не пам'ятав себе від люті.

Банасура побачив, як Аніруддга і Уша насолоджувалися товариством одне одного. Аніруддга був розкішно вбраний, і Уша прикрасила його гірляндою з чудових квітів. На гірлянді можна було побачити червонувату *кункуму*, що нею жінки посипають груди, і це свідчило, що Уша обіймала його. Банасура був уражений: ось Аніруддга спокійно сидить з Ушею, геть не зважаючи на його присутність. Однак Аніруддга знав, що для його гаданого тестя зовсім не радість бачити юнака в покоях дочки і що він збирає в палац воїнів напасти на нього.

Не знайшовши іншої зброї, Аніруддга схопив великого залізного прута й встав перед Банасурою та його воїнами. Вся його постава свідчила, що коли на нього нападуть, тим залізним прутом він повалить усіх. Банасура з солдатами бачили, що хлопець став перед ними як повелитель смерти зі своїм грізним берлом. З Банасуриного наказу воїни, обступивши його з усіх боків, спробували схопити його. Коли вони наважилися підійти, Аніруддга став бити їх залізним прутом, проломлюючи голови і перебиваючи руки й ноги. Один по одному всі попадали на землю мертві. Він убив тих воїнів, як одного по одним вбиває гавкітливих псів могутній вепр. У такий спосіб Аніруддга розчистив собі шлях втекти з палацу.

Банасура розумівся на різних військових мистецтвах. Милістю Господа Шиви він знав, як взяти в полон ворога, застосовуючи *нагапашу*, «зміїний аркан», за допомогою якого він і полонив Аніруддгу, коли той хотів вийти з палацу. Дізнавшись, що батько схопив Аніруддгу, Уша, вкрай збентежена, затужила. Сльози покотилися їй з очей і, нездатна стримати себе, вона вголос заридала.

Так закінчується Бгактіведантів виклад шістдесят першого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Зустріч Уші з Аніруддгою».

РОЗДІЛ ШІСТДЕСЯТ ДРУГИЙ

Битва Господа Крішни з Банасурою

Минули чотири місяці сезону дощів, а Аніруддга все не повертався додому. Всі Ядави почали непокоїтися. Вони губилися в гадках, де міг подітися хлопець. На щастя, одного дня до них завітав великий мудрець Нарада. Він і повідомив родину, як зник з палацу Аніруддга. Мудрець пояснив, що Аніруддгу перенесено до Шонітапури, столиці Банасурової імперії, і що Банасура з допомогою *нагапаші* узяв його в полон, хоча Аніруддга і здолав усіх його воїнів. Нарада розповів усе до найменших подробиць, і все нарешті з'ясувалось. Тоді члени роду Яду, а вони дуже любили Крішну, стали готуватися до нападу на Шонітапуру. Практично всі голови родини — між ними і Прад'юмна, Сат'які, Ґада, Самба, Сарана, Нанда, Упананда й Бгадра — виставили свої військові з'єднання, і разом їх було вісімнадцять вишикуваних у фаланги *акшаугіні*. Воїни, слони, коні й колісниці рушили до Шонітапури і взяли місто в облогу.

Коли Банасура дізнався, що військо Ядавів напало на місто,

що їхні воїни ущент розбивають мури, трощать брами й винищують навколишні сади, розлючений, він одразу послав своїх воїнів, що були на силі рівні Ядавам, їх зупинити. Дуже ласкавий до Банасури, Господь Шіва сам став на чолі його війська, а його герої-сини Карттікея й Ґанапаті йому допомагали. Господь Шіва, Нандішвара, командував битвою проти Крішни й Баларами, сидячи на своєму улюбленому бикові. Можна лише уявляти, якою жорстокою була битва: Господь Шіва зі своїми доблесними силами з одного боку, а проти них — Господь Крішна, Верховний Бог-Особа, зі Своїм старшим братом Шрі Баларамаджі. Билися так страшно, що хто це бачив, скам'яніли, вражені, волосся їм на тілі стало дибки. Господь Шіва бився безпосередньо проти Господа Крішни, Прад'юмна зітнувся з Карттікеєю, а Господь Баларама пішов на Банасуриного головнокомандувача Кумбганду, якому допомагав також Кунакарна. Самба, Крішнин син, бився з сином Банасури, а Банасура — з Сат'які, головнокомандувачем сил Яду. Отака була ця битва.

Звістка за битву облетіла цілий всесвіт. Півбоги з вищих планетних систем, як-от Господь Брахма, великі мудреці й святі, *сіддги, чарани* й *ґандгарви* ширяли над полем битви на своїх літаках, бо всім було надзвичайно цікаво бачити, як б'ються Господь Шіва і Господь Крішна та їхні воїни. Господа Шіву звуть *бгутанатга*, бо йому допомагають усілякі могутні привиди й пекельні істоти: *бгути, прети, праматги, ґух'яки, дакіні, пішачі, кушманди, ветали, вінаяки* і *брахма-ракшаси* (*брахма-ракшаси* — то наймогутніші з безтілесних істот. *Брахма-ракшасами* стають *брахмани*, котрі перетворилися на привидів).

Шрі Крішна, Верховний Бог-Особа усіх тих духів з поля битви просто прогнав, побивши їх зі свого славетного лука Шаринга дгану. Тоді Господь Шіва почав застосовувати проти Бога-Особи всіляку найдобірнішу зброю, але Господь Шрі Крішна легко всю ту зброю знешкоджував. На *брахмастру* (щось подібне до атомної бомби) Він випустив Свою *брахмастру*, на вітер зброю вдався до зброї-гори. Коли Господь Шіва застосував таку зброю, що нагнала на поле битви лютий ураган, Господь Крішна виставив супроти нього зброю-гору, і вона одразу той ураган спинила. Так само коли Господь Шіва застосував руйнівну вогняну зброю, Крішна знешкодив її зливою.

Кінець кінцем Господь Шіва узявся до особистої зброї *пашупата-астри*, а Крішна зараз виставив проти неї *нараяна-астру*. Це довело Господа Шіву до нестями, і Крішна, скориставшись з нього, випустив зброю-позіхання. Ця зброя діє так, що противна сторона відчуває необорну втому, кидає битися й починає позіхати без упину. Від дії цієї зброї Господь Шіва відчув, що надзвичайно втомився. Він покинув битися і лише безнастанно позіхав. Крішна дістав змогу зосередитись на битві з Банасурою, бо Господь Шіва був знешкоджений. Крішна почав убивати особистих охоронців Банасури мечами й булавами. Тимчасом Прад'юмна, син Господа Крішни, жорстоко бився з Картікеєю, головнокомандувачем півбогів. Картікея був поранений, і з його тіла цебеніла кров. Стікаючи кров'ю, він покинув бойовище, і, більше не беручи участи в битві, поїхав геть на велетенському павичі, своєму носієві. Господь Баларама бився булавою проти Банасуриного головнокомандувача Кумбганди і подолав його. Купакарна теж був поранений, і вони з головнокомандувачем Кумбгандою впали на полі битви, причому Кумбганду поранено смертельно. Вояки Банасури, лишившись без проводу, розбіглися.

Побачивши, що його воїнів і командирів переможено, Банасура розлютився ще більше. Він розважив, що слід покинути битися з Сат'які, старшиною Крішниного війська, а натомість напасти на самого Господа Крішну. Нарешті з'явилась нагода пустити в діло свої тисячу рук, і він кинувся до Крішни, на бігу випускаючи з п'ятисот луків дві тисячі стріл водночас. Така немудра людина, як Банасура, ніколи не збагне могутности Крішни. Крішна враз без зусиль перебив усі його луки навпіл, а щоб зупинити рух Банасури, стрілами примусив коней повалитися на землю, і від того колісниця розлетілася у шматки. По тому Крішна затрубив у Свою мушлю Панчаджан'ю.

Банасура поклонявся богині Котарі і перебував з нею у стосунках сина й матері. Побачивши, що Банасурі загрожує смерть, мати Котара занепокоїлася і з'явилася на місце битви. Вона стала перед Господом Крішною гола і з розпущеним волоссям. Шрі Крішні ніяково було дивитися на ту голу жінку, і Він відвернувся, а Банасура тимчасом скористався з нагоди уникнути Крішниного нападу і втік з поля бою. Тятива на його луках була розірва-

ла, він не мав ані колісниці, ні колісничого, тому йому лишалося одне — повернутися до свого міста. У цій битві він втратив усе.

Супутники Господа Шіви, страховиська й духи, *бгути*, *прети* і всі його безтілесні *кшатрі* покинули поле битви. Тоді Господь Шіва вдався до останнього засобу. Він випустив свою найпотужнішу смертоносну зброю, звану Шіваджвара, що знищує все страшним жаром. Сказано, що на загладу творіння сонце пече у дванадцять разів сильніше проти звичайного, і цей сонячний жар, що у дванадцять разів сильніший від нормального, зветься Шіваджвара. Уособлений Шіваджвара мав три голови і три ноги, і коли його випустили, він кинувся просто на Крішну, спопеляючи все на своєму шляху. Він був такий могутній, що навколо нього у всіх напрямках бурхало полум'я, а тимчасом Крішна побачив, що той іде просто на Нього.

На зброю Шіваджвару є своя зброя — Нараянаджвара, лютий холод. Надмірний жар ще якось можна стерпіти, але від лютого холоду гине все. Саме це відбувається з людиною перед смертю. Безпосередньо перед смертю температура тіла спершу підіймається до 42 градусів, тоді тіло руйнується і одразу стає холодне, наче крига. Протидіяти нищівному жару Шіваджвари могла тільки Нараянаджвара.

Коли Господь Крішна побачив, що Господь Шіва випустив Шіваджвару, Йому нічого не лишалося, як випустити Нараянаджвару. Господь Шрі Крішна — відначальний Нараяна, володар зброї Нараянаджвари, випустив Нараянаджвару, і між двома *джварами* почалася запекла битва. Природно, що коли надмірному жарові протидіє надмірний холод, температура поступово падає. Саме так було, коли билися Шіваджвара з Нараянаджварою. Температура Шіваджвари падала і падала, аж він заволав на поміч до Господа Шіви, але Господь Шіва в присутності Нараянаджвари допомогти йому був не на силі. На Господа Шіву числити було дарма, і Шіваджвара збагнув, що врятуватися не вдасться, єдина рада — віддатися Нараяні, Самому Господеві Крішні. Коли йому не зміг допомогти Господь Шіва, наймогутніший з півбогів, на менших півбогів розраховувати годі. Тому Шіваджвара нарешті впокорився Крішні, впавши перед Ним з молитвою, щоб Господь був з нього вдоволений і оборонив його.

Битва між найсильнішою зброєю Господа Шіви й Господа

Крішни доводить, що того, кого захищає Крішна, ніхто не вб'є. А кого Крішна не захищає, того ніхто не врятує. Господа Шіву звуть Махадева, найбільший з півбогів (хоча подеколи за найбільшого півбога вважають Господа Брахму, бо той творить, тоді як Господь Шіва знищує те, що Брахма створив). Але обидва — Господь Брахма й Господь Шіва — виступають кожен лише в одній ролі. Господь Брахма творить, а Господь Шіва знищує. Не те Господь Вішну: Він не лише підтримує, але й творить і знищує також. Насправді Брахма не є причиною творення, адже й самого Брахму створив Господь Вішну, а Брахма народив, тобто створив, Господа Шіву. Шіваджвара збагнув, що ніхто крім Крішни, Нараяни, йому не допоможе. Тому він зробив правильний вибір — звернувся по захист до Господа Крішни. Молитовно склавши руки, він підніс до Нього таку молитву:

— Я схиляюся перед Тобою, Світлий Господи, тому що Ти маєш необмежені енергії. Твоїх енергій не перевершити нікому, і тому Ти — Господь усіх. Звичайно люди за наймогутнішу особу в матеріальному світі вважають Господа Шіву, але Господь Шіва не є всесильний. Всесильний — це Ти, ця істина незаперечна. Ти є первинна свідомість, тобто знання. Без знання чи свідомости могутність неможлива. Хоч яка потужна буде матеріальна річ, але без зв'язку із знанням чи свідомістю діяти вона не зможе. Хай матеріальна машина буде величезна й дивовижна, але якщо до неї не торкнеться той, хто володіє знанням і має свідомість, користи від тієї матеріальної машини не буде. Мій Господи, Ти — саме довершене знання, і в Тобі немає матеріальної скверни. Господь Шіва безперечно могутній півбог, бо має особливу силу знищувати творіння. Могутній і Господь Брахма, бо це він створює всесвіт. Але насправді ні Господь Шіва, ні Брахма не є першопричиною космічного проявлення. Ти — Абсолютна Істина, Верховний Брахман, і першопричина теж Ти. Сяйво безособистісного Брахмана не є першопричиною космічного проявлення. Сяйво безособистісного Брахмана спочиває на Твоїй особі. У «Бгаґавад-ґіті» підтверджено, що причиною безособистісному Брахману є Господь Крішна. Це сяйво Брахмана наче сонячне світло. Отже, безособистісний Брахман не є найвища причина. Першопричина усьому — вічна форма Крішни, що вища над усе. Кожна матеріальна дія й протидія відбувається в безособистісному Брахмані, але в особистісному Брахмані

(а він — це вічна форма Крішни) дії й наслідку немає. Тому, мій Господи, тіло Твоє є цілковитий спокій і блаженство, і матерія його не опоганює.

В матеріальному тілі весь час взаємодіють три гуни матеріальної природи. Найголовніший елемент у творенні — це чинник часу. І він панує над усім, бо матеріальне проявлення виникає тоді, коли приводить у рух чинник часу. Так приходять до буття явища природи, а коли вони вже проявлені, з'являється кармічна діяльність. Внаслідок тієї діяльності задля плодів жива істота прибирає певної форми. Вона набуває певних рис, зокрема тонке тіло, а далі й грубе тіло з життєвого повітря й его, десяти органів чуття, розуму і п'яти грубих елементів. З цих первнів утворюється тіло певного типу, що своєю чергою стає причиною найрізноманітніших інших тіл, які душа, переселяючись, отримує одне по одному. Всі ті матеріальні явища є наслідками сумісної дії Твоєї матеріальної енергії. Але Ти, що є причина матеріальної енергії, від взаємодії всіляких елементів не залежиш. Трансцендентний, Ти перебуваєш поза межами дії матеріальної енергії, і тому Ти — найвищий спокій. Ти — найвища свобода від матеріальної скверни. Тому я йду під захист до Твоїх лотосових стіп, а все решту відкидаю.

Любий Господи, Ти з'явився як син Васудеви, перебравши роль людської істоти, це одна з ігор Твоєї цілковитої свободи. Ти з'являєшся в незліченних утіленнях, щоб дарувати благо відданим і знищити невідданих. Ти сходиш у всіх таких втіленнях, щоб дотримати слова, яке Ти дав у «Бгаґавад-ґіті»: приходити, коли порушено плин життя, скерованого на духовний поступ. Коли порушені засади, виникає безладдя, і тоді Ти, Святий Господи, приходиш через Свою внутрішню потенцію. Головна турбота Твоя — підтримувати й захищати півбогів та людей, що прагнуть духовності, і ще підтримувати матеріальний закон і лад. А щоб панували закон і лад, годиться застосовувати силу проти демонів та шахраїв. Ти приходиш як утілення не вперше, і я знаю, що Ти вже робив це багато разів.

Любий Господи, змилуйся на мене! Я не знаю, де сховатися від Твого Нараянаджвари. Він дуже холодний, надзвичайно небезпечний і нестерпний для нас усіх. Любий мій Господи, коли людина, яку підштовхують матеріальні бажання, забуває свідомість Крішни, не знаючи, що Твої лотосові стопи є найвищий приту-

лок, вона змушена прийняти матеріальне тіло і страждати від троїстих нещасть матеріальної природи. Той, хто не віддається Тобі, безнастанно страждає.

Вислухавши молитву Шіваджвари, Господь Кришна сказав:

— О триголовий, твої слова Мене втішили. Будь певний, ти більше не терпітимеш від Нараянаджвари. І не лише ти звільнишся від страху перед Нараянаджварою — кожний в майбутньому, хто згадуватиме про битву між Шіваджварою й Нараянаджварою, також цілковито звільниться від страху.

Шіваджвара вислухав відповідь Верховного Бога-Особи, вклонився Йому до лотосових стіп і тоді пішов.

Тимчасом Банасура якось зібрався на силі і з новою енергією повернувся до бою. Тепер він, тримаючи в тисячі своїх рук різну зброю, з'явився перед Господом Кришною, що сидів на колісниці. У сильним збудженні Банасура став випускати на Кришну свою зброю. І вона посипалася на Нього наче дощові потоки. Побачивши, що на Нього сиплеться, наче крізь сито вода, Банасурина зброя, Він взяв Свій гостро заточений диск Сударшану й став відрубувати одну по одній тисячу рук демона, як ото садівник гострим ножем зрізає галуззя з дерева. Господь Шіва, побачивши, що навіть його присутність не врятує відданого йому Банасури, нарешті спам'ятався й сам підійшов до Господа Кришни. Щоб заспокоїти Кришну, він став молитися до Нього.

Господь Шіва молився:

— Любий Господи, Ти той, кого вшановують усі величні гімни. Хто не знає Тебе, вважає за остаточну Абсолютну Істину *брахмаджьоті*, не володіючи знанням, що поза тим Своїм духовним сяйвом у Своїй вічній обителі існуєш Ти. Тому, любий Господи, Тебе звуть Парам Брахман. Ці слова, *парам брахман*, що їх ужито в «Бгаґавад-ґіті», вказують на Тебе. Святі, що вичистили із свого серця матеріальну скверну, усвідомлюють Твою трансцендентну форму, хоча Ти і є всепроникаючий, як небо, і ніщо матеріальне Тебе не заторкує. Усвідомити Тебе здатні самі тільки віддані. Імперсоналісти змальовують Твоє верховне буття так: небо — Твій пуп, вогонь — рот, вода — Твоє сім'я. Небесні планети є Твій лоб, сторони світу — вуха, планета Урві — Твої лотосові стопи, Місяць — Твій розум, а Сонце — Твоє око. Що ж до мене, я дію як Твоє его. Океан — Твоє лоно, а Індра, цар небес, Твоя рука. Дерева й планети — волосинки на Твоєму тілі.

хмари — волосся в Тебе на голові, а Господь Брахма — Твій інтелект. Усі великі прародителі, Праджапаті, представляють Тебе. Релігія є Твоє серце. Так уявляють безособистісний аспект Твого верховного тіла, але відвічально Ти є Верховна Особа. Безособистісний аспект Твого верховного тіла — то лише незначна частка поширення Твоєї енергії. Тебе порівнюють до первісного вогню, а Твої поширення — до світла й тепла.

Світлий Господи, — казав далі Господь Шіва, — Ти виявляєш Себе у всесвіті, і різні частини всесвіту є різні частини Твого тіла. Проте завдяки Своїй незбагненній потенції Ти можеш бути водночас і локалізований, і всюдисущий. Ти завжди перебуваєш у Своїй верховній обителі, Ґолоці Вріндавані, але водночас Ти присутній скрізь — так каже «Брахма-самхіта». А в «Бгаґавад-ґіті» сказано, що Ти з'являєшся, щоб захистити відданих, і це благо для цілого всесвіту. Півбоги порядкують у всесвіті лише Твоєю милістю, і це Твоєю ласкою тримаються сім вищих планетних систем. Наприкінці творення всі проявлення Твоїх енергій — в подобі півбогів, людей чи нижчих тварин — входять у Тебе, і всі безпосередні й віддалені причини космічного проявлення теж спочивають у Тобі, не маючи окремішнього від Тебе буття. Зрештою, розрізнити Тебе й будь-що рівне Тобі чи нижче від Тебе неможливо. Ти і причина космічного проявлення, і його складник. Ти — Верховне Ціле, іншого такого немає. У проявленому світі живих істот існує три стани: стан свідомий, напівсвідомий (у сні) і стан несвідомости. Але Твоя Господня Милість є трансцендентна до всіх тих матеріальних станів існування. Отже, Ти існуєш у четвертому вимірі, а Твої з'ява й зникнення залежать тільки від Твоєї волі. Ти — найвища причина усього, але Тобі Самому причини немає. Ти Сам є причина Своїх з'явлення і зникнення. Але, мій Господи, Ти, перебуваючи у трансцендентному становищі, з'являєшся Сам, аби показати Свої шість щедрот і трансцендентні якості, у різноманітних втіленнях: риби, черепахи, вепра, Нрісімхи, Кешави та інших. А ще Ти з'являєшся як різноманітні живі істоти, Твої відокремлені проявлення. Ти приходиш у внутрішній енергії як різноманітні втілення Вішну, а зовнішньою енергією Ти проявляєшся як світ явищ.

Коли на небі хмари, людині здається, що сонце вкрите. Але насправді так: хмара виникає внаслідок діяльности сонця, а тому сонце, навіть якщо все небо в хмарах, насправді не буває ними

вкрите. Так само бідні на розум люди заявляють, що Бога немає, але людину, яка володіє знанням, бачачи розмаїття живих істот і їхню діяльність, може висновити, що Ти перебуваєш в кожному атомі і виявляєш Себе в формі зовнішньої і внутрішньої енергій. Найпросвітленіші віддані знають Твої безмежно могутні діяння, але ті, кого спантеличила Твоя зовнішня енерґія, ототожнюють себе з матеріальним світом і живуть, міцно прив'язані до суспільства, дружби й любові. Вони поринають у трійсті страждання матеріального буття і живуть серед численних страждань і насолоди, то пірнаючи в океан прив'язаностей, а тоді з нього виринаючи.

Любий Господи, жива істота отримує людське життя лише Твоєю милістю й добротою, а таке життя є нагодою вирватись зі страждань матеріального існування. Однак істоту, що, маючи людське тіло, не здатна опанувати чуття, уносять хвилі чуттєвої насолоди. А по тій, вона не здатна прийняти захист Твоїх лотосових стіп і стати до відданого служіння Тобі. Життя такої істоти є дуже невдале, і хто живе у такій омані, той лише обманює себе, а тому обманює і інших. Отже, без свідомости Крішни людське суспільство є суспільством ошуканих та ошуканців.

Господи, насправді Ти — Незрушний, Ти найдорожчий всім живим істотам і верховний володар усього. Людина, яка завжди перебуває в омані й боїться остаточного вироку смерти, яка просто прив'язана до чуттєвого задоволення, добровільно страждає в матеріальнім існуванні, бо весь час женеться за примарною чуттєвою насолодою. Вона запевно найнерозумніша людина, бо п'є отруту, відмовляючись від нектару. Любий Господи, Тобою захоплені всі півбоги, і я з Господом Брахмою теж, а рівно й великі святі й мудреці, що очистили серце від матеріальних прив'язаностей, з щирим серцем вдаються по захист до Твоїх лотосових стіп. Ми всі прийняли притулок Твоїх лотосових стіп, бо вважаємо Тебе за Верховного Господа, найдорожчого з того, що маємо, саме наше серце і душу. Ти є первинна причина космічного проявлення, і Ти є верховний, хто підтримує це проявлення і знищує його. Ти однаково ставишся до всіх і найумиротворений. Ти є найвищий друг усім живим істотам. Для нас усіх Ти — найвищий об'єкт на поклоніння. Любий мій Господи, дозволь нам завжди виконувати трансцендентне любовне служіння Тобі і так звільнитися від матеріальної зумовлености.

Наостанок, мій Господи, хочу сказати, що цей Банасура дуже любий мені. Він добре служить мені, і тому я б хотів, аби він був завжди щасливий. Колись він задовольнив мене, і я пообіцяв йому безпеку. Благаю Тебе, Господи, стань до нього прихильний, як до його предків царя Прахлади й Балі Махараджі.

Вислухавши молитву Господа Шіви, Господь Крішна промовив на відповідь:

— Любий Господи Шіво (називаючи і його Господом), Я приймаю твою молитву і твоє прохання щодо Банасури задоволю. Я знаю, що цей Банасура є сином Балі Махараджі, і тому вбити його Я не можу — так Я обіцяв. Я дав цареві Прахладі благословення, що ніколи не вб'ю жодного демона з тих, що з'являться в його родині. Тому Я й не вбив Банасури, а лише повідрубував його руки, щоб збити з нього пиху. Безмір війська, що він утримував, переобтяжував землю, тому Я й убив тих воїнів, щоб поменшити тягар планети. Тепер Банасура лишився при чотирьох руках, а крім того віднині став невмирущий і непідвладний дії матеріальних страждань і насолоди. Я знаю, він один з головних відданих Твоєї Господньої Милості, тому можеш бути певний, надалі йому боятися нічого.

Коли Господь дав те благословення, Банасура вийшов наперед і віддав Господеві поклін, торкнувшись головою землі, тоді не зволікаючи наказав, щоб привели разом дочку його Ушу і Анірудгу. Їх посадовили на красиву колісницю й привезли перед Господа Крішни. Від тої миті про Анірудгу й Ушу дбав Сам Господь Крішна. Завдяки благословенню Господа Шіви вони здобули велике матеріальне багатство. Крішна вирушив до Двараки з *акшаухіні* воїнів попереду. А тим часом жителі Двараки прикрашали все місто прапорами, стрічками й гірляндами — вони вже отримали звістку, що Господь Крішна повертається з Анірудгою й Ушею, везучи з Собою велике багатство. Головні дороги й перехрестя всі були чисто прибрані, скрізь розбризкали сандалову пасту. Довкола пахло сандалом. Усі жителі зібралися з друзями й родичами, щоб радісно і бучно зустріти Господа Крішну. Коли вітали Господа, голосно грали мушлі, барабани та ріжки. Так в'їжджав у Свою столицю Двараку Верховний Бог-Особа, Крішна.

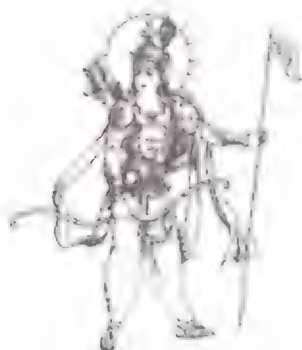
Шукадева Ґосвамі запевнив царя Парікшіта, що на противагу оповідям про звичайні битви оповідь про битву Господа Шіви з

Господом Крішною зовсім не є несприятлива. Навпаки, той, хто вранці згадує цю історію про битву між Господом Крішною і Господом Шівою і тішиться перемогою Господа Крішни, ніколи не зазнає поразки у життєвій боротьбі.

Історія, як Банасура бився з Крішною і як пізніше милістю Господа Шіви був врятований, підтверджує слова «Бгаґавад-ґіти», що ті, хто поклоняється півбогам, не здатні здобути в них жодного благословення, якщо на те немає дозволу від Верховного Господа Крішни. З цієї оповіді бачимо: хоча Банасура був великий відданий Господа Шіви, Господь Шіва не зміг оборонити його, коли Крішна схотів його вбити. Але коли Господь Шіва звернувся до Крішни, щоб той врятував його відданого, Господь погодився. Отаке є становище Господа Крішни. Точні слова, дані в «Бгаґавад-ґіті» в цьому зв'язку, такі: *маййаіва віхітан хі тан*. Це означає, що півбог не може обдарувати свого прихильника жодним благословенням, якщо на те немає волі Верховного Господа.

Так закінчується Бгактіведантів виклад шістдесят другого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Битва Господа Крішни з Банасурою».

РОЗДІЛ ШІСТДЕСЯТ ТРЕТІЙ

Історія царя Нріґи

Якось сини Господа Крішни Прад'юмна, Самба, Чарубгану, Ґада й інші царевичі династії Яду пішли гуляти до лісу, що поблизу Двараки. Гуляючи, вони спраглися і тому стали шукати, де б напитися води. Нарешті вони натрапили на колодязь, але води там не було, натомість всередині сиділа дивовижна істота — величезний ящер. Усі дивувались, дивлячись на незвичайну тварину. Зрозумівши, що істота ця в пастці і вибратися самотужки не може, вони зі співчуття спробували витягти ящера з колодязя, але хоча вдавалися в багато різних способів, їхні зусилля виявилися марні.

Повернувшись додому, царевичі розповіли про те Господу Крішні. Господь Крішна — друг усім живим істотам, тому, вислухавши Своїх синів, Він Сам пішов до лісового колодязя й без жодних зусиль витяг того ящера лівою рукою. Щойно рука Господа Крішни торкнулася ящера, той одразу покинув свою стару подобу і постав гарним півбогом, жителем райських планет. Шкіра його сяяла, наче розтоплене золото, він був багато вбраний і в коштовних намистах.

Для Господа Крішни не було таємницею, чому півбог перетворився на ящера, але щоб інші також дізналися за це, Він запитав:

— О щасливцю-півбоже, тепер я бачу твоє тіло прекрасним й осяйним. Хто ти? Нам здається, що ти один з найкращих півбогів небесних планет. Хай щастить тобі в усьому. Ти прийшов на світ не для того, щоб бути ящером. Це лихо спіткало тебе внаслідок твоїх минулих вчинків. Проте я хотів би дізнатись, як ти опинився в такому стані. Якщо вважаєш, що можна відкрити цю таємницю, то скажи, хто ти є.

Величезний ящір був насправді цар Нріґа. На запитання Верховного Бога-Особи він вкляк перед Господом і короною на голові, що сяяла наче сонце, торкнувся землі. Передусім він склав Верховному Господеві шанобливий поклон, далі мовив:

— Любий Господи, я — син царя Ікшваку, звуть мене цар Нріґа. Якщо Тобі бодай колись доводилось чути за людей, які щедро дають милостиню, то Ти напевно чув моє ім'я. Мій Господи, Ти — свідок, що в серці. Ти знаєш кожну найменшу дію живої істоти в минулому, теперішньому й майбутньому. Від Тебе нічого не сховати, бо знання Твоє всеохопне. Але Ти наказав мені розповісти про себе — і я докладно оповім усе.

Так цар Нріґа став оповідати про своє падіння, що до нього спричинилась діяльність у *карма-канді*. Він жертвував щедрою рукою, роздав у милостиню стільки корів, скільки було на землі порошин, зірок у небі чи крапель у дощі. Ведичні ритуали радять людині, що схильна жертвувати, роздавати корови *брахманам*. Зі слів царя Нріґи зрозуміло, що він ревно дотримувався цього правила, однак внаслідок незначної помилки цар змушений був народитися ящером. У «Бгаґавад-ґіті» Господь радить тим, хто щедрий на милостиню й прагне дістати з жертвування певне благо, роздавати дари на вдоволення Крішни. Давати пожертви означає виконувати доброчесну діяльність, за допомогою якої можна піднестися на вищі планетні системи. Але те, що людина піднялася на вищі планети, ще не означає, що вона застрахована від падіння. Раще на прикладі життя царя Нріґи слід зробити висновок, що корислива діяльність, навіть дуже доброчесна, вічного життя у блаженстві не дає. В «Бгаґавад-ґіті» сказано, що наслідки діяльности, доброчесна вона чи ні, зв'язують людину, якщо вона не виконує *яґ'ї* Верховному Богу-Особі.

Цар Нріґа повів, що корови, які він давав у милостиню, були не звичайні. Кожна була дуже молода, отелилася вперше, молока мала дуже багато, і всі вони були спокійні і здорові. Всі корови придбано на чесно зароблені гроші. Окрім того, кожна мала визолочені роги, посріблені ратиці, на шиї намисто, на спині обшиване перлами шовкове вкривало. Ще він сказав, що тих багато убраних корів роздавали не першій-ліпшій людині, а достойним *брахманам*, і ще їм дарували гарну одіж і золоті прикраси. Ті *брахмани* мали добрі якості, жодний з них не був надміру багатий і сім'ї їхні жили бідно. Справжній *брахмана* ніколи не накопичує на розкішне життя, як ото *кшатрії* і *вайш'ї*, а живе бідно, знаючи, що гроші збивають розум на матеріалістичні манівці. Достойні *брахмани* складають обітницю жити так, і всі ті *брахмани*, що отримували милостиню, чітко дотримувалися цього піднесеного правила. Всі вони були добре обізнані у Ведах, виконували визначені аскези й покути, були великодушні — тобто були справжні взірцеві *брахмани*. Вони однаково дружньо ставились до всіх; а понад усе це були молоді й на силі діяти, як пристало *брахманам*. Крім корів їм давано ще землі, золота, будинків, коней і слонів. Котрі *брахмани* були неодружені, отримували дружин, служниць, збіжжя, срібло, хатнє начиння, одяг, самоцвіти, меблі, колісниці тощо. Таку щедру милостиню давали згідно з ведичним обрядом, як жертвоприношення. Цар далі повідомив, що він не лише обдаровував *брахманів*, а й виконував інші добрі діла: викопував колодязі, насаджував дерева при дорогах, робив ставки близько битих шляхів.

— Але попри все вийшло на біду, — оповідав далі цар. — Корова одного *брахмани* випадком зайшла між мої корови, а я, не знавши цього, віддав її у милостиню іншому *брахмані*. Той другий *брахмана* вже забирав корову, як тут її колишній хазяїн заявив права на неї: «Цю корову вже віддано мені. Чому ти забираєш її?» Між двома *брахманами* виникла незгода. Вони прийшли до мене з обвинуваченням, що я забрав корову, яку вже був віддав у милостиню.

То вважають за великий гріх подарувати щось, а тоді забрати, а надто у *брахмани*. *Брахмани* ганили царя, а він стояв наче громом уражений: як таке трапилося? Далі цар у великому смиренні запропонував дати кожному по 100 000 корів взамін тої одної, що стала приключкою до сварки. Він благав їх, що він їхній

слуга і що тут сталося якесь непорозуміння. Прагнучи виправити свою помилку, він молив змилостивитися на нього і прийняти його дар взамін тої корови. Цар палко благав *брахман*, бо не хотів через ту помилку піти до пекла. Те, що належить *брахмані*, називають *брахма-сва*, і за законами Ману цього майна не може відібрати навіть уряд. Однак кожен *брахмана* наполягав, що корова його і забрати її назад ніяк не можна, і жоден не згодився взяти за неї 100 000 корів. Розгнівані, *брахмани* покинули палац, не прийнявши царевої пропозиції. Вони вбачали тут замах на свої права.

Коли цареві надійшов час покинути тіло, він встав перед Ямараджею, володарем смерти. Той спитав, хоче він спершу насолодитися плодами від доброчесної діяльности чи відпокутувати за діяльність недоброчесну. Крім того Ямараджа натякнув, що цар має зазнати нечуваної насолоди, бо діяв доброчесно і щедро роздавав милостиню. Цареве матеріальне щастя, сказав він, майже невичерпне. Але спантеличений цар, не зважививши на той натяк, спершу вирішив відстраждати наслідки недоброчесної діяльности, а тоді вже втішитися від наслідків доброчесної. Так сталося, що Ямараджа перетворив його на ящера.

Цар Нріґа сидів великим ящером у криниці вже віддавна. Він сказав Господеві Крішні: «Хоча мене й поставлено в такі нищі умови, я просто думав про Тебе, мій Господи, і ніколи за Тебе не забував». З того, що сказав цар Нріґа, випливає, що людина, яка живе за законами кармічної діяльности, маючи в неї певну користь, є не дуже розумна. Коли Ямараджа запропонував цареві Нрізі вибір, цар міг спочатку попросити отримати наслідки доброчесної діяльности. Але замість того він подумав, що спочатку ліпше відбути наслідки гріховних дій, а вже тоді без турбот насолоджуватися наслідками доброчесної діяльности. Загалом свідомости Крішни він в собі не розвинув. Свідома Крішни людина плекає любов до Бога, Крішни, а не кохається у добрій чи лихій діяльності, і тому дії наслідків своєї діяльности вона не зазнає. В «Брахма-самхіті» сказано, що Господньою ласкою наслідки корисливої діяльности на відданого не впливають.

Так чи так, внаслідок побожних учинків цар Нріґа мав бажання бачити Господа. Він далі сказав:

— Любий Господи, колись я шалено прагнув побачити Тебе

власною особою. Думаю, що завдяки схильності виконувати ритуали й діяти доброчесно, які поєднувались з великим бажанням бачити Тебе, я отримав навіть в ящериному тілі здатність пам'ятати, ким я був за минулого життя. [Людей, що пам'ятають своє минуле життя, звуть *джаті-смара*.] Любий Господи, Ти — Наддуша в кожному серці. Багато великих містичних *йоґів* здатні бачити Тебе крізь Веди й Упанішади. Вони завжди медитують на Тебе в своєму серці, щоб досягти піднесеного становища якісної рівности з Тобою. Але такі піднесені особи, хоча й здатні постійно бачити Тебе в серці, бачити Тебе віч-на-віч не можуть. А я бачу Тебе Самого і невимовно тим вражений. Знаю, я був з головою занурений у різноманітну діяльність, до того ж я був цар. Я жив у розкошах, звідав багато щастя і багато страждав у матеріальнім існуванні, однак нині маю щастя бачити Тебе власною особою. Скільки я знаю, бачити Тебе віч-на-віч може лише той, хто є звільнений від матеріального існування.

Цар Нріґа обрав отримати спочатку наслідки своєї гріховної діяльности. Він отримав тіло ящера через те, що, хоча чинив назагал доброчесно, припустився помилки. Через те він не міг просто піднятися на вищий життєвий рівень і стати великим півбогом. Однак, діючи доброчесно, він думав про Крішну і тому швидко звільнився з тіла ящера й отримав тіло півбога. Ті, хто поклоняється Верховному Господеві, прагнучи матеріального багатства, отримують тіла могутніх півбогів. Такі півбоги іноді можуть бачити Верховного Бога-Особу віч-на-віч, але увійти в духовне царство планет Вайкунтги не годні. Однак якщо півбог і далі лишається відданий Господеві, він з часом отримує нагоду піти на планети Вайкунтги.

Отримавши тіло півбога, цар Нріґа, що нічого не забув, сказав до Крішни:

— Любий Господи, Ти — Верховний Господь, і Тобі поклоняються всі півбоги. Ти не є одна з живих істот; Ти — Верховна Істота, Пурушоттама. Ти є джерело щастя для всіх живих істот, і тому Тебе знають як Ґовінду. Ти є Господь живих істот — і тих, що отримали матеріальні тіла, і тих, що матеріальних тіл не отримали. [Ті, хто не отримав матеріального тіла, живуть як привиди і злі духи, блукаючи матеріальним світом. Натомість у тих, хто живе в духовному царстві, на Вайкунтгалоках, є тіла, але

ті тіла не з матеріальних елементів.] Мій Господи, Ти нехибимий. Ти — Всевишній, найчистіший поміж живих істот. Ти живеш у серці кожного. Ти — притулок усіх живих істот, Нараяна. Тебе звуть Хрішікеша, бо Ти верховний орудар, що, перебуваючи в серцях всіх живих істот, скеровує чуттєву діяльність кожного.

Любий мій Верховний Господи Крішно, Ти дав мені це тіло півбога, і я мушу йти на якусь з небесних планет. Але зараз я, користаючись з нагоди, благаю Твоєї милости: даруй мені благословення ніколи не забувати Твої лотосові стопи, хоч на яку планету чи в яке тіло мене перенесено. Ти, всепроникаючий, перебуваєш скрізь як причина й наслідок. Ти причина всіх причин, і сила Твоя безмежна. Ти — Абсолютна Істина, Верховний Бог-Особа і Верховний Брахман, тому я знов і знов шанобливо вклоняюся Тобі. Любий Господи, тіло Твоє сповнене трансцендентного блаженства й знання, і Ти вічний. Ти — повелитель усіх містичних сил, і тому Тебе знають як Йогешвару. Ласкаво дозволь мені стати найменшою порошинкою біля Твоїх лотосових стіп.

Перш як іти на небесні планети, цар Нріґа обійшов навколо Господа і, вклонившись Йому, на знак пошани торкнувся короною до лотосових стіп Господа. Тоді він побачив перед собою літак з небесних планет і з дозволу Господа зійшов на нього. Коли цар Нріґа рушав, Господь Крішна сказав, що високо шанує цареву відданість *брахманам*, його схильність роздавати милостиню та в належний спосіб виконувати ведичні ритуали. Тому якщо людина не може одразу стати відданим Господа, їй слід жити згідно з тим, як радять Веди. Це зробить її придатною одного дня побачити Господа — або одразу піднявши до духовного царства, або спочатку на вищі планети матеріального світу, звідки можна сподіватися піднятися на планети духовні.

Разом з Господом Крішною були Його сини, які належали до касти *кшатріїв*. Щоб вони навчилися на прикладі царя Нріґи, Він сказав таке:

— Хай цар-*кшатрій* буде могутній як пожежа, однак він не може відбирати майно *брахмани* й застосовувати його на власні цілі. Якщо так, то як можуть звичайні царі, що хибно вважають себе за наймогутніші в матеріальному світі живі істоти, привласнювати майно *брахмани*? Я вважаю, що напитися отрути безпечніше, аніж привласнити те, що належить *брахмані*. Як-

що випити звичайної отрути, можна вилікуватися, бо на кожну отруту є протиотрута, але хто п'є отруту, забираючи майно в *брахман*, йому немає способу виправити свою помилку. Яскравий приклад цьому — цар Нріґа. Він був дуже могутній і доброчесний, але припустився незначної помилки — несвідомо забрав корову в *брахмани*, а через те був засуджений животіти в тілі ящера. Звичайна отрута вражає лише того, хто її п'є, звичайний вогонь можна загасити, ллючи на вогонь воду, проте вогонь-*арані*, що його запалює своєю духовною силою *брахмана*, може спопелити всю родину людини, котра того *брахману* розгнівала. [Раніше *брахмани* запалювали вогонь для жертвопринесення не сірниками чи від якихось зовнішніх джерел вогню, але могутніми *мантрами*, що їх називають *арані*.] У того, хто хоча б пальцем торкнеться власности *брахмани*, буде винищено три покоління родини. Однак якщо людина забере власність *брахмани*, вся його сім'я на десять поколінь уперед і назад набіжить руїни. Але якщо ж хтось стає *вайшнавою*, відданим Господа, десять поколінь у роді, що йдуть перед ним, і десять за ним одержують звільнення.

Коли якийсь нерозумний цар, що пишається зі своїх багатства, значущости й влади, — казав далі Господь Крішна, — захоче відібрати в *брахмани* його майно, хай знає, що він торує собі шлях до пекла, навіть не здогадуючись, скільки страждань зазнає через свій нерозважливий учинок. Якщо хтось забирає те, що належить великодушному *брахмані*, а той має велику сім'ю, яка залежить від нього, то такий зазіхач йде до пекла Кумбгіпака. Потрапляє до пекла не лише він — приречені на муки всі члени його родини. Людину, що забирає добро, яке подароване *брахмані* або яке він дав комусь, приковано на якнайменше шістдесят тисяч років існування у жахливих умовах, як, наприклад, жити хробаком у випорожненнях. Тому я напучую вас, моїх синів і родичів, що зібралися тут, ніколи, навіть помилково, не брати того, що належить *брахмані*, щоб не осквернити цілу родину. Життя вкорочується навіть тому, хто тільки захоче того майна, навіть не маючи на гадці його відбирати. Він зазнає поразки від ворогів, втратить трон, а коли покине тіло, стане змією, що чинить клопіт іншим живим істотам. Тому, любі Мої сини і рідні, раджу вам: навіть якщо *брахмана* розгнівався і прозиває вас лихими словами чи й завдав вам болю, ніколи нічого не робіть

на відповідь, радше усміхніться, стерпіть усе, вклоніться цьому *брахмані*. Ви добре знаєте, що навіть Я Сам тричі на день у великій пошані кланяюся *брахманам*. Ви маєте наслідувати Мій приклад і настанови. Якщо хтось не буде наслідувати того, я жодному не подарую і покараю кожного. Вчіться з прикладу царя Нріґи, що людина, привласнивши, хоч і через незнання, те, що належить *брахмані*, буде змушена страждати.

Господь Крішна, хто завжди прагне очистити зумовлені живі істоти, говорив це не лише щоб напутити Своїх родичів і жителів Двараки, а й усіх людей. Завершивши мову, Господь пішов до Себе в палац.

Так закінчується Бгактиведантів виклад шістдесят третього розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», названому «Історія царя Нріґи».

РОЗДІЛ ШІСТДЕСЯТ ЧЕТВЕРТИЙ

Господь Баларама відвідує Вріндавану

Якось Господеві Баларамі захотілося провідати Своїх названих батька й мати, Махараджу Нанду і Яшоду. Він у великому піднесенні вирушив на Своїй колісниці до Вріндавани. Жителі Вріндавани теж вже давно прагнули побачити Крішну й Балараму. Коли Господь Баларама приїхав до Вріндавани, всі пастухи й *гопі* були вже дорослі, проте, побачивши Його, стали Його обіймати, і Він на відповідь теж стискав їх в обіймах. Потім Він прийшов до Махараджі Нанди з Яшодою й з пошаною їм вклонився, а мати Яшода й Нанда Махараджа на відповідь благословили Його. Вони назвали Його Джаґадішварою, Господом всесвіту, тим, хто підтримує кожного. Вони назвали Його так, тому що Крішна й Баларама підтримують усі живі істоти — а все Їхня відсутність була важкий тягар на серці Нанди та Яшоди. З тими почуттями вони обняли Балараму, посадовили собі на коліна і заплакали нестримно, так що одяг Баларами став мокрий

від їхніх сліз. Пізніше Господь Баларама склав шанобливі поклони старшим пастухам і прийняв поклони від молодших. Так Господь Баларама і пастухи виявляли одне до одного дружні почуття відповідно до свого віку й стосунків. Своїм приятелям одного з Ним віку Він потиснув руки і кожного обійняв, голосно сміючись.

Привітавшись з пастухами й пастушками, з *гопі*, царем Нандою і Яшодою, Господь Баларама всівся, задоволений, а вони усі посідали навколо. Спершу Господь Баларама запитав про їхнє життя, а тоді вже всі вони, давно не бачивши Його, почали запитувати про різне. Жителі Вріндавани, зачаровані очима Господа, віддали Крішні все. Вони мали велике бажання любити Крішну і тому ніколи не прагнули піднестися на небесні планети, розчинитися у сяйві Брахмана чи злитися в одне з Абсолютною Істиною. Їх навіть не цікавила насолода, що її дає життя у розкошах. Вони просто жили собі пастухами в селі й були з того задоволені. Вони повсякчас думали про Крішну без найменшої своєкорисливости і завжди чули до Нього таку любов, що коли вони розпитувалися за Крішну в Баларамаджі, від почуття розлуки в них переривалися голоси. Передусім Нанда Махараджа і Яшодамайі спитали:

— Любий Баларамо, чи все гаразд у наших друзів — Васудеви та його родини? Тепер Ви з Крішною вже дорослі люди, маєте сім'ю і діти. Чи згадуєте Ви хоч подеколи, насолоджуючись сімейним щастям, за Своїх бідних батька й мати Нанду Махараджу і Яшодадеві? То для нас добра звістка, що Ви вбили найлихішого грішника царя Камсу і що наші друзі Васудева та інші, яких він був переслідував, нині на волі. Раді ми чути й те, що Ви з Крішною розбили Джарасандгу й убили Калаявану і тепер живете у замку Двараці.

Прийшли *гопі*. Коли Баларама подивився на них, очі Його засяяли любов'ю. Не чуючи себе від радости, *гопі*, а вони через відсутність Крішни з Баларамою довгий час були наче неживі, стали питати за добробут двох братів. Найбільше розпитували в Баларами за те, чи добре живеться Крішні в товаристві просвічених жінок Дварака Пурі.

— Чи Він згадує колись батька Свого Нанду, матінку Яшоду та інших друзів, з якими був такий близький у Вріндавані? Чи

збирається Крішна відвідати Свою матір Яшоду, чи згадує нещасних *гопі*, що гинуть без Його товариства? Можливо, Крішна забув нас — Його ж оточують просвічені жінки Двараки! — але ми й досі пам'ятаємо Його, збираємо квіти й робимо з них гірлянди. Він не приходить, і ми весь час плачемо. О, якби Він прийшов сюди і прийняв ті гірлянди, що ми їх зробили! Любий Господи Баларамо, нащадку Дашархи. Ти ж знаєш, заради Крішниної дружби ми раді віддати все. Людина й у великому горі не годна розірвати стосунків зі своєю родиною, однак ми покинули батьків, сестер і родину, і зреклися їх — та й що нам усі вони, — хоча для інших це неможливо. І тут Крішна раптом нас покинув і пішов геть. Без поважних підстав Він розірвав наші тісні стосунки й подався в чужі краї. Але Він, хитрий-мудрий, втішав нас солодкою мовою: «Любі *гопі*, прошу, не хвилюйтеся. Я не на силі віддячитись вам за ваше служіння». Якщо вже ми жінки, то хіба могли не послухати Його? Як нам було збагнути, що та люба мова — просто щоб нас підманути?

Скаржачись на Крішну, що покинув Вріндавану, інша *гопі* сказала:

— Любий Баларамоджі, звичайно, ми сільські дівчата, тому Крішна міг одурити нас. Але ж жінки у Двараці не такі. Дарма вважати, що вони такі ж немудрі, як ото ми! Це нас, селянок, Крішна міг підманути, але у Двараці жінки дуже розумні й просвічені. Отже, мене б здивувало, якби такі міські пані дали Крішні себе підманути і повірили б Його словам.

Тоді стала говорити інша *гопі*.

— Любий друже, — сказала вона, — Крішна дуже вправний грати словами, і нікому не зрівнятися з Ним в цьому мистецтві. Він уміє так красно й любо говорити, що на силі звести будь-яку жінку. Крім того Він досконало вивчив мистецтво звабно усміхатися, і жінки, побачивши Його усміх, гублять за Ним розум і вже не вагаються віддати себе Йому.

Почувши це, інша *гопі* сказала:

— Любі подружки, навіщо оце говорити про Крішну? Якщо нам хочеться гаяти час за балачками, краще поговорімо за щось інше, а не за Нього. Жорстокий Крішна бавить час без нас, то чому б нам не бавити час без Крішни? Однак Крішна щасливо живе собі без нас, але нам без Нього щасливого життя немає.

Такі розмови лише посилювали любов *гопі* до Крішни: вони вже бачили Крішнину усмішку, чули Його милу мову, бачили Його привабливі риси, властиве поводження, відчували себе в Його обіймах. Ці екстатичні почуття були такі сильні, що їм уже здавалося, ніби Крішна присутній і власною особою танцює перед ними. Вони з такою любов'ю спогадували Крішну, що не могли стримати сліз і заридали, не зважаючи ні на що.

Господь Баларама, розуміючи їхні екстатичні почування, вирішив заспокоїти *гопі*. Бувши дуже вправний умовляти, Він почав оповідати їм різні історії про Крішну. Він робив це так делікатно, з такою пошаною до *гопі*, що вони були цілком задоволені. Щоб задовольнити *гопі*, Господь Баларама прожив у Вріндавані два місяці — *чайтра* (березень-квітень) і *вайшакга* (квітень-травень). Протягом цих двох місяців Він був з *гопі* весь час, а ночі бавив з ними в одному з лісів Вріндавани, щоб вдовольнити їхнє бажання подружньої любови. Так Баларама тішився танцем *раса* з *гопі* впродовж тих двох місяців. Була весна, легкий вітерець з Ямуни приносив аромат різноманітних квітів, щонайбільшого квітів *каймуді*. Світло місяця затоплювало небо й розливалося скрізь, і від того береги Ямуни ставали осяйні й чудові. Там Господь Баларама насолоджувався товариством *гопі*.

Півбог Варуна послав туди свою доньку Варуні у вигляді рідкого меду, що точився з дупел дерев. Від меду весь ліс був напоєний ароматом, і солодкий аромат рідкого меду Варуні полонив Баларамаджі. Смак Варуні дуже сподобався Баларамаджі й *гопі*, і вони разом почали пити мед. П'ючи той природний трунок, *гопі* оспівували Господа Бараму, а Господь Баларама відчував щастя і від напою Варуні був наче напідпитку. Від насолоди Він поводив очима. Довгі гірлянди лісових квітів прикрашали Його, і, здавалося, від Його трансцендентного блаженства навколо розливається щастя. Господь Баларама сяйно усміхався, на обличчі Його виступив прохолодний, наче ранкова роса, піт.

У такому радісному настрої Баларама захотів насолодитися товариством *гопі* у водах Ямуни — і покликав Ямуну підійти ближче. Але Ямуна, вважаючи, що Він сп'янів, наказ знехтувала. Господь Баларама, розгнівавшись, що Ямуна не виконала Його наказу, взяв Свій плуг і почав робити рівчаки та борозни на її березі. Господь Баларама має два різновиди зброї, якою

Він користується в разі потреби, — плуг і булаву. Цього разу Він хотів силоміць притягти Ямуну і тому взявся за Свій плуг. Він вирішив покарати Ямуну, що не прийшла до Нього, як Він їй наказав. Він сказав Ямуні:

— Ти, нещасна річко! Тобі байдуже до Мого наказу? Я провчу тебе! Ти не пішла до Мене охотою — то Я примушу тебе підійти Своїм плугом. Я розділю тебе на сотні ручаїв!

Почувши ці слова, Ямуна злякалася Баларaминої сили і негайно вийшла власною особою, впала Господу до лотосових стіп і стала молитися:

— Любий Баларамо, Ти — наймогутніша особа, і всі Тебе люблять. Я ж, на жаль, забула за Твою славу й піднесене становище, але тепер стямилася і згадала, що Ти у вигляді Свого часткового поширення Шеші тримаєш на Своїй голові усі планетні системи. Ти той, хто підтримує цілий всесвіт. Любий Верховний Боже-Особо, Ти повний шести щедрот. Я забула, що Ти всемогутній, і через це не скорилася Твоєму наказові. Я вчинила велику образу. Але, любий Господи, знай, що я віддана Тобі душа, а Ти ласкавий до Своїх відданих. Пробач, будь ласка, мої зухвальство й помилки. Прошу в Тебе безпричинної ласки: відпусти мене.

Побачивши покірливість Ямуни, Господь Баларама простив її, і коли вона підійшла до Нього, захотів насолодитися разом з *гопі* купанням — так слон насолоджується з багатьма слонихами. Господь Баларама був в річці протягом довгого часу, натішився там до цілковитого вдоволення, а коли вийшов з води, богиня процвітання негайно піднесла Йому гарне блакитне вбрання і коштовне золоте намисто. Викупавшись в Ямуні, Господь Баларама убрався в блакитне, наділ золоті оздоби — і нічиє серце не могло б лишитися байдужим до Нього. Шкіра в Господа Баларами біла, і, ошатно вбраний, Він виглядав наче білий слон царя Індри з небесних планет. Річка ж Ямуна і досі має багато маленьких рукавів, що поширював плугом Господь Баларама. Й нині всі ці струмочки співають славу всемогутності Господа Баларами.

Щоночі протягом двох місяців Господь Баларама з *гопі* насолоджувалися трансцендентними розвагами. Час промайнув швидко, і всі ночі здалися їм за одну. Коли Господь Баларама

був у Вріндавані, *гопі* й інші жителі селища зробилися так само веселі, як коли з ними були двоє братів, Господь Крішна й Господь Баларама.

Так закінчується Бгактіведантів виклад шістдесят четвертого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Господь Баларама відвідує Вріндавану».

РОЗДІЛ ШІСТДЕСЯТ П'ЯТИЙ

Звільнення Паундраки й царя Каші

Оповідь про царя Паундраку дуже повчальна, тому що дурисвітів і невігласів, що вважають себе за Бога, ніколи не бракує. Був такий невіглас і за часів Крішни, Верховного Бога-Особи. Цей чоловік на ім'я Паундрака хотів, щоб його визнали за Бога. Баларама був у Вріндавані, а тимчасом нерозумний та бундючний володар провінції Каруші Паундрака відрядив до Господа Крішни посланця. Господь Крішна є Верховний Бог-Особа, але цар Паундрака через посланця кинув Крішні виклик, стверджуючи, що то не Крішна, а він є Ва̄судева. У наші дні послідовників таких шахраїв, як Паундрака, дуже багато. Так само і за Паундраки було багато немудрих людей, що вважали Паундраку за Верховного Бога-Особу. Паундрака, нездатний оцінити своє становище, уявив, що він і є Господь Ва̄судева. Отже, посланець проголосив перед Крішною, що цар Паундрака, Верховний Бог-Особа, зі своєї безпричинної милости зійшов на Землю, щоб звільнити страждене людство.

Негідник Паундрака, живши в оточенні численних інших дурнів, й справді був певний, що він є Ва̄судева, Верховний Бог-Особа. Дійти такого висновку може тільки дитина. Бавлячись, діти іноді обирають з-поміж себе царя, і той, кого обрано, виправді почувається царем. Так і нерозумні люди через невігластво обирають за Бога іншого нерозумного, і той негідник вважає, що він Бог — ніби Бога можна створити у дитячій грі чи обрати більшістю голосів. Паундрака, не знавши істинного стану речей, вважав себе за Верховного Господа і тому відрядив до Двараки посланця спростувати право Крішни на правління. Посланець з'явився у царське зібрання Крішни у Двараці й виголосив послання від свого пана Паундраки. Послання було таке:

«Я і тільки я є Верховний Бог-Особа, Ва̄судева. Змагатися зі мною не може ніхто. Я зчулився на страждення зумовлені душі і тому зійшов зі своєї безмежної безпричинної ласки як цар Паундрака. Ти ж обманом, не маючи на те ніякого права, посів становище Ва̄судеви, але нині мусиш припинити поширювати цей хибний погляд. Ти повинен залишити Своє становище. Нащадку династії Яду, Ти маєш покинути Ва̄судевині регалії, що Ти присвоїв обманом. Коли Ти залишиш те все, приходь схилитися переді мною. Якщо ж у Своєму незмірному зухвальстві Ти знехтуєш мої слова, я викличу Тебе на герць. До бою, і хай він все з'ясує!»

Вислухавши послання Паундраки, ціле зібрання і цар Уграсена також довго й голосно сміялося. Насолодившись тим громовим реготом, Крішна відповів посланцеві:

— О посланцю від Паундраки, тепер можеш передати своєму панові Моє послання: твій пан — дурень і негідник. Я прямо кажу, що він негідник, і нехтую всі його накази. Я ніколи не покину регалій Ва̄судеви, і насамперед Мого диска. Цим диском я вб'ю не лише царя Паундраку, а й усіх його поплічників. По тому Паундраці з усіма його нерозумними спільниками й сліду не лишиться, бо то просто громада ошуканців і ошуканих. О нерозважливий царю, отоді ти у ганьбі сховаєш своє лице, а коли Мій диск зітне тобі голову, на неї накинуться хижі коршаки, яструби і вірли. Тоді замість стати притулком для Мене (ти ж того вимагаєш) ти сам знайдеш притулок у цих підлих птахів. Тіло ж твоє кинуть собакам, і вони гризтимуть його з великою насолодою.

Посланець переказав слова Господа Крішни своєму панові

Паундраці, той терпляче вислухав усі образи. А Господь Шрі Крішна вирушив услід за посланцем на Своїй колісниці, щоб покарати негідника Паундраку. В той час цар Каруші жив у свого друга, царя Каші. І тому Крішна взяв в облогу місто Каші.

Цар Паундрака був великий воїн і, щойно дізнався про Крішнин напад, вийшов з міста з двома акшаухіні війська. Цар Каші, будучи другом Паундраки, вивів і свої три акшаухіні війська. Два царі стали перед Крішною зі своїм військом. Саме тоді Крішна вперше побачив Паундраку. Паундрака постав перед Крішною прикрашений регаліями — мушлею, диском, лотосом і булавою. Він тримав лук Шарнґу, на грудях мав знак Шріватси, на шиї — підробний коштовний камінь Каустубгу, а гірлянда з квітів на ньому була точно як у Васудеви. Одяг його був жовтого шовку, над колісницею майорів стяг із зображенням Ґаруди — все точнісінько як у Крішни. На голові він мав дорогий шолом, сережки у формі меч-риби сяяли на сонці. Однак його вбрання і грим були підробні, це бачили всі. Він був наче актор на сцені, що грає роль Васудеви. Дивлячись, як Паундрака імітує Його постать й вбрання, Крішна дуже тішився. Не могши стримати сміху, Він сміявся від щирого серця.

Воїни Паундраки атакували Крішну. Їхня зброя захльостувала Крішну, наче хвилі: сипалися найрізноманітніші тризуби, булави, палиці, списи, мечі, кинджали й стріли. Крішна відбивав усі напади. Він не лише потрощив зброю ворога, а й винищив до ноги Паундракиних воїнів та прибічників, наче руйнівний вогонь під час знищення всесвіту, що спопеляє усе. Своєю зброєю Крішна перемолотив усіх слонів, коней з колісницями й піхоту ворога. Скрізь на полі битви валялися колесниці й тіла тварин — мертві коні, слони, люди, віслюки й верблюди. Те побоїще скидалося на місце, де танцював Господь Шива під час загибелі світу. Це додавало духу воїнам, що були на боці Крішни, і вони билися ще завзятіше.

Крішна сказав Паундраці:

— Паундрако, ти просив Мене зректися регалій Господа Вішну, і насамперед Мого диска. Нині я зрікаюсь його на твою користь — але бережися! Імітуючи Мене, ти облудно проголосив себе Васудевою. Насправді другого такого дурня, як ти, немає.

Крішна чітко дав зрозуміти, що кожний шахрай, який вистав-

ляс себе за Бога — то найгірший дурень з-поміж людей. Крішна вів далі:

— Нині, Паундрако, Я примушу тебе відкрити своє справжнє лице. Ти хотів, щоб Я впокорився тобі. Ось маєш нагоду. Станьмо до битви. Якщо Я зазнаю поразки, а перемога буде на твоєму боці, Я запевно впокорюся тобі.

З тою суворою мовою Він стрілою розтрощив Паундракову колісницю. Як Індра зрізає блискавицею верхівку гори, так Крішна Своїм диском стяв Паундраці голову, а царя Каші вбив стрілами. Далі Господь Крішна дав особливе розпорядження вкинути голову царя Каші просто до його міста, щоб побачили його рідні. Крішна був наче ураганний вітер, що носить скрізь лотосову пелюстку. Вбивши на полі битви Паундраку й друга його Кашіраджу, Господь Крішна повернувся до Своєї столиці Двараки.

Коли Крішна повернувся до Двараки, всі *сіддги* з небесних планет почали підносити Господеві хвалу. Що ж до царя Паундраки, то він, перебираючи на себе Його роль, так чи так завжди думав про Ва̄судеву, а тому отримав один з різновидів звільнення, *саруп'ю*, тобто піднісся на планети Вайкунтги, де віддані мають тіло таке саме, як у Вішну — з чотирма руками, що тримають чотири регалії. Насправді в медитації він був зосереджений на формі Вішну, але те, що він мав себе за Самого Господа Вішну, було образою. Однак його вбив Крішна, і це спокутувало образу. Отож Паундрака отримав звільнення *саруп'я* — набув такої самої форми, як у Господа.

Коли до міста через браму вкинули голову царя Каші, люди зібралися, не знаючи, що й думати про ту дивовижу. Хтось уздрів сережки, тоді здогадалися, що то чиясь голова, і всі засперечались, кому та голова належала. Дехто казав, що Крішні. Крішна був ворог Кашіраджі, тому й думали, що цар Каші закинув до міста голову, щоб люди потішилися зі смерти ворога. Але зрештою з'ясували, що то голова не Крішни, а самого Кашіраджі. Коли ніяких сумнівів не лишилося, прибігли цариці володаря Каші і почали оплакувати загиблого чоловіка. «Наш любий володарю, — голосили вони, — твоя смерть і нас перетворила на мерців!».

У царя Каші був син Судакшіна. Відправивши всі похоронні обряди, він склав обітницю вбити батькового ворога, Крішну,

гадаючи, що так сплатить свій борг перед батьком. Він закликав собі на допомогу вченого жерця, і вони вдвох стали вшановувати Махадеву, Господа Шіву. Повелителем царства Каші є Вішванатга (Господь Шіва). У Варанасі й досі існує храм Господа Вішванатги, в який щодня приходять тисячі прочан. Поклоніння Судакшіни глибоко вдовольнило Господа Шіву, і він схотів дарувати своєму відданому благословення. Маючи на оці вбити Крішну, Судакшіна молив у Господа Шіви дати йому особливу силу, яка б дозволила убити Крішну. Господь Шіва порадив Судакшіні відправити разом з *брахманами* обряд на вбивство ворога. За такий обряд є згадка і у деяких Тантрах. Господь Шіва повідомив Судакшіну, що в разі, якщо цей чорний обряд виконати правильно, з'явиться злий дух Дакшінагні, який зробить усе, що йому накажуть. Можна загадати йому вбити будь-кого, крім тільки справжнього *брахмани*. Цей Дакшінагні має з'явитися з почтом духів — супутників Господа Шіви, і бажання Судакшіни вбити ворога задовільниться.

Мова Господа Шіви додала Судакшіні духу, і той був певний, що здолає вбити Крішну. Тримаючи сувору аскезу, він разом з жерцями удався до чорної магії, рецитуючи *мантри*. З вогню вийшов велетенський демон, волосся, борода й вуса якого мали колір розжареної міді. Демон був кремезний і несамовитий. Коли він постав з полум'я, з зіниць йому сипалися жарини. Він моторошно рухав бровами і від того здавався ще лютішим. Демон вишкирив великі гострі ікла й, висолопивши довгого язика, облизався. Голий, він тримав великого тризуба, що був як поркий вогонь. Демон, що з'явився з жертовного вогню, тримав у руках тризуб. Підбурений від Судакшіни, він з багатьма тисячами інших духів вирушив до столиці Двараки. Здавалося, він узяв намір спопелити цілий космічний простір. Земля під його важкою ходою двигтіла. Коли він вступив у Двараку, всіх жителів міста охопила паніка, наче тварин серед лісової пожежі.

В той час Крішна грав у шахи в царській залі рад. Жителі Двараки прибігли туди і звернулись до Нього:

— Любий Господи трьох світів! Величезний вогняний демон ось-ось спалить Двараку. Рятуй нас!

Уся Дварака благала в Крішни захисту від вогняного демона, що прийшов спустошити місто. Господь Крішна особливо пильно дбає про захист Своїх відданих, а тут Він побачив, що дварака

чани вкрай занепокоєні з'явою гігантського вогняного демона. Крішна, усміхаючись, заспокоїв їх:

— Не хвилюйтеся. Я обороню вас.

Верховний Бог-Особа, Крішна, є всепроникаючий. Він і в кожному серці, і зовні, у формі космічного проявлення. Він знав, що вогняного демона створив Господь Шіва, і щоб демона знищити, взяв Сударшана-чакру й наказав йому вжити необхідних заходів. Сударшана-чакра сяяв наче мільйон сонць, а жар від нього йшов такий, як від могутнього вогню під час загибелі всесвіту. Від Сударшана-чакри стало світло скрізь у всесвіті — і на землі, і у космосі. Сударшана-чакра почав заморожувати вогняного демона, творіння Господа Шіви. В такий спосіб Сударшані-чакрі Господа Крішни вдалося взяти над демоном гору, і той забрався назад, міста не знищивши.

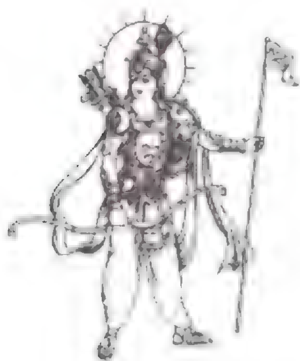
Не змігши спалити Двараки, демон повернувся до Варанасі, царства Кашіраджі. Наслідком того було, що своїм яскравим сяйвом він спалив усіх жерців, які допомагали були рецитувати чорні *мантри*, з їхнім наймачем Судакшиною разом. За правилами чорного тантричного мистецтва *мантр* так: *мантра*, якщо їй не вдається вбити ворога, вбиває свого творця, бо мусить когось убити. Судакшіна був творець, а жерці йому допомагали — тому їх спалено дотла. Така доля демонів: вони створюють зброю, щоб убити Бога, але та демонічна зброя вбиває їх самих.

За вогняним демоном у Варанасі ввійшов і Сударшана-чакра. Славетне місто Варанасі віддавна було дуже багате, воно й потепер багате й славетне і є одним з найважливіших міст Індії. Тоді там було чимало великих палаців, будинків зібрань, базарів і брам, при палацах і брамах здіймалися величні монументи. На кожнім перехресті були споруджені підвищення для промовців. Ще були будинки для державної скарбниці, споруди для слонів, коней, колісниць і збіжжя і ще місця, де годували народ. Місто Варанасі віддавна славилося своїм матеріальним багатством, але внаслідок того, що цар Каші й син його Судакшіна повстали проти Крішни, Вішну-чакра Сударшана (зброя Господа Крішни у формі диску) зруйнував місто, спаливши усі ті величні споруди. Це спустошення було нищівніше від сучасного бомбардування. Виконавши свій обов'язок, Сударшана-чакра повернувся до Господа Шрі Крішни у Двараку.

Оповідь про те, як зброя-диск Крішни знищив Варанасі, є трансцендентна й сприятлива. Кожний, хто оповідає або слухає її з вірою й увагою, звільниться від наслідків гріховних дій — в цьому запевняє Шукадева Ґосвамі, що переповів цю історію Махараджеві Парікшиту.

Так закінчується Бгактіведантів виклад шістдесят п'ятого розділу книги «Крішна. Верховний Бог-Особа», назва якому «Звільнення Паундраки й царя Каші».

РОЗДІЛ ШІСТДЕСЯТ ШОСТИЙ

Звільнення ґорили Двівіди

Шукадева Ґосвамі далі оповідав за трансцендентні розваги й якості Господа Крішни, і бажання Парікшіта Махараджі слухати чимдалі більшало. Дальша оповідь Шукадеви Ґосвамі була про ґорилу Двівіду, якого вбив Господь Баларама.

Двівіда був великий приятель з Бгаумасурою, чи Наракасурою, що викрав з усього світу шістнадцять тисяч царівен і що його вбив Господь Крішна. Двівіда був радник царя Суґріви, а його брат, Майнда, теж був дуже могутній володар над ґорилами. Почувши, що його друга Бгаумасуру вбив Господь Крішна, ґорила Двівіда, щоб помститися за смерть Бгаумасури, вирішив чинити шкоду по всій країні. Почав він з того, що підпалював селища, міста, економічні й промислові центри, а також будинки фермерів, що виробляли молочні продукти й були захисниками корів. Часами він виривав з землі великі гори й трощив їх. Ціла країна не знала спокою, надто ж демон лютував у провінції Каттвар. Дварака розташована в провінції Каттвар, а що Гос-

подь Крішна жив у Двараці, Двівіда націлив свою руйнівну діяльність саме на цю провінцію.

Двівіда був могутній, як десять тисяч слонів. Іноді він ішов на берег моря і бовтав море своїми дужими руками, і від того затоплювало навколишні міста й села. Ще він унадився ходити до великих святих і мудреців, порушував їхній спокій, плюндрував їхні гарні сади й квітники. Більше того, він часто мочився та випорожнювався на жертовні арени. Двівіда паплюжив усе навкруги. До того ж він викрадав чоловіків і жінок і заносив їх далеко від дому до гірських печер, а вкинувши їх у печеру, завалював вхід величезними брилами: так оса *бгрінґі* ловить мух та інших комах і замуровує їх у дірках дерева, де живе. Отак Двівіда постійно порушував закон і лад у країні. Крім того він оскверняв жінок із шляхетних родин, ґвалтуючи їх.

Часами, коли він чинив спустошення по країні, до Двівіди долинала чарівна музика з гори Райватаки, і зрештою він рушив туди. Там Двівіда побачив Господа Балараму, що, співаючи й танцюючи, тішився у товаристві багатьох прекрасних молодих дівчат. Гарні риси Господа Баларами ґорилу причарували, бо Господь у гірлянді з лотосів був сама краса. Дівчата теж всі були позаквітчувані і в квіткових гірляндах. Від напою Варуні Господь Баларама, що весь час поводив очима, здавався геть сп'янілий. Господь Баларама був наче цар слонів посеред багатьох слоних.

Ґорила Двівіда забрався на дерево й став плигати з гілки на гілку. Іноді він спав гілки, ті бридко рипіли: *«кіла, кіла!»*, і того вистачило зіпсути чудовий настрій Господу Баларамі. Іноді Двівіда підскокував до жінок і починав викривлятися. Молоді жінки ладні тішитися з будь-чого, вони весь час сміються і жартують, тому коли до них підскочив ґорила, вони не сприйняли того серйозно, а просто сміялися з нього. Однак ґорила був такий грубий, що навіть у присутності Баларами став показувати жінкам нижню частину свого тіла, наближався до жінок, шкірився і рухав бровами. Він виявляв неповагу до жінок навіть незважаючи на присутність Баларами. Ім'я Господа Баларами вказує на те, що Він не лише надзвичайно могутній, а й що Йому до вподоби виявляти Свою надзвичайну силу. Отже, Він вхопив камінь й кинув його в Двівіду, проте ґорила спритно ухилився, а

щоби дошкулити Баларамі, вкрав у Нього дбан з Варуні. Сп'янілий від своєї сили, що насправді була дуже обмеженою, Двівіда почав кривлятися з Баларами й дівчат, кривлячи обличчя. Він так чинився зухвало, що гадав, ніби Баларамі не під силу його покарати, а тому й далі чинив непристойності щодо Баларами та його супутниць.

Нарешті Господь Баларама довідався від Своїх, якого від цього горили клопоту, а що вже раніше чув, які лиха той чинив по всій країні, то дуже розгнівався і вирішив його вбити. Баларама схопив Свою булаву — і горила зрозумів, що зараз Баларама нападе на нього. Щоб відбити удар Баларами, він вирвав з коренем великого дуба й замахнувся, щоб завдати Господу Баларамі страшної сили удар по голові. Однак Господь Баларама перехопив того величезного дуба. Він стояв неушкоджений і скидався на велику гору. Відповідаючи на напад, Він підняв Свою булаву Сунанду і почав нещадно бити нею горилу по голові. Горилі з голови цебеніла кров, але від тих потоків крові він ніби покрасивішав і став подібний до великої гори, з якої тече потік рідкого марганцю. Удари Балараминої булави не завдали йому і найменшої шкоди. Навпаки, він тут же вирвав ще одного велетенського дуба, обдер з нього листя і почав бити Бараламу по голові, але Баларама розтрощив те дерево булавою. Горила, лютуючи, вирвав ще інше дерево і знов почав бити Господа Бараламу, але Господь потрощив і те дерево. Битва тривала. Щоразу, коли горила виривав велетенського дуба і кидався з ним на Бараламу, Господь Баларама розбивав дерево Своєю булавою, а горила виривав ще одне дерево з іншого місця і знов бив ним Бараламу. Внаслідок тої невпинної битви в лісі не лишилося жодного дерева. Коли вже не стало дерев, Двівіда взявся до скель і почав вергати їх на Бараламу. Вони падали суцільною стіною. Господь Баларама, розохотившись, узявся трощити величезні брили на маленькі камінчики. Нарешті не лишилось ні дерев, ані каміння. Горила став перед Баларамою, розмахуючи своїми важезними кулаками, тоді почав щосили стусати Господа Бараламу в груди. Тут вже Господь Баларама розгнівався по-справжньому. Горила бив Його кулаками, тому вдаватися до Своєї зброї — булави чи плугу — Господь Баларама не став. Він просто стусонув горилу кілька разів кулаком у ключицю, але ці удари виявились

смертельні. З рота горили ринула кров, і, непритомний, він повалився на землю. Коли горила впав, здалося, що ліси й гори задвигтіли.

По тій жахливій події всі *сіддги*, великі мудреці і святі з вищих планетних систем стали сипати квіти на Господа Балараму й співати хвалу Його верховній могутності. Всі вони співали: «Хвала, хвала Господу Баларамі! Схиляємося до Його лотосових стіп. Він убив великого демона Двівіду, і тепер у світі запанує щастя». Космічним простором линули радісні переможні вигуки. Баларама вбив горилу і, вшанований квітковим дощем і радісними вигуками на честь Його перемоги, повернувся до Своєї столиці Двараки.

Так закінчується Бгактіведанта пояснення до шістдесят шостого розділу книги «Кршна, Верховний Бог Особа», що має назву ***«Звільнення горили Двівіди»***.

РОЗДІЛ ШІСТДЕСЯТ СЬОМИЙ

Самба одружується

В Дурйодгани, сина Дгрітараштри, була дочка на ім'я Лакшмана. Вона була достойна представниця роду Куру, а що була дівчина на виданні, багато царевичів прагнули з нею одружитися. У таких випадках проводять церемонію *сваямвару*, щоб дівчина могла обрати собі чоловіка, якого сама бажає. На *сваямвару* Лакшмани, на якій вона мала зробити свій вибір, з'явився Самба. Він був син Джамбаваті, однієї з головних дружин Крішни, а називався Самбою, бо був материн улюбленець і жив завжди при матері. Ім'я Самба означає власне «мамин любимий син». *Амба* означає «мати», а *са* — «з». Отже, він завжди був з матір'ю і тому називався Самбою. З цієї самої причини його звали ще Джамбаватісутою. Раніше ми вже казали за те, що всі сини Крішни були рівні на якостях своєму піднесеному батькові. Самба прагнув одружитися з Дурйодгановою дочкою Лакшманою, вона проте бажання йти за нього не мала. Тому Самба увіз Лакшману з церемонії *сваямвари* силою.

Самба забрав Лакшману з зібрання силою, і тому всі Каурави — Дгрітараштра, Бгішма, Відура, Удджайн, Арджуна та інші

розцінили те, що Самба, зелений юнак, викрав дівчину, як образу честі роду. Каурави знали, що Лакшмана не мала жодного бажання обирати чоловіком Самбу, а крім того їй не дали вибрати того, хто їй до серця: цей юнак забрав її силою. Тому, вирішили вони, він заслужив на те, щоб бути покараним. Каурави одностайно проголосили, що поведінка цього зухвалого Самби кинула тінь на честь роду Куру. Порадившись з старійшинами роду, Каурави вирішили спільно схопити хлопця, але не вбивати. Він уже торкнувся дівчини, і тому ніхто інший вже не взяв би її за себе. (У ведичному суспільстві дівчина, яка вже не є незаймана, не можна ані віддати, ані передати комусь. І ніхто не погодиться взяти за себе дівчину, що мала які стосунки з іншим хлопцем.) Отож старші роду, і серед них Бгішма, запропонували схопити хлопця. Рід Куру, і насамперед великі воїни, в одну душу вирішили провчити Самбу; Карну було призначено командувати Кауравами у майбутній битві.

Радячись між себе щодо того, як схопити Самбу, Каурави взяли до уваги і те, що Ядави певно розгніваються на них. Майже не було сумніву, що Ядави сприймуть полонення Самби як виклик, і тоді битви не уникнути. Але далі вони розважили: «Що вони зроблять, навіть і виступивши проти нас? Не Ядавам тягатися з Кауравами. Всі царі Куру — імператори і владарюють над цілим світом, а Ядави — просто царьки на власній землі». Куру вирішили: «Ну і хай через те, що ми візьмемо у полон їхнього сина, вони кинуть нам виклик! Ми приймемо виклик і провчимо їх як годиться, і вони скоряться нам так само, як чуття підкоряються у *пранаямі*, одній з методів містичної йоги». (За допомогою механістичної системи містичної йоги людина підкоряє собі потоки життєвої енергії в тілі, опановує чуття і спрямовує їх строго на медитацію на Господа Вішну.)

Порадившись з усіма і взявши дозвіл у старійшин роду (Бгішми та Дгрітараштри), п'ятеро великих воїнів — Карна, Шала, Бгурішрава, Яг'якету та Дурйодгана, батько дівчини, всі *маха-ратгі*, зробили спробу полонити Самбу. На чолі загону був великий воїн Бгімасена. Воїнів підрозділяють на багато родів, а за бойовими якостями виділяють три рівні — *маха-ратгі*, *ека-ратгі* та *ратгі*. Вищезгадані *маха-ратгі* були здатні битися кожен проти тисяч ворогів — а цього разу вони об'єднаними зусиллями мали зайняти Самбу в полон. Самба теж був *маха-*

ратгі, проте стояв один проти п`ятьох *маха-ратгі*. Проте хоча всі великі витязі роду Куру прийшли взяти його в полон, страху він не відчував.

Сам-один, він повернувся до них лицем і підняв свій славетний лук. Він був подібний до лева, що несхитний стоїть увіччю інших звірів. Карна, що очолював загін, кинув Самбі виклик: «Тікаєш? Стій не рушся! Ми зараз дамо тобі добрий урок!» Коли *кшатрій* кидає виклик іншій *кшатрія*, знехтувати виклику не можна, треба лишитися і прийняти бій. Отже, Самба виклик прийняв. Він став сам-один проти них, а славетні воїни супротивника всі разом почали випускати в нього стріли. Лев не чує страху, навіть якщо на нього нападе зграя вовків чи шакалів. Так і Самба, славетний витязь Яду, що, бувши син Господа Крішни, мав незбагненну могутність, сильно розгнівався на воїнів Куру, що нечесно підняли луки проти нього. Б`ючись з ними, він виявив велику вправність у воєнному мистецтві. Насамперед Самба уразив усіх п`ятьох маха-ратгів, випустивши в кожного по стрілі. Далі ще чотири стріли полетіли в коней, що були запряжені в колісниці, по чотири стріли на запряжку. Ще по стрілі випущено у візників і в Карну та інших славетних воїнів. Самба один стерпно бився проти п`ятьох славетних витязів, і вони оцінили його могутність. Навіть у самому розпалі битви вони не ховали, що юний Самба б`ється прекрасно. Проте битва тривала в кшатрійському дусі, тому Каурави разом (хоча це було проти всіх правил) примусили Самбу зійти з колісниці і розбили колісницю на друзки. З п`ятьох воїнів, що билися проти Самби, четверо зосередилися на тому, щоб убити коні Самбиної колісниці, а ще один зумів перетяти тятиву Самбиного лука, так що Самба вже не мав змоги битися. Так після жорстокої битви вони примусили Самбу зійти з колісниці і взяли його в полон, і далося це непросто. Отака була «велика перемога» воїнів Куру, внаслідок якої вони забрали від Самби Лакшману. По тому вони як тріумфатори вступили до Хастінапури.

Великий мудрець Нарада блискавично приніс Ядавам звістку, що Самбу взято в полон, і докладно розповів, як це трапилося. Гніву Ядавів не було меж: Самба полонений, до того ж нечесним способом — п`ятеро воїнів проти одного! Спитавши дозволу в царя Уграсени, голови роду, вони стали готуватися до нападу на столицю Кауравів.

Господь Баларама добре знав, що в добу Калі люди готові битися між собою з найменшого приводу, однак те, що два великі роди, Каурави та Ядави, будуть битися між собою, Йому було геть не до вподоби. Він не вважав за виправдання те, що вони перебувають під впливом Калі-юги. «Замість битися, — мудро розважив Він, — краще спробую залагодити справу так, щоб вони прийшли згоди». Баларама мав на гадці, що в разі, якщо вдасться переконати Куру звільнити Самбу і повернути йому дружину Лакшману, битви можна буде уникнути. З Його наказу Йому негайно підготували добру колісницю, і Він вирушив у путь. Балараму супроводжували високоосвічені священики, *брагмани* і дехто із старших Ядавів. Баларама був певний, що Каурави погодяться віддати Лакшману за Самбу, а так вдалося б запобігти битві. Господь Баларама наближався до Хастінапури, з Ним їхали вчені *брагмани* та старійшини роду, наче місяць сяяв у небі на тлі мерехтливих зір. Діставшись передмістя, Господь Баларама в місто не заїхав, але став табором за межами міста у невеликому парковому навільоні. Потому Він попрохав Уддгаву піти побачити голів роду Куру і запитати в них, яке їхнє бажання: битися з Ядавами чи полагодити справу миром. Уддгава пішов з дорученням. Він побачився з усіма найважливішими особами, насамперед з Бгішмадевою, Дгрітараштрою, Дроначар'єю, Балі, Дурйодганою та Бахлікою. Висловивши свою до них шану, як належало, він повідомив їх, що Господь Баларама став табором під міською брамою, у парку.

Старші Каурави, головно Дгрітараштра та Дурйодгана, дуже зраділи цій звістці, бо знали, що Господь Баларама завжди бажає добра їхній родині. Їхній радості не було меж, і вони щиро вітали Уддгаву, що приніс їм радісну вість. Щоб привітати Господа Балараму як належить, вони пішли до Його табору за міську браму, тримаючи в руках різні предмети, якими заведено вітати гостей. Вони, як пасувало до їхнього становища, привітали Господа Балараму дарами — добрими коровами і *аргг'єю*, що складається з води для *арг'ї*, солодкого частування, що зготоване з меду, ґгі та інших складників, а ще квітами та напахченими квітковими гірляндами. Всі знали, що Господь Баларама — це найпіднесеніша особистість, Верховний Бог-Особа. І тому у великій шані схилили перед Ним голови. Сторони обмінювались люб'язними питаннями щодо добробуту, як заведено при зустрічі. Коли

формальний обмін люб'язностями скінчився. Господь Баларама глибоким голосом і надзвичайно спокійно запропонував вислухати Його. Він сказав:

— Любі друзі, цього разу Я прибув до вас з наказу Уграсени, наймогутнішого серед царів, як його посланець. Прошу вислухати Моє прохання уважно і серйозно поставитись до нього. Не баріться виконати його наказ. Цареві Уграсені відомо в усіх подробицях, що воїни вашого роду билися з праведним Самбою нечесно — вас було кілька проти нього одного, і що ви взяли його в полон з великим трудом, вдавшись до нечесних засобів. Коли до нас дійшла ця звістка, ми були не надто схвильовані, пам'ятаючи, що ми всі близькі родичі. Я вважаю, не треба порушувати наших добрих стосунків. Лишаймося друзями: битися нам ні до чого. Моє прохання таке: негайно звільніть Самбу і приведіть його перед Мене разом з його дружиною Лакшманою.

Господь Баларама буквально наказував Куру, в голосі Його чулися відчуття власної могутности, вищости та звитяги. Зрозуміло, головам роду Куру це не сподобалось. Їхню реакцію ніхто не назвав би доброзичливою:

— Гей! Чути від Тебе таке надзвичайно дивно. Проте тепер доба Калі, то не диво, що й з вуст Баларами зривається лайка. Що слова, що тон, яким Ти з нами розмовляв, однаково образливі. Здається, під впливом цієї доби капці, що на ногах, ладні видертися на голову, де зазвичай носять шолом. Наш рід зв'язаний з родом Ядавів через шлюби, і завдяки цьому вони отримали нагоду жити з нами, їсти з нами, спати з нами і нині користаються з усіх цих привілеїв. Вони не мали ніякого становища, аж ми виділили їм частину нашого царства — а тепер вони наважуються наказувати нам! Ми дозволили Ядавам володіти знаками царської влади: *чамарою*, опахалом, мушлею та білим парасолем, короною, царським троном, подушками для сидіння та постіллю та іншим, що належиться мати членам царської родини. Вони не мали користуватися тими царськими регаліями перед нашими очима, ми ж не стримували їх, уважаючи за родичів. А нині вони набралися зухвалости наказувати нам, що робити. Це вже занадто! Ми не можемо дозволити їм діяти в тому дусі і далі, і ще віднині ми забороняємо їм мати царські регалії. Найліпше було б забрати в них всі ці відмітні знаки царської родини:

нема що годувати змію молоком, бо від ласкавого з нею поводження її отрута тільки міцнішає. Нині Ядави повстають проти тих, хто годував їх! Вони процвітають тільки завдяки нашим дарам та милостивому з ними обходженню — і, безсоромні, нині взялися зухвало наказувати нам. Як це прикро! Жодна істота в світі не може насолоджуватись будь-чим, якщо не буде на те дозволу Кауравів — Бгішми, Дроначар'ї та Арджуни. Ягня не може насолоджуватись життям, коли поруч лев, і так само без нашої на те волі навіть півбоги небес на чолі з царем Індрою не можуть брати від життя насолоду, за людей дарма й згадки!

Насправді Каурави дуже загордували, бо володіли великим багатством, були шляхетного походження, мали царство та давні родинні звичаї, їхня родина була велика і мала великих воїнів, а крім того вона весь час поширювала межі своїх володінь. Каурави вже не вважали за потрібне дотримуватися усталених правил життя цивілізованого суспільства: не чуючи ніякого сорому перед Баларамою, вони глумились над Ядавами. З тою лихою мовою Каурави повернулися до Хастінапури.

Господь Баларама вислухав образи Кауравів спокійно, просто відмітив про Себе, що поведінка їхня вийшла за межі пристойности. Проте були певні ознаки того, що лють в Ньому просто бушує і що Він обдумує, якої відплати вони варті. Від хвилювання Баларама перемінився навіть зовні, аж дивитися на Нього було страшно. Голосно зареготавши, Він проказав:

— Так, коли людина починає гордувати з свого походження, багатства, краси та матеріальних пишнот, її вже не задовольняє мирне життя. Вона починає з усіма шукати війни. Давати такій людині добрі поради, вчити її чемного поводження та миролюбства — це просто марнувати час. У такому випадку потрібні інші методи, а саме добре покарання.

Як правило, живучи у великих статках, людина перетворюється на тварину. Вчити тварину миролюбства річ немудра, бо вона розуміє тільки одне: *аргументум ад бакулум*, тобто мову з позиції сили. Іншими словами, тварина слухається тільки палки.

— Ну і нахаби ці Куру! — мовив далі Баларама. — Я хотів залагодити справу миром, хоча всі Ядави і навіть Сам Крішна дуже розгнівані на них. Вони вже налаштувалися напасти на царство Куру, але Я заспокоїв їх і взяв на Себе труд їхати сюди, щоб за-

лагодити все без кровопролиття. І ці негідники мають нахабство триматися зі Мною отак! Зрозуміло, що вони не хочуть мирно все владнати, навпаки, підбурюють до війни. Ці говористі зухвальці прозивали Ядавів як хотіли, і Я сприймаю це як велику і непростиму образу проти Мене Самого.

Наказу Ядавів слухається навіть цар небес Індра, а ви вважаєте царя Уграсену, що є голова Бгоджів, Врішні, Андгак та Ядавів, за воєначальника невеличкого військового підрозділу! Це щось неймовірне! Ви нехтуєте наказ царя Уграсени, що йому кориться сам Індра, цар вищих планет! Слухайте ж! Яду — рід найпіднесеніший. Вони силою увезли з райських планет дерево *париджату* та дім зібрань — то хіба це вам вважати, що вони не мають права вам наказувати? Як про вас, то Господь Крішна, Верховний Бог-Особа, навіть не має права сидіти на високому царському троні і наказувати всім і кожному. Стривайте ж! Думаючи так, ви заслужили, щоб вас добре провчити. Вам видається мудрою ваша заява, що в Ядавів немає права на царські регалії — *чамару*, опахало, білий парасоль, на царський трон тощо, тобто вони не можуть користуватися тим, що належить мати членам царської родини. По-вашому виходить, що навіть Господь Крішна, володар цілого творіння і чоловік дружини процвітання, не має права користатися цими знаками царської влади. Пилу з лотосових стіп Крішни поклоняються всі великі півбоги. Завдяки тому, що води Ганги, які омивають увесь світ, стікають з Його лотосових стіп, береги цієї річки стали славетними місцями прощі. Панівні божества всіх планет віддано служать Йому, і для них усіх велике щастя мати на своїх шоломах порох з лотосових стіп Крішни. Великі півбоги, як Господь Брахма, Господь Шіва, навіть богиня процвітання і Я Сам — просто повні частки Його духовної сутности. А ви все одно вважаєте, що Він не гідний мати царські знаки та сидіти на царському троні! На превеликий жаль, ці немудрі люди вважають нас, членів родини Яду, капцями, а себе — шоломами. Нам вже зрозуміло, що від матеріального багатства й влади чільники роду Куру рішилися глузду. Все, що вони кажуть, чисте божевілля. Я мушу негайно вказати їм на їхнє місце й привести до пам'яті. Будь що слід добре провчити їх. Буде правильно, якщо Я вигладжу з лиця Землі всю династію Куру. Я покінчу з ними вмить!

Говорячи так, Баларама був несамовито лютий. Здавалось,

Він зараз спопелить ціле космічне творіння. Він широко розставив ноги, взяв у руки Свою зброю і, встромивши його цілком рало у землю, відокремив усю Хастінапуру від землі, а тоді потягнув місто до повноводної Ганґи. Від того Хастінапура затремтіла, наче від землетрусу. Здавалось, ціле місто ось-ось розсиплеться на порох.

Бачачи, що їхні гради і місто впаде у Ганґу, і чуючи, як у розпачі волають його жителі, Каурави нарешті схаменулися, бо зрозуміли, що відбувається. За якусь мить вони вивели Лакшману, за нею і Самбу, що пробив був спробу забрати її силою. Самбу поставили попереду, Лакшману за його спиною. Вся родина Куру стала перед Господом Баларамою з молитовно складеними долонями, щоби вимолити у Верховного Бога-Особи прощення. Нарешті вони говорили розсудливо, маючи ясний розум.

— Господи Балараме, Ти є джерело всієї насолоди. Ти підтримуєш цілий всесвіт, і завдяки Тобі його існування триває. Ми, нещасні, не мали жодного уявлення про Твою незбагненну могутність. Любий Господи, зваж на те, що немає дурнів більших, як ми. Наш розум був збурений і затьмарений. Тому ми прийшли просити в Тебе, щоб Ти нас простив. Вибач нас. Ти — відпочатковий творець, Ти той, хто підтримує і знищує космічне проявлення, і водночас Ти завжди трансцендентний щодо нього. О всемогутній Господи, це про Тебе мовлять великі мудреці. Ти є первинний Лялькар, а весь цей світ — Твоя іграшка. О безмежний, усе в Твоїй владі, і тримати на Своїй голові всі планетні системи Тобі за дитячу розвагу. Коли наступає час знищувати всесвіт, Ти замикаєш в Собі ціле космічне проявлення. В цей час лишаєшся Ти один, лежачи у формі Маха-Вішну у Причинному Океані. Любий Господи! Ти прийшов на Землю в Своєму трансцендентному тілі єдино для того, щоб підтримати в космосі рівновагу. Ти понад гнівом, любов'ю та ворожнечею. Все, що Ти робиш, навіть якщо воно видається покаранням, є сприятливе для всього матеріального творіння. Ми складаємо Тобі шанобливі поклони, бо Ти — незнищенний Верховний Бог-Особа, джерело всіх щедрот і потенцій. О творцю незліченних усесвітів, дозволь нам знов і знов падати Тобі до стіп, віддаючи шанобливі поклони! Нині ми повністю впокорилися Тобі. Благаємо, зласкався на нас і даруй нам Свій захист.

Почувши, що видатні представники роду Куру — від діда

Бгішми до Арджуни та Дурйодгани — з великою шаною підносять до Нього молитви. Господь Баларама, Верховний Бог-Особа, пом'якшав і запевнив їх, що їм нема чого боятися і що причин непокоїтись немає ніяких.

Те, що перед весіллям влаштовують битви між стороною нареченого і стороною нареченої, для *кшатріїв* не рідкість. Коли Самба силою увіз Лакшману, старші Куру з задоволенням відзначили про себе, що він добра пара дівчині. Проте щоб перевірити його силу, вони влаштували битву, і, ведучи її проти правил, зайняли Самбу в полон. Коли Яду вирішили визволити Самбу, прибув Господь Баларама, щоб залагодити справу, і, говорячи з ними як могутній *кшатрій*, наказав їм негайно звільнити Самбу. Каурави, зробивши вигляд, що ображені тим, що їм так наказують, вирішили кинути виклик силі Господа Баларами. Насправді ж вони прагнули лише, щоб Він виявив Свою незбагненну могутність. Після всіх подій вони з великою радістю вручили свою дочку Самбі, і ціла справа залагодилась. Дурйодгана, сильно прив'язаний до дочки, справив бучне весілля. В посаг за нею він дав насамперед 1 200 слонів, кожний якнайменше 60-ти років; дав 10 000 чудових коней, 6 000 колісниць, що сяяли, наче сонце, і 1 000 прикрашених золотими оздобами служниць. Господь Баларама, найвидатніший з Яду, виступав у ролі опікуна нареченого, Самби. Він радо прийняв даний за молодою посаг. Пишним прийомом Куру Баларама лишився вдоволений. По весіллі Він разом з молодим подружжям вирушив до Своєї столиці Двараки.

Господь Баларама увійшов у столицю з великим тріумфом. Його зустрічав великий натовп жителів Його міста, Його відданих та друзів. Коли всі зібралися, Баларама розповів про одруження Самби; затамувавши дух, дварачани слухали, як Він примусив тремтіти Хастінапуру. Шукадева Ґосвамі потверджує, що на місці колишньої Хастінапури стоїть Нью-Делі, а річка, що тече через місто, називається Ямуна, хоча за колишніх часів її називали Ґанґою. Від авторитетів, як-от Джіва Ґосвамі, маємо ще потвердження, що Ґанґа і Ямуна — це одна річка, що тече різними річищами. Та частина Ґанґи, що тече через Хастінапуру до Вріндавани, називається Ямуна, тому що її освячено трансцендентними розвагами Господа Крішни. Частину Хастінапури, що

спускається до Ямуни, під час дощового сезону затоплює. Це нагадує всім про те, як Господь Баларама загрожував вкинути ціле місто до Ґанги.

Так закінчується Бгактіведантів виклад шістдесят сьомого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Самба одружується».

РОЗДІЛ ШІСТДЕСЯТ ВОСЬМИЙ

Нарада відвідує палаци Господа Крішни

Для великого мудреця Наради було велике диво, що Господь Крішна, убивши демона Наракасуру, якого іноді називають ще Бгаумасурою, взяв шістнадцять тисяч дружин: адже Господь Крішна поширив Себе у шістнадцять тисяч форм і взяв з тими дружинами шлюб у 16 000 різних палаців водночас. Нараді було цікаво, як Крішна дає Собі раду зі стількома дружинами. Мудрець хотів побачити, що відбувається у Крішниних палацах, і зібрався відвідати Двараку. Прибувши до міста, Нарада побачив сади й парки, в них яскраві квіти і плодові дерева, що хилили долі усипані плодами віти. Співали красиві птахи, радісно перегукувалися павичі. У ставках і озерах квітли блакитні й рожеві лотоси, було безліч лілій різних відтінків. На озерах плавали прекрасні лебеді й качки, скрізь розносились їхні голоси. В місті було щось коло 900 000 палаців, всі з найліпшого мармуру і брамами й дверями із срібла. Колони в палацах і в домах прикрашені філософським каменем, сапфіром, смарагдами і інши

ми самоцвітами, підлоги ясно виблискували. Дороги, алеї, вулиці, перехрестя й базари гарно убрані. В місті безліч житлових будинків, громадських споруд і храмів, всі прекрасні, різної архітектури. Багата Дварака наче світилася. Широкі дороги, перехрестя, алеї, вулиці і ганки сяяли чистотою. По обидва боки кожної алеї насаджено кущі, а через рівні проміжки великі дерева, що давали перехожим тінь, захищаючи від палючого сонця.

У цьому чудовому місті Господь Крішна, Верховний Бог-Особа, мав багато палаців. Щоб поклонитися Йому, до тих палаців приходило багато великих царів і царевичів з усього світу. Сам Вішвакарма, будівничий півбогів, розробив план забудови міста, і в архітектурі Крішниних палаців розкрилися всі його здібності й таланти. Палаців було більш як шістнадцять тисяч, у кожному мешкала одна з Крішниних цариць. Великий мудрець Нарада вступив до одного з тих палаців. Він побачив коралові колони, інкрустовані самоцвітами стелі. Стіни й арки між стовпами, оздоблені різноманітними сапфірами, сліпучо сяяли. По всьому палаці Вішвакарма зробив ложа, убрані разками перлів. Стільці й інші меблі були зі слонової кістки, оздоблені золотом і діамантами. В палацах було світло, як при сонці — то світили інкрустовані самоцвітами лампи. Курилися куріння і ароматичні смоли, пахучий дим просотувався крізь віконниці назовні. Павичі, що стояли на сходах, приймали дим за хмари і, очманілі від тих пахощів, починали радісно танцювати. Скрізь було багато служниць, усі в золотих намистах, браслетах і красивих *сарі*, і чимало гарно вбраних слуг, в накидках і тюрбанах, з самоцвітними сережками у вухах. Усі гарні собою, слуги виконували хатні справи.

Нарада побачив Господа Крішну, що сидів з Рукміні-деві, господинею палацу, до якого прийшов. Вона тримала *чамару*. Поруч були тисячі рівно прекрасних і вправних служниць одного з нею віку, проте Рукміні-деві сама обмахувала Господа Крішну. Крішна — Верховний Бог-Особа, і Йому поклоняється навіть Нарада. Але Крішна, щойно побачив Нараду входячи до палацу, спустився з Рукмініного ложа й з пошаною випростався перед ним. Господь Крішна — вчитель цілого світу, а тому, щоб навчити усіх гідно шанувати святу особистість, як-от Нарада Муні, Крішна вклонився йому до стіп, короною торкаючись землі. Він

вклонився, торкнувся Нараді до лотосових стіп, тоді, молитовно склавши руки, попрохав його сісти на Своє крісло. Господь Крішна — найпіднесеніша особистість, Йому поклоняються всі віддані. Він найшанованіший духовний вчитель усіх, і від Його стіп бере початок Ґанґа, що освячує три світи. Також Йому поклоняються справжні *брахмани*, і тому Його звуть *брахманйа-дева*.

Брахманйа означає «той, хто має всі якості *брахмани*». Ці якості такі: бути правдивому, володіти собою, бути чистому, опановувати чуття, жити просто, мати знання і вміти його застосовувати та виконувати віддане служіння. Господь Крішна має всі ці якості, і люди, які теж мають такі якості, поклоняються Йому. В Господа Крішни є тисячі й мільйони імен, *вішну-сахасра-нама*, і всі їх Він отримав відповідно до Своїх трансцендентних якостей.

У Двараці Господь Крішна насолоджується, граючи роль досконалої людини. Тому він омив стопи мудреця나ради і тою водою покропив Собі голову. Нарада не заперечував, добре знаючи, що тим Господь учить всіх, як слід вітати святих. Верховний Бог-Особа, Крішна, хто є первісний Нараяна і вічний друг усім живим істотам, вшановував мудреця Нараду згідно з ведичними правилами. Ласкаво привітавши Нараду солодкими, наче нектар, словами, Він звернувся до нього як до *бгаґавана*, тобто самодостатнього, що володіє всім знанням, зреченням, силою, славою, красою і подібними щедротами. Він запитав у Наради:

— Чим Я можу служити тобі?

Нарада відповів:

— Любий Господи, я не дивуюся на таке Твоє поводження, адже Ти є Верховний Бог-Особа і володар над усіма видами живих істот. Ти — верховний друг усім живим істотам і водночас верховна кара на негідників і дурисвітів. Я знаю, Твоя Господня Милість зійшов на Землю, щоб підтримати лад у всесвіті. Отже, ніщо не примушувало Тебе з'явитися. Лише Своєю ласкою Ти погоджуєшся з'явитися й піти. Я невимовно щасливий, бо сьогодні я побачив Твої лотосові стопи. Той, хто привабився до Твоїх лотосових стіп, підноситься до найвищого стану неупереджености, і відтак *ґуни* матеріальної природи його не заплямовують. Мій Господи, Ти безмежений. Краю Твоїм щедротам

немає. Великі півбоги — Господь Брахма, Господь Шіва та інші завжди споглядають Твій образ у своєму серці і медитують на Тебе. Зумовлена душа, що впала у глухий колодязь матеріального існування, може визволитись з того вічного полону лише якщо прийме своїм притулком Твої лотосові стопи. Світлий Господи, Ти милостиво запитав, що можеш для мене зробити. Прохаю в Тебе одного: хай я ніколи не забуду Твої лотосові стопи. Хоч би де я був, благаю, дозволь завжди пам'ятати їх.

Те, як прохав благословення Нарада Муні, є ідеальна молитва чистого відданого. Чистий відданий не прохає в Господа матеріальних чи духовних благ, єдине, чого він молить, — це не забувати лотосові стопи Господа за жодних обставин. Чистому відданому однаково, на небі він чи в пеклі; маючи змогу завжди пам'ятати лотосові стопи Господа, він задоволений будь-де. Того самого вчить у Своїй «Шікшаштаці» й Господь Чайтан'я. Він каже: єдине, чого Він прагне, це народження у народження віддано служити Господеві. Чистий відданий навіть не прагне припинити повторюваних народжень і смертей. Навіть якщо йому доведеться народжуватися знов у різних формах життя, для нього це не має значення. Відданий прагне єдиного: щоб ні за яких обставин не забувати лотосових стіп Господа.

Пішовши з Рукмініного палацу, Нарада, що прагнув побачити дію внутрішньої потенції Господа Крішни, *йогамайї*, вступив до палацу іншої цариці. Там він побачив, що Господь Крішна грає в шахи зі Своєю любою дружиною і Уддгавою. Господь одразу піднявся й запросив Нараду Муні сісти на Своє місце. Господь знов вшанував його такими самими підношеннями, як і в палаці Рукміні. Господь Крішна тримався так, ніби й гадки не мав, що було в Рукмінінім палаці перед тим. Він звернувся до Наради:

— Любий мудрецю, твоя світлість, приходячи сюди, є повний у собі. Ми — домогосподарі, і нам завжди чогось треба, ти ж задоволений у собі і ніякої допомоги не потребуєш. То чим тоді ми можемо привітати тебе, які дари піднести? Однак Твоя Світлість є *брахмана*, отож запропонувати тобі якомога більше — наш обов'язок. Прохаю, наказуй Мені: що Я можу зробити для тебе?

Нараджі знав усе за Господні розваги, тож він просто тихо вийшов з палацу, не сказавши більше ні слова. Дії Господа його

правили. Тоді він увійшов до іншого палацу. Тут Нарада побачив Господа Крішну люблячим батьком, що бавив Своїх малих дітей. Звідти Нарада пішов до іншого палацу, там Господь Крішна готувався робити омовіння. Так святий Нарада заходив до кожного з шістнадцяти тисяч палаців цариць Господа Крішни, і в кожному Крішна робив щось інше.

У одному палаці він побачив Крішну, що пропонував узливання на жертовний вогонь і виконував ритуали, які Веди визначають для домогосподаря. В іншому Крішна виконував жертвоприношення *панча-яг'я*, що його виконувати покладено домогосподареві за обов'язок. Ця яг'я зветься *панча-шуна*. Кожен, а особливо домогосподар, свідомо чи несвідомо чинить п'ять різновидів гріховних дій. Беручи воду з глека, ми вбиваємо багато мікробів, що в ній. Перемелюючи щось чи приймаючи їжу, теж вбиваємо численні мікроби. Навіть коли замітаємо підлогу чи запалюємо полум'я, ми вбиваємо безліч крихітних живих істот, а коли йдемо вулицею, топчемо насмерть мурашок та інших комах. Ми вбиваємо — свідомо чи несвідомо — хоч які дії виконуємо. Тому кожному домогосподареві, щоб звільнитися від наслідків цих гріховних дій, покладено за обов'язок виконувати жертвоприношення *панча-шуну*.

У одному палаці Нарада побачив Крішну, що виконував ритуальні яг'ї і пригощав *брахманів*. В іншому палаці Нарада застав Крішну, коли Він беззвучно повторював *мантру* Ґаятрі, а ще в одному Крішна вправлявся у бої з мечем і щитом. У деяких палацах Крішна їздив верхи на конях, слонах чи вирушав кудись на колісниці. Ще десь Він відпочивав, лежачи в ліжку, а десь сидів на кріслі, а тим часом віддані підносили Йому хвалу, рецитуючи різні молитви. В певних палацах Він радився з міністрами, як ось Уддгава, у важливих справах. В інших можна було бачити, Він розважався з танцівницями у ставку. В якомусь з палаців Він роздавав у милостиню *брахманам* гарно прикрашені корови, а ще в якомусь слухав оповіді з Пуран або такі історичні твори, як «Махабгарата», що є доповняльне писання, яке дає ведичне знання пересічній людині через оповідь за важливі події всесвітньої історії. Деінде можна було бачити, як Крішна насолоджувався, жартуючи з Своєю дружиною. Подекуди Він з дружиною виконував релігійні ритуали. Домогосподар мусить заробляти гроші на всякі витрати, тож десь Крішна приділяв

увагу господарським справам. Деінде Він тішився сімейним життям, як то передписують регулівні правила з *шастр*.

У одному палаці Він сидів, занурений в медитацію, ніби зосередивши розум на Верховному Богові-Особі, що поза межами матеріального всесвіту. Достовірні писання радять медитувати, тобто зосереджувати розум на Верховному Богові-Особі Вішну. Господь Крішна Сам є віднагальний Вішну, але що Він грав роль людини, Він недвозначно вчив нас Своїм прикладом, як треба медитувати. Подеколи Господа Крішну можна було бачити, як Він вдовольняв старших, забезпечуючи їх потрібним. В іншому місці Нарададжі бачив, як Господь Крішна обговорював якісь битви, а ще десь укладав з ворогами мир. Деінде Господь Крішна розмовляв зі старшим братом, Господом Баларамою, на теми діяльности задля найвищого добра людського загалу. Нарада бачив, як Господь Крішна належного часу одружує Своїх синів і віддає заміж дочок, знаходячи їм гідну пару, і як пишно справляє їхні весілля. В одному палаці він побачив, як Господь Крішна прощається з дочками, виряджаючи їх з дому, а в іншому — як вітає невістку. На ці бучні події дивувалося ціле місто.

У деяких місцях Господь виконував усякі жертвоприносення, щоб вдоволити півбогів, які є просто поширеннями Його якостей, а ще десь виконував діяльність для загального добра: виконував глибокі колодязі, що забезпечити місто водою, будував заїжджі двори й розбивав сади для можливих гостей і великі монастирі й храми для святих людей. Це лише частина обов'язків, що їх Веди визначають для домогосподарів, і мета тих обов'язків — задовольнити матеріальні бажання домогосподарів. В певних місцях Крішна як цар-*кшатрія* полював на звіра чи гарцював на добрих конях *сінді*. Ведичні приписи дозволяли *кшатріям* за певних умов убивати тварин: задля того, щоб підтримувати у лісі лад, а також щоб приносити тварини в жертву. *Кшатріям* дозволено практикувати мистецтво вбивати, адже, щоб підтримувати мир у суспільстві, вони мають вміти вбивати ворога без жалю. Мудрець Нарада побачив Господа Крішну, що діяв навіть як шпигун, перемінивши Своє звичайне вбрання, з метою вивідати настрої різних громадян у місті й палацах — а Крішна ж є Верховний Бог-Особа і володіє усіма містичними силами.

Господь, Наддуша всіх живих істот, грав роль звичайної люд-

ської істоти, проявляючи дію Своєї внутрішньої енергії. Святий Нарада спостерігав усі ті дії. Подумки усміхаючись, він сказав Господу:

— Любий Володарю містичних сил, об'єкте медитації великих містиків! Де нам осягнути поширення Твоїх містичних сил, якщо того не можуть збагнути навіть такі великі містики, як Господь Брахма і Господь Шіва! Але я завжди занурений у трансцендентне любовне служіння Твоїм лотосовим стопам, і тому Ти ласкаво явив мені дію Своєї внутрішньої енергії. Любий мій Господи, Тобі поклоняються всі, а півбоги і панівні божества з чотирнадцяти планетних систем повністю свідомі Твоєї трансцендентної слави. Тож благослови мене, будь ласка, щоб я міг мандрувати цілим усесвітом, оспівуючи Твої трансцендентні діяння.

Верховний Бог-Особа, Господь Крішна, відповів Нараді так:

— Любий Нарадо, Ти, мудрець серед півбогів, знаєш, що Я — верховний вчитель і що Я досконало дотримуюсь засад релігії, що їх Сам запроваджую. Я Сам теж живу за законами релігії, які встановлюю, щоб навчити цілий світ, як треба діяти. Любий мій сину, Я хочу, щоб такий вияв Моїх внутрішніх енергій не бентежив тебе.

Верховний Бог-Особа виконував Свої так звані сімейні обов'язки, щоб навчити людей, як освятити своє сімейне життя, навіть бувши у в'язниці матеріального існування. Сказати правду, то саме сімейне життя подовжує людині матеріальне існування. Але Господь такий милостивий до домогосподарів, що показав шлях, як звичайне сімейне життя освятити. Крішна — осередок діяльности, і тому життя домогосподаря в свідомості Крішни трансцендентне щодо ведичних настанов, і воно само собою стає освячене.

Так Нарада побачив дещо з того, як Крішна в Своїх повних поширеннях живе у шістнадцяти тисячах палаців. Своєю незбагненною енергією Він перебував у палаці всіх і кожної цариці. Сила Господа Крішни необмежена, і Нарада, знов і знов спостерігаючи вияви внутрішньої енергії Господа Крішни, був вражений без краю. Господь Крішна поводився так, ніби був дуже прив'язаний до чотирьох основ цивілізованого життя, а саме релігії, економічного розвитку, задоволення чуттів і звільнення. Без цих чотирьох засад матеріального існування духовний поступ людського суспільства неможливий. Господь Крішна дотримувати

цього не потребував, проте Він поставив Свою діяльність у сім'ї так, щоб люди задля власної користи наслідували Його. Так Господь Крішна цілковито задоволив мудреця. Нарада, щасливий тим, що побачив, як живе Господь у Двараці, нарешті пішов.

Оповідаючи про життя Господа Крішни у Двараці, Шукадева Ґосвамі пояснив цареві Парікшіту, що Господь Крішна, Верховний Бог-Особа, сходить у матеріальний всесвіт через посередництво Своєї внутрішньої енергії й Сам вказує на засади, живучи за якими, можна прийти найвищої мети життя. Цариці Дваракі, а їх більше як шістнадцять тисяч, застосовували свою жіночу привабливість на трансцендентне служіння Господеві, просто усміхаючись і виконуючи служіння Йому. І Господь насолоджувався у їхньому товаристві, як тішиться сімейним життям досконалий чоловік. Слід певно знати, що нікому крім Господа Шрі Крішни таких розваг не відтворити, і що Він — першопричина творення, підтримання й заглади всього космічного проявлення. Котрий з увагою слухає оповідь за розваги Господа у Двараці чи допомагає проповідуванню Руху свідомости Крішни, легко подолає шлях до звільнення і пізнає нектар служіння лотосовим стопам Господа Крішни. Він стає відданим слугою Господа Крішни.

Так закінчується Бгактіведантів виклад шістдесят восьмого розділу книги «Крішна. Верховний Бог-Особа», назва якому «Нарада відвідує палаци Господа Крішни».

РОЗДІЛ ШІСТДЕСЯТ ДЕВ'ЯТИЙ

Повсякденні заняття Господа Крішни

З ведичних *мантр* знаємо: Верховний Бог-Особа не має потреби працювати: *на тасйа кар'йам каранам ча відйате*. Але якщо Верховний Господь не потребує діяти, як можна казати за дії Верховного Господа? Попередній розділ показує, що діяти так, як Крішна, не може ніхто. Слід розуміти: з дій Господа треба брати приклад, а не імітувати їх. Так, примиром, Крішна є ідеальний домогосподар, і з нього треба брати приклад, але якщо хтось хоче зімітувати Крішну, поширившись у багато форм, з того нічого не вийде. Слід завжди пам'ятати, що, граючи роль звичайної живої істоти, Господь Крішна водночас лишається Верховним Богом-Особою. Можна брати приклад з того, як Крішна, граючи роль звичайної людини, держав Себе зі Своїми дружинами, але бути чоловіком більш як шістнадцятьох тисяч дружин водночас — цього зімітувати не вдасться. Отже, щоб стати ідеальним домогосподарем, треба брати за взір щоденне життя Господа Крішни, проте зімітувати Його у будь-чому ми не на силі, хоч би як намагалися.

Господь Крішна вкладався спати разом з кожною зі Своїх шістнадцятьох тисяч дружин, але вранці вставав дуже рано, за три години до схід сонця. У природі заведено, що півні починають співати на *брахма-мухурту*, і тому ніяких будильників не потрібно: щойно рано-вранці заспівають півні, знати, що вже час вставати. Зачувши кукурікання, Крішна негайно вставав, хоч дружинам Його це не було до вподоби. Крішнині дружини так любили Його, що цілу ніч тримали Його в обіймах, і тому, щойно починали співати півні, дружини Крішни в розпачі бралися клясти осоружне кукурікання.

При кожнім палаці в саду росли квіти *париджати*. *Париджата* — то не якась казкова квітка. Нагадаємо, що Крішна привіз *париджату* з небесних планет і посадив у садку біля кожного Свого палацу. Щоранку вітерець розносив скрізь аромат *париджат*, і їх запах був першим, який вдихав Крішна, вставши од сну. На той аромат з гудінням злітались бджоли, а птахи починали мелодійно цвірінькати. Здавалось, то хор професійних співців підносить до Крішни молитви. Шрімати Рукмінідеві, чільна цариця Господа Крішни, запевне знала, що *брахма-мухурта* є найсприятливіший час доби, проте початок *брахма-мухурти* завше був для неї сумний, бо Крішна лишав її в ліжку саму. Хоч як Шрімати Рукмінідеві не любила того часу, а Господь Крішна вставав з першою хвилею *брахма-мухурти*. Ідеальний домогосподар повинен учитися в Господа Крішни вставати рано-вранці, хоч як приємно лежати в ліжку в обіймах дружини.

Вставши з ліжка, Господь Крішна полоскав рот, мив руки й ноги і одразу сідав медитувати на Себе. Це не означає однак, що і ми повинні всідатися медитувати на себе самих. Нам слід медитувати на Крішну, Радга-Крішну. Це справжня медитація. Крішна — це Сам Крішна, тому Він власним прикладом вчив нас, що в *брахма-мухурту* слід медитувати на Радга-Крішну. Якщо медитувати так, Крішна буде дуже вдоволений. Якщо під час *брахма-мухурти* ми будемо медитувати на Радгу й Крішну, думати про дії ідеального подружжя, Шрі Рукмінідеві і Крішну, що вчили ціле людство вставати рано-вранці і одразу братися діяти в свідомості Крішни, ми теж відчуємо трансцендентну насолоду і задоволення. Між медитацією на вічні форми Радга-Крішни і співом Харе Крішна *маха-мантри* різниці немає. Крішні ж не лишалося нічого іншого, як медитувати на Себе. Об'єктом медита-

ції є Брахман, Параматма чи Верховний Бог-Особа, але Крішна вміщує в Собі три: Він є Верховний Бог-Особа, Бгаґаван, локалізована Параматма — то Його поширення, повна частка, а всепроникаюче сяйво Брахмана — особистісне випромінення Його трансцендентного тіла. Отже, Крішна єдиний і для Нього все єдине. Саме в цьому різниця між звичайною живою істотою і Крішною. Для живої істоти існує велика кількість розрізненостей. Звичайна жива істота відмінна від свого тіла і від решти живих істот. Кожна людина відрізняється від інших людей і від тварин. Навіть у її власному тілі всі частини відмінні між собою. В нас є руки й ноги, і руки відрізняються від ніг. Не можна діяти рукою як ногою чи використовувати ногу замість руки. Очі не чують — чують вуха, але вуха не вміють бачити, бачать очі. Таку розрізненість позначають терміном *сваґата-саджāтīйа-віджāтīйа*.

Верховний Бог-Особа не знає такої тілесної обмеженості, коли одна частина тіла не здатна виконувати функції інших. Між тілом Господа і Ним Самим різниці немає. Він весь духовний, і тому немає матеріальної відмінності між Його тілом і душею. Також Він невідмінний від мільйонів Своїх утілень і повних поширень. Першим поширенням Крішни є Баладева. Баладева поширюється у Санкаршану, Васудеву, Прад'юмну і Анірудгу, Санкаршана знов поширюється в Нараяну, а Нараяна у дальші четверні поширення, Санкаршану, Васудеву, Прад'юмну й Анірудгу. Отже, поширенням Крішни не злічити числа, але всі вони єдині. Крішна поширюється у багато втілень, як-от Господь Нрісимха, Господь Вепр, Господь Риба, Господь Черепаха, але різниці між визначальною дворукою формою Крішни, що має людську подобу, і тими гігантськими формами тварин немає. Немає різниці й між тим, як діють окремі частини Його тіла. Його руки можуть діяти як ноги, очі діяти як вуха, ніс — виконувати функцію будь-якої іншої частини Його тіла. Для Крішни нюхати, їсти чи слухати — одне й те саме. Ми, обмежені живі істоти, мусимо використовувати певну частину тіла тільки у чітко визначений спосіб, для Крішни ж такої різниці не існує. *Ангāні йасйа сакалендрійа-вр̣тті*, сказано в «Брахма-самхіті»: функцію будь-якої частини Його тіла може виконувати яка завгодно інша частина. Отже, вивчення Крішни та Його особис

тости дає можливість висновити, що Він — єдине ціле, а тому коли Він медитує, Він медитує на Себе. Якщо медитує на себе звичайна людина (на санскриті то називається *сʼ їам*), то є імітація. Крішна медитує на Себе, бо Він є довершене ціле, але ми не повинні, імітуючи Крішну, медитувати на самих себе. Наше тіло — це тільки позначення, але тіло Крішни не таке. Тіло Крішни також Крішна. В Крішні немає нічого чужорідного. Хоч що існує в Крішні, це теж Крішна. Тому Він є верховний, незруйнівний, довершене буття та Верховна Істина.

Буття Крішни не є відносне. Все, що є відносною істиною, — поза Крішною, але Крішна є Верховна Абсолютна Істина. Буття Крішни не залежить ні від чого, тільки від Нього Самого, натомість наше буття є відносне. Приміром, ми бачимо тільки при світлі сонця, місяця чи електрики. Отже, наша здатність бачити відносна, і так само відносними є світло сонця, місяця чи електрики. Ми вважаємо їх за джерела світла, бо бачимо їх такими. Але в Крішні не існує ані залежности, ні відносности. Дії Його не залежать від того, як їх сприймають, не залежить Він і від допомоги інших. Його буття — поза обмеженим часом і простором, а що Він трансцендентний щодо часу й простору, Його не вкриває енергія, *майя*, дія якої обмежена. З ведичної літератури ми знаємо, що Верховний Бог-Особа має безліч енергій, і всі ці енергії виходять із Нього, тому різниці між Ним і Його енергіями немає. Однак є такі філософи, що кажуть, коли приходить Крішна, він прибирає матеріальне тіло. Тож навіть якщо визнати, що, спускаючись у матеріальний світ, Він приймає матеріальне тіло, висновок буде, що Його тіло не діє в матеріальний спосіб, бо матеріальна енергія від Нього не відмінна. Тому «Бгаґавад-ґіта» каже, що Він приходить через Свою внутрішню потенцію, *атма-майу*.

Крішну називають Верховний Брахман, бо Він є причина творення, підтримання й знищення. Господь Брахма, Господь Вішну й Господь Шіва є поширеннями Його різних матеріальних якостей. Матеріальні якості впливають на зумовлені душі, але Крішни ті дії й наслідки дій не торкають, бо ці якості єдині з Ним і водночас відрізняються від Нього. Сам Крішна є *сач-чід-ананда-віґраха*, вічна форма блаженства і знання, а що велич Його не збагнути, то Його називають Верховний Брахман. Коли Він

медитує на Брахман, Параматму чи Бгаґавана. Він медитує на Себе, бо немає нічого, що було б поза Ним. Тої медитації жодній живій істоті не зімітувати.

Закінчивши ранкову медитацію, Господь робить омовіння чистою освяченою водою, тоді перебирається в свіже, бере на плечі *чадар* і починає виконувати щоденні релігійні обов'язки. Перший з Його численних релігійних обов'язків — зробити жертвоприношення на вогонь і подумки промовити *мантру* Ґаятрі. Господь Крішна, ідеальний домогосподар, виконував усі релігійні обов'язки, жодних не нехтуючи. Коли сонце вставало з-за обрію, Господь підносив особливі молитви до бога Сонця. Ведичні писання згадують за бога Сонця й інших півбогів як за різні частини тіла Господа Крішни, і вшановувати півбогів, великих мудреців та прабатьків домогосподарям в обов'язок.

В «Бгаґавад-гіті» сказано, що в цьому світі немає такого обов'язку, що його Господь мав би виконувати, але Він діє в матеріальному світі як звичайна людина, життя якої є взірець для всіх. Господь вшановував півбогів, бо такий припис Вед. Регулярні заходи на вшанування півбогів та предків звуть *тарпана*, що означає «давати втіху». Прабатьки, можливо, прийняли тіла на інших планетах, але якщо їхні нащадки виконують *тарпану*, прабатьки щасливі, хоч би де були. Обов'язок домогосподаря дбати, щоб члени його родини були щасливі, а якщо відправляти *тарпану*, будуть щасливі і прабатьки. Як зразковий домогосподар, Господь Шрі Крішна відправляв цей обряд і віддавав шану старшим членам Своєї родини.

Дальшим Його обов'язком було роздавати корови в милостиню *брахманам*. За раз Господь Крішна давав не менше як 13 084 корови. Кожну прикрашало шовкове вкривало і перлове намисто, роги були визолочені, а ратиці посріблені. Всі корови давали багато молока, бо нещодавно отелилися вперше, і були спокійні та покірні. Разом з коровами *брахманам* давано і гарного шовкового вбрання, кожному — оленячу шкуру й доволі кунжутового сім'я. Господа знають як *го-брахмана-хітая ча*, це означає, що найперший Його обов'язок — дбати за добробут корів і *брахман*. Тому Він весь час жертвував *брахманам* багато вбрані корови та всілякі речі. Далі Він, що бажає добра всім живим істотам, торкався сприятливих речей, як-от молоко, мед, *ґгі* (пряжене масло), золото, самоцвіти й вогонь. Господь Сам Собою

дуже вродливий, бо Його трансцендентне тіло є цілком досконале. І ще Він вбирався в жовті шати і надягав на шию коштовне намисто з *каустубги*. Він завжди носив квіткові гірлянди, тіло намащував сандаловою пастою і прикрашав Себе косметикою й оздобами. Кажуть, що коли Господь надягав прикраси на Своє трансцендентне тіло, вони ставали неповторно красиві. Після того Господь знов подивитися на мармурову статую корови з телям і відвідував храми Бога чи півбогів, наприклад, храм Господа Шіви. Прагнучи побачити Його, багато *брахман* приходили до Верховного Господа щоранку перед сніданком, і Він радо їх вітав.

Далі обов'язок Господа був задовольнити людей у місті і в палаці, що належали до різних каст. Він виконував їхні різноманітні бажання, і вони були щасливі, а Господеві то була велика втіха. Квітковими гірляндами, горіхами бетеля, сандаловою пастою та іншою духмяною косметикою, що Йому підносили, Він наділяв спочатку *брахман*, далі старших членів родини, потім цариць, міністрів, а вже що лишалося, брав для Себе. Коли Господь закінчував ці щоденні справи, під'їздив колісничий Дарука на Його дивовижній колісниці. Дарука вставав перед Господом, молитовно склавши руки, тим даючи зрозуміти, що колісниця готова. Господь виходив з палацу, щоб їхати на прогулянку. Господь, що Його супроводжували Уддгава і Сат'які, виглядав наче бог Сонця, що, виїжджаючи вранці на своїй колісниці, затоплює землю сліпучим промінням. Коли Господь виходив з палаців, усі цариці дивилися Йому вслід і грайливо махали рукою на прощання. Господь на відповідь усміхався, і Його усміх був такий звабний, що серця їм стискалися від болю розлуки з Господом.

Господь їхав до Палати зібрань, що називалася Судгарма. Нагадаємо, що Судгарму забрано з небес і встановлено у місті Двараці. Палата зібрань мала таку особливість: хто входив туди, звільнявся від матеріальних страждань шести різновидів — голоду, спраги, скорботи, ілюзії, старості і смерті. Ці страждання невід'ємні від матеріального існування, але той, хто лишався у Палаті зібрань, був від них вільний. Попрощавшись у всіх шістнадцяти тисячах палаців, Господь знов ставав одним і вступав до Палати Судгарма разом з іншими членами династії Яду. Він сідав на високий царський трон, і усе навкруги заливало Його трансцендентне сяйво. Крішна був як місяць уповні серед численних

зір — великих героїв династії Яду. В зібранні були присутні професійні блазні, танцюристи, музики та балерини, і, щойно Господь сідав на троні, вони починали грати, співати й танцювати, щоб потішити Господа і створити добрий настрій. Спочатку виходили блазні потішити Господа і товариство жартами, зразу підняти всім настрій. Тоді театральні актори розігрували сцени, а потім показували своє мистецтво витончені балерини. Вистава відбувалась під звуки *мрідант* і *він*, флейт і дзвіночків, їм вторували *накгаиджі* (різновид барабанів), до мелодійного хору приєднувалися приятливі звуки мушель. Співали професійні співці — *сути* й *магадги*, інші артисти виконували різні танці. Всі артисти були відданими, і то був їхній спосіб підносити нанобливі молитви Верховному Богові-Особі. Часами вчені *брахмани*, що були в зібранні, рецитували ведичні гімни і, застосовуючи все знання, що мали, розтлумачували їх присутнім, а то ще дехто з *брахман* оповідав за історичні діяння великих царів, і Господь разом з громадою радо те слухали.

Якось під браму Палати зібрань прийшов чоловік, якого ніхто в зібранні не знав. З дозволу Господа Крішни брамник пустив чоловіка зайти всередину. Виконуючи наказ, брамник привів його перед Господа. Чоловік, підійшовши, молитовно склав руки і вклонився Господеві. Сталося так, що коли цар Джарасандга підкорив інші царства, багато царів не схилили перед ним своєї голови, і за це Джарасандга їх усіх схопив (а їх було двадцять тисяч) і кинув за грати. Той чоловік, що його брамник привів перед Господа Крішни, був посланець, якого відрядили ті ув'язнені царі. Його належно представили, і він почав пояснювати, хто він і чого прийшов.

— Світлий Господи, — сказав посланець. — Ти — вічна форма трансцендентного блаженства і знання. Тому жодній матеріальній людині Тебе не описати словами і не збагнути через розумування. Осягти хоча б частку Твоєї величі можуть лише ті, хто повністю віддалися Твоїм лотосовим стопам. Твоєю милістю такі люди звільнюються від матеріальних тривог. Любий мій Господи, я не належу до тих відданих Тобі душ, бо і досі перебуваю під чаром двоїстости та ілюзії матеріального існування. Я прийшов шукати захистку Твоїх лотосових стіп, тому що боюся повторюваних народжень і смертей. Мій любий Господи, я га-

даю, що так само, як я, багато живих істот навічно заплуталися в корисливій діяльности та її наслідках. Вони геть не схильні дотримуватися Твого завіту і виконувати віддане служіння Тобі, хоча робити це втішно серцю і найсприятливіше з того, що є в житті. Навпаки, вони не приймають свідомости Крішни і тому блукають трьома світами, спонукувані до того впливом ілюзорної енергії матеріального існування.

Любий Господи, хто на силі виміряти Твою ласку й могуття? Ти завжди присутній у подобі невблаганної сили вічного часу, що не дає сповнитись нескінченним бажанням матеріалістів, і тому вони раз у раз зазнають невдач і розчарування. Мої шанобливі поклони Тобі, що існуєш і як вічний час! Любий Господи, Ти — володар усіх світів, і Ти втілився нині разом зі Своїм повним поширенням, Господом Баларамою. Сказано, що Ти прийшов у цьому втіленні, щоб захистити Своїх вірних і знищити лиходіїв. То чому негідники, як оцей Джарасандга, тримають нас у жахливих умовах, тим оспорюючи Твою владу? Ми вражені, що перебуваємо в такому становищі, і ніяк не доберемо, як таке може бути. Можливо, цього Джарасандгу послано мучити нас через якісь наші минулі лиходійства. Але з явлених писань ми знаємо, що, той, хто віддався Твоїм лотосовим стопам, вже захищений від наслідків гріховного життя. Мене послано від імені ув'язнених царів цілковито віддатися Тобі і прохати в Тебе захисту. Ми сподіваємось, що тепер Ти прихистиш нас. Ми зрозуміли, в чому суть життя. Наш царський сан — то лише винагорода за колишню доброчесну діяльність, а страждання у Джарасандгиній в'язниці — то наслідок минулих недоброчесних дій. Нині ми усвідомлюємо, що наслідки і доброчесної і недоброчесної діяльности минущі і що за зумовленого життя щасливим бути неможливо. Матеріальне тіло дають нам *гуни* матеріальної природи, і тому спокій для нас неможливий. Матеріальне життя означає просто нести на собі тягар цього мертвого тіла. Корислива діяльність перетворила нас на в'ючні тварини, що тягнуть на собі матеріальні тіла. Зумовлені, ми змушені забути за насолоду життя у свідомості Крішни, але тепер ми знаємо, що ми найгірші з дурнів. Через невігластво ми заплуталися в тенетах матеріальних наслідків. Тому ми й прийшли прохати в Тебе притулку Твоїх лотосових стіп, що миттю викорінюює наслідки

корисливої діяльности. В цей спосіб ми зможемо звільнитися від заневіцнення матеріальними стражданнями і насолодою.

Любий Господи, ми віддаємо себе Твоїм лотосовим стопам — то звільни нас з пастки корисливої діяльности, до якої ми потрапили внаслідок своєї кармічної діяльности. Уособленням цієї пастки є для нас Джарасандга. Любий Господи, Ти знаєш, що Джарасандга сильний, як десять тисяч слонів, і тому йому вдалося взяти нас у полон: він був наче лев, під поглядом якого застигає отара овець. Світлий Господи, Ти вже вісімнадцять разів стинався з військом Джарасандги і сімнадцять разів переміг, хоча могутність того Джарасандги надзвичайна. Але у вісімнадцятій битві Ти повівся як людина, і тому здалося, ніби Ти зазнав поразки. Любий Господи, ми добре знаємо, що Джарасандзі ніколи не здолати Тебе, бо Твої могутність, сила, можливості й влада необмежені. Немає такого, хто перевершував би Тебе, і рівного Тобі теж немає. Та удавана поразка у вісімнадцятій битві з Джарасандгою була просто прояв Твоєї «людської» поведінки. На жаль, недалекий Джарасандга не розібрав Твоїх хитрощів і з того часу страшенно пишається зі своїх матеріальних могутности й слави. Так, приміром, він кинув нас усіх за ґрати, хоча знав запевно, що ми Твої віддані і коримося тільки Тобі.

Отже, я повів Тобі за наше жалюгідне становище. Хай Твоя Господня Милість розважить все і вдіє як захоче. Я виклав Тобі усе як посланець і представник тих полонених царів, переказав Тобі нашу спільну мольбу. Всі царі дуже прагнуть побачити Тебе, щоб віддатися Твоїм лотосовим стопам безпосередньо. Любий Господи, яви нам Свою милість і приверни до нас добру долю.

Саме коли посланець переказував Господу прохання від царів, прибув мудрець Нарада. Він був великий святий, волосся його вилискувало наче золоте, і коли він вступив до Палати зібрань, здалося, що в зібрання з'явився бог Сонця. Господу Крішні як своєму володареві поклоняються навіть Господь Брахма і Господь Шіва, але, побачивши великого мудреця Нараду, Сам Крішна разом зі Своїми радниками й секретарями підвівся назустріч і віддав йому шану, схиливши перед ним голову. Коли великий мудрець Нарада зручно всівся, Господь Крішна вшанував його усіма дарами, якими заведено вшановувати святого, водночас ласкаво і невимушено промовляючи до нього:

— Любий великий мудрецю серед півбогів, сподіваюся, в трьох світах усе гаразд. Ти без перешкод подорожуєш цілим космосом, у вищих, середніх і нижчих планетних системах всесвіту. Бачити тебе для нас велике щастя, бо ми можемо без зайвого клопоту дізнатися від твоєї світлости за все нове, що діється в трьох світах, адже в космічному проявленні Верховного Господа ніщо не уникне твого ока. Ти знаєш все, і Я прагну розпитатися в тебе. Чи добре ведеться Пандавам, що збирається робити цар Юдгіштгіра? Ласкаво повідай Мені, що вони хочуть нині робити.

Великий мудрець Нарада відповів:

— Любий Господи, Ти казав за космічне проявлення, що його створив Верховний Господь, але я знаю, що Ти і є той всепроникаючий Творець. Енергії Твої неохопні й незбагненні, і навіть могутні особи, як от Брахма, володар цього всесвіту, осягнути Твоєї незбагненної сили не годні. Любий Господи, через Свої незбагненні енергії Ти перебуваєш в кожному серці як Наддуша. Ти наче вогонь: він є у кожному, але побачити його не можна. В зумовленому житті кожна жива істота мусить коритися трьом *ґунам* матеріальної природи, а тому, маючи матеріальні очі, бачити Твою присутність у всьому вона нездатна. Однак Твоєю ласкою я багато разів бачив дію Твоєї незбагненної енергії, і коли Ти питаєш у мене новини за Пандав, які Тобі відомі достеменно, я не дивуюся на Твоє питання. Мій любий Господи, Своїми незбагненними енергіями Ти створюєш космічне проявлення, підтримуєш його і знов руйнуєш. Матеріальний світ, а він є лише тінь світу духовного, здається справжнім лише завдяки дії Твоїх незбагненних енергій. Нікому не простежити Твоїх майбутніх задумів. Твоє трансцендентне становище для всіх і кожного є вічна таїна. Що до мене, я просто знов і знов з пошаною вклоняюся Тобі. Матеріальні бажання рухають кожним, чиє знання обмежене тілом, і через те кожен розвиває тіло за тілом в круговороті народження і смерти. Люди з матеріальним сприйняттям життя не знають, як визволитись з пастки матеріального тіла. Але Ти, мій Господи, прийшов із Своєї незбагненної милости, щоб явити різноманітні трансцендентні розваги, що, славетні, просвітлюють усіх. Мені не лишається нічого іншого, як тільки шанобливо вклонитися Тобі. Любий Господи, Ти є верховний Парабрахман, і коли Ти розважаєшся, вдаючи звичайну

людину, це не один Твій прийом, достоту як у актора на сцені, що грає роль, яка відмінна від його суті. Ти запитав мене про Своїх двоюрідних братів, Пандав. Зараз Ти граєш роль того, хто бажає їм добра, тому я розповім Тобі про їхні наміри. Ласкаво вислухай мене. Передусім скажу, що матеріальне багатство царя Юдгіштгіри точно як у жителів вищої планетної системи Брахмалоки. Йому нема чого прагнути, а проте він хоче виконати жертвопринесення Раджасую єдино задля того, щоб мати нагоду бути в Твоєму товаристві і вдоволити Тебе.

Цар Юдгіштгіра, — розповідав Нарада Господу Крішні, — такий багатий, що навіть на Землі володіє всіма щедротами Брахмалоки. Він цілковито задоволений і нічого більше не потребує. В нього є все. Але тепер він прагне вшанувати Тебе, щоб мати Твою безпричинну милість. Благаю Тебе, виконай Його бажання. Любий Господи, на велике жертвопринесення, яке виконуватиме цар Юдгіштгіра, зберуться всі півбоги і найславетніші царі світу.

Любий Господи, Ти — Верховний Брахман, Бог-Особа. Хто виконує віддане служіння Тобі, слухаючи за Тебе, оспівуючи і пам'ятаючи Тебе, певно очиститься від скверни *гун* матеріальної природи, годі й казати за тих, хто має нагоду бачити Тебе, ба й торкатися Тебе. Любий Господи, Ти є втілення усього сприятливого. Твої трансцендентні ім'я і слава розійшлися всесвітом від найвищих до нижчих планетних систем. Води, що омивають Твої лотосові стопи, на вищих планетних системах відомі як Мандакіні, на нижчих як Бгогаваті, а на земних як Ґанґа. Ці священні, трансцендентні води течуть цілим усесвітом, очищуючи все навколо.

Якраз перед тим, як у Палату зібрань Судгарму, що в Двараці, з'явився великий мудрець Нарада, Господь Крішна та міністри радилися, як ліпше напасти на царство Джарасандги. Вони обговорювалось це питання дуже серйозно, і тому прохання Наради, щоб Господь Крішна їхав до Хастінапури на велике жертвопринесення Раджасую, що хоче виконати цар Юдгіштгіра, було не зовсім на руку. Господь Крішна, що Він владарює навіть над Господом Брахмою, зрозумів бажання Своїх підданих. Тому, щоб їх заспокоїти, Він усміхнувся і сказав Уддгаві:

— Любий Уддгаво, ти Мій близький друг і бажаєш Мені лише добра. Тому Я хотів би побачити все твоїми очима, бо знаю,

що твоя порада завжди слушна. Я певний, ти досконало знаєш стан речей. Тому прохаю, скажи своє судження. Що Мені робити? Я цілковито довіряю тобі і зроблю, як ти порадиш.

Уддгава знав, що хоча Господь Крішна діє наче звичайна людина, Він знає все — минуле, теперішнє і майбутнє. Однак Господь хотів чути його раду, і Уддгава, щоб послужити Йому, почав говорити.

Так закінчується Бгактіведантів виклад шістдесят дев'ятого розділу книги «Крішна, Верховний Бог Особа», назва якому «Повсякденні заняття Господа Крішни».

РОЗДІЛ СІМДЕСЯТИЙ

Господь Крішна в місті Індрапрастзі

Уддгава обдумав і виважив все і тоді сказав перед великим мудрецем Нарадою та іншими наближеними Господа Крішни:

— Любий Господи, передусім дозволь нагадати, що великий мудрець Нарада Муні попрохав Тебе їхати до Хастинапури. Приїзд Твій буде велика радість для царя Юдгіштгіри, Твого двоюрідного брата, що готується виконати велике жертвопринесення Раджасую. Тому, вважаю, Твоїй Господній Милості слід негайно вирушати туди, щоб допомогти цареві у його великому починанні. Мій Господи, вшанувати запрошення мудреця Наради першою чергою цілком правильно, проте ще лишається Твій обов'язок захищати віддані Тобі душі. Але якщо обдумати все добре, можна зробити і те, і те. Жертвопринесення Раджасую не можна виконувати, не підкоривши всіх царів. Інакше сказати, цар Юдгіштгіра не зможе виконати того великого жертвопринесення, якщо не переможе войовничого царя Джарасандгу. Відправляти жертвопринесення Раджасую може лише той, хто

підкорив усі сторони світу. Отже, щоб досягти обраної цілі, мусимо передусім вбити Джарасандгу. Звісно, якщо нам вдасться перемогти Джарасандгу, все решта владнається само собою. Полонені царі вийдуть на волю, а ми тішитимемось, що Твоя трансцендентна слава рятівника невинних царів, що зараз у полоні Джарасандги, йтиме цілим світом.

Але цар Джарасандга людина незвичайна. Навіть для великих воїнів він твердий горішок, бо тілесна сила його така, як у десяти тисяч слонів. Серед нас є лише один, хто може подолати цього царя — Бгімасена, бо він теж має силу десяти тисяч слонів. Найкраще, якби Бгімасена зітнувся з ним сам на сам. Тоді можна було б уникнути численних жертв. Скажу відверто, перемогти Джарасандгу, якщо він вийде проти нас зі своїми військовими з'єднаннями *акшаугіні*, надзвичайно важко. Тому нам слід триматися тактики, що більше відповідала б обставинам. Ми знаємо, що цар Джарасандга дуже прихильний до *брахманів* і завжди щедрий на милостиню, і він ніколи не відмовляє *брахманам*. Я надумав ось що: якби Бгімасені піти до Джарасандги і, перебравшись за *брахмана*, попросити в нього милостині, а тоді стати з ним до бою? А щоб бути остаточно певним, що Бгімасена переможе, нехай Твоя Господня Милість піде разом з ним. Якщо вони битимуться за Твоєї присутності, я певний, що Бгімасена переможе: коли Ти присутній, справджується навіть неможливе. Господь Брахма творить усесвіт, Господь Шіва знищує його, і все те лише завдяки Твоєму впливові.

Насправді створюєш і руйнуєш цілий всесвіт Ти, а Господь Брахма і Господь Шіва є лише поверховими, видимими причинами. Насправді творить і руйнує невидимий чинник часу, а він є Твій безособистісний представник. Чинник часу панує над усім. І якщо Твій невидимий чинник часу може через посередництво Господа Брахми й Господа Шіви здійснювати такі дивовижні речі, невже Твоя особиста присутність не забезпечить Бгімасені перемоги над Джарасандгою? Любий Господи, уяви лишень, як зрадіють цариці полонених царів, коли Джарасандга загине! Щасливі, вони віддаватимуть Тобі хвалу повсякчас, бо то Твоєю милістю їхні чоловіки вийдуть з-за ґрат. Так само раділи *гопі*, коли їх звільнено з рук Шанкгасури. Всі великі мудреці, цар слонів Гаджендра, богиня процвітання Сіта і навіть батько Твій і ма-

ти — всі звільнені Твоєю безпричинною ласкою. Так само звільнено й нас, і ми завжди оспівуємо Твої трансцендентні діяння.

Моя думка така: якщо спочатку вбити Джарасандгу, багато інших проблем розв'яжуться самі собою. Що ж до жертвопринесення Раджасуї в Хастінапурі, то воно відбудеться неодмінно, будь то наслідок праведної діяльности полонених царів чи гріховних вчинків Джарасандги.

Мій Господи, мені здається, Тобі варто Самому поїхати до Хастінапура, щоб скинути царів-демонів Джарасандгу й Шішупалу, звільнити з полону доброчесних царів і виконати велике жертвопринесення Раджасую. Зваживши все це, я думаю, що Твоїй Господній Милості слід рушати до Хастінапура негайно.

Пораду Уддгави схвалили всі присутні у зібранні. Кожний тримався думки, що буде дуже вигідно для всіх, якщо Господь Крішна поїде до Хастінапури. Пропозицію підтримали всі — і великий мудрець Нарада, і старійшини династії Яду, і Верховний Бог-Особа. Тоді Господь Крішна спитався дозволу в Свого батька Васудеви і діда Уґрасени і, не гаючи часу, наказав, щоб Його слуги Дарука і Джайтра збирали все потрібне для подорожі до Хастінапури. Коли приготування закінчили, Господь Крішна попрощався з Господом Баларамою й царем Яду Уґрасеною і, виславши наперед усіх Своїх цариць з дітьми та обозом, зійшов на Свою колісницю, що над нею майорів прапор з символом Ґаруди.

Перш як рушати, Господь Крішна склав шану великому мудрецеві Нараді, урочисто запропонувавши йому всілякі предмети на поклоніння. Нарада дуже волів би вклонитися Крішні до лотосових стіп, але що Господь грав роль людської істоти, Нарада поклонився Йому в думках і, зосередившись на трансцендентній формі Господа в своєму серці, залишив будинок зборів повітрям. Мудрець Нарада зазвичай по земній поверхні не ходить, він подорожує космічним простором. Коли Нарада відбув, Господь Крішна звернувся до посланця і звелів передати полоненим царям, що їм не треба непокоїтись, бо царя Маґадги Джарасандгу Він скоро вб'є. Він побажав посланцеві на все добре і передав те саме побажання полоненим царям. Слово Господа Крішни певне, тому посланець повернувся до ув'язнених царів з добрячою звісткою, що незабаром до них буде Господь. Дізнавшись за це, царі виповнилися радости і стали нетерпляче ждати Господа.

Колісниця Господа Крішни вирушила в путь, за нею багато інших колісниць, слони, комонниця, піхота і весь царський почет. З усіх боків було чути гучання ріжків, барабанів, сурм, мушель і горнів. За Господом Крішною на чолі з Його ідеальною дружиною Рукміні-деві, богинею процвітання, їхали і всі Його шістнадцять тисяч дружин з синами. Всі вони були ошатно вбрані, в оздобах, тіла намащені сандаловою пастою, на шиях гірлянди з духмяних квітів. Вони їхали за своїм піднесеним чоловіком, Господом Крішною, на ношах, прикрашених шовковими драпірі, прапорами і золотим гаптуванням. Обабіч паланкінів йшли царські охоронці, інші вояки; вони тримали в руках щити, мечі й списи. Позаду процесії їхали дружини й діти супутників Господа Крішни і ще багато куртизанок. На биків, буйволів, мулів й віслюків навʼючено намети, килими й постіль, а жінки, що подорожували, сиділи в окремих паланкінах у верблюдів на спині. Велетенський натовп супроводжували юрми людей, в повітрі майоріли різнокольорові прапори, гойдалися парасолі, піднімались й опускались опахала. [illegible] вбрані, вишикувані колони вояків, [illegible] шоломи й військове спорядження. [illegible] процесія скидалася на океан з високими хвилями, в якому плавають акули.

Так почет Господа Крішни прямував до Хастінапури (Нью-Делі), поступово переходячи царства Анарту (провінція Гуджарат), Саувіру (Сурат), велику пустелю Раджастхан і далі Курукшетру. Минали гори, ріки, міста і села, пасовища і рудні. Почет поступово проходив усі ті місця. На шляху до Хастінапури Господь Крішна переправився через дві великі річки — Дрішадваті й Сарасваті. Далі Він перейшов провінції Панчалу і Матсью і врешті прибув до Індрапрастги.

Щастя бачити Верховного Бога Особу Крішну випадає не так часто. Тому коли цар Юдгіштгіра почув, що до його столиці Хастінапури прибув Господь Крішна, від радості й захвату волосся на його тілі стало дибки. Він негайно вийшов з міста, щоб привітати Господа як годиться. Він наказав, щоб грали різні музичні інструменти й лунали співи. Вчені місцеві *брахмани* стали на повний голос рецитувати гімни з Вед. Господа Крішну знають як Хрішікешу, володаря чуттів, і цар Юдгіштгіра виступив Йому назустріч, наче чуття, що вітають життєдайну свідомість. Цар Юдгіштгіра доводився Крішні старшим братом у перших. При-

родно, що він дуже любив Господа, і, щойно побачив Крішну, його серце сповнилося великої любови та ніжности. Від того часу, як він бачив Господа востаннє, минуло багато часу, тому коли Юдгіштгіра побачив Господа просто перед собою, він відчув себе найщасливішою людиною. З великою любов'ю цар знов і знов стискав Господа Крішну в обіймах.

Вічна форма Господа Крішни — незмінна обитель богині процвітання. Обійнявши Крішну, цар Юдгіштгіра одразу цілковито очистився від скверни матеріального існування. У цю мить він відчув трансцендентне блаженство і потонув у океані щастя. Очі його наповнились сльозами, тіло затремтіло в екстазі — він геть забув, що живе в матеріальному світі. Тоді Господа Крішну обійняв, усміхаючись, другий Пандав, Бгімасена, що вважав Крішну за брата в перших з боку матері. Бгімасену теж охопив глибокий екстаз і, занурившись у океан блаженства, він забув, що перебуває в матеріальному існуванні. Далі Сам Господь Крішна обійняв трьох інших Пандав — Арджуну, Накулу й Сахадеву. З очей братам струмували сльози, а Арджуна знов і знов обіймав Крішну, бо той був його близький друг. Коли Господь Крішна обійняв двох молодших братів Пандав, вони, висловлюючи шану, впали до Його лотосових стіп. Далі Господь Крішна вклонився присутнім *брахманам*, а також старшим членам роду Куру, якот Бгішмі, Дроні й Дгрітараштрі. Там були присутні багато царів різних провінцій — Куру, Срінджая і Кекая, і Господь Крішна з усіма привітався і вшанував кожного як належить. Професійні співці, *сути*, *магадги* і *вандіни*, разом з *брахманами* піднесли до Господа шанобливі молитви. Артисти й музиканти, *ґандгарви* й інші і разом з ними царські блазні почали бити у барабани, сурмити в мушлі та ріжки, грати на *віни* та *мрідан̇ґи* і танцювати на радість Господеві. Так уславлений Господь Крішна, Верховний Бог-Особа, вступив у велике й багате місто Хастінапуру. Господь Крішна входив у місто, а тимчасом його жителі говорили за діяння Господа, всіляко вихваляли Його трансцендентні ім'я, якості, форму тощо.

Сп'янілі слони хоботами розприскували духмяну воду по всіх дорогах, вулицях і провулках Хастінапури. По місті на вулицях і будинках порозвішували кольорові стрічки та прапори, на головних перехрестях побудували прикрашені золотом брами і поставили з обох боків кожної по золотому дзбану на воду. Те, що

місто прикрасили так пишно, свідчило за його велике багатство. У цій великій церемонії брали участь всі городяни: вони скупчилися там і тут, напахчені, убрані у нові барвисті шати і прикрашені оздобами та гірляндами. Сотні й тисячі ламп, що їх поставили на карнизи, підвісили на колони згори і знизу та на стіни будинків, освітлювали все довкола. Від тих ламп було так світло, що здалеку здавалось, ніби відзначають Дипавалі (свято, яке справляють у перший день нового року за індуським календарем). З будинків крізь вікна підіймався дим курінь, і це створювало навколо надзвичайно приємний настрій. На шпилях будинків майоріли прапори, на дахах яскраво сяяли золоті дзбани на воду.

Вступивши у місто Пандав, Господь Крішна тішився святковим настроєм і поволі просувався уперед. У кожному будинку дівчата, почувши, що дорогою проїжджає Господь Крішна — єдиний, на кого варто дивитися, — палали нетерпінням побачити славетну особу. Вони так поспішали побачити Його, що волосся їм порозсипалося, а щільно запнуті сарі ослабли. Вони покидали свої хатні справи, а ті, що лежали зі своїми чоловіками, зірвались з ліжка і вибігли на вулицю дивитися на Господа Крішну.

Почет складався з багатьох слонів, колісниць, кінних та піших воїнів. Люди, котрі не могли бачити з-за натовпу, піднялися на дахи будинків. Усі були щасливі бачити Господа Шрі Крішну, що проїздив повз них з тисячами Своїх цариць. Процесію засипали квітами, і кожен обіймав Господа Крішну в своєму серці та в думках, щиро Його вітаючи. Крішна в колі незліченних цариць здавався місяцем уповні серед незліченних зірок. Побачивши той хід, люди загомоніли між собою. Одна дівчина сказала другій: «Люба подружко, важко навіть уявити, які доброчесні дії мусили виконати ті цариці, щоб завжди насолоджуватися усміхненим обличчям і любими поглядами Крішни!»

Господь Крішна проїздив дорогою, а через певні відтинки шляху хтось з заможних громадян (всі були дуже багаті, шановані й ніколи не робили гріховних учинків) підносили Господу всілякі сприятливі речі. Так вітало Його місто. Всі поклонялися Крішні як смиренні слуги.

Коли Господь Крішна вступив до палацу, жінок, що скупчилися там, при одному погляді на Нього затопила велика любов.

Вони дивилися на Господа, і їхні очі світилися від любови й ніжности до Нього, а Господь Крішна приймав вітання й вияви почуттів і усміхався до них. Коли Кунті, мати Пандав, побачила свого небожа Господа Крішну, Верховного Бога-Особу, її затопили любов і ніжність. Вона духом підвелася з ложа, підійшла до Нього разом з Драупаді й обняла з материнською ніжністю і любов'ю. Цар Юдгіштгіра, коли вів Крішну до палацу, на радощах забув, що має робити, аби привітати Крішну і належно Його вшанувати. Господь Крішна з радістю вшанував Кунті і старших членів у палаці, віддавши їм поклони. Там же стояла Його молодша сестра Субгадра разом з Драупаді, обидві вклонилися Господеві до лотосових стіп. За вказівками свекрухи Драупаді принесла вбрання, прикраси і гірлянди, щоб привітати тими дарами цариць Рукміні, Сат'ябгаму, Бгадру, Джамбаваті, Каліңді, Мітравінду, Лакшману і віддану Сат'ю. Передусім гідно привітали цих головних Крішниних цариць, а тоді прийняли належно інших. Цар Юдгіштгіра приготував для Крішни місце відпочити і подбав, щоб усіх, хто прибув із ним, а саме Його цариць, воїнів і міністрів, вигідно влаштували. Він розпорядився, щоб кожного дня, поки вони гостюватимуть у Пандав, їх вітали в новий спосіб.

Тоді Господь Шрі Крішна, вдавшися до Арджунової допомоги, дозволив богові вогню Аґні поглинути собі на втіху ліс Кгандаву. Під час пожежі в лісі Крішна врятував демона Майасуру, що там ховався. Врятований Майасура почувався зобов'язаним Пандавам і Господу Крішні і на подяку побудував у Хастінапурі чудову Палату зібрань. Щоб зробити приємне царю Юдгіштгірі, Господь Крішна лишався в Хастінапурі кілька місяців. Там Він часто виїжджав прогулятися по різних частинах міста. Їздив він на колісниці разом з Арджуною, їх супроводжував чималий загін воїнів.

Так закінчується Бгактіведантин виклад сімдесятого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Господь Крішна в місті Індрапрастзі».

РОЗДІЛ СІМДЕСЯТ ПЕРШИЙ

Звільнення царя Джарасандги

У великому зібранні, на якому були присутні всі шановні громадяни, *брахмани, кшатрії* й *вайш'ї*, друзі й родичі царя Юдгіштгіри, а також його брати, цар Юдгіштгіра звернувся просто до Крішни:

— Любий Господи Крішно, жертвопринесення Раджасуя-яг'ю виконує Імператор, і воно, вважають, є цар жертвопринесень. Я хочу виконати це жертвопринесення, щоб вдовольнити всіх півбогів, Твоїх уповноважених представників у матеріальному світі. А щоб у цій великій справі мені сприяв успіх, я прохав би Твоєї допомоги. Нам, Пандавам, нема чого прохати в півбогів — ми цілком задоволені бути Твоїми слугами. Ти кажеш у «Бгаґавад-ґіті»: «Півбогам поклоняються люди, яких бентежать матеріальні бажання», але нашою метою є не здійснення матеріальних бажань. Я хочу виконати жертвопринесення Раджасую і на нього запросити півбогів, щоб показати їм: їхня влада не є незалежна від Тебе. Вони всі — Твої слуги. Ти ж — Верховний Бог-Особа

Темні, бідні на знання люди вважають Твою Господню Милість за звичайну людину. Буває, вони вишукують у Тобі вади, іноді навіть гудять Тебе. Тому я й прагну виконати Раджасуя-яг'ю. Я хочу запросити всіх півбогів, від Господа Брахми, Господа Шиви та інших піднесених правителів небесних планет починаючи, і повно ствердити перед тим високим зібранням півбогів з цілого всесвіту, що Ти є Верховний Бог-Особа, а всі решта — то Твої слуги.

Любий Господи, ті, що завжди перебувають у свідомості Крішни й думають про Твої лотосові стопи чи Твої сандалі, напевно очищуються від скверни матеріального життя. Ті, хто служить Тобі в чистій свідомості Крішни, хто медитує тільки на Тебе чи співає Тобі молитви — чисті душі. Вони завжди пильнують служіння в свідомості Крішни й тому вільні від повторюваних народжень і смертей. Навіть якщо вони не бажають звільнитися з матеріального існування чи насолоджуватися матеріальними багатствами, завдяки їхній діяльності в свідомості Крішни до них приходить усе. Насправді ті, хто щиро віддався Твоїм лотосовим стопам, матеріальних багатств не прагнуть. Ми ж повністю віддалися Твоїм лотосовим стопам і Твоєю ласкою маємо незрівнянне щастя бачити Тебе власною особою. Отже природно, що матеріальних багатств ми не прагнемо. Велична мудрість проголошує: Ти — Верховний Бог-Особа. Я хочу цю істину ствердити і показати світові, що Ти не просто одна з великих історичних особистостей, а Верховний Бог-Особа. Я хочу, щоб цілий світ знав, що сягнути найвищої досконалости життя можна просто прийнявши захисток Твоїх лотосових стіп; достоту так наповнюють гілля, листя й квіти дерева, поливаючи його коріння. Життя людини, що взялася до свідомости Крішни, стає довершеним як у матеріальному, так і в духовному розумінні.

Однак це не означає, що Ти прихильний до тих, хто в свідомості Крішни, і байдужий до тих, хто Тебе не усвідомлює. Ні, Ти однаково ставишся до кожного: Ти Сам проголошуєш це. Ти не можеш бути прихильним до когось одного, а інших нехтувати — Ти ж як Наддуша перебуваєш у кожному серці і кожного наділяєш наслідками його корисливої діяльности. Кожній живій істоті Ти даєш можливість насолоджуватися матеріальним світом відповідно до її бажання. Перебуваючи в тілі разом з жи-

вою істотою як Наддуша. Ти винагороджуєш її наслідками її дій і даєш їй нагоду розвинути свідомість Крішни і так прийти до відданого служіння Тобі. Ти відкрито проголошуєш: людина має віддатися Тобі, відкинувши всі інші заняття, і тоді Ти обіцяєш взяти таку людину під свою опіку і звільнити її від усіх наслідків гріха. Ти наче дерево бажань з небесних планет, що благословляє людину всім, чого вона бажає. Кожному вільно досягти найвищої досконалости, але якщо людина того не прагне, Ти даруєш їй благословенням меншим. Проте не упередженість цьому причиною.

Вислухавши царя Юдгіштгіру, Господь Крішна відповів так:

— Любий царю Юдгіштгіре, підкорювачу ворогів, ти, що уособлюєш собою ідеальну справедливість! Я цілком схвалюю твоє рішення виконати жертвоприношення Раджасую. Завдяки цьому великому жертвоприношенню твоє славетне ім'я назавжди увійде в історію людства. Мій любий царю, ще скажу тобі, що всі великі мудреці, твої прабатьки, півбоги, всі твої родичі й друзі і Я також хочемо, щоб ти виконав це жертвоприношення; гадаю, так ти вдовольниш усі живі істоти. Але маю до тебе прохання: раніше підкори усіх царів світу і збери всі складники, що потрібні на це велике жертвоприношення. Любий царю Юдгіштгіро, чотири твої брати є прямі представники значних півбогів, таких, як Варуна й Індра. [Відомо, що Бгіма народився від півбога Ваю, Арджуна — від півбога Індри, а сам цар Юдгіштгіра — від півбога Ямараджі.] Брати твої всі великі герої, а ти найдоброчесніший цар, що опанував свої чуття, і тому тебе звуть Дгармараджа. Віддано служачи Мені, ви набули таких піднесених якостей, що ні на чому Мені не поступаєтесь.

Господь Крішна сказав цареві Юдгіштгірі, що підкорити Його може тільки любов того, хто опанував свої чуття. Хто не опанував своїх чуттів, підкорити Верховного Бога-Особу не зможе, і це є таємниця відданого служіння. Опанувати чуття означає назавжди залучити їх до відданого служіння Господу. А братам Пандавам саме і була притаманна ця якість: їхні чуття були завжди залучені до служіння Господеві. Чуття, які використовують у такий спосіб, очищуються, а вже з очищеними чуттями відданий справді виконує любовне трансцендентне служіння Господу, тим підкоряючи Його.

— У всіх трьох світах, — казав далі Господь Крішна, — немає істоти (числячи і півбогів), яка б перевершувала Моїх відданих на шести щедротах — багатстві, силі, славі, красі, знанні та зреченості. Отже, якщо ти захочеш підкорити царів світу, вони не зможуть тобі протистояти.

Так Господь Крішна заохочував царя Юдгіштгіру, і від трансцендентного щастя обличчя царя просвітлялося, наче розпукувалася квітка. Юдгіштгіра наказав Своїм молодшим братам йти завойовувати царів усього світу. Господь Крішна уповноважив Пандав виконати Його велику місію — покарати негідників невір і захистити Його вірних відданих. У Своїй формі Вішну Господь тримає в чотирьох руках зброю чотирьох різновидів: у двох руках лотос і мушлю, в двох інших — булаву й диск. Булава й диск призначені для невір-лиходіїв і демонів, а лотос і мушля — для відданих. Однак Господь є Верховний Абсолют, і тому наслідок дії кожної Його зброї однаковий. Він застосовує булаву й диск карати негідників, аби ті стямилися і зрозуміли, що вони не є все і що над ними є Верховний Господь. А коли Господь сурмить у мушлю чи благословляє квіткою лотоса, це Він навічно запевняє відданих, що їх ніхто не знищить, навіть у найбільше лихоліття. Цар Юдгіштгіра, натхненний від Господа Крішни, наказав своєму молодшому братові Сахадеві взяти воїнів родини Срінджая й рушати завойовувати країни, котрі на півдні. Накулі разом із воїнами Матс'ядеші наказав іти підкорювати царів на заході, Арджуну з воїнами Кекаядеші послав підкоряти північних царів, а Бгімасені звелів, узявши воїнів Мадрадеші (Мадрасу), іти на царів, що на сході.

Варто відзначити, що, розсилаючи молодших братів у різні сторони світу підкорювати тамтешніх царів, Юдгіштгіра насправді не збирався починати з тими царями війну. Насправді брати його вирушили у різні сторони світу, аби повідомити володарів усіх земель, що цар Юдгіштгіра взяв намір відправити жертвопринесення Раджасую. Царів повідомляли, що їх прошено сплатити потрібну на жертвопринесення данину. Той, хто сплачував імператорові Юдгіштгірі данину, визнавав, що підлеглий йому. Коли ж цар відмовлявся сплатити данину, відбувалась битва. Так брати своєю владою і силою підкорили царів, що панували по різних сторонах світу, і привезли цареві Юдгіштгірі доволі грошей.

Однак цар Магадги, Джарасандга на ім'я, Юдгіштгіриної вищости не визнав. Цар Юдгіштгіра був занепокоєний. Побачивши, що цар стурбований, Господь Крішна переповів йому Уддгавин план про те, як подолати царя Джарасандгу. Тоді Бгімасена, Арджуна и Господь Крішна, перебравшись *брахманами*, вирушили разом до Ґіріврадджі, столиці Джарасандги. Цей план розробив Уддгава, коли Господь Крішна зібрався до Хастінапури. Нині настав час той план здійснити.

Цар Джарасандга ретельно виконував обов'язки домогосподаря і дуже шанував *брахман*. Він був великий воїн, цар-*кшатрія*, і водночас не нехтував ведичні засади. За ведичним звичаєм *брахман* вважають за духовних вчителів для всіх інших каст. Тому Господь Крішна, Арджуна і Бгімасена, хоча й були *кшатрії*, перебралися за *брахман* і прийшли до царя Джарасандги саме коли він роздавав милостиню *брахманам* та вітав гостей.

Господь Крішна, в одежі *брахмани*, сказав цареві:

— Хвала тобі, Твоя Величність. Ми троє гості в твоєму палаці, а прийшли ми здалеку, щоб попрохати милостині. Знаючи за твої добрі якості, сподіваємось, що ти милостиво даси нам усе, чого ми в тебе попросимо, бо людина, що має терпіння, терпелива завжди, навіть якщо опинилась у скруті. І як від злодія можна сподіватися будь-якого підступу, так само щедрий жертводавець, як оце ти, дає все, чого в нього попросять. Піднесені особистості, до яких належиш і ти, не розрізняють між своїми и чужими. Хто зажив слави, живе вічно, хоча й покидає цей світ. Тому гідна особа, яка здатна увічнити своє добре ім'я і славу, але не робить того, губить себе в очах великих особистостей. Не стане слів, щоб засудити таку людину, а вона сама оплакує свою відмову дати пожертву все життя. Мабуть, Твоя Величність чув славетні імена щедрих жертводавців, як-от Харішчандра, Рантідева і Мудгала, який жив, збираючи зернята з рисових полів, чи великий Махараджа Шібі, що врятував життя голубу, принісши в жертву плоть власного тіла. Слава цих піднесених особистостей невмируща, бо вони віддали у жертву своє тимчасове, тлінне тіло.

Так Господь Крішна, перебраний *брахманою*, навчав царя Джарасандгу, що слава є невмируща, а тіло смертне. І той, хто зробить своє ім'я і славу невмирущими, принісши в жертву власне тлінне тіло, стає видатною постаттю в історії людства.

Господь Крішна, перебравшись разом з Арджуною й Бгімою у плаття *брахман*, промовляв до Джарасандги, а тимчасом Джарасандга зауважив, що ці трое не подібні до справжніх *брахман*. Усі вони мали на тілі певні ознаки, за якими Джарасандга зрозумів, що вони *кшатрії*. Від луків вони мали відбитки на раменах, гарно збудоване тіло і гучний й владний голос. В нього вже не лишалось сумнівів, що перед нам ніякі не *брахмани*, а *кшатрії*. До того ж всі вони були йому по знаку. Ці *кшатрії* прийшли під його двері, перебравшись за *брахман*. Не зважаючи на те, що вони *кшатрії*, він вирішив вдоволити їхнє бажання — вони-бо вже й так себе принизили, прийшовши до нього жебраками. «Хоч би як там було, — подумав він, — я готовий віддати їм що завгодно. Навіть якщо вони попросять віддати їм своє тіло, віддам не вагаючись». З цього його думка перейшла на Балі Махараджу. Господь Вішну прийшов до нього прохати милостині, наче бідний *брахмана*, а забрав його царство разом з усіма багатствами. Він зробив це задля Індри, бо Балі Махараджа переміг був Індру і загарбав його царство. Балі Махараджу одурено, проте слава його як великого віддданого, що пожертвував усім, і нині лунає у трьох світах. Балі Махараджа здогадався, що той *брахмана* був Сам Господь Вішну і що Він прийшов відібрати в нього багате царство, щоб повернути його Індрі. І хоча Шукрачар'я, духовний учитель Балі і священик родини, знов і знов застерігав його цього не робити, Балі без вагань віддав *брахмані* все, чого той хотів, тобто зрештою віддав *брахмані* все. Джарасандга подумав: «Моє остаточне рішення таке: якщо, принісши у жертву це тлінне тіло, мені вдасться зажити безсмертної слави, я мушу зробити заради того все можливе. Ганьба *кшатрії*, який живе, не роблячи добра *брахман*».

Цар Джарасандга, дуже щедрий на милостиню *брахманам*, сказав Господу Крішні, Бгімі й Арджуні:

— Любі *брахмани*, просіть у мене, чого хочете. Візьміть і мою голову, якщо вам її треба. Я готовий віддати її.

— Шановний царю, — звернувся до Джарасандги Господь Крішна, — маємо повідомити тебе, що насправді ми не *брахмани* і їжі чи збіжжя в тебе не просимо. Ми *кшатрії* і прийшли прохати, щоб ти став на герць з одним із нас. Сподіваємось, ти не маєш нічого проти. Ти можливо вже здогадався, що серед нас

є другий син царя Панду, Бгімасена, і його третій син, Арджуна. Я ж — твій давній ворог Кришна, брат Пандав у перших.

Коли Господь Кришна відкрився Джарасандзі, той зареготався, а тоді зробився серйозним і люто зарикав:

— Дурні! Ви хочете битися зі мною — то прошу. Але, Кришно, Ти ж боягуз, я знаю. Я відмовляюся битися з Тобою, бо Ти вже колись показав спину у битві зі мною. Наляканий, Ти втік з власного міста, Матгури, і тепер ховаєшся серед моря. Ні, з Тобою я битися не буду. Арджуна ж молодший від мене і не рівня мені як воїн. Тому з ним я теж відмовляюся битися, бо він не є рівний мені суперник. Але Бгімасена, вважаю, гідний супротивник і достойний воїн.

Сказавши так, цар Джарасандга не зволікаючи вручив Бгімасені важку булаву, сам узяв іншу, і вони вийшли за міські мури битися.

Бгімасена й цар Джарасандга билися на булавах, що були міцні, наче блискавки. З великим запалом вони почали завдавати один одному страшні удари. Обидвоє мали великий досвід бою на булавах і так добре володіли тим мистецтвом, що здавалося, то два актори танцюють на сцені. Коли булави стикалися, звук був такий, наче з великою силою вдарялися бивні двох слонів, що зчепилися в поєдинку, і також то нагадувало удари грому, коли під час грози електричні розряди б'ють у землю. Коли на полі цукрової тростини б'ються два слони, кожен вириває собі оберемок і, затиснувши його хоботом, щосили б'є іншого. Після тяжких ударів від «зброї» лишаються самі тріски. Так і Бгімасена з Джарасандгою, коли стали гатити один одного по плечах, руках, в ключиці, груди, по стегнах, животі й ногах, порозбивали свої булави на тріски. Коли всі булави, що ними билися Джарасандга з Бгімасеною, були розбиті, два вороги приготувалися битися навкулачки. Джарасандга і Бгімасена, палаючи гнівом, почали люто стусати один одного. Коли їхні кулаки вдаряли один в одного, здавалося, то гудуть залізні рейки або гримить грім. Їхня битва була наче поєдинок двох слонів. Перемогти супротивника проте жодному не вдавалося, бо обидва були досвідчені у бою, рівні на силі і не поступалися один одному в майстерності. Ні Джарасандга, ані Бгімасена не чули втоми від битви, перемога не хилилась ні на чий бік, хоча вони били один одного не-

винно. Після цілоденної битви обидва йшли наче друзі ночувати в палаці Джарасандги, а наступного дня знов ставали до бою. Так вони билися двадцять і сім днів.

На двадцять восьмий день Бгімасена сказав Крішні: «Любий Крішно, маю відверто визнати, що Джарасандги мені не перемогти». Однак Господу Крішні була відома таємниця народження Джарасандги. Джарасандга народився як дві половинки від двох матерів. Коли його батько побачив, що немовля безнадійне, він викинув ті дві половинки в ліс, і там їх знайшла чаклунка Джара. Їй вдалося з'єднати половинки з голови до самого низу. Господь Крішна знав це, а тому знав і як його убити. Він натякнув Бгімасені, що Джарасандгу оживлено, з'єднавши половинки його тіла, тому убити його можна, якщо ті дві частини роз'єднати. Господь Крішна передав Бгімасениному тілу Свою силу і дав йому знати, як можна убити Джарасандгу. Господь Крішна зірвав з дерева гілочку, а тоді взяв і розщепив її. Так Він дав Бгімасені наздогад, як убити Джарасандгу. Господь Крішна, Верховний Бог-Особа, є всемогутній, і якщо Він хоче кого убити, вже ніщо не врятує тієї людини. Так само якщо Він хоче врятувати кого, тієї людини нікому не вбити.

Зрозумівши натяк Господа Крішни, Бгімасена миттю підбив Джарасандгу під ноги, так що той впав. Коли Джарасандга опинився на землі, Бгімасена став на одну його ногу, вхопився обома руками за іншу і розчахнув його тіло навпіл — від нижньої частини тіла до голови. Як слон відчахує від стовбура гілку, так Бгімасена розірвав навпіл тіло Джарасандги. Ті, що стояли поблизу, бачили, що Джарасанджине тіло розпалося на дві половини, у кожної одна нога, одне стегно, одне яєчко, половина грудей, спинного хребта, грудної клітини, одна ключиця, рука, око, вухо і пів лиця.

Коли оголосили, що Джарасандгу вбито, уся Маґадга стала тужити: «Горе, яке горе!» А Крішна з Арджуною підійшли обійняти Бгімасену і поздоровити його. Джарасандга загинув, але ні Крішна, ні Пандави свого права на трон не проголошували. Вони убили Джарасандгу, щоб покласти край його злочинам і встановити на землі мир. Демони завжди порушують мир, а півбоги намагаються мир у світі підтримати. Місія Господа Крішни була в тому, щоб захистити доброчесних людей і знищити демонів, що порушують мир і спокій. Отож Господь Крішна закликав

до Себе сина Джарасандги Сахадеву і попрохав його, відбувши належні ритуали, сісти на батьковому троні, щоб мирно правити державою. Господь Крішна — володар над усім космічним творінням, і Він хоче, щоби кожен жив мирно й розвивався в свідомості Крішни. Після коронації Сахадеви Він звільнив усіх царів і царевичів, яких Джарасандга неправедно ув'язнив.

Так закінчується Бгактіведантів виклад сімдесят першого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Звільнення царя Джарасандги».

РОЗДІЛ СІМДЕСЯТ ДРУГИЙ

Господь Крішна повертається до Хастінапури

Царі й царевичі, яких по смерти Джарасандги звільнив Господь Крішна, були володарі різних частин світу. Джарасанджині збройні сили були такі могутні, що він підкорив собі 20 800 царів і царевичів. Усіх їх вкинуто за грати перебудованої на фортецю гірської печери, і там вони пробули багато років. Коли ласкою Господа Крішни вони вийшли з тюрми, то виглядали жалюгідно — тіло прикрите якимсь дрантям, а лиця висхлі, що свідчило за тілесні страждання. Від голоду вони ледве трималися на ногах, обличчя їм зчорніли і втратили колишню привабливість. У в'язниці царі просиділи довго, і тіла їхні стали слабкі й немічні. Вони багато страждали, проте мали можливість думати про Верховного Бога-Особу, Вішну.

Нині вони просто перед собою бачили трансцендентне тіло Господа Крішни, що кольором нагадувало грозову хмару, яка

щойно з'явилась у неї. Він стояв перед ними в жовтих шовках, чотирирукий, як Вішну, в руках тримав разом булаву, мушлю, диск і лотос. На грудях Його були видні лінії, які нагадували пуп'янки лотосу. Очі Його здавались широкі, наче лотосові пелюстки, а усміхнене обличчя являло взір вічної умиротвореності й процвітання. Променисті сережки були Йому дуже до лиця, голову вінчав шолом, оздоблений коштовними каменями. Його тіло, що сяяло трансцендентною красою, прикрашали намиста з перлів, кип'ясті й браслети. На грудях у Нього виблискував самоцвіт Каустубха, на шиї Господь мав чудову квіткову гірлянду. Коли царі й царевичі після всіх поневірянь побачили прекрасне трансцендентне тіло Господа Крішни, вони не могли відвести від Нього очей, ніби очима пили нектар Його вроди, язиком облизували Його тіло, ніздрями вдихали Його аромат і обіймали Його руками. Те, що вони стояли перед Верховним Богом-Особою, вмить знищило всі гріховні наслідки їхніх учинків. Тому вони одразу до решти віддалися лотосовим стопам Господа. В «Бгаґавад-ґіті» сказано: людина, що не звільнилась від усіх наслідків гріховних вчинків, не може повністю віддатися лотосовим стопам Господа. Побачивши Господа Крішну, царі й царевичі зразу забули за свої колишні нещастя. З великою відданістю, молитовно склавши руки, вони піднесли до Господа молитви.

«Світлий Господи, Верховний Боже-Особо, володарю півбогів! Ти вмить припиняєш усі страждання Своїх відданих, бо вони повністю впокорилися Тобі. О любий Господи Крішно, о вічне Божество трансцендентного блаженства і знання, нікому не знищити Тебе. Ми шанобливо схиляємось до Твоїх лотосових стіп. Своєю безпричинною милістю Ти звільнив нас з в'язниці Джарасандги, а тепер ми молимо Тебе ще за таке: звільни нас з в'язниці ілюзорної енергії матеріального існування. Благаємо, зупини невпинний круговорот наших народжень і смертей. Ми вже ситі стражданнями матеріального існування, в яке занурені з головою. Зазнавши його гіркоти, ми прийшли до Тебе, шукаючи притулку Твоїх лотосових стіп. Любий Господи, що вбив демона Мадгу, нам тепер зрозуміло, що, зрештою, не Джарасандга винен в наших стражданнях. Ми надто загордувались з того, що ми царі й володарі, і в тому, що нас позбавлено царства, ми вбачаємо Твою безпричинну ласку. Правитель чи цар дуже пишається-

ся зі своєї оманної значущости та влади і вже не годен навіть помислити про своє підначальне становище в цьому житті. Бувши під впливом Твоєї ілюзорної енергії, такий нерозумний «цар» чи «володар» пишається з того, що має якесь становище, наче той дурень, що сприймає міраж у пустелі за джерело води. Нерозумні гадають, що матеріальна власність їх захистить, вони знай годять своїм чуттям, хибно вважаючи матеріальний світ за місце вічної насолоди. О Господи, о Верховний Боже-Особо, мусимо визнати, що раніше ми пишалися зі свого матеріального багатства. Ми всі були заздрісні та лихі і весь час прагнули підкорити один одного. І жоден з нас не зупинявся навіть перед тим, щоб принести в жертву життя своїх вірних. Ми всі билися за те, щоб панувати над іншими».

Отака є хвороба, на яку хворіє політична влада. Щойно цар чи нація багатіють, вони прагнуть взяти гору над іншою нацією, а спосіб на те — воєнна агресія. Ділок прагне монополії на певне діло, щоб поставити інших ділків в залежність від себе. І так само людське суспільство, засліплене матеріальним багатством, замість прагнути свідомости Крішни у своїй гордині пускається берега, чинить зло й порушує мирний плин життя. Так людина забуває за справжню мету життя: здобути милість Вішну, Верховного Бога-Особи.

Царі казали далі: «О Господи, ми чинили огидно. Ми вбивали громадян або підбурювали їх до непотрібного вбивства, і все те просто задля вдоволення власних політичних амбіцій. Ми не зважали на те, що Твоя Господня Милість завжди присутній перед нами в подобі жорстокої смерти. Обманюючи самих себе, ми ставали причиною смерти інших, забуваючи, що смерть пантрує і за нами. Однак, любий Господи, відплати, що її несе Твій представник, чинник часу, запевно не уникнути. Чинник часу такий могутній, що з-під його впливу не вийти нікому. Отак ми отримали наслідки наших жорстоких учинків, а тепер ось стоїмо перед Тобою, позбавлені всього багатства, наче жебраки на вулиці. Що ми опинилися в цьому становищі — це Твоя безпричинна, бездоганна милість до нас. Тепер ми розуміємо, що всі наші гордощі — марнота, і матеріальне багатство розтане вмить, як на те Твоя воля. Тільки завдяки Твоїй безпричинній ласці ми нині здатні думати про Твої лотосові стопи, і це найбільше наше надбання. Любий Господи, кожен знає, що тіло є вмістилищем

хвороб. І от зараз, на схилі віку, ми вже не пишаємося зі своєї фізичної сили, а натомість хиріємо день у день. Нас більше не цікавить чуттєва втіха чи примарне щастя, що його дає матеріальне тіло. Тепер ми Твоєю милістю прийшли розуміння, що прагнути матеріального щастя однаково, що шукати води в пустелі. Нас вже не цікавлять побожна діяльність та її наслідки, і ми не воліємо виконувати великі жертвоприносення заради того, щоб піднятися на небесні планети. Ми вже розуміємо: хоч видається, що на найвищому рівні матеріального життя чекає насолода, насправді щастя в матеріальному світі немає. Благаємо Твою Господню Милість, зласкався над нами, навчи, як слід виконувати трансцендентне любовне служіння Твоїм лотосовим стопам, щоб ніколи не забувати нам з Тобою вічних стосунків! Нам байдуже про звільнення з лабетів матеріального існування. Хай Твоєю ласкою ми народимося у будь-якому виді життя, то для нас не важить. Просимо одного: щоб ніколи, ні за яких обставин не забувати Твої лотосові стопи. Любий Господи, ми віддаємося Твоїм лотосовим стопам. Ми складаємо шанобливі поклони Тобі, хто є Верховний Господь, Бог-Особа, Крішна, син Васудеви. Ти Наддуша в кожному серці. Ти — Господь Харі, що забирає геть усі страждання матеріального існування. Любий Господи, Тебе називають Говінда, джерело насолоди. Той, хто вдовольняє Твої чуття, вдовольняє саме по собі і власні чуття. Ось чому Тебе звуть Говіндою. Святий Господи, Ти всесильний, і Ти кладеш край стражданням Твоїх відданих. Благаємо, прийми нас як Своїх покірних слуг».

Вислухавши молитви царів, що вийшли з в'язниці Джарасандги, Господь Крішна, вічний захисник віпокорених Йому душ і океан милості для Своїх відданих, ласкаво відповів їм Своїм ніжним трансцендентним голосом, який пролунав серйозно і надзвичайно вагомо:

— Любі мої царі, — сказав Крішна, — з вами Мої благословення. Від цього дня дарую вам вічну прив'язаність до відданого служіння Мені. Ніщо і ніколи не стане вам на перешкоді. Ви прагли цього благословення — то Я дарую його вам. Ви чули від Мене, що Я завжди перебуваю в серці як Наддуша і що Я — пан кожного. Ви повернули до Мене своє лице, і відтак Я дам вам добру пораду жити і ніколи Мене не забувати. Ви поступово будете йти цим шляхом додому, назад до Бога. Любі царі, ви

вирішили облишити думати про матеріальну насолоду і звернутися до Мене у відданім служінні, і це правдива ознака доброї долі. Я благословляю вас на вічне життя у блаженстві. Я підтверджую правдивість усього, що ви казали про Мене в молитвах. То істина, що коли матеріальне багатство має людина, яка не є цілковито свідома Крішни, вона, бувши під впливом ілюзорної енергії, падає. Минулі часи бачили багато непокірних царів, як-от Хайхая, Нахуша, Вена, Равана і Наракасура. Деякі були півбоги, інші — демони, але всі втратили своє високе становище й царство, їх поглинуло жорстоке й огидне зумовлене життя.

Кожен з вас мусить зрозуміти, що все матеріальне має свій початок, росте, поширюється, занепадає і нарешті зникає. Тих шести змін зазнають усі матеріальні тіла, і будь-які відносини набутки, що накопичує це тіло, кінець кінцем зникнуть. Тому не слід любити тлінне. Той, хто існує в матеріальному тілі, повинен бути дуже обережний в світських справах. Найдосконаліший спосіб жити в матеріальному світі — цілковито присвятити себе на трансцендентне любовне служіння Мені й чесно виконувати обов'язки, які визначені людині відповідно до її становища. Що до вас, то ви належите до родини *кшатрій*. Тому живіть чесно, виконуйте визначені царські обов'язки, дбайте, щоб громадяни вашої країни були щасливі, і ніколи не відхиляйтеся від норм кшатрійського життя. Не зачинайте дітей заради чуттєвої втіхи. Вам покладено за обов'язок дбати про добробут загалу. Кожен народжується в матеріальному світі, бо має з минулого життя нечисті бажання, а тому, підвладний дії суворих законів природи, проходить через народження й смерть, щастя й нещастя, здобутки і втрати. Не слід втрачати спокою через двоїстість. Треба завжди бути твердому в служінні Мені і так тримати розум врівноваженим, бути задоволеному за будь-яких умов, все, що маєте, вважати за дане від Мене і ніколи не сходити зі шляху відданого служіння. Так людина, навіть перебуваючи серед матеріальних умов, може жити щасливо й спокійно. Іншими словами, не слід приділяти надто уваги матеріальному тілу та його бічним утворам, не слід дозволяти їм запанувати над собою. Людина має знаходити цілковите задоволення в тому, що дає користь духовній душі, й виконувати віддане служіння Наддуші. Хай розум буде присвячений Мені одному. Слід стати Моїм відданим, просто

поклонятися Мені і лише перед Мною схилятися в шані. Тоді буде легко перетнути океан незнання і нарешті повернутися до Мене. Отже, присвятіть своє життя на віддане служіння Мені.

Так напутивши царів і царевичів, Господь Крішна подбав про належні для них зручності і запросив численних слуг і служниць слугувати тим царям. Сахадеву, сина царя Джарасандги, Господь Крішна попрохав, щоб царів забезпечили усім потрібним, виказуючи до них найглибшу повагу. Сахадева всіляко їх вшанував, як наказав йому Господь Крішна, і обдарував прикрасами, вбранням, гірляндами та іншими почесними дарами. Царі зробили омовіння, гарно вбралися і вже виглядали вельможними та щасливими. Далі їм піднесли смачної їжі. Господь Крішна забезпечив їх усім відповідно до їхнього високого становища. Від того, як милостиво Господь Крішна тримав Себе з ними, царі відчули велике щастя. Їхні просвітлілі обличчя здавалися ясними зірками, що висіваються на небі по закінченню дощового сезону. Вони були гарно вбрані й прикрашені. Їхні сережки сяяли, кожен сидів на золотій колісниці, інкрустованій самоцвітами. Коні, що впряжені в колісниці, були всі в прикрасах. Господь Крішна, переконавшись, що за кожного належно подбали, ласкаво попрохав їх вертатися до своїх царств. Такої великодушности, яку появив Господь Крішна, історія світу не знала. Він звільнив царів, що їх взяв у полон Джарасандга, і вони, цілковито задоволені, почали виспівувати Його святе ім'я, медитувати на Його форму й вихваляти трансцендентні розваги Верховного Бога-Особи. Нарешті вони усі повернулися до своїх царств. Їхні підданці дуже раділи їхньому поверненню, а почувши за ласку, яку виявив до них Господь Крішна, відчули ще більше щастя. Царі взялися урядувати в своїх царствах згідно із заповітами Господа Крішни, і вони та їхні підлеглі прожили свої дні щасливо. Ось яскравий приклад свідомого Крішни суспільства. Якщо люди світу поділять суспільство за матеріальними якостями на чотири стани, а метою поставлять матеріальний і духовний поступ, обравши за осердя Крішну й сповнюючи Його заповіт, який Він дав у «Бгаґавад-ґіті», людське суспільство стане щасливе. Цього навчає історія царів, що їх тримав у полоні Джарасандга.

Допомігши Бгімасені вбити Джарасандгу, Господь Крішна (по

тому, як Сахадева, син Джарасандги, належно Його вшанував) разом з Бгімасеною й Арджуною повернувся до Хастінапури. Під стінами Хастінапури вони засурмили в мушлі, і місто зраділо, зрозумівши, хто прибув. Але вороги від звуку Крішниних мушель дуже засмутилися. Жителі Індрапрастги, коли почули звуки Крішниної мушлі, від радощів забули серце в грудях. Вони зрозуміли: Джарасандгу вбито. Тепер цар Юдгіштгіра міг без перешкод відправити жертвоприношення Раджасуя. Бгімасена, Арджуна й Крішна, Верховний Бог-Особа, прийшли перед царя Юдгіштгіри висловити свою пошану. Цар Юдгіштгіра уважно вислухав їхню оповідь про те, як убито Джарасандгу й звільнено царів, і про спосіб, який обрав Крішна, щоб Джарасандгу вбити. Цар природно любив Крішну, але коли він вислухав про ті події, його любов до Крішни ще поглибилася, з очей йому потекли сльози екстазу. Почуте справило на нього таке сильне враження, що він ледве здобувся на слово.

Так закінчується Бгактиведантів виклад сімдесят другого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якого: «Господь Крішна повертається до Хастінапури».

РОЗДІЛ СІМДЕСЯТ ТРЕТІЙ

Звільнення Шішупали

Цар Юдгіштгіра дуже зрадів, вислухавши у подробицях, що сталося з Джарасандгою. Він сказав: «Любий Крішно, Ти — вічна форма блаженства і знання! Всі піднесені вершителі справ матеріального світу — Господь Брахма, Господь Шіва і цар Індра теж — завжди прагнуть отримувати й виконувати Твої накази. Щойно добра доля посилає їм від Тебе наказ, вони приймають його всім серцем. О Крішно, Тебе не обмежує ніщо. Ми ж, хоча часами починаємо вважати себе за царів та правителів світу і пишатися своїм жалюгідним становищем, просто нікчеми. І от що дивує: ми всі заслуговуємо на Твою кару, проте замість нас покарати Ти з великою добротою та ласкою приймаєш від нас доручення і виконуєш їх як належить. Твоя Господня Милість перебирає на Себе роль звичайної людини. І це дуже вражає інших. Але ми розуміємо, що Ти дієш наче актор на сцені. Як сонце однаково гаряче і коли встає, і коли западає за обрій, так і Твоє справжнє становище завжди піднесене. Ми відчуваємо перепади температури від сходу й до заходу сонця, але температура самого Сонця ніколи не змінюється. Так само і Ти завжди є

трансцендентно врівноважений, Ти не радієш і не страждаєш за будь-яких обставин. Ти — Верховний Брахман, Бог-Особа, і відносності для Тебе не існує. Любий мій Мадгаво, ніхто не здолає Тебе перемогти. Ти відмітний тим, що матеріальні розрізнення «я — ти», «моє — твоє» в Тобі геть відсутні. Ці хибні розрізнення існують в житті кожного, навіть у тварин, але для чистих відданих їх не існує. Навіть Твої віддані вільні від тих хибних розрізнень, тож в Тобі цього немає і поготів».

Вдовольнивши Крішну своєю мовою, цар Юдгіштгіра взявся готуватись до жертвопринесення Раджасуя. Він запросив усіх досвідчених *брагман* і мудреців, щоб узяли участь у жертвопринесенні, і кожному священику на жертовній арені визначив певні обов'язки. Запрошено найдосвідченіших *брагман* і мудреців: Крішну-двайпаяну В'ясадеву, Бгарадваджу, Суманту, Ґаутаму, Асіту, Васіштгу, Ч'явану, Канву, Майтрею, Кавашу, Тріту, Вішвамітру, Вамадеву, Суматі, Джайміні, Крату, Пайлу, Парашару, Ґарґу, Вайшампаяну, Аттарву, Каш'япу, Дгаум'ю, Парашураму, Шукрачар'ю, Асурі, Вітіхотру, Мадгучганду, Вірасену і Акрітавраму. Крім тих *брагман* і мудреців він запросив шанованих старійшин — Дроначар'ю, Бгішму (діда Кауравів), Кріпачар'ю з Дгрітараштрою та інших. Ще він запросив усіх синів Дгрітараштри з Дур'йодганою на чолі, а також великого відданого Відуру. Подивитися на жертвопринесення, що його влаштовував цар Юдгіштгіра, запрошено й царів з радниками та помічниками з різних частин світу, а ще громадян, вчених *брагман*, звитяжних *кшатріїв*, заможних *вайш'їв* і вірних *шудр*.

Священики-*брагмани* й мудреці, що їх призначено відправити обряд жертвопринесення, за звичаєм насамперед зорали жертовну арену золотим ралом, а далі згідно з ведичним ритуалом офіційно проголосили царя Юдгіштгіру тим, хто це велике жертвопринесення виконує. Коли подібне жертвопринесення багато років тому виконував Варуна, все потрібне на жертвопринесення начиння було зроблене з золота. Так само і на Раджасуї царя Юдгіштгіри весь потрібний на жертвопринесення посуд і речі були золоті.

На запрошення царя Юдгіштгіри взяти участь у жертвопринесенні прибули всі великі півбоги, як от Господь Брахма, Господь Шіва й цар небес Індра, з ними їхній почет і панівні божества

вищих планетних систем — Гандгарвалоки, Сіддгалоки, Джаналоки, Таполоки, Нагалоки, Якшалоки, Ракшасалоки, Пакшілоки й Чараналоки, а також славетні царі із царицями. Всі присутні шановані мудреці, царі й півбоги зійшлися на тому, що цар Юдгіштіра досить досвідчений, щоб виконати відповідальне жертвоприношення Раджасую. Тої думки трималися всі присутні. Кожен добре усвідомлював становище царя Юдгіштіри: Юдгіштіра був великим відданим Господа Крішни. І тому все було йому під силу. Вчені *брахмани* й священики бачили, що Махараджа Юдгіштіра виконував жертвоприношення достоту як колись півбог Варуна. Згідно з ведичною традицією особам, що беруть участь у будь-якому жертвоприношенні, підносять животворний напій з соку *соми*. У день, коли треба було чавити сік із *соми*, цар Юдгіштіра з великою пошаною привітав запрошеного на жертвоприношення особливого священика, завданням якого було пильнувати, щоб в ритуальних відправах не зробили жодної помилки. Річ у тім, що ведичні *мантри* слід повторювати з правильним наголосом і дуже точно вимовляти слова: якщо священики, що рецитують *мантри*, припускаються найменшої помилки, той, кому покладено за обов'язок перевіряти правильність усього, що робиться під час церемонії, одразу виправляє помилку. В такий спосіб ритуал виконують досконало. Якщо ж жертвоприношення виконано недосконало, бажаного наслідку не буде. Однак у цю добу Калі вже немає таких вчених *брахман* чи священиків, тому будь-які жертвоприношення заборонені. Єдине жертвоприношення, що його радять виконувати *шастри*, — це спів Харе Крішна *мантри*.

Заведено так, що першою вшановують найвидатнішу з присутніх на жертвоприношенні осіб, і це дуже важлива частина ритуалу. Для Юдгіштіриного жертвоприношення все було готове. Настав час вирішити, кого вшановувати першим. Назва цій відправі — Аграпуджа. *Агра* означає «перший», а *пуджа* — «поклоніння». Аграпуджа нагадує вибори президента. Всі, хто прибули на жертвоприношення, були дуже піднесені особистості. Хтось висував на Аграпуджу одного кандидата, як на його погляд, досконалого, хтось іншого.

Остаточного рішення все ніяк не могли дійти, і тоді Сахадева взяв слово на користь Господа Крішни. Він сказав:

— Найпіднесеніша особистість у нашому зібранні — Господь Крішна. Він найкращий представник династії Яду і оборонець усіх Своїх відданих. Тому, вважаю, першому маємо віддавати шану Йому. У зібранні присутні великі півбоги — Господь Брахма, Господь Шіва, Індра, цар небесних планет, багато інших піднесених особистостей, але жоден з них не зрівняється з Крішною в часі й просторі на багатстві, силі, славі, мудрості, зреченості, тобто ні в чому Його не перевершить. Все, що вважають надзвичайними якостями, є в Крішни віднедавна. Індивідуальна душа є основа росту матеріального тіла, а Крішна — то Наддуша космічного проявлення. Ведичні ритуали — жертвопринесення, узливання на вогонь, рецитування ведичних гімнів і містична *йога* — призначені, щоб усвідомити Крішну. Остаточна мета того, щоб іти шляхом корисливої діяльности чи філософських розумувань, одна — Крішна. Всі достовірні методи самоусвідомлення призначені на те, щоб усвідомити Крішну. Пані й панове, здається, залве казати щось за Крішну, бо всі ви є піднесені особистості і тому знаєте Верховний Брахман, Господа Крішну, в кому немає матеріальної різниці між тілом і душею, енергією та її джерелом чи між одною частиною тіла та іншою. А що кожний є невід'ємною часткою Крішни, то якісної різниці між Крішною та живими істотами немає. Все є випромінення енергій Крішни, матеріальних і духовних. Енергії Крішни — то наче жар вогню і світло від нього; якісної різниці між жаром, світлом і самим вогнем немає.

Крім того Крішна може будь-якою частиною Свого тіла робити все, що тільки схоче. Ми можемо виконувати певну дію лише певною частиною свого тіла, але Він може робити будь-що кожною частиною Свого тіла. А що трансцендентне тіло Його вічно сповнене знання і блаженства, Він не зазнає шести різновидів матеріальних змін — народження, існування, росту, породження бічних утворів, в'янення й знищення. Непідвладний жодній зовнішній силі, Він Сам є верховна причина творення, підтримання й загладу усього сущого. Лише милістю Крішни людина практикує релігію, поліпшує умови існування, вдоволює чуття і нарешті звільнюється з матеріальних пут. Жити за цими чотирма засадами поступу можна лише завдяки Крішниній милості. Отже, першим у великім жертвопринесенні слід вшанувати Його. Жодних заперечень бути не може. Підливаючи водою коріння,

ми само собою напоюємо гілки, нагілля, листочки й квіти, або це такий приклад: якщо постачати їжу до шлунка, за допомогою травлення й обміну речовин всі частини тіла дістають поживу самі собою. Якщо ми вшануємо Крішну першим, кожен, хто присутній у зібранні, і великі півбоги теж, буде задоволений. Хто схильний жертвувати, хай жертвує тільки Крішні, Наддуші в кожному. Не важить, що за особа ця людина чи яке має тіло. Крішна присутній в кожній живій особі як Наддуша, і якщо ми вдоволимо Його, то разом із тим буде вдоволена кожна жива істота.

Сахадеві пощастило осягнути велич Крішни. По короткій промові він замовк. На Його слова зааплодували всі, хто був у зібранні, схвалюючи сказане вигуками: «Оце довершені слова! Досконало сказано!» Вислухавши схвальні відгуки присутніх, першою чергою *брахман* і вчених мудреців, цар Юдгіштгіра вшанував Господа Крішну, як приписують ведичні правила. Передусім цар Юдгіштгіра з братами, дружинами, дітьми, іншими родичами й міністрами омили Господу Крішні лотосові стопи і побризкали тою водою собі на голову. Потім вони запропонували Господу Крішні різноманітні жовті шовкові шата і подарували Йому безліч самоцвітів та інших прикрас.

Вшановуючи Крішну, свій єдиний об'єкт любови, цар Юдгіштгіра відчув такий екстаз, що сльози ринули йому з очей, і він уже не міг чітко бачити Господа Крішну. Коли цар Юдгіштгіра закінчив вшановувати Господа Крішну, всі присутні у зібранні повставали, склали молитовно руки й почали скандувати: *«Джая! Джая! Намах! Намах!»* Ціле зібрання шанобливо вклонилося Господу Крішні; з неба сипалися квіти.

На тих зборах був присутній і цар Шішупала. Він був відверто ворожий до Крішни, мавши на те багато причин, і головна з них була, що Крішна вкрав Рукміні з її весільної церемонії. Тому Шішупала не міг стерпіти, що Крішну так шанують і підносять хвалу Його якостям. Замість радіти, почувши хвалу Господеві, він розлютився. Тому коли всі встали віддати шану Крішні, Шішупала лишився сидіти, але лють його з кожною миттю зростала, аж зрештою він зірвався на ноги, зніс догори руку і на весь голос, без жодного страху, став кричати так, щоб Господь Крішна ясно розібрав його слова.

— Пані й панове, ось тепер мені стає зрозумілим твердження

з Вед, що час панує над усім. Чинник часу здійснює свій план незважаючи на будь-який опір. Наприклад, хтось докладає всіх зусиль, щоб подовжити своє життя, але коли настає час помирати, смерті ніхто зупинити не може. Я бачу в зібранні багато значних осіб, але вплив часу на них такий сильний, що нерозумному хлопчиську вдалося ввести їх в оману своєю промовою на користь Крішни. Скільки тут вчених мудреців і старших осіб, але вони беруть за істину твердження немудрого юнака. Це свідчить, що під впливом часу можуть впасти в оману навіть такі шановні й мудрі особи, як присутні в цьому зібранні. Я цілком згідний з вельмишановними присутніми, що зібрання достойне обрати, кого вшановувати першим, але не можу погодитися з твердженням хлопчиська Сахадеви, що говорив піднесені слова на користь Крішни і запропонував Його як найбільш достойного для того, щоб бути вшанованому першим. Я бачу на нашій зустрічі багато особистостей, що пройшли крізь великі аскези, відбули багато покут і є дуже освічені. Своїм знанням і вказівками вони можуть звільнити багато людей, що страждають у матеріальнім існуванні. Тут є великі *риші*, чиє знання безмежне, багато *брахман* та осіб, що усвідомили себе. Тому, вважаю, першим вшановувати можна будь-кого з них, бо їм поклоняються навіть великі півбоги, царі й імператори. Ніяк не дотямлю, як ви могли, знехтувавши всі великі особистості, вибрати цього пастуха Крішну. Як на мене, цей Крішна не кращий від крука — тож невже Він гідний бути вшанований першим на такому великому жертвоприношенні?

Важко з'ясувати навіть те, до якої касти належить Крішна і якого обов'язку Він мусить дбати, — не вгавав Шішупала. Фактично Крішна не належить до жодної касти, а тому не мусить виконувати якогось визначеного обов'язку. У Ведах сказано, що Верховний Господь не має жодного обов'язку. Все, що Він має робити, роблять Його різноманітні енергії.

— Крішна не належить до шляхетної родини. Він такий вже незалежний, що ніхто не розуміє Його релігійних переконань. Натомість здається, що Він геть не кориться ведичному закону і релігійним засадам. Він завжди діє незалежно, не дбаючи за ведичні настанови й регулівні принципи. Отже, Він не має жодних добрих якостей.

Вийшло так, що Шішупала, сказавши, що Крішна переступає ведичні настанови, непрямо Його вихвалив. Це щира правда, бо Крішна — Верховний Бог-Особа. «Крішна не має якостей» означає, що в Ньому немає жодних матеріальних якостей. Він, Верховний Бог-Особа, діє незалежно, не дбаючи за соціальні умовності та релігійні засади.

— То хіба гідний Він, — вів далі Шішупала, — щоб у жертвоприношенні поклонялись Йому першому? Крішні таки бракує розуму: Він покинув Матгуру, яку населяють піднесені особистості — послідовники ведичної культури і сховався в океані, де за Веди й мови ніякої. Замість жити відкрито Він побудував фортецю на воді й живе там, де ведичного знання ніколи не обговорюють. А вже як Він виходе зі Своєї фортеці, то одно переслідує громадян, наче той розбійник.

Шішупала наче розуму рішився від того, що Крішну обрано як найдостойнішу особу і удостоєно чести бути вшанованому першим. Тому він говорив таке, що, здавалося, доля вже відвернулася від нього. Нещасливець Шішупала й далі паплюжив Крішну, а Господь Крішна терпляче слухав його без жодного протесту. Лев не звертає уваги, коли його обпадає зграя шакалів і тявкає на нього — так і Господь Крішна мовчав, не відповідаючи на образу. Крішна не відповів на жодне звинувачення, що висував Шішупала, але все зібрання (крім, мабуть, двох Шішупалиних однодумців) завирувало: будь-яка достойна людина не може знести, коли гудять Бога чи Його відданого. Дехто, вважаючи, що не можуть дати Шішупалі гідної відсічі, на знак протесту покинули зібрання, затуляючи вуха руками, щоб не чути дальших звинувачень. Те, що вони покинули зібрання, було протестом проти дій Шішупали. Веди вчать, що те місце, де чинять образи проти Верховного Бога-Особи, слід негайно покинути. А той, хто цього не робить, втрачає всі наслідки побожної діяльности і деградує до нижчих форм життя.

Усі присутні царі, що належали до династій Куру, Матс'я, Кекая та Сріндж़ая, розгнівані, вихопили мечі й підняли щити, щоб убити Шішупалу, але той був такий немудрий, що анітрохи не збентежився, хоча кожен з присутніх царів був готовий цієї-таки миті убити його. Шішупалі було не до того, щоб зважувати наслідки своїх нерозумних слів. Замість зупинитися, зро-

зміцнили, що царі вже ладні його вбити, він підняв меч і щит битися з ними. Господь Крішна, побачивши що арена благословенної Раджасуя-яґ'ї ось-ось перетвориться на бойовище, Сам взявся встановити лад. Зі Своєї безпричинної милости Він вирішив убити Шішупалу власною рукою. Шішупала звернувся з лайкою до царів, що були готові напасти на нього, і тоді Господь Крішна підняв Свій гострий, наче лезо бритви, диск і вмить стяв Шішупалі голову.

Коли Шішупала загинув, з натовпу залунали крики, знявся великий гамір. Скориставшись із сум'яття, кілька царів — прибічників Шішупали — зі страху за своє життя втекли із зібрання. А не зачеплена всім цим щаслива душа Шішупали одразу по смерті Шішупали злилася з тілом Господа Крішни, наче палахкий метеор, що падає на поверхню землі, і всі присутні це бачили. Те, як душа Шішупали злилася з тілом Господа Крішни, нагадує нам про історію Джаї й Віджаї. Їх прокляли чотири Кумари, і через те прокляття вони впали з планет Вайкунтги у матеріальний світ. Для того, щоб вони могли повернутися до світу Вайкунтги, влаштовано, що обидва — Джая й Віджая — три народження поспіль мали діяти як вороги Господа, а коли ті життя скінчаться, вони могли повернутись у світ Вайкунтги служити Господу як Його наближені.

Шішупала діяв як Крішнин ворог, а проте не було й хвилі такої, щоб він перебував поза свідомістю Крішни. Він завжди думав про Крішну і тому спершу отримав звільнення *сāюдж'я мукті*, злившись з існуванням Усевишнього, а врешті повернувся до свого відначального становища особистого слуги. «Бгаґавад-ґіта» підтверджує: хто в мить смерти занурений в думки про Верховного Господа, той, покинувши матеріальне тіло, одразу вступає до Божого царства. Отже, Шішупала досяг звільнення. Цар Юдгіштгіра взявся обдаровувати присутніх на жертвоприносенні. Священики і вчені, що виконували жертвоприносення, отримали щедрі дари. Виконавши всі необхідні обов'язки, Юдгіштгіра зробив омовіння. Робити омовіння по закінченню жертвоприносення — це теж частина ритуалу. Це омовіння називають *авабгрітга*.

Так завдяки Господу Крішні Раджасуя-яґ'я, що її виконував цар Юдгіштгіра, пройшла успішно. На прохання Своїх братів

і родичів Крішна залишився у Хастінапурі ще на кілька місяців. Хоча цар Юдгіштгіра з братами відпускати Господа Крішну з Хастінапури не хотіли, Крішна зрештою таки отримав дозвіл царя повернутися до Двараки. Він повернувся додому разом зі Своїми царицями та радниками.

За падіння Джаї й Віджаї з планет Вайкунтги у матеріальний світ оповідає Сьома пісня «Шрімад-Бгаґаватам». Смерть Шішупали тісно пов'язана з цією історією, але найважливіший урок з історії з Шішупалою такий: Верховний Бог-Особа, що є абсолютний, дарує звільнення кожному, не зважаючи, діє той як Його друг чи як ворог. Тому гадати, що Господь діє щодо одних як друг, а щодо інших як ворог, неправильно. Проявляє Він Себе як друг чи як ворог, все це відбувається на абсолютному рівні. Ніякої матеріальної різниці немає.

Коли після жертвопринесення цар Юдгіштгіра з'явився перед вченими мудрецями і *брахманами*, здавалося, що це з'явився прекрасний цар небес. Цар Юдгіштгіра щедро обдарував півбогів, які брали участь у *яґї*, і, дуже задоволені, вони пішли, вихваляючи цареві дії й уславлюючи Господа Крішну.

Оповівши про те, як Крішна убив Шішупалу, й змалювавши успішне завершення Раджасуя-яґї, яку відправляв Махараджа Юдгіштгіра, Шукадева Ґосвамі також вказав, що по успішнім завершенні *яґї* тільки одна людина лишилася нещаслива. То був Дурйодгана. Дурйодгана, з природи своєї дуже лихий (бо жив гріховним життям), народився в династії Куру наче уособлення невиліковної хвороби, що мала зруйнувати весь рід.

Шукадева Ґосвамі запевнив Махараджу Парікшіта, що оповіді за розваги Господа Крішни, а саме за вбивство Шішупали й Джарасандги і звільнення ув'язнених царів, є трансцендентна вібрація, і кожен, хто слухає ці оповіді від авторитетних осіб, негайно звільняється від усіх наслідків своїх гріховних учинків.

Так закінчується Бгактіведантів виклад сімдесят третього розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Звільнення Шішупали».

РОЗДІЛ СІМДЕСЯТ ЧЕТВЕРТИЙ

Чому Дурйодгана почувався ображений по закінченні Раджасуя-яґ'ї

Царя Юдгіштгіру знали як *аджаташатру*, тобто людину, що не має ворогів. Отже, всі люди, півбоги, царі, мудреці й святі були дуже щасливі тим, що жертвоприношення Раджасуя, яке виконував цар Юдгіштгіра, завершилося успішно. Не радий був лише Дурйодгана, і це Махараджеві Парікшиту було дивно. Тому він попрохав Шукадеву Ґосвамі дати пояснення щодо цього.

Шукадева Ґосвамі сказав: «Любий царю Парікшіте, твій дід, цар Юдгіштгіра, був велика душа. Його добра вдача вабила до себе всіх, і кожен прагнув стати йому другом. Тому він мав славу *аджаташатри*, того, хто не має жодного ворога. Під час жертвоприношення Раджасуї він доручив кожному з членів династії Куру опікуватися певною ділянкою робіт. Так, Бгімасена відповідав за кухню, Дурйодгана — за скарбницю, Сахадева дбав за прийом гостей, Накула — за складування, а Арджуна мав слід-

кувати, щоб старші мали все потрібне. Найбільше вражало, що Крішна, Верховний Бог-Особа, Сам стежив, щоб усім новоприбулим гостям омивали стопи. Цариця, богиня процвітання Драупаді, дбала за роздачу їжі, а Карні, відомому своєю доброчинністю, доручили відповідати за роздачу милостині. Сат'які, Вікарна, Хардік'я, Відура, Бгурішрава й Сантардана, син Бахліки, керували кожен своєю ділянкою, забезпечуючи жертвопринесення Раджасую. Їх зв'язувала з царем Юдгіштгірою така любов, що єдиним їхнім бажанням було вдовольняти його.

Милістю Господа Крішни Шішупала загинув і злився з духовним буттям. Раджасуя-яг'я скінчилася. Цар Юдгіштгіра, обдарувавши й вшанувавши як годиться всіх друзів, гостей і доброзичливців, пішов до Ґанґи зробити омовіння. Нині місто Хастінапура стоїть на березі Ямуни. Отже, твердження «Шрімад-Бгаґаватам», що цар Юдгіштгіра пішов омитися в Ґанґі, вказує, що за часів Пандав річку Ямуну теж називали Ґанґа. Поки цар брав купіль *авабгрітга*, йому грали на різноманітних музичних інструментах: *мрідангах*, мушлях, різноманітних барабанах і ріжках. Подзенькували дзвіночки на кісточках у танцюристок, багато окремих груп професійних музикантів співали, грали на *вінах*, флейти, гонги й тарілыя, ті величні звуки зносилися в небо. Там були члени царських сімей, що приїхали з різних царств: Срінджаи, Камбоджа, Куру, Кекая, Кошала тощо; під їхніми стягами — пишно убрані слони, колесниці, коні й воїни. Всі вони брали участь у ході, попереду виступав цар Юдгіштгіра. Священики з помічниками, *брахмани*, — всі, хто виконували жертвопринесення — на повний голос рецитували ведичні гімни. Півбоги, жителі Пітрілоки й Ґандгарвалоки, а також численні мудреці сипали з неба квіти. Чоловіки й жінки з Хастінапури (Індрапрастги) напахчилися й намастили собі тіла квітковими маслами, вбралися у пишний яскравий одяг і прикрасили себе гірляндами, самоцвітами й всілякими оздобами. Всі тішилися святом, бризкали один на одного водою, олією, молоком, кидалися маслом і йогуртом, декотрі навіть розмазували це по тілі інших. Люди дуже раділи з цієї нагоди. Куртизанки в захваті вимазували рідинами тіла чоловіків, чоловіки відповідали їм тим самим. Рідини змішувалися з куркумою й шафраном, і від того все ставало жовтогаряче.

Взяти участь у бучній церемонії прибули дружини півбогів,

їхні різноманітні літаки було видно в небі. Пишно убрані цариці з царських сімей прибули на ношах, оточені охоронцями. В той час Господь Крішна, брат Пандав у перших з боку матері, із Своїм вірним другом Арджуною взялися обризкувати цариць. Цариці засоромилися, але водночас чарівна усмішка засвітилася їм на обличчі. Від того бризкання *сарі* їм геть вимокли. Мокра одіж обліпила їхні гарні тіла, так що стали видні лінії їхніх грудей і стану. Царицям принесли цілі відра з водою та всілякими рідинами, і вони почали бризкати на своїх родичів. Вони розважались у такий спосіб, і волосся їм від захвату розсипалося, а квіти, що ними вони були прикрашені, падали долі. Коли Господь Крішна й Арджуна так розважалися з царицями, тих, хто був нечистий серцем, обсідали хтиві бажання. Інакше кажучи, якщо чоловіки й жінки чисті серцем, такі розваги дають їм радість, але хто вкритий матеріальною скверною, тим заволодіває хіть.

З царицями (Драупаді теж була там) був цар Юдгіштгіра на розкішній колісниці, запряженій найкращими кіньми. Усі разом робили таке враження, ніби то прибула сама уособлена Раджасуя з усім почтом підлеглих їй обрядів.

По жертвоприношенні Раджасуя слід виконувати ведичний ритуал *патні-самйаджа*. Це жертвоприношення виконують разом з дружиною. Священики царя Юдгіштгіри належно виконали і цей обряд. Далі цариця Драупаді і цар Юдгіштгіра взяли купіль *авабгрітга*, а жителі Хастінапури й півбоги на радощах почали бити в барабани, сурмити в сурми, з неба посипався дощ квітів. Коли цар і цариця закінчили омовіння в Ґанзі, туди пішли зробити омовіння громадяни з усіх *варн*, тобто каст — *брахмани*, *кшатрії*, *вайш'ї* і *шудри*. Ведична література радить омовіння в Ґанзі, бо воно звільняє від наслідків гріховної діяльности. Це бачимо і в сучасній Індії, а надто на певні знаменні події. В такі дні в Ґанзі беруть купіль мільйони людей.

Зробивши омовіння, цар Юдгіштгіра вбрався у нові шовкові строї, на плечі вдяг чадар, надів коштовні прикраси. Цар не лише вбрався і вдяг прикраси сам: він також наділив одягом і прикрасами всіх священиків і інших учасників *яґ'ї*. Він шанував усіх до одного. Цар невтомно виявляв шану друзям і членам сім'ї, родичам, доброзичливцям і всім присутнім, бо він був великий відданий Господа Нараяни, *вайшнава*, і знав, як кого прий-

тати. Філософи-*майявaді* обрали штучний шлях до єдности, намагаючись бачити усіх як Бога, але *вайшнава*, відданий Господа Нараяни, всіх бачить як невід'ємні частки Бога, і тому ставлення його до всіх — на абсолютному рівні. Не можна по-різному ставитися до частин одного тіла, бо вони усі належать до того самого тіла. *Вайшнава* не робить розрізнення між людьми і тваринами, бо в кожній істоті бачить душу і Наддушу поруч з нею.

Коли учасники церемонії освіжились водою і убрались в шовки, наділи сережки з самоцвітами, квіткові гірлянди, тюрбани, довгі шалі і перлові намиста, всі стали схожі на небесних півбогів. Принаймні жінки, всі пречудово вбрані, були точно як дружини півбогів. Кожній тіло оповивав золотий пасок, всі вони усміхалися, на чолі мали знак *тілака*, а кучері розсипалися по плечах. То було дуже привабливе видовище.

Усі, хто брав участь у жертвоприношенні Раджасуї — найдосвідченіші жерці, *брахмани*, що допомагали їм, представники всіх *варн*, царі, півбоги, мудреці, святі й жителі Пітрілоки — були дуже задоволені поводженням царя Юдгіштгіри і наприкінці, щасливі, подалися до своїх домівок. Дорогою додому вони обговорювали, яку прекрасну церемонію влаштував цар Юдгіштгіра, і все не могли наговоритися, згадуючи, яка він велична душа: так нектар п'ється без кінця, і все мало. Коли всі пішли, Махараджа Юдгіштгіра лишився в колі близьких друзів, між якими був і Господь Крішна. Юдгіштгіра не хотів відпускати їх. Господь Крішна цареві відмовити не міг, тому він відіслав до Двараки всіх героїв Ядавів — Самбу та інших, і вони повернулися додому, а Сам Господь Крішна лишився, щоб вдовольнити царя.

В матеріальному світі всі мають якісь бажання, але вони ніколи не виповнюються так, щоб дати повне задоволення. Однак цар Юдгіштгіра, маючи непохитну відданість Крішні, виконав жертвоприношенням Раджасую і так здійснив усі бажання. Описи Раджасуя-яг'ї свідчать, що вся подія здавалася безкраїм океаном бажань, які дуже дорого коштують. Звичайній людині такого океану не перепливсти, але цар Юдгіштгіра милістю Господа Крішни легко його перетнув і так звільнився від усіх турбот.

Дурйодгана ж, побачивши, що Махараджа Юдгіштгіра виконав Раджасуя яг'ю і тим зажив великої слави, а він зовсім почувався цілковито незадоволений, корчився на вогні заздрости й

злости, що розгорівся в його затруєному розумі. Насамперед він заздрив на імператорський палац, що його збудував для Пандав демон Майа. Той прекрасний палац був шедевром небаченої архітектури, і жити в ньому цілком пристало великим царевичам, царям чи наймогутнішим демонам. В тому палаці жили Пандави з сім'єю, і цариця Драупаді мирно служила своїм чоловікам. У ті дні в палаці пробував і Господь Крішна, і весь палац освітили тисячі Його цариць. Тонкостанні, з пишними персами цариці походжали палацом, дзвіночки в них на ногах мелодійно подзенькували, і завдяки тому палац здавався розкішнішим за всі разом небесні царства. Від шафранової пудри, якою цариці присипали груди, перлові намиста прибрали червоного відтінку. У вухах прекрасні цариці мали великі підвіски, волосся хвилями спадало їм на плечі. Побачивши в палаці царя Юдгіштгіри тих прекрасних жінок, Дурйодгана виповнився заздрості, але найбільше він заздрив на вроду Драупаді і прагнув її, бо відпочатку, як вона одружилася з Пандавами, його сильно тягнуло до неї. Дурйодгана був присутній на церемонії, коли Драупаді обирала собі чоловіка. Ще тоді його, як і інших царевичів, зачарувала врода Драупаді, але заволодіти нею йому не вдалося.

Якось цар Юдгіштгіра сидів на золотому троні в палаці, що його збудував демон Майа. З ним були четверо його брати, інші родичі і великий доброзичливець його родини Верховний Бог-Особа Крішна. Матеріальним багатством цар Юдгіштгіра не поступався Господу Брахмі. Юдгіштгіра сидів на троні, з ним були його друзі, поети підносили йому молитви, що звучали наче пісні. В цей час до палацу прийшов Дурйодгана з молодшим братом. Дурйодгана мав на голові шолом, руку тримав на мечі. Він завжди був злобний і гнівливий, а коли його ще зупинили при вході в палац, він ще більше розізлився і нагримав на брамників. Він роздратувався ще сильніше, бо не міг розібрати, де вода, а де підлога. Демон Майа, великий майстер, так вибудував палац у різних місцях, що той, хто не розумівся на таїнах його мистецтва, брав воду за підлогу, а підлогу за воду. Дурйодгана теж піддався на ті хитрощі і, ступивши на воду наче на землю, впав у басейн. Коли Дурйодгана через власну дурість впав, цариці розвеселилися і почали сміятися з тої пригоди. Цар Юдгіштгіра, розуміючи почуття осоромленого Дурйодгани, спробував

стримати цариць, але Господь Крішна сказав цареві Юдгіштгірі, що не слід заважати жінкам тішитися. Крішна хотів, щоб Дурйодгана виставив себе на посміховище і всі посміялися з його недолугости. Всі сміялися, а Дурйодгана так образився, що від гніву йому волосся стало дибки. Ображений, він негайно покинув палац, понуривши голову. Від нього не почули жодного слова протесту, тому вже шкодували, що так трапилося, і насамперед цар Юдгіштгіра. Крішна проте мовчав. Він ані схвалив, ані засудив того, що сталося. Було ясно, що Дурйодгана впав у оману з волі Господа Крішни, і від того між двома родами династії Куру спалахнула ворожнеча. Такий був Крішнин задум, щоб виконати Його місію — зменшити тягар цього світу.

Цар Парікшит запитав у Шукадеви Ґосвамі, чому Дурйодгана не був задоволений, коли завершилося велике жертвоприношення Раджасуя, і Шукадева Ґосвамі став пояснювати далі.

Так закінчується Бгактіведантів виклад сімдесят четвертого розділу книги «Крішна, Верховний Бог Особа», назва якого «Чому Дурйодгана почувався ображений по закінченні Раджасуя-яґї».

РОЗДІЛ СІМДЕСЯТ П'ЯТИЙ

Битва Ядавів з Шалвою

Говорячи про різні діяння Господа Крішни в ролі звичайної людини, Шукадева Ґосвамі розповів і про битву Ядавів з демоном на ім'я Шалва, що у певний спосіб здобув надзвичайний літак Саубгу. Цар Шалва був великий друг Шішупалі, і коли Шішупала вирушив до Рукміні, Шалва приєднався до весільного почту. В битві між воїнами династії Яду й царями, їхніми супротивниками, Шалва зазнав поразки, проте, не зважаючи на це, він пообіцяв перед усіма царями, що колись таки вигладить з лиця землі династію Яду. Від часу тої поразки його не полишала злоба проти Господа Крішни. Пообіцявши вбити Господа Крішну, Шалва довів, що він повний невіглас.

Зазвичай, щоб здійснити свої приховані плани, нерозумні демони звертаються до якогось півбога, до Господа Шіви, приміром. Так і Шалва, щоб здобути силу, припав до лотосових стіп Господа Шіви. Він охоче взяв на себе сувору аскезу — з'їдав щодня тільки жменю попелу. Господь Шіва, чоловік Парваті, завжди дуже милостивий і дуже скоро виявляє свою ласку до того,

хто виконує суворі аскези йому на вдоволення. Шалва виконував свою аскезу протягом року, і нарешті, вдоволений, Господь Шіва дозволив йому прохати, чого він хоче.

Шалва попрохав у Господа Шіву подарувати йому літак, який був би такий могутній, що його не міг би знищити жоден півбог, демон, людина, *ґандгарва*, *наґа* чи навіть *ракшаса*. Більше того, він хотів, щоб той літак літав скрізь, куди він забагне його повести, і щоб Ядави тремтіли від страху перед ним. Господь Шіва дав Шалві благословення, і той вдався до послуг демона Майї, що збудував йому залізного літака. Цей величезний літак був такий міцний, що ніхто не міг його зруйнувати. Повітряний корабель був завбільшки майже як велике місто, а літати міг так високо й на такій швидкості, що навіть побачити його було неможливо, а щоб напасти на нього, дарма і сподіватись. Навіть у найтемнішу ніч можна було вести корабель куди завгодно. Здобувши чудесний літак, Шалва полетів до Двараки, бо літак на те тільки й хотів мати, щоб напасти на столицю Ядавів, яких ненавидів усім серцем.

Шалва напав на Двараку з неба, і крім того місто обложила ще велика армія піхотинців. З землі воїни атакували найкращі куточки міста. Знищували прекрасні сади, руйнували міські брами, палаци й будівлі, що сягали дахом під хмари, ламали високі міські мури, плюндрували красиві місця, де люди збиралися відпочивати. Воїни напали з землі, і водночас з літака почали скидати кам'яні брили, стовбури дерев, отруйні змії і багато ще чого небезпечного, бити блискавиками. Крім того Шалва нагнав у місто страшний смерч. І над Двараюю запав морок, бо в небі стояла стіна пилу. Шалвин літак наробив у місті руйнації, зрівнятись з якою могли лише наслідки нищівних дій Трипурасури, що колись дуже давно був на Землі. Жителі Дварака Пурі відчували такий жах, що годі було сподіватися їх заспокоїти.

Проти Шалвиних воїнів і літака стали великі герої Двараки з головнокомандувачем Прад'юмною на чолі. Прад'юмна побачив, що жителі міста геть розгубилися, і тому негайно скликав воїнів і сам піднявся на колісницю, щоб додати громадянам духу і запевнити, що їм нічого не загрожує. З наказу Прад'юмни багато воїнів, як-от Сат'які, Чарудешна і Самба (всі молодші брати Прад'юмни), і з ними Акрура, Кртаварма, Бганувінда, Ґада,

Шука і Сарана вийшли з міста, щоб битись із Шалвою. Всі воїни були великі воїни, кожен з них міг битись один проти тисячі чоловік. Усі мали доволі доброї зброї, сотні тисяч війська на колісницях, слонів, коней і піхоти. Дві сторони зійшлися в запеклій битві: така битва вже колись була між півбогами й демонами. Битва була жорстока, і у всіх, хто її спостерігав, волосся на тілі стояло дибки.

Прад'юмна одразу знешкоджував містичні штуки, що їх з допомогою літака робив володар Саубги Шалва. Вдавшись до містичних сил літака, Шалва напустив непроглядної як ніч темряви, аж тут, наче сонце з-за обрію, з'явився Прад'юмна. Коли встає сонце, морок ночі враз розвіюється — так і із з'явленням Прад'юмни сила, що її був явив Шалва, зійшла нанівець. Кожна Прад'юмнина стріла закінчувалася золотим пером і мала гостре залізне вістря. Випустивши двадцять п'ять таких стріл, Прад'юмна сильно поранив Шалвиного головнокомандувача. Ще сто стріл полетіли в Шалву. Далі він протяв однією стрілою кожного воїна, що тому вистрілив у кожного візничого десятьма стрілами — і всіх їх убив, потім повбивав коней і слонів, випустивши у кожного по три стріли. Побачивши його гідні подиву подвиги, великі воїни з обидвох боків піднесли хвалу звитязі Прад'юмни.

Але Шалвин літак лишався великою загадкою. Він був такий незвичайний, що іноді здавалося, начебто у небі багато літаків, а іноді — що нема жодного. Іноді літак було видно, іноді ні. Воїни Ядавів були спантеличені, не мігши добрати, де саме перебуває чудесний літальний апарат. Іноді вони бачили літак на землі, іноді в небі, іноді він з'являвся на верхівці гори, а іноді плив водою. Дивовижний літак ширяв у небі наче жаринка над багаттям: він і хвилі не лишався на одному місці. Але незважаючи на таємничі маневри літака тільки-но десь з'являвся він чи Шалвині воїни, командири й воїни Ядавів одразу кидалися до них. Стріли, що їх невпинно випускали воїни герої Яду, сяяли наче сонце і були небезпечні, наче жало змії. Ці стріли скоро підірвали бойовий дух воїнів, що билися за Шалву, та й сам Шалва від зливи стріл знепритомнів.

Воїни, що билися на боці Шалви, теж були дуже могутні, і їхні стріли завдавали витязям династії Яду чимало шкоди. Але Ядави були такі сильні й рішучі, що й на крок не відступали від своїх

стратегічних позицій. Витязі династії Яду поставили собі: або перемога, або смерть на полі бою. Вони були певні, що, загинувши на полі бою, підуть на небесні планети, якщо ж отримають перемогу, будуть насолоджуватися світом. Головнокомандувача Шалви звали Д'юмана. Він був дуже могутній, і хоча Прад'юмна поцілив у нього двадцятьма п'ятьма стрілами, той несподівано напав на Прад'юмну зі своєю страшною булавою і так сильно вдарив його, що Прад'юмна впав непритомний. Усі заволали: «Помер! Він помер!» Прад'юмна отримав удар такої сили, що того стало б проламати груди звичайній людині.

Колісницею Прад'юмни правив син Даруки. За ведичними воєнними засадами колісничий і витязь на колісниці мусять допомагати один одному. Коли виникає велика небезпека і загроза для життя, обов'язок колісничого — допомогти воїну на колісниці. Тому син Даруки вивіз тіло Прад'юмни з поля битви. За дві години у спокійному місці Прад'юмна опритомнів. Побачивши, що він уже не на полі битви, Прад'юмна почав картати колісничого:

— Що ти наробив, чому забрав мене з поля битви? Мій шановний колісничий, я ніколи не чував, щоб когось із моїх родичів забирали з поля битви. Ще ніхто під час битви не покидав поля бою! Ти ж, забравши мене, навіки вкрив мене страшною ганьбою. Казатимуть, що я покинув поле бою, коли битва ще не закінчилась. Шановний колісничий, я звинувачую тебе: ти — боягуз і євнух! Скажи-но, як мені тепер з'явитись перед очі дядька мого Баларами чи батька Крішни, що їм сказати? Всі говоритимуть, що я втік з поля битви, а як питатимуть мене за це, що я зможу відповісти? Мої невістки з мене сміятимуться, казатимуть: «Як це ти, любий герою, перетворився на боягуза? Як став євнухом? Як тобі довелося так впасти в очах воїнів супротивника?» Я вважаю, шановний візнице, що, забравши мене з поля бою, ти вчинив велику образу.

Колісничий відповів Прад'юмні:

— Вельмишановний пане, я хотів врятувати тобі життя. Думаю, я не зробив нічого поганого — адже колісничому покладено за обов'язок допомагати воїну, що на колісниці, коли життя того під загрозою. Любий пане, ти добре володієш мистецтвом бою, але коли становище стає надто небезпечне, колісничий і

воїн повинні захищати один одного. Мені відомі закони битви — і я виконував свій обов'язок. Коли ворог несподівано сильно вдарив тебе булавою, ти знепритомнів. Тобі загрожувала небезпека: ти був оточений ворогами. Мій обов'язок був вчинити так, як я вчинив.

Так закінчується Бгактіведантів виклад сімдесят п'ятого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Битва Ядавів з Шалвою».

РОЗДІЛ СІМДЕСЯТ ШОСТИЙ

Звільнення Шалви

Вислухавши свого колісничого, сина Даруки, Прад'юмна зрозумів, як усе склалося. Він освіжився, вимив рот і руки і тоді, озброївшись добрим луком і стрілами, попрохав колісничого, щоб відвіз його до місця, де перебував головнокомандувач Шалви. Прад'юмни не було на полі битви якусь хвилю, але за той час Шалвин головнокомандувач Д'юман майже взяв гору над воїнами Ядавів. Прад'юмна, несподівано з'явившись на полі бою, зупинив Д'юмана, а в нього самого пустив вісім стріл: чотирма вбив чотири коня, одною колісничого, ще одною перетнув навпіл лук Д'юмана, одною потрощив прапор, а останньою зніс йому голову.

На інших фронтах Шалвиних воїнів убивали герої Ґада, Сат'які й Самба. Воїни, що були з Шалвою на літаку, теж гинули і мертві падали в океан. То була запекла, страшна, смертельна битва. Вона тривала двадцять сім днів. У Двараці йшли бої, а Крішна тимчасом гостював в Індрапрастзі у Пандав і царя Юдгиштгіри. Битва Ядавів з Шалвою почалася зараз по Раджасуя-яґ'ї царя

Юдгіштгіри (під час тої *яґ'ї* вбито Шішупалу). Отримавши вість, що Дварака в небезпеці, Господь Крішна, спитавшись дозволу в старійшин родини Пандав і насамперед у Своєї тітки Кунтідеві, негайно рушив до Двараки.

Господь Крішна думав так: мабуть, коли Вони з Баларамою вступили у Хастінапуру, убивши Шішупалу, Шішупалині люди напали на Двараку. Прибувши до Двараки, Господь Крішна побачив, що місту загрожує велика небезпека. Він поставив Баларамаджі у стратегічно важливу точку захищати місто, а Сам попрохав Даруку, Свого колісничого, приготуватися до битви. Він сказав:

— Даруко, прав коні до місця, де зараз Шалва. Ти, мабуть, знаєш за Шалвину силу і що він чарівник. Але тобі нема чого його боятися.

Отримавши наказ від Господа Крішни, Дарука підсадив Його на колісницю й помчав до Шалви.

На колісниці Господа Крішни майорів прапор із зображенням Ґаруди. Воїни Ядавів, побачивши той прапор, зрозуміли: на полі бою присутній Господь Крішна. На той час майже всі воїни Шалви були вбиті, але Шалва, помітивши, що на поле битви прибув Крішна, випустив могутню зброю, яка, наче великий метеор, з гуркотом прорізала небо. Ця зброя випромінювала стільки світла, що осявала все небо. Але тут з'явився Господь Крішна і однією Своєю стрілою розбив ту могутню зброю на сотні тисяч друзок.

Господь Крішна випустив у Шалву шістнадцять стріл, а літак засипав дощем стріл — так сонце заливає все небо безміром корпускул сонячного світла. Тоді Шалва щосили вдарив Крішну зліва, і від удару Господь Крішна випустив лук Шаргу, що тримав у лівій руці. Те, що Крішна впустив лук, було дуже дивно. Це вкрай стурбувало великих особистостей і півбогів, які стежили за битвою Шалви з Крішною. Сильно занепокоєні, вони стали вигукувати: «Горе нам! Горе!»

Вирішивши, що він переміг, Шалва звернувся до Господа Крішни:

— Гей Ти, негіднику Крішна, — лунав громовий голос, — Ти вкрав Рукміні в нас з-перед очей. Ти не дав моєму другу Шішупалі одружитися з Рукміні, натомість узяв її Сам. А на великому жертвопринесенні, Раджасуя-яґ'ї царя Юдгіштгіри, коли друг

мій, Шішупала, на мить втратив пильність. Ти скористався з нагоди і вбив його. Кожен думає, що Ти великий воїн і що нікому Тебе не здолати. Але нині мусиш підтвердити, чого насправді варта Твоя сила. Гадаю, якщо Ти ще трохи постоїш отак переді мною, мої гострі стріли відправлять Тебе туди, звідки немає вороття.

— Шалво, — відповів на це Господь Крішна, — ти геть не маєш розуму і говориш не знати що. Ти знати не знаєш, що смерть вже стоїть у тебе за спиною. Запам'ятай: справжні герої не балакучі. Свою відвагу вони доводять звитяжними подвигами.

На тому слові Господь Крішна гнівно вдарив Шалву в ключицю Своєю булавою, та так сильно, що в Шалви почалася внутрішня кровотеча і він увесь затремтів, наче ось-ось загине від страшного холоду. Але другого удару Крішна зробити не встиг. Шалва, вдавшись до своєї містичної сили, зробився невидимий.

За якусь хвилю перед Господом Крішною з'явився таємничий незнайомець. Ридаючи, він упав Господу в ноги і мовив:

— Ти найулюбленіший син Васудеви, і тому мати Твоя, Деваки, послала мене до Тебе із звісткою про нещастя. Шалва захопив Твого батька в полон і потяг його з дому, наче різник нещасну тварину.

Господь, вислухавши від незнайомця гірку вістку, збентежився, наче звичайна людина. На Крішнине обличчя лягла тінь скорботи. Він вигукував, а в голосі чулися сльози:

— Як це сталося? Там Мій брат, Господь Баларама, а Баларамаджі не здолати нікому... Його ж поставлено захищати Двараку, а Він завжди пильний. Як оце Шалва зміг увійти до міста і взяти Мого батька у полон? Хоч би хто був той Шалва, але сила його обмежена. Невже він міг взяти гору над Баларамою й забрати батька Мого, захопити його, як каже цей чоловік? Горе Мені! Долі не подолати!

Поки Шрі Крішна розважав так, Шалва привів перед Нього людину під вартою, що достоту походила на Його батька Васудеву. Все те були утвори Шалвиної містичної сили.

Шалва гоноровито заговорив до Крішни:

— Ти, негіднику! Бачиш, ось Твій батько, що Тебе зачав і чиєю милістю Ти живеш подосі. Дивися, як я вб'ю його. Якщо Ти маєш бодай якусь силу, спробуй його врятувати.

Так промовляючи до Господа Крішни, Шалва, що знався на магії, одним ударом відсік голову підробному Васудеві, тоді вхопив мертве тіло і піднявся на свій літак. Господь Крішна є самодостатній Верховний Бог-Особа, але, граючи роль людської істоти, Він на мить закам'янів від жалю, начеб і справді втратив батька. Але за хвилю Він зрозумів, що той полон і вбивство Його батька — це містичні фокуси, робити які Шалва навчився від демона Майї. Отямившись, Він постеріг, що немає ні посланця, ані голови Його батька, тільки Шалва забирається геть небом на своєму літакові. Тоді Він став думати, як убити Шалву.

Великі знавці священних писань й святі не мають спільної думки щодо Крішниної реакції на цю подію. Як Крішна, Верховний Бог-Особа, джерело всієї сили і знання, міг піддатися на оману? Скорботи, журба й сум'яття властиві зумовленим душам, але як могла влягти їм Верховна особистість, повний знання, сили й усіх щедрот? По суті щоб Шалвині містичні штуки спантеличили Господа Крішну, річ неможлива; то була одна з Його розваг — грати роль людської істоти. Великі святі й мудреці, які, виконуючи віддане служіння лотосовим стопам Господа Крішни, доступили досконалости в самоусвідомленні, вже піднялись над ілюзією тілесного розуміння життя. Для таких святих Господь Крішна є найвища мета життя. То як сталося, що Шалвині містичні штуки спантеличили Господа Крішну? Висновок такий, що сум'яття Господа Крішни — то ще одна щедрота Його верховної особистости.

Думка, що його містична вистава геть спантеличила Господа Крішну, додала Шалві духу, і він поновив напад, з ще більшою силою й завзяттям осипаючи Господа зливою стріл. Але Шалвин ентузіазм був наче охочість комах, що летять у вогонь. Господь Крішна, випускаючи Свої стріли з незбагненною силою, наносив Шалві нові й нові рани. І броня, лук і прикрашений самоцвітами шолом того розлетілися у друзки. Нищівні удари Крішниної булави розламали Шалвин літак, і шматки від нього посипались у море. Шалві було дороге його життя, тому замість тонути разом з літаком він якось зістрибнув на землю і зараз кинувся на Крішну з булавою. Але Господь Крішна відсік йому руку, і рука з булавою разом упала на землю. Нарешті Господь вирішив Шалву вбити; Він підняв Свій дивовижний

диск, який променився наче нищівне сонце під час заглади матеріального творіння. Коли Господь Шрі Крішна став, піднявши Свій диск, щоб убити Шалву, здавалось, то червоне сонце піднялося над горою. Господь Крішна зніс Шалві голову, і та голова з сережками і в шоломі впала на землю. Шалва загинув так само, як Врітрасура від блискавки небесного царя Індри.

Побачивши Шалву мертвого, його воїни й прибічники заволали: «Горе нам, горе!» Шалвині люди голосили, а півбоги з небесних планет осипали Крішну квітами, проголошуючи Його перемогу барабанним боєм і звуками ріжків. Саме тоді туди з'явилися ще Шішупалині друзі на чолі з Дантавакрою, щоб помститися Крішні за смерть Шішупали. Дантавакра, ставши перед Господом Крішною, не тямив себе від люті.

Так закінчується Бгактіведантів виклад сімдесят шостого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Звільнення Шалви».

РОЗДІЛ СІМДЕСЯТ СЬОМИЙ

Загибель Дантавакри, Відуратги й Ромахаршани

По смерті Шишупали, Шалви й Паундри один нерозумний цар-демон на ім'я Дантавакра вирішив убити Крішну і так помститися за смерть свого друга Шалви. В жадобі помсти він з'явився на поле битви сам, не озброївшись як слід і без колісниці. Єдиною зброєю його був його страшний гнів, що палав наче розжарене вугілля. При собі він мав лише булаву, але був такий могутній, що чути було, як двигтить під його ступнею земля. Побачивши, як він у войовничому настрої наближається до Нього, Господь Крішна зійшов з колісниці. За законами військового етикету битися можуть тільки рівні воїни. Знаючи, що Дантавакра сам і зі зброї має лише булаву, Господь Крішна вийшов назустріч так само: Він приготувався до бою, взявши в руку Свою булаву. Коли Крішна встав перед Дантавакрою, той вмить зупинився, так, б'ючи в берег, стихають несамовиті океанські хвилі.

Дантавакра, цар Каруші, набрав міцної постави з булавою в руці і заговорив до Господа Крішни:

— Яка радість, яка щаслива нагода, Крішно, що ми зустрілися віч-на-віч. Любий Крішно, Ти, кінець кінцем, Мій брат з боку матері, і тому я не мав би вбивати Тебе. На жаль, Ти припустився великої помилки, вбивши мого друга Шалву. Ба більше, цим Ти не вдовольнишся. Знаю, Ти й мене хочеш убити. А що Ти на цьому затявся, я змушений вбити Тебе, розтрощити своєю булавою. Ти, Крішно, хоча й родич мені, а геть немудрий. Ти — наш найгірший ворог, і тому сьогодні я мушу вбити Тебе, наче хірург видаляє пухир на тілі пацієнта. Я вічно зобов'язаний своїм друзям, тому вважаю себе в боргу перед любим моїм другом Шалвою. Можливість сплатити свій борг перед ним для мене єдина — вбити Тебе.

Погонич намагається керувати слоном ударами тризуба, і так само Дантавакра спробував підкорити Крішну грізною мовою. Коли йому вже забракло слів, він, припинивши гудити Крішну, заревів наче лев і вдарив Крішну булавою в голову. Дантавакра вдарив Крішну дуже сильно, але Крішна не зрушився і на сантиметр і не відчув ніякого болю. На відповідь Крішна заніс Свою булаву Каумодакі і вправно завдав страшного удару Дантавакрі в груди, від якого серце його розкололося надвоє. Дантавакра почав блювати кров'ю, його волосся розсипалося і, розчепіривши руки й ноги, він упав на землю. У кілька хвилин від Дантавакри лишилося саме мертве тіло. Так само, як і під час смерті Шішупали, з мертвого тіла демона Дантавакри перед очима у всіх, хто там був, вийшла маленька частка духовного сяйва і в чудесний спосіб злилася з тілом Господа Крішни.

Дантавакра мав брата Відуратту, і для того Відуратти смерть Дантавакри була великою втратою. Відуратта не пам'ятав себе від горя й гніву. Щоб помститися за братову смерть, він з мечем і щитом з'явився перед Господом Крішною. Він хотів убити Крішну негайно. Коли Господь Крішна побачив, що Відуратта шукає нагоди завдати Йому смертельного удару мечем, Він удався до Свого гострого як лезо диску Сударшана-чакри. Голова Відуратти разом із шоломом і сережками вмить скотилася з плеч.

Господь Крішна убив Шалву, зруйнував його дивовижний літальний апарат, тоді вбив Дантавакру й Відуратту і вже по тому повернувся до Свого міста Двараки. Тільки Крішна був на силі вбити тих великих воїв, і тому півбоги з небес і люди на землі всі

разом взялися уславлювати Його. Великі мудреці й аскети, небожителі з планет Сіддга й Ґандгарва, півбоги-*відйадгари*, *васуки* й *маганаґи*, прекрасні ангели, жителі Пітрілоки, *якшаси*, *кіннари* і *чарани* — всі осипали Його квітами і радісно співали пісні на честь Його перемоги. З приводу великого свята жителі Двараки урочисто прикрасили ціле місто, а коли містом проїздив Господь Крішна, за Ним з великою шанобою йшли всі члени династії Врішні й витязі династії Яду. Це лише деякі з трансцендентних розваг Господа Крішни, володаря містичних сил і Господа всіх космічних проявлень. Нерозумні люди, що не ліпші від тварин, думають, начеб Крішна подекуди наражається на поразку, але насправді Він є Верховний Бог-Особа, і немає такої істоти, що б здолала Його. Він перемагає завжди. Він — єдиний Бог, а вся решта є покірними виконавцями Його волі.

За якийсь час Господь Баларама дізнався, що дві супротивні сторони роду Куру — одна з Дурйодганою на чолі, інша на чолі з Пандавами — готуються стати до битви. Бути за посередника, який має зупинити ту битву, Йому нітрохи не подобалося. Йому було важко втриматись, щоб не битися на якійсь із сторін, і тому Він покинув Двараку під приводом відвідин святих місць прощі. Насамперед Він відвідав місце прощі Прабгаса-кшетру. Там Він узяв купіль і згідно з ведичним ритуалом вдовольнив тамтешніх *брахманів*, приніс дари півбогам, *пітам*, великим мудрецям і звичайним людям. Таке є ведичне правило для тих, хто відвідує святі місця. Далі Він, у супроводі кількох шанованих *брахманів*, вирішив відвідати інші місця на березі річки Сарасваті. Вони побували в Прітгудаці, Біндусарі, Трітакупі, Сударшана-тіртгі, Вішалатіртгі, Брахматіртгі і Чакратіртгі. Ще відвідали святі місця на тих берегах Сарасваті, де вона плине на схід. Далі вони відвідали головні святі місця, що на Ямуні, а також на Ґанґі. Нарешті прийшли до святого місця Наймішаран'ї.

Це святе місце, Наймішаран'я, є в Індії і тепер, і в давнину воно було особливим місцем, де збиралися великі мудреці й святі осягати духовне життя й пізнавати себе самих. Коли Господь Баларама прийшов до Наймішаран'ї, численна громада трансценденталістів якраз виконувала там велике жертвоприношення. Такі зібрання тривали тисячі років. Коли Господь Баларама прибув, усі, хто зібрались там — великі мудреці, аскети, *брахмани* й вчені, — одразу повставали зі своїх місць, вітаючи Його

з великою шаною й повагою. Дехто віддавав поклони, а великі мудреці та старші *брахмани* встали з місць на знак того, що вони Його благословляють. Після формального прийому Господа Балараму посадовили на відповідне Його становищу місце, і всі присутні стали вшановувати Його. Ціле зібрання стояло, бо всі добре знали, що Баларама є Верховний Бог-Особа. Освіта чи вченість означають, що людина усвідомлює Верховного Бога-Особу. Отже, хоча Господь Баларама з'явився на Землі як *кшатрія*, всі *брахмани* й мудреці повставали, розуміючи, хто такий Господь Баларама.

Прийнявши знаки пошани, Господь Баларама всівся на запропоноване Йому місце. Він помітив, що, на превеликий жаль, Ромахаршана, учень В'ясадеви (втілення Бога, що записав ведичну літературу), не вставав з *в'ясасани*. Нещасний Ромахаршана не встав зі свого місця і не виявив пошани. Він сидів на *в'ясасані* і тому нерозумно вважав себе за вищого від Господа. Через це він не спустився зі своєї високої *в'ясасани*, щоб віддати Господеві поклони. Тоді Господь Баларама нагадав Собі, хто Ромахаршана з походження: він народився в сім'ї *сута*, тобто змішаній сім'ї, де дружина була з касти *брахмана*, а чоловік — *кшатрія*. Тому хоча Ромахаршана вважав Балараму за *кшатрію*, він не мав лишатися сидіти на високій *в'ясасані*. За своїм народженням він навіть не мав права на вище сидіння в присутності учених *брахман* і мудреців. До того ж Господь Баларама помітив, що Ромахаршана не лише не зійшов з підвищення, але й не встав на знак пошани, коли Баларама вже вступав до зібрання. Ромахаршанина пихатість Господу Баларамі не сподобалася, і Він дуже на нього розгнівався.

Заведено, що особа, сидячи на *в'ясасані*, не має вставати назустріч людині, яка прийшла до зібрання. Але тут обставини були інші: адже Господь Баларама не є звичайна істота. Хоча всі *брахмани* обрали Ромахаршану Суту сидіти на *в'ясасані*, він мусив іти за прикладом присутніх учених мудреців і *брахман*, знаючи, що Господь Баларама — Верховний Бог-Особа. Складати шану Верховній Особі належить завжди, навіть тоді, коли цього у випадку зі звичайною людиною робити необов'язково. Крішна й Баларама саме й прийшли на Землю, щоб відновити релігійність. У «Бгаґавад-ґіті» сказано, що основа основ релігії полягає в тому, щоб віддати себе Верховному Богові-Особі.

«Шрімад-Бгаґаватам» також стверджує, що найвища досконалість релігії — віддано служити Господеві.

Господь Баларама, бачивши, що Ромахаршана Сута вивчив усі Веди, а найвищої засади релігії не усвідомлює, певно не визнав його високого становища. Ромахаршана Сута мав можливість стати досконалим *брахманою*, але коли він негідно повівся з Верховним Богом-Особою, його низьке народження одразу вийшло на яв. Ромахаршану Суту приймали як *брахману*, але народився він не в брахманській родині, а в сім'ї *пратілома*. Згідно з ведичними поняттями існує два типи змішаних сімей, а саме *анулома* і *пратілома*. Коли чоловік одружується з жінкою з нижчої касти, їхніх нащадків звуть *анулома*; коли ж чоловік поєднується з жінкою з вищої касти, їхніх дітей звуть *пратілома*. Ромахаршана Сута походив з родини *пратілома*, бо його батько був *кшатрій*, а матір *брахмані*. Ромахаршана не сягнув досконалости в трансцендентнім усвідомленні, тому Господь Баларама згадав, що він походить з родини *пратілома*. Суть у тому, що нагоду зробитися *брахманою* може отримати будь-яка людина, але якщо вона користується зі становища *брахмани*, не маючи справжнього духовного розуміння, слід розцінювати, що становище *брахмани* вона посідає не по праву.

Побачивши, що Ромахаршані Суті бракує духовного усвідомлення, Господь Баларама вирішив покарати його за його пиху. Тому Баларамаджі сказав:

— Цей чоловік заслуговує на смертну кару: він, хоча й учень Господа В'ясадеви й вивчив від цієї піднесеної особистости усі ведичні писання, не виявляє смирення в присутності Верховного Бога-Особи.

В «Бгаґавад-ґіті» сказано, що істинний *брахмана*, якщо він є високоосвічений, сам собою стає покірливим і смиренним. Ромахаршана Сута був дуже вчений і мав нагоду стати *брахманою*, однак смирення в ньому не було. З цього випливає, що той, хто пишається з матеріальних здобутків, не набуває смиренности в поводженні, як то пристало *брахмані*. Вченість такої людини не краща за самоцвіт на каптурі змії. Змія лишається змією, навіть якщо її каптур прикрашає коштовний самоцвіт. Якщо людина не стає покірливою й смиренною, то те, що вона вивчає Веди і Пурани, її глибока обізнаність у *шастрах* — це лише зовнішнє

вбрання, наче костюм артиста, що танцює на сцені. Господь Баларама міркував: «Я прийшов покарати ошуканців, що нечисті всередині, але видають себе за дуже вчених і побожних людей. Убити одного з цих ошуканців буде правильно, бо тоді він більше не діятиме гріховно».

Господь Баларама участі в битві на Курукшетрі уникнув, однак Його місія була в тому, щоб суворо відновлювати норми релігійности. Зважаючи на це, Він убив Ромахаршану Суту, просто вколовши його травинкою *куша*. Іноді питають, як Господь Баларама простою травинкою міг убити Ромахаршану Суту. Відповідь містить «Шрімад-Бгаґаватам», там вжито слово *прабгу* (володар). Господь завжди трансцендентний, а що Він є всемогутній, то може діяти як захоче, і матеріальні закони й умовності Йому не перешкода. Отже, в тому, що Він убив Ромахаршану Суту, доторкнувшись до нього травинкою *куша*, нема нічого неймовірного.

Смерть Ромахаршани Сути справила прикре враження на всіх присутніх. Знявся шум, залунали вигуки. *Брахмани* й мудреці добре знали, що Господь Баларама — Верховний Бог-Особа, проте вони без вагань висловили свою думку, що вчинок Господа не є схвальний. Вони смиренно промовили:

— Любий Господи, ми вважаємо, що Ти порушив релігійні норми. Любий Господи Ядунандано, дозволь сказати Тобі, що то ми, *брахмани*, на час жертвоприношення настановили Ромахаршану Суту на піднесену посаду. То ми обрали його сидіти на *в'ясасані*, а коли хто сидить на *в'ясасані*, він не має вставати з сидіння, вітаючи когось. Ба більше, ми благословили Ромахаршану Суту жити довго і без турбот. Не знаючи за це все, Ти, Господи, вбив його, і ми розцінюємо Твій вчинок як убивство *брахмани*. Світлий Господи, визволителю всіх упалих душ! Ми знаємо напевно, що Ти — знавець усіх релігійних засад. Ти володар усіх містичних сил, і тому вказівки Вед не можна застосувати до Твоєї особистости у звичайний спосіб. І все одно ми прохаємо, щоб Ти спокутав убивство Ромахаршани Сути — то буде Твоя безпричинна милість до інших. Ми не визначаємо Тобі якоїсь певної покути за його вбивство, ми лише пропонуємо Тобі виконати якусь покуту, щоб Твої дії були за приклад для інших. Те, що робить велика особистість, загал наслідує

— Ви кажете слушно, — відповів Господь. — Хоча Мені й можна чинити так, іншим того не дозволено. Тому Я мушу відпокутувати Свій вчинок. Накласти на Себе відповідну покуту, як радять авторитети писання — Мій обов'язок. І рівночасно Я можу повернути Ромахаршані Суті життя, щоб він довго жив, був повен сил і мав молоді чуття. А крім того буду радий дати йому будь-яку винагороду, яку ви скажете. Я буду дуже радий зробити це, бо так Я виконаю ваші бажання.

Ці слова Господа Баларами свідчать, що Верховний Бог-Особа вільний діяти як Йому завгодно. Можуть вважати, що Він убив Ромахаршану Суту несправедливо, але Він знав, як обернути ту дію на добро для всіх. Отже, слід не імітувати дії Верховного Бога-Особи, а чинити згідно з Його настановами. Усі великі вчені мудреці, присутні там, розцінили дії Господа Баларами як неправильні, але Господь зміг негайно знайти на те раду, та ще й з більшою для всіх користю. Ніхто не бажав стати Господу на заваді, бо вбивство Ромахаршани Сути певно мало стосунок до Його місії. Тому всі почали молитися:

— Любий наш Господи, хай незвичайна дія, убивство Ромахаршани Сути зброєю *куша*, лишається як вона є. Ти хотів його убити — то хай він не повертається до життя. Але водночас, як Ти, можливо, пам'ятаєш, ми, мудреці й *брахмани*, пообіцяли йому довге життя, і того благословення порушити не можна.

Вчені *брахмани* у зібранні прохали за несумісні речі: вони прагнули не порушувати благословення, що були даровані Ромахаршані Суті, щоб він жив до кінця великого жертвоприношення, але водночас не хотіли, щоб його смерть від руки Баларами втратила значення.

Верховний Бог-Особа розв'язав те питання так, як пристало піднесеній особистості. Він сказав:

— Син постає з батькового тіла і тому згідно з Ведами є представником батька. Моє слово таке: посісти становище батька і продовжувати обговорювати Пурани має його син, Уграшрава Сута. Ви бажали Ромахаршані Суті довгого життя — то хай це благословення перейде на його сина. Хай Сутин син Уграшрава отримає всі блага, що ви запропонували: буде довго жити в здоровому міцному тілі, хай чуття його не втратять своєї сили і ніщо не порушує його спокою.

Далі Господь Баларама сказав мудрецям і *брахманам*, щоб вони крім благословення для сина Ромахаршани Сути попрохали ще якого хочуть благословення, і Він негайно виконає їхнє прохання. Отже, Господь повівся як *кшатрія*. Він сказав мудрецям, що не знає, як Йому спокутувати убивство Ромахаршани, а тому радо прийме будь-яку пораду.

Брахмани, зрозумівши намір Господа, порадили Йому на покуту дію, що буде водночас корисна для них.

— Любий наш Господи, — сказали вони, — є такий демон Балвала. Хоча він син Ілвали, він є дуже могутній демон. Він приходить до цього святого місця жертвопринесень що два тижні, повного і нового місяця, і заважає нам виконувати наші обов'язки під час жертвопринесення. О нащадку роду Дашаратги, ми всі просимо Тебе убити цього демона. Це і стане Тобі за покуту. Демон з'являється сюди час од часу і заливає нас потоками нечистих речовин — гноєм, кров'ю, випорожненнями, сечею і вином. Заливаючи нас тими нечистотами, він осквернює святе місце. Отже, Ти маєш вбити Балвалу, а тоді протягом дванадцяти місяців далі йти по всіх святих місцях прощі. Так ти цілковито звільнишся від занечищення. Така буде наша рада Тобі.

Так закінчується Бгактіведантів виклад сімдесят сьомого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Загибель Дантавакри, Відуратги й Ромахаршани».

РОЗДІЛ СІМДЕСЯТ ВОСЬМИЙ

Звільнення Балвали. Господь Баларама відвідує святі місця

Господь Баларама приготувався дати бій демону Балвалі. Нападу демона на святе місце звичайно передували велика буря, в небо підіймались хмари пилу, а навколо розносивсь страшний сморід. Цього разу, як звичайно, зразу по тих лихих прикметах з'явився демон Балвала і почав лити на жертовну арену потоки випорожнень, сечі та іншу скверну. Після бурі виринув сам демон з величезним тризубом в руці. Чорне тіло велета видавалося горою вугілля. Його волосся було руде, наче мідь. Довжелезні борода і вуса, теж руді, робили його рот жаским і грізним. Побачивши демона, Господь Баларама приготувався на нього напасти. Перше, що Він подумав, було стерти демона на порох. Господь Баларама приклиакав Свої плуг і булаву, і вони тої ж миті з'явились перед Ним. Демон Балвала ширяв у небі, і Господь Баларама, скориставшись з першої нагоди, зачепив його Своїм

плугом, стяг долі і тоді гнівно вдарив булавою в голову. Від того удару череп демона проломився, з голови ринула кров. Демон, що чинив великий кловіт праведним *брахманам*, голосно скрикнув і повалився на землю, наче велика гора з іржаво-червоною верхівкою, що падає, розбита блискавицею.

Жителі Наймішаран'ї, великі мудреці й *брахмани*, дуже раділи, побачивши це. Вони піднесли шанобливі молитви до Господа Баларами і щиро благословили Господа. Всі погодилися, що Господь Баларама ніколи не зазнає невдачі, хоч би що робив. Тоді мудреці й *брахмани* влаштували для Господа Баларами традиційну купіль — таке омовіння робили царю Індрі півбоги, коли він переміг демонів. *Брахмани* і святі вшанували Господа Балараму дарами: чудовим новим вбранням, прикрасами й гірляндою з лотосів, яку вдягають на переможців. Ця гірлянда, нев'януча й вічно свіжа, була океан краси.

По тих подіях Господь Баларама, попрохавши дозволу у наймішаранських *брахман*, разом з іншими *брахманами* пішов на берег річки Каушікі. Взявши у цьому святому місці купіль, Він пішов угору по течії річки Сараю і дістався місця, де вона починається. Подорожуючи берегом Сараю, Він поступом дістався Праяґу, де зливаються три річки — Ґанґа, Ямуна і Сарасваті. Там Він теж зробив омовіння, віддав шану Богові в тамтешніх храмах і, як вказує ведична література, зробив узливання на вогонь прабатькам і мудрецям. Тоді Він побував у *ашрамі* мудреця Пулахи, звідти пішов до Ґандакі, що на річці Ґоматі. Далі Він взяв купіль у річці Віпаші, а тоді пішов на берег Шони (Шона тече і нині, це одна з найбільших річок у провінції Біхар). Він скупався і там, виконавши всі ведичні церемонії. Подорожуючи далі, Він дістався відомого місця прощі Ґаї, де розташований знаменитий храм Вішну. Як радив Йому батько Васудева, в тому храмі Вішну Він приніс дари прабатькам. Далі пішов до гирла Ґанґи, де священна Ґанґа впадає в Бенгальську затоку. Те святе місце називають Ґанґа-саґара, і щороку наприкінці січня там і нині збираються святі й побожні люди, так само як в Праязі щороку відбувається зібрання святих людей Маґг Мела.

Зробивши омовіння і відправивши ритуали в Ґанґа-саґарі, Господь Баларама пішов до гори Махендра Парвата. Там Він зустрів Парашураму, втілення Господа Крішни, і шанобливо вкло-

нився йому. Потім, забираючи на південь, Він прийшов на берег Ґодаварі, що в південній Індії. Там Він скупався, виконав належні ритуали, а тоді одну по одній відвідав інші річки — Вену, Пампу і Бгімаратгі. На березі Бгімаратгі є божество Свамі Карттікея. По відвідинах Божества Карттікеї Господь Баларама поступово дійшов до Шайлапури, місця прощі в провінції Махараштра. Шайлапура — то один з найбільших районів у провінції Махараштра. Далі Він пішов до Дравідадеші. Південну Індію складають п'ять частин, і тому її називають Панчадравіда. Північна Індія теж складається з п'яти частин, її називають Панчагауда. Всі видатні *ачар'ї* цієї доби, а саме Шанкарачар'я, Рамануджачар'я, Мадгвачар'я, Вішнусвамі і Німбарка, з'явились у світ у цій провінції Дравіда. Господь Чайтан'я проте з'явився в Бенгалії, що є однією з п'яти Ґаудадеш.

Найважливішим місцем прощі в південній Індії, чи Дравіді, є Венкатачала (частіше його називають Баладжі). Відвідавши це місце, Господь Баларама пішов у Вішнуканчі, а звідти — на берег річки Кавері; тоді Він поступово дійшов до Рангакшетри, де найбільший у світі храм, а Божество Вішну там має ім'я Ранганатха. Подібний храм Ранганатги є і у Вриндавані, але не такий великий, як у Рангакшетрі.

Дорогою до Вішнуканчі Господь Баларама відвідав Шіваканчі. Після Рангакшетри Він пішов у Матгуру (вона і понині зветься Матгурою), що у південній Індії. З того місця Він рушив у Сетубандгу, місце, де Господь Рамачандра збудував міст з Індії до Ланки (Цейлону). В тому святому місці Господь Баларама роздав тамтешнім *брахманам* десять тисяч корів. За ведичним звичаєм багата людина, приходячи до будь-якого місця прощі, роздає місцевим *брахманам* в милостиню коні, корови, прикраси і вбрання. У добу Калі цього звичаю відвідувати святі місця і забезпечувати місцевих *брахман* усім потрібним практично не дотримуються. Ведична культура занепала, і святі місця прощі вже не приваблюють заможне панство, а священики-*брахмани*, що залежать від таких відвідувачів, уже не дбають, як належить, свого обов'язку допомагати прочанам. Такі священики-*брахмани* в місцях прощі звуться *пандами*, чи *пандітами*. Це означає, що колись вони були вчені *брахмани*, які давали відвідувачам детальні пояснення щодо мети прощі, і з тої взаємної допомоги була користь і прочанам, і священикам.

З описів у «Шрімад-Бгаґаватам» видно, що коли Господь Баларама відвідував різні місця прощі, Він діяв за ведичними настановами. Роздавши корови у Сетубандгі, Господь Баларама пішов до річок Крітамали й Тамрапарні. Це дві славетні священні річки. Господь Баларама узяв купіль в обидвох. Тоді Він пішов до гори Малаї. Гора Малая дуже висока, це одна з семи гір, що їх називають Малайські гори. Там жив великий мудрець Аґаст'я; Господь Баларама відвідав його і віддав йому шанобливі поклони. Отримавши від мудреця благословення, Господь Баларама з дозволу мудреця пішов до Індійського Океану.

На мисі Коморін стоїть храм богині Дурґи, яку там називають Кан'якумарі. Цей храм Кан'якумарі відвідував і Господь Рамачандра, отож зрозуміло, що храм існує вже мільйони років. Звідти Господь Баларама пішов до відомого місця прощі Пгалґунатіртги (це місто на березі Індійського, чи Південного, океану). Пгалґунатіртга славетна тим, що там лежить Господь Вішну в [illegible] тлення Ананти. З Пгалґунатіртги Господь Баларама пішов до іншого місця прощі — Панчапсараси, там Він теж зробив омовіння згідно з настановами писань і виконав усі ритуали. Це одне з місць поклоніння Господеві Вішну, тому Господь Баларама і там роздав місцевим священикам-*брахманам* десять тисяч корів.

З Мису Коморін Господь Баларама попрямував до Керали. Керала — то країна у південній Індії, нині її називають Південна Керала. Відвідавши її, Він пішов у Ґокарнатіртгу, де завжди поклоняються Господу Шиві. Далі Баларама відвідав храм Ар'ядеві. Цей храм з усіх боків оточений водою. Звідти Він пішов до Шурпараки. Далі Він взяв купіль у річках Тапі, Пайошні і Нірвіндг'я, а тоді пішов у ліс Дандакаран'я. Це той самий ліс Дандакаран'я, де жив у засланні Господь Рамачандра. Звідти Господь Баларама попрямував до берегів Нармади, найбільшої в центральній Індії річки. На березі священної Нармади є місце прощі, зване Махішматі Пурі. Взявши купіль згідно з приписами, Господь Баларама повернувся до Прабгасатіртги, звідки Він почав Свою подорож.

Повернувшись до Прабгасатіртги, Він довідався від *брахман*, що більшість *кшатріїв*, які брали участь у битві на Курукшетрі, загинули. Дізнавшись, що світовий тягар зменшено, Баларама відчув полегкість. Господь Крішна і Баларама прийшли на Зем-

лю, щоб зменшити тягар збройних сил, що їх накопичили марнославні царі *кшатрії*. Таке вже є матеріальне життя: мати задоволені лише насущні потреби життя людей не влаштовує, і вони створюють собі нові й нові амбітні потреби. Але тим незаконним вимогам стають на перешкоді закони природи, закони Бога, спалахують війни, приходить голодомор, пошесть і такі інші нещастя. Господь Баларама розповів, що хоча більшість *кшатріїв* загинули, Куру все ж таки не припинять битися. Тому Він повернувся на поле битви. І то був саме день, коли Бгімасена й Дурйодгана змагалися в поєдинку. Господь Баларама, бажаючи добра обом, хотів їх зупинити, але вони не припинили битви.

Коли Господь Баларама з'явився на полі бою, цар Юдгіштгіра з молодшими братами, Накулою й Сахадевою, а також Господь Крішна і Арджуна, шанобливо вклонилися Йому, але не мовили до Нього і слова. Причиною цього було те, що Господь Баларама мав певну прихильність до Дурйодгани, що вчився в Баларамаджі мистецтва битися булавою. Це дало цареві Юдгіштгірі й іншим підстави думати, що Баларама, мабуть, прийшов, щоб якось підняти дух Дурйодгані, і тому всі мовчали. Дурйодгана з Бгімасеною завзято билися на булавах, і перед очима численних спостерігачів обоє дуже майстерно намагалися вразити один одного. Здавалося, ніби вони виконують якийсь танець, проте було видно, що обидва дуже люті.

Господь Баларама спробував зупинити двобій, звернувшись до супротивників з такими словами:

— Любий царю Дурйодгано і Бгімасено, Я знаю, що ви обидва — дуже вправні воїни, і світ знає вас як великих героїв. Проте Я вважаю, що Бгімасена перевершує Дурйодгану на фізичній силі, Дурйодгана натомість вправніший у мистецтві битися булавою. Зваживши це, Я гадаю, що жоден з вас не поступається в битві іншому. За таких умов імовірність того, що хтось переможе, дуже мала. Тому, прохаю, не гайте часу. Я прохав би, щоб ви припинили цей непотрібний бій.

Ця добра порада призначалась і Бгімасені, і Дурйодгані і була на користь обидвом. Однак гнів так потьмарив їм розум, що вони пам'ятали тільки свою давню взаємну ненависть. Кожен мав на думці одне: як вбити другого, і тому на пораду Господа Баларами вони не звернули жодної уваги. Обидва наче розуму

стратилися, і в кожного всі думки заповнювали тільки образи та кривди, яких завдав супротивник. Господь Баларама, знаючи, яка доля чекає на них, вже не втручався. Не бачивши більше ніякої причини лишатися, Він вирішив повернутися до Двараки.

Коли Він повернувся до Двараки, Його друзі й родичі з царем Уграсеною й іншими старійшинами сім'ї на чолі невимовно зраділи Його поверненню, всі вийшли привітати Його. По тому Він знов пішов у святе місце прощі Наймішараньо, і мудреці, святі й *брахмани* повставали зі своїх місць привітати Його. Вони знали, що Господь Баларама, хоча і був *кшатрієм*, тепер відійшов од військових справ. *Брахмани* й мудреці завжди прагнуть миру й спокою, тому всі вони були раді цьому, і кожен з великою любов'ю обіймав Балараму. Брахмани порадили виконати в святому місці Наймішараньї різного роду жертвоприношення. Насправді Господу Баларамі не треба виконувати жертвоприношень, що рекомендовані звичайним людям. Він — Верховний Бог-Особа і тому Сам є той, хто насолоджується всіма жертвоприношеннями. Отже, Він лише давав звичайним людям приклад, як виконувати жертвоприношення і дотримуватися приписів Вед.

Баларама, Верховний Бог-Особа, навчав мудреців і святих Наймішараньї щодо зв'язку живих істот і космічного проявлення. Він учив, як сприймати космос і як взаємодіяти з ним задля того, щоб досягти найвищої мети вдосконалення. Також Він пояснював, як усе космічне проявлення спочиває на Верховному Богові-Особі і як Верховний Бог-Особа, поширившись в аспекті Параматми, пронизує все і проникає навіть у найменший атом.

Тоді Господь Баларама взяв купіль *авабгритха*, яку роблять по жертвоприношенні. Зробивши омовіння, Він убрався в нові шовкові шати й надягнув чудові самоцвіти. У гурті Своїх родичів і друзів Він здавався осяйним Місяцем серед зірок у небі. Господь Баларама є Верховний Бог-Особа, Сам Ананта, тому Він — поза межами сприйняття розумом, інтелектом й тілесними чуттями. Він зійшов на Землю і заради того, щоб здійснити Свою мету, поводився достоту як звичайна людина. Його дії можна трактувати єдино як Господні розваги. Величі необмеженого вияву Його розваг нікому не осягнути, бо Він є всемогутній. Господь Баларама — це первинний Вішну. Отже, той, хто вранці й увечері згадує ці ігри Господа Баларами, запевно стане

великим відданим Верховного Бога-Особи, і його людське життя вивершиться успіхом.

Так закінчується Бгактіведантів виклад сімдесят восьмого розділу книги «Крішна. Верховний Бог-Особа», який має назву «Звільнення Балвали. Господь Баларама відвідує святі місця

РОЗДІЛ СІМДЕСЯТ ДЕВ'ЯТИЙ

Зустріч Господа Крішни з брахманою Судамою

Оповідь за розваги Господа Крішни й Господа Баларами цар Парікшіт слухав від Шукадеви Ґосвамі. Слухання про ці розваги дає трансцендентну насолоду, тому Махараджа Парікшіт звернувся до Шукадеви Ґосвамі з такою мовою:

— Любий пане! Верховний Бог-Особа, Крішна, дарує звільнення і водночас любов до Бога. Кожен, хто стає відданим Господу, звільнюється, не докладаючи до цього ніяких зусиль. Господь є необмежений, і тому Його ігри й дії, коли Він творить, підтримує й знищує космічне проявлення, також необмежені. Тому я прагну почути про ті Його розваги, про які ти ще не оповідав. Любий мій володарю, зумовлені душі в матеріальному світі шукають насолоди у задоволенні чуттів, але знаходять саме розчарування. Прагнення чуттєвої насолоди ятрять серце зумовленим істотам. Але я сам досвідчив, що трансцендентні оповіді за розваги Господа Крішни звільнюють людину від бажання викону-

вати матеріальну діяльність заради чуттєвої втіхи. Я думаю, що цього методу постійно слухати за трансцендентні розваги жодна розумна людина не відкине, бо, просто слухаючи, можна назавжди поринути в трансцендентну насолоду. Завдяки цьому людину припиняє вабити задоволення матеріальних чуттів.

Кажучи це, Махараджа Парікшит ужив два важливі слова: *вішанна* і *вішаддейа*. *Вішанна* означає «хмурий». Матеріалісти вигадують безліч способів досягти цілковитого задоволення, однак завжди лишаються хмурими. Можуть сказати, що хмурі подекоди і трансценденталісти. Однак Парікшит Махараджа уживає це слово *вішаддейа*. Існує два типи трансценденталістів, а саме імперсоналісти й персоналісти. *Вішаддейа* називають персоналістів, яким цікаво слухати за трансцендентну розмаїтість. Слухаючи за діяння Верховного Господа, в яких Він виступає як особа, вщерть сповнюються радости, а тимчасом імперсоналістів, яких більше вабить безособистісний аспект Господа, дії Господа як особи приваблюють лише поверхово. Отже, замість того, щоб зануритись у розваги Господа, імперсоналісти, не розуміючи блага, що дає таке слухання, не покидають корисливої діяльности і лишаються так само хмурими, як і матеріалісти.

— Дар говорити, — казав далі цар Парікшит, — можна вдосконалити, якщо змальовувати трансцендентні якості Господа. Здатність працювати стане довершеною, якщо людина віддасть свої руки на служіння Господеві. Так само щоб вивищити розум, досить просто думати про Крішну в свідомості Крішни. Це не означає, що треба назавжди поринути в глибоку задуму. Ні, слід просто зрозуміти, що Крішна, Абсолютна Істина, у Своєму аспекті Параматми присутній скрізь. Тільки та людина, яка знає, що Крішна у вигляді Параматми перебуває скрізь, навіть в атомі, може вдосконалити свої мислення, чуття і волиння, що всі є різновидами розумової діяльности. Досконалий відданий бачить матеріальний світ не таким, яким той постає перед матеріальним зором. Він скрізь бачить Господа, якому поклоняється, бо Господь у Своєму аспекті Параматми присутній скрізь.

Махараджа Парікшит казав далі, що слух можна вдосконалити, просто слухаючи про трансцендентні дії Господа, а голову можна застосувати якнайліпше, схиляючи її перед Господом і Його представником. Господь присутній в кожному серці —

то істина. Тому відданий, що зробив значний поступ, вшановує кожну живу істоту, розуміючи, що кожне тіло є храм Господа. Однак враз сягнути цього рівня неможливо: то рівень відданого найвищого класу. Відданий другого класу дивиться на *вайшнав*, тобто відданих Господа, як на представників Крішни, а відданий-початківець (неофіт, чи відданий третього класу) схиляє голову перед Божеством у храмі і перед духовним вчителем, що представляє Верховного Бога-Особу безпосередньо. Тому застосовувати голову досконало — схиляти її перед Господом чи Його представником — можна і на рівні неофіта, на проміжній стадії і коли зроблено великий поступ. Так само слід вдосконалювати очі, дивлячись на Господа і Його представника. Просто використовуючи різні частини свого тіла у служінні Господу та Його представникові, кожен може залучити їх до діяльности, що на рівні найвищої досконалости. Якщо хтось не може робити нічого, крім як просто схилятися перед Господом і Його представником і пити *чаранамріту* (воду, що нею омито лотосові стопи Господа чи Його відданого), хай робить це.

Від слів Магараджі Парікшита Шукадеву Ґосвамі обійняв екстаз відданости — адже цар Парікшит глибоко осягнув вайшнавську філософію. Шукадева Ґосвамі вже тривалий час розповідав за дії Господа. Махараджа Парікшит попрохав його говорити це, і він з великою насолодою вів оповідь далі.

У Господа Крішни був друг, піднесених якостей *брахмана*. Досконалий *брахмана*, він сягнув висот трансцендентного знання, і що володів знанням, матеріальна насолода нітрохи його не вабила. Він повністю опанував свої чуття і був вмиротворений. Все це свідчить, що *брахмана* був досконалий відданий, тому що, не ставши досконалим відданим, набути справжнього знання неможливо. В «Бгаґавад-гіті» сказано, що той, хто набув досконалого знання, віддає себе Верховному Богові-Особі. Інакше кажучи, кожний, хто присвятив своє життя на служіння Верховному Богові-Особі, сягнув вершини досконалого знання. На рівні досконалого знання людина облишає матеріалістичне життя. Така неприв'язаність свідчить, що чуття, які завжди тяжіють до матеріальної насолоди, повністю опановано. Чуття відданого очищуються, і на цьому рівні він залучає їх до служіння Господеві. Такий є обшир відданого служіння.

Цей *брахмана*, Крішнин друг, був домогосподар, але не накопичував майна, щоб зручно жити. Він вдовольнявся тим, що посилала йому доля. Така ознака досконалого знання. Людина, що володіє досконалим знанням, розуміє: стати щасливішому, ніж визначено долею, не вийде. В матеріальному світі кожному визначено свою певну міру страждання і певну міру щастя. Міру щастя і страждання для кожної живої істоти визначено наперед. Міри матеріального щастя й нещастя не можна ні побільшити, ні поменшити не вийде. Тому *брахмана* більшого матеріального щастя не домагався, натомість весь свій час віддавав на поступ у свідомості Крішни. На позір він здавався злидарем, не мав багатого одягу сам і не міг справити розкішного вбрання своїй дружині. Подружжя жило в умовах далеко не пишних, від недоїдання *брахмана* та його дружина були дуже худі. Дружина цього побожного *брахмана* не прагла зручностей для себе, але завше непокоїлася за чоловіка. Через слабке здоров'я вона ледве стояла на ногах, і хоч як їй було не до серця наказувати чоловікові, одного разу вона не втрималась і сказала:

— Любий пане, я знаю, що Господь Крішна, чоловік богині процвітання, твій близький друг. Ти теж є відданий Господа Крішни, а Він завжди радо допомагає Своїм відданим. Ти можеш думати, що ніяк не служиш Господеві, але ти цілковито віддав себе Йому. Господь же завжди дбає про віддані Йому душі. Ба більше, я знаю, що Господь Крішна — досконала особистість, що живе за законами ведичної культури. Він завжди сприяє брахманічній культурі й дуже ласкавий до істинних *брахман*. Ти найщасливіший серед усіх людей, бо доводишся другом Верховному Богові-Особі. Ти повністю віддав себе Господу Крішні, і тому для таких особистостей, як ти, Він єдиний притулок. Ти святий, вчений і цілковито опанував свої чуття. Якщо все це зважити, Господь Крішна — твій єдиний притулок. Тому прохаю: піди до Нього. Я певна, Він одразу зрозуміє, в яких злиденних умовах ти живеш. До того ж ти — домогосподар, тому коли не маєш грошей, сильно страждаєш. Він одразу зрозуміє, в якому ти становищі, і не забариться дати тобі багатства, щоб ти міг жити безтурботно. Нині Господь Крішна — цар династій Бгоджа, Врішні і Андгака, і це я чула, Він ніколи не залишає Своєї столиці Дваракн. Він там живе, а поза містом не має жодної справи. Він такий ласкавий і великодушний, що тому, хто впокорився

Йому, одразу віддає все, що має, навіть Себе Самого. Якщо Він готовий віддати Своєму відданому навіть Себе Самого, то ніякого дива, якщо Він подарує тобі трохи матеріального багатства. Звичайно, відданому, який не дуже утверджений у своїй відданості, Він великих матеріальних статків не дає. Проте в твоєму випадку, гадаю, Він добре знає, що ти насправді утвердився у відданому служінні. Тому Він не вагаючись наділить тебе матеріальним добром, щоб задовольняти твої найперші життєві потреби.

Так дружина *брахмани* знов і знов з великим смиренням і покорою прохала Судаму піти до Господа Крішни. *Брахмана* ж вважав, що прохати в Господа Крішни чогось матеріального потреби немає. Але дружина наполягала, і він зрештою мусив пристати на її прохання. До того ж він подумав: «Якщо я піду, то зможу побачити Господа. Це чудова нагода, навіть якщо я не попрохаю в Нього нічого матеріального». Постановивши собі йти до Крішни, він запитав дружину, чи є в хаті щось, щоб запропонувати Крішні — до друга ж треба йти з гостинцем. Дружина кинулась по сусідах і назбирала чотири жмені дрібленого рису, зав'язала рис в маленьку латочку, завбільшки як хустка, і дала чоловікові, щоб відніс Крішні гостинця. *Брахмана* не барився, взяв дарунок і пішов до Господа у Двараку. Дорогою він марив зустріччю з Господом Крішною. Серце його було повне тільки Крішною.

Пройти в палаци царів Ядавів було річ непроста, але *брахмані* удалося дійти. Прийшовши туди, *брахмана*, друг Крішни, разом з іншими *брахманами* перейшов через три військові застави. Кожна охороняла велику браму, і він мав пройти усі ці брами. За брамами й заставами було шістнадцять тисяч пишних палаців, в яких жили шістнадцять тисяч Крішниних цариць. *Брахмана* вступив до одного палацу, що був розкішно убраний. Увійшовши в чудовий палац, він відчув, що наче опинився в океані трансцендентної насолоди. Йому здавалося, ніби він то пірнає в глибини того трансцендентного океану, то виринає на поверхню.

У той час Господь Крішна сидів на ложі цариці Рукміні. Він ще здалеку побачив, що *брахмана* входить до Його палацу, і упізнав у ньому Свого друга. Господь Крішна одразу підвівся і вийшов зустріти Свого друга *брахману*. Підійшовши до нього, Він обійняв його обома руками. Господь Крішна — джерело трансцендентної насолоди, але, обійнявши бідного *брахману*,

Він Сам відчув безмірну насолоду. Він же побачив Свого дуже дорогого друга! Господь Крішна всадовив його на Своє ліжко. Сам приніс йому найрізноманітніших фруктів і напоїв — так годиться вітати шановного гостя. Господь Шрі Крішна є найчистіший, але, граючи роль звичайної людини, Він власноруч негайно омив *брахмані* стопи і тією водою побризкав Собі на голову, щоб очиститись. Далі Господь намастив *брахмані* тіло всілякими духмяними притираннями з сандалу, *агуру* й шафрану. Тоді запалив сім різновидів курінь і за звичаєм виконав *арати*, запропонувавши *брахмані* кілька різних лампад. По цьому пишному прийомі, коли *брахмана* вже поїв і попив, Господь Крішна мовив:

— Любий друже, для Мене то велике щастя, що ти прийшов!

Брахмана був дуже вбогий і навіть не мав пристойної одежі. Він мав на собі якесь брудне лахміття, тіло його було худе і слабке. Здавалось, він не дуже чистий, тіло його було дуже висхле, аж крізь шкіру випинали кістки. І цьому *брахмані* сама богиня процвітання Рукміні-деві почала обмахувати *чамарою*. Решта жінок в палаці дивувались, як вшановує Господь Крішна саме цього *брахману*. Їм було невтямки, чого Господь Крішна Сам вітає цього бідного, не дуже чистого *брахману*, одягнутого в якесь драння. Проте вони розуміли, що *брахмана* той не звичайна істота. Вони знали, що він, мабуть, здійснював багато побожних учинків, а інакше чому Господь Крішна, чоловік богині процвітання, приділяв би йому стільки уваги? Коли *брахману* всадовили на ліжку Господа Крішни, їхнє здивування переступило всі межі. Найдивовижніше їм було бачити, що Господь Крішна обіймає його точнісінько як старшого Свого брата Баларамаджі — адже Господь Крішна обіймав лише Рукміні й Балараму.

Гарно привітавши *брахману* і всадовивши його на Своєму ліжку з подушками, Господь Крішна сказав:

— Мій любий друже-*брахмано*, ти найрозумніша особистість і добре знаєшся на засадах релігійного життя. Здається, ти мав скінчити навчання в домі нашого вчителя, винагородити його як годиться і тоді повернутися додому і взяти за себе гідну дружину. Я добре знаю, тебе від самого початку нітрохи не приваблювало матеріалістичне життя, ти не прагнув матеріального багатства і тому ніколи не мав грошей. В матеріальному світі дуже

рідко можна подибати людей, що не були б прив'язані до матеріальних статків. Такі люди анітрохи не бажають накопичувати добро і власність заради чуттєвої втіхи, але іноді вони таки накопичують гроші, показуючи приклад, як слід жити домогосподарям. Вони показують, як, правильно розподіляючи статки, можна бути ідеальним домогосподарем і водночас великим відданим. Вважають, що такі ідеальні домогосподарі йдуть Моїми стопами. Сподіваюся, друже Мій *брахмано*, ти пам'ятаєш наші шкільні дні, коли ми жили разом у домі нашого вчителя. Насправді все знання, що ми з тобою маємо, ми набули за нашого шкільного життя.

Якщо людина за шкільних років отримує освіту в справжнього вчителя, на неї чекає прекрасне майбутнє. Їй зовсім не важко перетнути океан незнання, і ілюзорна енергія над нею не владна. Любий друже, кожен повинен за першого вчителя вважати свого батька, бо то милістю батька ми отримуємо тіло. Тому батько, природно, є духовний учитель. Далі духовним учителем людині стає той, хто посвячує її в трансцендентне знання, — і його слід шанувати так само, як Мене. Духовних вчителів можна мати кілька. Духовного вчителя, що навчає учня в духовних предметах, називають *шікша-гуру*, а духовного учителя, що дає посвячення — *дікша-гуру*. Обидва вони — Мої представники. Духовних учителів, що дають настанови, може бути багато, але *дікша-гуру* тільки один. Слід розуміти, що той, хто звертається по допомогу до тих духовних вчителів і, отримавши від них істинне знання, перетинає океан матеріального існування, правильно використав людську форму життя. Така людина з досвіду знає, що досягти духовної досконалости і повернутися додому, до Бога, є найголовніший здобуток її життя, і що дається це тільки людині.

Любий друже, Я — Параматма, Наддуша в кожному серці, і Мій безпосередній наказ людському суспільству — жити згідно з засадами *варн* та *ашрамів*. У «Бгаґавад-ґіті» я проголосив, що людство має бути поділене згідно якостей людей і їхньої діяльности на чотири *варни*. Так само кожному слід поділити своє життя на чотири етапи. На першому етапі слід стати взірцевим учнем, набувати належної освіти, жити як *брахмачарі*, тобто повністю присвятити життя на служіння духовному вчителеві.

відмовившись від чуттєвої втіхи. *Брахмачарі* повинен жити в аскезах й покутах. На стадії домогосподаря дозволено вдовольняти чуття, але жити слід у впорядкований спосіб. Однак на третій стадії життя домогосподарем лишатися не слід. На цьому етапі слід повернутися до життя в аскезах і покутах, як було за життя *брахмачарі*, і так позбутися прив'язаности до сімейного життя. І нарешті, звільнившись від прив'язаности до матеріалістичного життя, слід прийняти *санн'ясу*.

Наддуша перебуває в серці кожної живої істоти, тому Я є свідок діяльности кожної істоти на всіх етапах її життя. Не має значення, що то за етап, але якщо Я бачу, що людина щиро й серйозно виконує обов'язки, які визначив для неї духовний учитель, і на служіння йому кладе все своє життя, ця людина стає для Мене найдорожчою. Щодо *брахмачарі* і скажу, що як є змога, слід лишатися *брахмачарі* і жити під наглядом духовного вчителя — це надзвичайно добре. Але якщо *брахмачарі* відчуває в собі статевий потяг, хай вдоволить духовного вчителя, як той звелить, а тоді йде від нього. [У ведичному суспільстві духовному вчителеві прийнято щось дарувати, цей подарунок називається *гуру-дакшина*.] По тому учень може розпочати сімейне життя, обравши собі дружину згідно з релігійними правилами.

Настанови, що їх дав Господь Крішна, розмовляючи зі своїм другом, вченим *брахманом*, є добрий провід для людського суспільства. Людське суспільство, якщо в ньому не підтримувано системи *варн* й *ашрамів*, є суспільство цивілізованих тварин. То неприпустимо, щоб в людському суспільстві чоловік і жінка мали статеві стосунки поза шлюбом. Чоловік повинен суворо дотримувати засад життя *брахмачарі* або ж одружитися, взявши на те дозвіл від духовного вчителя. Якщо неодружені люди вступають у статеві зносини, вони живуть як тварини, бо тварини сім'ї не знають.

Однак сучасне суспільство не скеровує людину на здійснення місії людського життя, яка полягає в тому, щоб повернутися додому, назад до Бога. Здійснити цю місію можна тільки в рамках системи *варн* й *ашрамів*. Якщо свідомо й неухильно жити за цією системою, то вона приведе до цілі людського життя, але якщо дотримуватись її не в повному обсязі, жити не приймаючи вищих авторитетів, це лише порушуватиме лад у суспільстві і зробить неможливим мир та процвітання людськости.

— Любий друже, — говорив до Свого друга *брахмани* Крішна, — Я думаю, ти не забув наших учнівських днів. Ти пам'ятаєш, як одного разу ми з наказу дружини нашого *гуру* пішли збирати хмиз для вогнища? Пригадуєш, ми збирали сухий хмиз і, заблукавши, зайшли в хащу? Не знати звідки налетіла пилова буря, небо затягли хмари, спалахували блискавки, гуркотів грім. Сонце запало за обрій, і ми лишилися загублені в темних джунглях. Почалася сильна злива; водою залило всю землю, і ми вже не могли відшукати стежки до *ашраму гуру*. Ти, мабуть, пам'ятаєш ту страшну зливу — то була не злива, а справжній потоп. Від тої пилової бурі й важких потоків дощу все тіло боліло, ми кидалися сюди й туди, але нічого не могли визнати. Змучені, знесилені, ми побралися за руки і намагались відшукати шлях. Так ми проблукали цілу ніч, а вранці *гурудева*, дізнавшись, що нас десь немає, послав інших учнів на розшуки. Він і сам пішов з ними. Коли вони дісталися джунглів, знайшли нас у найжалюгіднішому стані.

Гурудева з великим співчуттям сказав до нас: «Любі хлопчики, я зворушений, що ви стільки намучились заради мене. Найперший інтерес кожного — подбати за своє тіло, але ви такі добрі до свого *гуру* й так віддані йому, що занедбали тілесні зручності і заради мене взяли на себе великий клопіт. Ви достойні учні, і задля того, щоб вдовольнити духовного вчителя, ви готові пройти крізь будь-які випробування. Це мене дуже тішить. Так і мусить вчиняти учень, що прагне сплатити свій борг перед духовним учителем. Віддати життя на служіння духовному вчителеві — обов'язок учня. Любі мої, найкращі з двічінароджених, ваші дії дуже вдовольнили мене, тому я вас благословляю: хай сповняться всі ваші бажання й устремління. Хай ваша пам'ять завжди зберігає розуміння Вед, якого ви навчилися від мене, і хай ви завжди пам'ятаєте Веди і будете в змозі будь-коли цитувати з них. Тоді ви не знатимете розчарувань ні в цьому житті, ані в наступному».

Любий друже, — казав ще Крішна, — мабуть, ти пам'ятаєш, скільки подій траплялося, коли ми жили в *ашрамі* нашого духовного вчителя. Ми обоє усвідомили, що без благословення духовного вчителя щасливому не бути. Лише милістю духовного вчителя і його благословеннями можна жити в мирі й процвітанні і бути здатними сповнити призначення людського життя.

Вислухавши Крішнину мову, вчений *брахмана* відповів:

— Любий Крішно, Ти — Верховний Бог-Особа і верховний духовний учитель кожному; мені пощастило жити разом з Тобою в домі нашого *гуру*, тому, думаю, я вже виконав усі визначені у Ведах обов'язки. Любий мій Господи, ведичні гімни, ритуали, релігійна діяльність та інші дії, що потрібні на вдосконалення людського життя, поліпшення умов існування, чуттєве задоволення й звільнення всі виходять з одного джерела — Твоєї верховної особистости. Все, що тільки є в житті, призначене на те, щоб збагнути Твою особистість. Іншими словами, це все є різні частини Твоєї трансцендентної форми. Але незважаючи на це Ти, граючи роль звичайної людини, жив у домі Свого *гуру*. Це означає, що Ти виконуєш всі ці розваги єдине для Своєї втіхи. Інакше Тобі ні для чого грати роль людської істоти.

Так закінчується Бгактіведантин виклад сімдесят дев'ятого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Зустріч Господа Крішни з брахманом Судамою».

РОЗДІЛ ВІСІМДЕСЯТИЙ

Господь Крішна благословляє брахману Судаму

Господь Крішна, Верховний Бог-Особа, є Наддуша всіх живих істот і добре знає, що діється в кожному серці. Найбільше Він прихильний до відданих-*брахман*, і тому Господа Крішну називають ще *брахман'адева*, це означає, що Він є той, кому поклоняються *брахмани*. Зрозуміло, що відданий, який цілком віддався Верховному Богові Особі, вже посів становище *брахмани*. Не ставши *брахманою*, Верховного Брахмана, Господа Крішну, не досягти. Крішна особливо пильно дбає, щоб Його віддані не знали лиха, адже Він — єдиний притулок чистих відданих.

Година минала за годиною, а Господь Крішна з Судамою Віпрою все говорили за давню дружбу. Нарешті, щоб звідати ще більшої насолоди в товаристві давнього друга, Господь Крішна, усміхнувшись, мовив:

— Любий друже, а ти приніс Мені чогось? Чи наготувала твоя дружина для Мене якогось смачного гостинця?

Кажучи так, Господь Крішна дивився на Свого друга, усміхаючись з великою любов'ю. Ще Він додав:

— Любий приятелю, Я знаю, ти не міг прийти до Мене без дарунка.

Господь Крішна знав, що Судама ніяк не наважиться віддати Йому ту жменю дробленого рису, що і насправді не годиться Йому в їжу. Розуміючи думки Судами Віпри, Господь сказав:

— Любий друже! Я не потребую нічого, але якщо Мій відданий підносить Мені з любов'ю що-небудь, хай і найнезначніше, Я приймаю цей дар з великою насолодою. Якщо ж людина не віддана Мені, то хай вона запропонує Мені хоч і найкоштовнішу річ, Я того підношення не візьму. Насправді Я приймаю лише те, що Мені пропонують з відданістю й любов'ю. Іншого підношення Я не приймаю, хай навіть офірують дуже цінну річ. Якщо ж Мій чистий відданий пропонує Мені навіть найнезначніші речі — якусь квітку, листочок чи трохи води, але прикрашає своє підношення любов'ю і відданістю, Я не тільки радо приймаю таке підношення, а й з великою насолодою з'їдаю його.

Господь Крішна запевнив Судаму Віпру, що Він з радістю прийме дроблений рис, що той приніс з дому, але несміливий Судама Віпра все соромився віддати Господеві дарунок. Думаючи: «Хіба я можу піднести Крішні таку дрібницю?», він тільки понурився.

Господь Крішна, Наддуша, знає до найменших дрібниць кожне серце. Йому відомі мета рішучости й потреби кожного; знав Він і те, що привело до Нього Судаму Віпру. Знав, що той прийшов, спонукуваний благанням дружини, бо терпів жорстокі злидні. Пам'ятаючи Судаму Своїм милим шкільним другом, Крішна знав, що Судаминої до Нього любови ніколи не осквернювало бажання матеріальної користи. Крішна подумав: «Судама прийшов не задля того, щоб попрохати в Мене чогось. Він був змушений прийти, скорившись проханню дружини, і пішов до Мене просто щоб вдоволити її». Тому Господь Крішна вирішив дати Судамі Віпрі матеріального багатства стільки, що і цареві небес не уявити такої розкоші.

Крішна вихопив клуночок з дробленим рисом, що звисав у бідного *брахмани* через плече, зав'язаний у край його чадару, і вигукнув:

— А це що? Друже, любий, так ти приніс Мені гарного, смачного дробленого рису?!

Він підбадьорив Судаму Віпру словами:

— Я думаю, такою кількістю дробленого рису можна вдоволити не лише Мене, а й ціле творіння.

З цих слів розуміємо, що Крішна, первісне джерело усього, є корінь цілого творіння. Якщо підливати коріння, це постачає воду цілому дереву, і так само якщо пропонувати Крішні щось чи робити щось для Нього, це найвища доброчинна діяльність на благо всіх, бо користь від такого підношення поширюється всім творінням. Крішнина любов поширюється між усіма живими істотами.

Кажучи так до Судами Віпри, Господь Крішна взяв з клунка щіпочку дробленого рису і з'їв його, але коли Він сягнув по другу щіпку, Рукміні деві, богиня процвітання, втримала руку Господа. Торкнувшись до Крішниної руки, Рукміні сказала:

— Любий Господи, цієї щіпки дробленого рису досить, щоб той, хто її запропонував, зробився дуже багатим в цьому житті й у наступному теж. Мій Господи, Ти такий ласкавий до Свого відданого, що навіть одна пучка дробленого рису, яку він Тобі підніс, сповнює Тебе великої насолоди, а що Ти нею насолоджуєшся, то запевно Твій відданий стає багатий і в цьому, і в наступному житті.

Це свідчить, що коли Господу Крішні з любов'ю й відданістю пропонують їжу, Він із задоволенням приймає її від Свого відданого. Рукміні деві, богиня процвітання, почуває себе такою зобов'язаною перед цим відданим, що мусить сама йти до нього додому, аби перетворити його дім на найрозкішніший у світі палац. Хто щедро годує Нараяну, до нього в дім обов'язково прийде богиня процвітання Лакшмі, а значить, і багатство. Вчений *брахмана* Судама заночував у домі Господа Крішни. Він почувався, ніби опинився на планеті Вайкунтха. Він і справді жив на Вайкунтхі, бо місце, де живе Господь Крішна, відвічальний Нараяна, з богинею процвітання Рукміні деві, невідмінне від духовних планет Вайкунтхалоки.

Гостюючи в Крішниному палаці, *брахмана* Судама, здавалося, від Господа Крішни нічого істотного так і не отримав, але прохати в Господа нічого не попрохав. Наступного ранку він вирушив

шив додому. Йдучи, *брахмана* весь час згадував, як Крішна його вітав, і від того поринув у трансцендентне блаженство. Дорогою додому він просто згадував свою гостину в Господа Крішни і відчував велике щастя від того, що побачив Господа.

Брахмана думав: «Бачити Господа Крішну, що найвищою мірою прихильний до *брахман* — то вершина насолоди! Як Він любить брахманічну культуру! Він, Сам Верховний Брахман, відповідає *брахманам* взаємністю. Крім того, Він надзвичайно шанує *брахман*: навіть бідного *брахману*, як от я, Він притискає до Своїх грудей — а звичайно Він обіймає тільки богиню процвітання. Хіба можна порівнювати мене, злиденного, гріховного *брахману*, до Верховного Господа Крішни, що є єдиним притулком богині процвітання? А все одно Він сердечно стискав мене в Своїх трансцендентних обіймах, бо я *брахмана*. Господь Крішна такий ласкавий, що дозволив мені сидіти на ложі, де спочиває богиня процвітання. Він приймав мене наче Свого брата. Того боргу перед Ним мені ніколи не сплатити. Коли я втомився, сама богиня процвітання, Шріматі Рукмінідеві, почала обмахувати мене опахалом-*чамарою*, хоча вона перша цариця Господа Крішни. Верховний Бог-Особа так шанує *брахман*, що Сам слугував мені, розтирав ноги й годував мене Своїми руками. Він фактично поклонявся мені! Кожна істота всесвіту, прагнучи піднестися на небесні планети, звільнитися або здобути матеріального багатства чи вдосконалитись у містичній йозі, поклоняється лотосовим стопам Господа Крішни. Господь такий ласкавий до мене, що не дав мені ні гроша, бо добре знав, що я злидар і, якщо дістану грошей, можу загордувати та, кинувшись шалено шукати матеріальної насолоди, забуду Його».

Слова *брахмани* Судами дуже слушні. Якщо звичайна вбога людина, якось вимоливши в Господа матеріальне багатство, багатіє, вона вмить забуває про свій обов'язок перед Господом. Тому Господь дає відданому тільки те, чого він потребує нагально, а багатства йому не пропонує. Для відданого-неофіта, що щиро служить Йому, але водночас прагне матеріального багатства, Господь влаштовує так, щоб він багатства не мав.

За тою думкою вчений *брахмана* прийшов під свій дім — і побачив, що все стало невпізнанне. На місці халупи стояли кілька великих палаців з коштовних каменів і самоцвітів, що сяяли на-

че сонце, місяць і яскравий вогонь. І не тільки великі палаци побачив він — між палацами були прекрасні парки, там прогулювалися вродливі чоловіки й жінки. У парках гарні ставки, в них безліч лотосів і лілей, скрізь ширяють зграї строкатих птахів. Дивлячись на дивовижні зміни, *брахмана* замислився: «Чи справді я бачу оце все? Мої це палаци чи чиїсь чужі? Невже це те саме місце, де я жив? І якщо так, чому все зробилось невпізнанне?»

Поки вчений *брахмана* так міркував, йому назустріч вийшли гарні, наче півбоги, чоловіки й жінки, за ними співці та музиканти, співаючи сприятливих пісень. Отримавши звістку, що прийшов її чоловік, дружина *брахмани*, дуже рада, вибігла з палацу йому назустріч. Вона виглядала такою, що *брахмані* здалося, ніби зустріти його вийшла сама богиня процвітання. Коли вона побачила чоловіка, з очей їй ринули сльози щастя, голос перервався, а хвилювання запечатало їй вуста, так що вона, не змігши й слова мовити до свого чоловіка, просто заціпеніла в екстазі. Вона з великою любов'ю вклонилася чоловікові до ніг і подумки обняла його. В золотому намисті й інших багатих прикрасах, оточена служницями, вона видавалася дружиною півбога, яка щойно зійшла з повітряного корабля. *Брахмана* приємно дивився на свою дружину. Зачарований її вродою, він без жодного слова разом з нею ввійшов до палацу.

Вступивши до своєї кімнати, *брахмана* побачив, що то вже не його колишні покої, а наче палац небесного царя. По периметру палац був обставлений численними колонами з самоцвітів. Канапи й ліжка зроблено зі слонової кістки, оздоблено золотом і самоцвітами, а постіль біла, як молочна піна, та ніжна, наче лотос. Зі стелі на золотих шнурах звисали опахала, скрізь розставлено золоті трони з подушками для сидіння, м'якими, наче лотосова квітка. Скрізь були прикрашені низками перлів оксамитові й шовкові балдахіни. Сам будинок зроблено з найкращого напівпрозорого мармуру, інкрустованого смарагдами. Жінки розносили по всіх покоях лампи з коштовних каменів. Відбиваючись у гранях самоцвітів, світло розливалося довкола чудовим сяйвом. Дивлячись на несподіване багатство, *брахмана* не міг зрозуміти, в чому причина тої раптової зміни, і глибоко замислився, як це все сталося.

Він думав так: «Від самого початку життя я жив у злиднях —

то звідки впало на мене це велике й несподіване багатство? Жодної причини тому немає, тільки всемилостивий погляд друга мого, Господа Крішни, голови династії Яду. Всі ці дарунки, певно, є безпричинна милість Господа Крішни. Господь є самодостатній. Він — чоловік богині процвітання і тому завжди сповнений шести щедрот. Він просто-таки читає думки Свого відданого і до решти виконує всі його бажання. Все це влаштував мій друг Господь Крішна. Мій темношкірий красень Крішна великодушніший за хмару, що наповнює водою великий океан. Щоб вдоволити рільника, хмара протягом дня не турбує його, а проливає рясний дощ вночі, а все ж, прокинувшись нараноk, рільник думає, що дощу було замало. Так само Господь виконує бажання кожного відповідно до його становища, але той, хто не в свідомості Крішни, вважає, що Господь нагороджує його менше, як йому хотілося б. Але коли відданий дає Господеві якусь дещицю, але з відданістю й любов'ю, Господь вважає це за великий і неоціненний дар. Я — яскравий тому приклад. Я дав Йому лише жменьку дробленого рису, а Він на відповідь обдарував мене багатством більшим, ніж у царя небесних планет».

Насправді Господь не потребує того, що Йому пропонує відданий, тому що Він є самодостатній. Якщо відданий підносить щось Господеві, то діє собі ж на користь, бо хоч що пропонував відданий Господеві, це повертається до нього [illegible] мільйон разів більше того, що віддано. Дарячи Господеві, людина нічого не втрачає, натомість здобуває в мільйони разів більше проти того, що Йому дала.

Брахмана, почуваючись дуже зобов'язаним перед Господом, думав: «Я молюся, щоб і далі дружити з Господом Крішною, служити Йому життя у життя і навічно впокоритися Йому у любові й відданості. Ніякого багатства мені не треба. Я хочу єдиного: ніколи не припиняти служити Йому. Одного я хочу — [illegible] спілкуватися з Його чистими відданими. Хай мій розум і діяльність служать Йому. Ненароджений Верховний Бог-Особа, Крішна, знає, що багато людей через надмір багатства впали дуже низько. Тому навіть відданому, що просить в Господа багатства, Він не дає його. Господь дуже уважний до Своїх відданих. Відданий, чиє віддане служіння ще незріле, може, забагатівши, впасти, бо перебуває у путах матеріального світу. Такому відданому [illegible]

багатства не дає. Це ще один вияв безпричинної милости Господа до Свого відданого. Найперша Його турбота — щоб відданий не впав. Він як той батько, що завжди бажає синові добра і, поки той незрілий, великого багатства в його руки не дає, але коли син виростає і вже знає ціну грошам, батько віддає йому ключі від цілої скарбниці».

Отже, вчений *брахмана* дійшов висновку, що все багатство, яке він отримав від Господа, слід застосувати не на химерну чуттєву втіху, а на служіння Господеві. *Брахмана* прийняв дароване йому багатство, але в дусі зречення, бувши неприв'язаний до чуттєвого задоволення. Так він спокійно жив зі своєю дружиною, втішаючись розкішно як Господнім *прасадом*. Він насолоджувався, пропонуючи Господеві розмаїття страв, а потім куштував трохи від того *прасаду*. Отримуючи від Господа якісь щедроти, як-ото матеріальне багатство, славу, силу, освіту чи красу, людина обов'язково має пам'ятати, що то все Господні дари, і використовувати їх Йому на служіння, а не на задоволення чуттів. Вчений *брахмана* жив у розкошах, але велике багатство не розбестило його, навпаки, його любов і прив'язаність до Господа глибшали день у день. Матеріальне багатство може привести до занепаду або стати причиною піднесення — це залежить від того, на що його використовують. Якщо багатство використовують, щоб вдовольняти свої чуття, воно стає причиною занепаду, але, бувши застосоване у служінні Господеві, підносить.

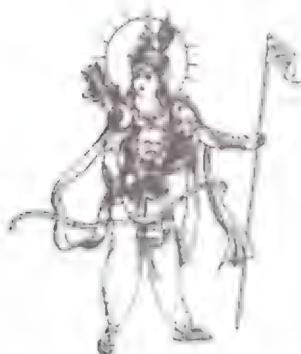
Що Господь Крішна так поводився із Судамою Віпрою, доводить, що Верховний Бог-Особа дуже задоволений з людини, яка має брахманічні якості. Істинний *брахмана*, як-от Судама Віпра, природно відданий Господу. Тому сказано: *брахмана вайшнавах* — *брахмана* то *вайшнава*. Ще кажуть: *брахмана пандітах*. *Пандіта* означає «високоосвічена людина». *Брахмана* не може бути неуком чи невігласом. Тому є два різновиди *брахман*, а саме *вайшнави* й *пандіти*. Ті, хто просто мають знання, вони *пандіти*, але ще не стали *вайшнавами*, відданими Господа. Ними Господь Крішна не дуже вдоволений. Щоб привернути до себе увагу Верховного Бога-Особи, просто бути вченим *брахманою* ще не досить. *Брахмана* не лише повинен задовольняти вимогам, що ставить до *брахман* «Бгагавад-гіта» чи «Шрімад-Бгаґаватам», він ще мусить бути відданим Господа Крішни. Яскравий

приклад тому — Судама Віпра. Він не лише мав якості *брахмани* і був геть неприв'язаний до матеріальної чуттєвої втіхи — він був також великий відданий Господа Крішни. Господь Крішна, той, хто насолоджується всіма жертвоприношеннями і покутами, дуже любить *брахман*, що мають якості як у Судами Віпри. З поводження Господа Крішни ми вже бачили, що таких *брахман* Він любить над усе. Отже, найвища досконалість людського існування полягає в тому, щоб стати *брахманою-вайшнавою*, як Судама Віпра.

Судама Віпра усвідомив: Господа Крішну підкорити не можна, але Він Сам дозволяє відданому підкорити Себе. Він осягнув ласку, яку проявив до нього Господь Крішна, і тому поринув у транс, думаючи про Крішну постійно. Завдяки безперервному спілкуванню з Господом Крішною з його серця пішла вся матеріальна скверна. За короткий час він перенісся до духовного царства, в яке прагнуть усі святі, що сягнули у своєму житті досконалості. Шукадева Госвамі стверджує: усі, хто слухає історію про Судаму Віпру й Господа Крішну, осягнуть міру любові Господа Крішни до *брахман*-відданих, яким був Судама. Кожен, хто слухає цю оповідь, поступово набуде якостей як у Судами Віпри і перенесеться до духовного царства Господа Крішни.

Так закінчується Бгактіведанта виклад вісімдесятого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Господь Крішна благословляє брахмана Судаму».

РОЗДІЛ ВІСІМДЕСЯТ ПЕРШИЙ

Зустріч Господа Крішни і Баларами з жителями Вріндавани

Коли Господь Крішна й Баларама спокійно жили в Своєму великому місті, у Двараці, сталася одна надзвичайно рідкісна подія — повне затемнення сонця, таке, як буває при кінці кожної *калпи*, тобто дня Брахми. Наприкінці кожної *калпи* велика хмара вкриває сонце, і невпинна злива затоплює всі нижчі планетні системи аж до Сварґалоки. Завдяки обчисленням астрономів люди знали, що станеться затемнення, і тому всі — і чоловіки, і жінки — вирішили зібратися у святому місці на Курукшетрі, що відоме як Саманта-панчака.

Саманта-панчака — це дуже відоме місце прощі: там Господь Парашурама робив велике жертвоприносення після того, як двадцять один раз вигладив з лиця землі усіх *кшатріїв*. Господь Парашурама вбив усіх *кшатріїв*, і кров їхня текла рікою. Тоді Господь Парашурама вирив п'ять великих озер і заповнив їх

кров'ю вбитих, і відтак місце стало називатися Саманта-панчака. Господь Парашурама належить до категорії *вішну-таттви*. «Ішопанішада» каже, що *вішну-таттви* не знечищує жодна гріховна дія. Господь Парашурама дуже могутній, і ніяка скверна Його не торкається, проте, являючи Свій ідеальний характер, Він виконав на Саманта-панчаці велике жертвопринесення, щоб спокутувати Своє «гріховне вбивство» *кшатрій*. Господь Парашурама показав на власному прикладі, що мистецтво вбивати, хоча іноді в ньому є справжня потреба, не є добре. Господь Парашурама вважав, що на Ньому лежить вина за гріх вбивства *кшатрій*. Але в такому разі наскільки більше винні ми в тому, що чинимо огидні й недозволені вбивства. Отже, від непам'ятних часів у світі вбивати живі істоти заборонено.

З нагоди сонячного затемнення святе місце прощі вирішили відвідати всі значні особи. Називають імена декого з них. Серед найстарших там були Акрура, Васудева і Уграсена, а молодше покоління представляли Ґада, Прад'юмна, Самба і багато інших молодших членів династії Яду, що пішли спокутувати гріховні дії, які вони вчинили, виконуючи свої обов'язки. На Курукшетру пішли майже всі Ядави, а в Двараці охороняти місто лишилися деякі піднесені особистості — Аніруддга (Прад'юмнин син), Крітаварма, головнокомандувач династії Яду, з ними Сучандра, Шука й Сарана та інші.

Усі Ядави від природи були дуже гарні на вроду, а тут, прикрашені, як малося до урочистости, золотими намистами і квітковими ґірляндами, ошатно вбрані, з доброю зброєю, вони стократ покращали, кожний по-своєму. Ядави прибули на Курукшетру на пишно убраних, наче літаки півбогів, колісницях, в які впряжено баскі коні, що сунули наче океанські хвилі. Дехто їхав на великих сильних слонах, що виступали, як пливуть небом хмари. Красиві, схожі на *від'ядгар* чоловіки несли в багатих паланкінах дружин *кшатрій*. Усе це разом нагадувало зібрання півбогів з вищих планет.

Прибувши на Курукшетру, Ядави взяли участь у церемонії омовіння; тримаючи чуття під контролем, вони постили протягом усього затемнення — такий припис *шастр* на те, щоб позбутися наслідків своїх гріховних дій. За ведичним звичаєм під час затемнення слід роздати якомога більше милостині; то Яда-

ви віддали в милостиню *брахманам* багато сотень корів. Усі корови мали на собі красиві укривала і прикраси. Відмітною рисою цих корів було, що на їхніх ногах були золоті дзвіночки, а на шиях квіткові гірлянди.

Коли затемнення скінчилося, Ядави знов узяли купіль в озерах, що викопав Господь Парашурама. По тому вони щедро нагодували *брахман* найкращими зготованими на маслі стравами. Ведична культура розрізняє два різновиди їжі: сиру й варену. Сира — то не сирі овочі й збіжжя, а їжа, зготована на воді; тим часом «вареною» вважають їжу, яка зготована на *гі*. *Чапаті*, *дал*, рис і звичайні овочі — то «сира» їжа, так само як фрукти й салати. Але *пурі*, *качаурі*, *самоси*, солодкі кульки й т. ін. — то варена їжа. Отже, Ядави влаштували для всіх *брахман* пишну учту, на якій подавали варену їжу.

На позір Ядави виконували ті ритуали достоту як *кармі*. Але *карми*, виконуючи подібні обряди, прагне лише чуттєвої втіхи. Його мета — мати добру посаду, гарну дружину, чудовий дім, слухняні діти, велике багатство. Ядави ж мали на меті інше. Вони шукали виявити несхитну віру й відданість Крішні. Всі Ядави були великі віддані. Життя у життя вони нагромаджували доброчесні вчинки і тому дістали нагоду спілкуватися з Господом Крішною. Беручи купіль у місці прощі Курукшетра, діючи за регулівними засадами під час затемнення сонця, годуючи *брахман* абощо, вони весь час думали тільки про Крішну і віддане служіння. Тільки Крішна, і ніхто інший — їхній ідеал, їхній шанований Господь.

Гостинність велить нагодувати *брахман*, а тоді з їхнього дозволу самому приймати *прасад*. Узявши в *брахман* дозвіл, Ядави пообідали й собі, а тоді розташувалися в холодку під великими тінявими деревами, щоб відпочити. Потому приймали відвідувачів, у тому числі своїх друзів і родичів, а також підлеглих царів і правителів. Там були правителі провінцій Матс'я, Ушінара, Кошала, Відарбга, Куру, Срінджая, Камбоджа, Кекая, Мадрас, Кунті, Анартта, Керала і царі з багатьох інших країв та провінцій. Деякі з володарів були їхні супротивники, деякі друзі. Але головна увага була жителям Вріндавани. Жителі Вріндавани з Нандою Махараджею на чолі, бувши розлучені з Крішною й Баларамою, сильно тужили за Ними. Тому вони скористалися з

нагоди сонячного затемнення і пішли побачити Крішну з Баларамою, що були самим їхнім життям і душею.

Жителі Вріндавани — доброзичливці і близькі друзі Ядавів. Зустріч по довгій розлуці була надзвичайно зворушлива. То була неповторна сцена, коли Ядави і жителі Вріндавани, зустрівшись, не могли намилуватись одне на одного і все говорили між собою. Вони дуже раділи, побачившись після довгої розлуки. Серця їм заходились від щастя, обличчя сяяли наче лотосовий квіт. З очей котилися сльози, а волосся на тілі настовбурчилося. Вони поринули у найглибший екстаз і якийсь час не могли сказати й слова. Інакше кажучи, вони занурились в океан щастя.

Чоловіки вітали один одного, віталися так само й жінки. З великої приязні жінки міцно обіймалися, лагідно усміхалися і ласкаво дивилися на всіх довкола. Обіймаючись, вони обмінювалися шафраном і *кункумою*, що ними були притрушені їхні груди, і від тих обіймів усі поринали у небесний екстаз. Здавалося, то від тісних обіймів по щоках струмували сльози. Молодші поштиво кланялися старшим, старші дарували молодших своїми благословеннями. Всі віталися одне до одного, розпитувалися за добробут. Однак зрештою розмова перейшла на Крішну. Всі родичі й сусіди мали стосунок до Крішниних розваг у цьому світі, і тому Крішна був осереддям всієї їхньої діяльности. Отже, їхні дії — в соціальній, політичній, релігійній сферах та й повсякденні теж усі були трансцендентні.

За основу справжньому піднесенню у житті править знання і зречення. В Першій пісні «Шрімад-Бгаґаватам» сказано, що в тому, хто віддано служить Крішні, самі собою розвиваються знання і зреченість. Розум Ядавів та пастухів Вріндавани був завжди зосереджений на Крішні. То є ознака повного знання. А що розум їхній був заглиблений у Крішну, вони самі собою облишили всяку матеріалістичну діяльність. Такий стан життя, як зазначив Рупа Ґосвамі, називають *юкта-вайраґ'я*. Знання і зречення, отже, то не сухі мудрування чи відмова від будь-якої діяльности. Радше всяка мова чи дія має бути пов'язана з Крішною.

Кунтідеві й Васудева, що були брат і сестра, зустрілися на Курукшетрі після довгої розлуки, кожний прийшов зі своїми синами, невістками, дружинами, дітьми та іншими родичами. За розмовою вони скоро забули за минулі поневіряння. Кунтідеві звернулась до Васудеви:

Його Божественна Милість

А.Ч. Бгактіведанта Свамі Прабгупада

ачар'я-засновник Міжнародного товариства свідомості Кришни

«Цар горил Джамбаван віддав Кришні разом із самоцвітом Сьямантакою свою дочку Джамбаваті» (розділ 55).

Перемігши демона Бгаумасуру, Господь Крішна звільнив 16 000 царівен, які демон тримав бранками у своєму палаці (розділ 58)

Кришна, маючи на думці пожартувати, запропонував Рукміні розлучитися з Ним і обрати собі іншого чоловіка. Почувши Його слова, Рукміні заціпеніла нерухома, втупивши очі в землю (розділ 59).

Коли Господь Шива виконував свій славетний танець руйнування, Банасура грав на барабанах, ритмічно б'ючи в них тисячею рук (розділ 61).

Уособлена річка Ямуна, сповнена смирення, з'явилась перед Господа Баларами піднести Йому свою молитву (розділ 64).

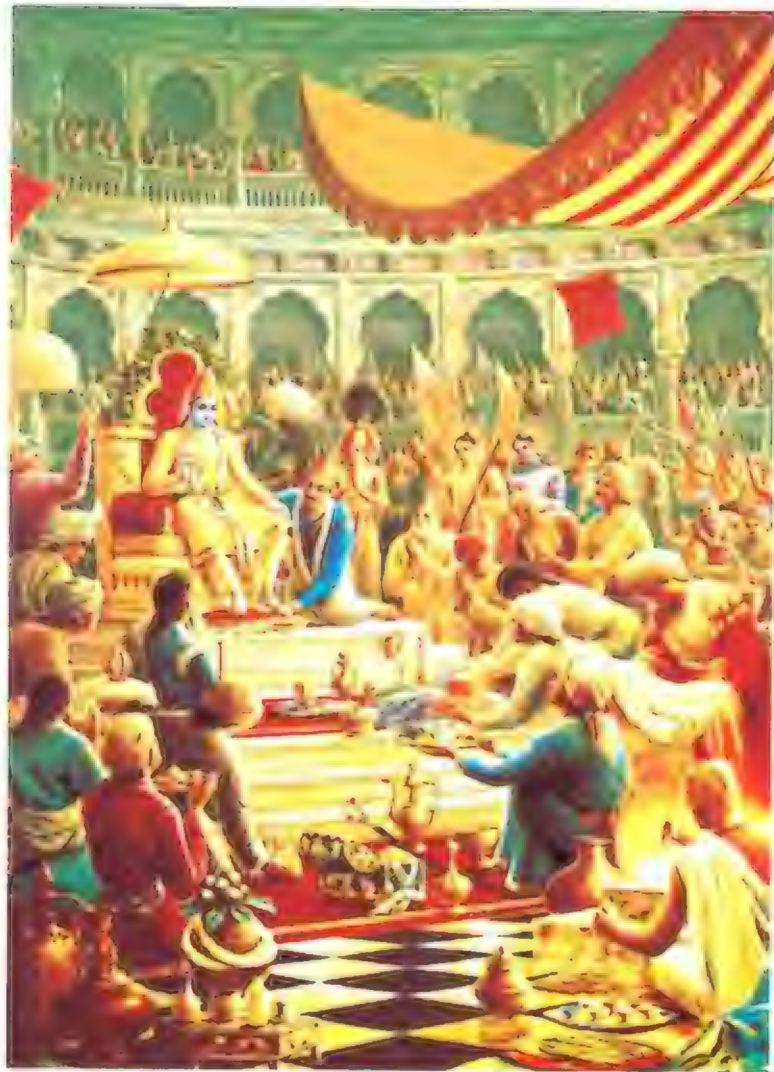

Відвідуючи палаци Крішни, Нарада Муні бачив, як Верховний Господь Крішна, наче звичайна людина, тішився сімейним життям (розділ 68).

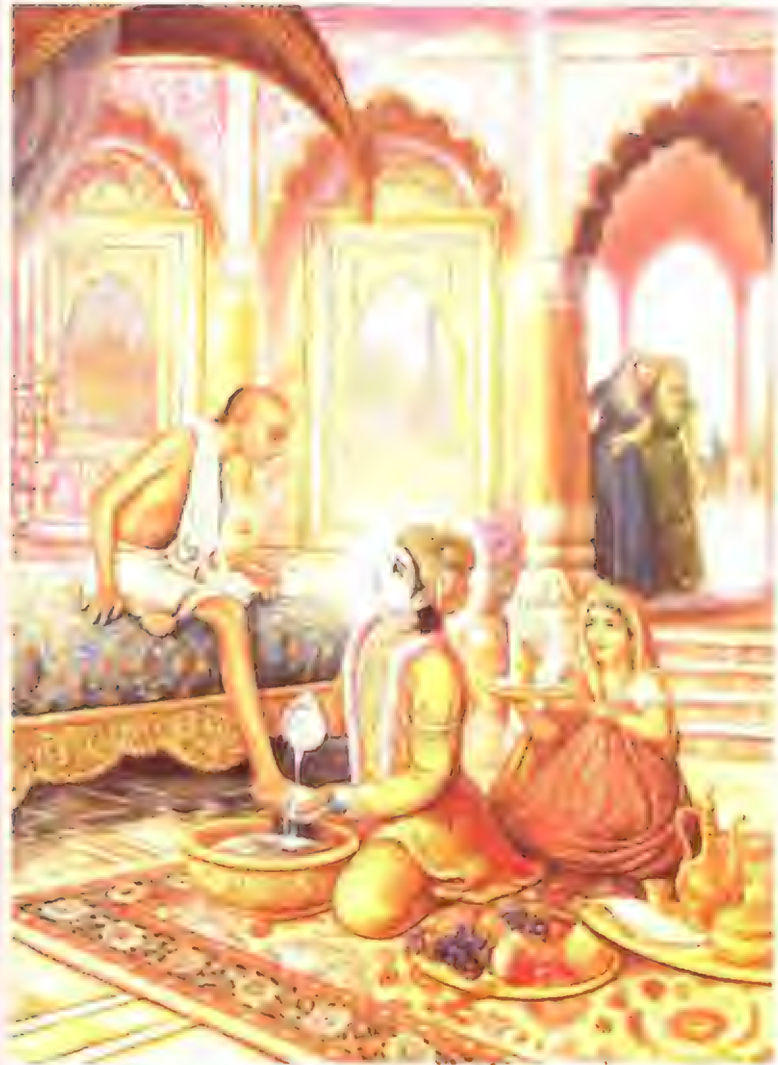

«Гос...
Шакун...

На жертвопринесенні Раджасуя цар Юдгіштгіра вшанував Господа Крішну так, як Веди приписують вшановувати Верховного Бога-Особу (розділ 73)

Господь Крішна всадовив *брахмана* Судаму на Своє ложе, приніс Йому різноманітних фруктів та напоїв і Сам омив йому стопи (розділ 79).

«Змучені, знесилені Кришна і Судама побралися за руки і намагались віднайти дорогу до дому свого гуру» (розділ 79)

Господь Кришна і Господь Баларама повернули Своїй матері Деваки її дітей, що їх убивав лихий цар Камса, щойно вони народжувалися (розділ 84)

Після довгих років розлуки *ґопі* Вриндавани знову побачили Крішну... (розділ 81).

Прийшовши до духовного неба, Кришна з Арджуною побачили там Маха-Вішну і звернулись до Нього з молитвою (розділ 88)

— Любий брате, мабуть, щастя існує не про мене: жодне з моїх бажань не здійснилося. Інакше чому ти, брате, свята людина і досконалий у всьому, не запитуєш, як я жила в журбі та смутку?

Зрозуміло, Кунтідеві згадує за ті тяжкі часи, коли через підступні заміри Дгрітараштри й Дурйодгани вона з синами мусила піти у вигнання. Вона казала далі:

— Любий брате, я розумію, що коли доля відвертається від людини, її забувають і найближчі родичі. Забувають навіть батько, мати чи власні діти. Тому, любий брате, я тебе не звинувачую.

Васудева відповів сестрі так:

— Люба сестро, не журися і не звинувачуй мене. Слід пам'ятати, що ми лише іграшки в руках Провидіння. Всі під рукою Верховного Бога-Особи. Це під Його проводом люди виконують корисливу діяльність і отримують її наслідки. Люба сестро, ти знаєш, як переслідував нас Камса, і через ті переслідування ми розсіялися цілим світом. Ми весь час жили в тривозі і лише кілька днів тому милістю Господа повернулися до своїх гнізд.

Після тих розмов Васудева й Уграсена прийняли і належно привітали кожного царя, що прийшов до них. Там був присутній і Господь Крішна. Побачивши Його, всі стали вмиротворені й сповнилися трансцендентної насолоди. Серед відвідувачів були значні особистості — Бгішмадева, Дроначар'я, Дгрітараштра, Дурйодгана, Гандгарі з синами, цар Юдгіштгіра з дружиною і Пандави з Кунті, Срінджая, Відура, Кріпачар'я, Кунтібходжа, Вірата, цар Нагнаджіт, Пуруджіт, Друпада, Шал'я, Дгріштакету, цар Каші, Дамагоша, Вішалакша, цар Мітхіли, цар Мадрасу (колишня Мадра), цар Кекаї, Юдгаман'ю, Сушарма, Бахліка з синами і багато інших підлеглих Юдгіштгірі царів.

Споглядати Господа Крішну і Його тисячі цариць, ту всю красу й трансцендентне розкошество тішило присутніх найвищою мірою. Всі, хто там був, особисто вшанували Господа Балараму й Крішну. Господь прийняв вітання усіх, а гості підносили хвалу Ядавам, і насамперед Крішні з Баларамою. Уграсена був цар Бгоджів, і тому його вважали за голову Яду. Отже, відвідувачі звертались в першу чергу до нього: «Твоя величносте Уграсено, царю династії Бгоджа! Ядави — єдині у світі люди, що досягнули повної досконалості. Хвала династії Яду! Хвала царю Уграсені! Бо лише у вас є те, що ви завжди бачите Господа Крішну, якого шукають

йоги-містики, заради того виконуючи протягом багатьох років суворі аскези й покути. Ви ж весь час спілкуєтесь із Господом Крішною безпосередньо.

Усі ведичні гімни уславлюють Верховного Бога-Особу Крішну. Річку Ґанґу вважають священною, тому що вона — це вода, що стікає зі стіп Господа Крішни, омиваючи їх. Ведична література — то настанови Господа Крішни, а мета вивчення усіх Вед — пізнати Крішну. Отже, слова Крішни і оповіді за Його розваги завжди діють очищувально. Під впливом часу і обставин зникли практично всі багатства цього світу, але коли на цю планету з'явився Крішна, завдяки доторку Його лотосових стіп всі сприятливі ознаки проявилися знов. Завдяки Його присутності поступово здійснюються всі бажання і задовольняються всі прагнення. Твоя Величність, царю Бгоджів! Ти зв'язаний з династією Яду через шлюб, а також через кровну спорідненість. Тому ти постійно спілкуєшся з Господом Крішною, і ніщо не заважає тобі бачити Його будь-коли. Господь Крішна прогулюється й розмовляє з тобою, ви сидите на канапі поруч, разом вкладаєтесь відпочивати, разом обідаєте. Ядави, звичайно, занурені в світські справи, що їх вважають за битий шлях до пекла, але насправді присутність Крішниного втілення з роду Вішну (Він є первинний Бог-Особа, і це втілення всюдисуще й всемогутнє) звільняє вас від матеріальної скверни. Тому ви перебуваєте на трансцендентному рівні і, звільнені, існуєте в Брахмані».

Жителі Вріндавани з Нандою Махараджею, довідавшись, що під час сонячного затемнення на Курукшетрі будуть усі Ядави з Крішною на чолі, теж вирішили піти туди. Цар Нанда з пастухами навантажили на вози всі потрібні речі, і всі жителі Вріндавани вирушили на Курукшетру побачити своїх коханих дітей, Господа Балараму й Господа Крішну. Коли на Курукшетру прибули пастухи Вріндавани, Ядави надзвичайно зраділи. Побачивши жителів Вріндавани, вони підвелися з місць привітати їх. Здавалося, ніби до них повернулося саме життя. Цієї зустрічі прагнули обидві сторони, а тому, зустрівшись, вони тримали одне одного в обіймах скільки душі завгодно.

Васудева, побачивши Нанду, зірвався на рівні, кинувся до нього і обійняв його з великою любов'ю. Він взявся розповідати за минулі події, як був у в'язниці царя Камси, як той убивав його

немовлят, як зараз по народженні Крішни він, Васудева, відніс Крішну до палацу Нанди Махараджі, і як Нанда Махараджа з царицею Яшодою ростили Крішну й Балараму наче власних дітей. Господь Баларама і Крішна теж обійняли царя Нанду і матір Яшоду, а тоді низько вклонилися їм до лотосових стіп. Від ніжности, що Вони чули до Нанди з Яшодою, голос Крішні й Баларамі перервався, і якийсь час Вони не могли й слова сказати. А вже які щасливі були цар Нанда і мати Яшода! Вони посадовили синів собі на коліна й стали обіймати Їх від усього серця. В розлуці з Крішною й Баларамою цар Нанда і мати Яшода сумували так довго, але нині, як побачили Їх і стиснули в обіймах, забули за всі свої страждання.

Далі Крішнина мати, Деваки, і мати Баларами Рохіні обійняли маму Яшоду. Вони сказали:

— Люба царице Яшодадеві, ти і Нанда Махараджа — наші добрі друзі, і кожного разу, як ми згадуємо за вас, зараз на думку спливає ваша дружня поміч. Ми перед вами у неоплатнім боргу, і віддячитись за ваше добро не вистачить усіх щедрот небесного царя, та хіба б тим і можна було відплатити за вашу дружбу. Ми ніколи не забудемо, що ви для нас зробили. Коли народилися Крішна й Баларама, Їх віддали під вашу опіку, ще коли Вони й не бачили власних батька й матір, і ви вигляділи Їх, наче своїх дітей, викохали, наче власних пташенят у гніздечку. Ви добре годували, доглядали й пестили Їх і задля Їхнього добра виконували багато сприятливих релігійних вправ.

Насправді Вони не наші сини. Вони належать вам. Нанда Махараджа і ти — справжні батько-матір Крішні й Баларамі. Поки ви доглядали Їх, вони не знали ніяких труднощів. Живучи під вашим захистом, Вони не знали, що таке страх. Така дбайлива опіка цілком відповідає вашому піднесеному становищу. Шляхетна людина різниці між власними й чужими синами не робить, а подружжя шляхетнішого, як оте ваше, шукати годі.

Якщо казати за *гопі* Вріндавани, то вони від самого народження не знали нікого й нічого, тільки Крішну. Крішна й Баларама були для них самим життям. *Гопі* так палко любили Крішну, що не могли перетерпіти навіть хвилі, коли кліпання повік закривало Крішну від їхнього зору. Через те вони ганили Брахму, творця тіла: він, нездара, зробив очі, які кліпають і заважають

бачити Крішну. *Ґопі* вже давно жили в розлуці з Крішною. Вони теж приїхали разом з Нандою Махараджею і матінкою Яшодою, і коли побачили Крішну, то поринули в найглибший екстаз. Не можна навіть уявити, як прагли *ґопі* знов побачити Крішну. Щойно побачивши Його, вони очима забрали Його у найпотаємніший куточок серця і там обіймали досхочу. Вони обіймали Крішну лише подумки, але від екстазу й щастя на деякий час забули навколишній світ. Подумки обіймаючи Крішну, вони увійшли в екстатичний транс — а великі *йоґи*, що безперервно медитують на Верховного Бога-Особу, цього не можуть. Крішна зрозумів, що *ґопі*, подумки обіймаючи Його, поринули в екстаз, а що Він перебуває в кожному серці, то відповідав їм, обіймаючи їх навзаєм у глибині їхніх сердець.

Крішна сидів з мамою Яшодою та іншими Своїми матерями — Деваки і Рохіні, але коли матері почали розмовляти між собою, тихенько відійшов у потаємне місце, щоб побачитися з *ґопі*. Коли Господь підійшов до *ґопі*, то Його уста лили усміх. Він став обіймати *ґопі* і питати в них, як вони живуть. Щоб додати їм духу, Він заговорив до них перший:

— Любі подружки, ви знаєте, що Господь Баларама і Я покинули Вріндавану, щоб зробити приємне Нашим родичам і членам сім'ї. Ми довго билися з Нашими ворогами і хіть-нехіть мали забути вас, які так віддано Нас любите і сильно до Нас прив'язані. Розумію, Я виявив чорну невдячність, проте знаю, що ви лишаєтеся вірні Мені. Скажіть, чи згадували ви за Нас, коли Ми покинули вас самих? Любі *ґопі*, може, вам тепер неприємна сама згадка за Мене, бо ви не можете простити Мені невдячності? Чи здатні ви дарувати Мені ту образу?

Кінець кінцем, Я покинув вас не з власної волі. Нас розлучило Провидіння, бо то воно панує над усім і діє, як хоче. Це воно з'єднує різних людей і знову їх розлучає, коли на те Його воля. Коли небо затягнуть хмари і здіймається сильний вітер, можна постерегти, як порошинки й різні пір'їнки перемішуються, але вітер вщухає, і ці пір'їнки з порошинками знов розлітаються в різні боки. Так само творить усе Верховний Господь. Усе, що ми бачимо, є різні вияви Його енергії. Його верховною волею ми подеколи з'єднуємося, а подеколи розлучаємося. Слід зробити висновок, що зрештою ми цілком залежимо від Його волі.

На щастя, ви розвинули любовну прив'язаність до Мене, а то

єдиний шлях досягти трансцендентного становища у спілкуванні зі Мною. Кожна жива істота, що розвинула в собі таку віддану й бездомісну любов до Мене, певно, як скінчиться життя, піде додому, назад до Бога. Інакше кажучи, бездомісне віддане служіння і прив'язаність до Мене є причина найвищого звільнення.

Любі Мої подружки, дорогі *гопі*, ви, можливо, вже знаєте від Мене, що все розмаїття навколишніх явищ — то дія Моїх енергій. Візьмімо як приклад глек. Він складається із землі, води, повітря, вогню й неба. Тобто фізичні компоненти завжди одні й ті самі і коли його зроблено, і коли він існує, і коли знов розпадається. Новий глек складається з землі, води, вогню, повітря й неба, і це поєднання триває доти, доки він існує. Далі, коли його розбито й він зникає, різні його складові повертаються у різні частини матеріальної енергії і там зберігаються. Те саме відбувається й під час творення космічного проявлення, за його існування й по загладі. Все є просто різні вияви Моєї енергії. А що Моя енергія від Мене невіддільна, можна висновити, що Я існую у всьому.

Так само тіло живої істоти є не що інше, як сполука п'яти елементів, а втілена жива істота є Моя невід'ємна частка. Жива істота перебуває в полоні матеріальних умов, бо хибно вважає себе за верховного, хто насолоджується. В полоні матеріального існування тримає живу істоту оманне его. А Я, Верховна Абсолютна Істина, трансцендентний і до живої істоти, і до її втілення в матерії. Обидві енергії — матеріальна і духовна — діють під Моїм верховним наглядом. Любі *гопі*, прохаю вас, покиньте журитися, краще спробуйте дивитися на все по-філософському. Тоді ви зрозумієте, що ми завжди разом і вам нема чого банувати за Мною, ніби ми в розлуці.

Отакі важливі настанови дав Господь Крішна *гопі*, і всі віддані в свідомості Крішни можуть з них скористатися. Ціла філософія ґрунтується на незбагненній одночасній єдності й відмінності. Господь каже в «Бгаґавад-ґіті», що Він у Своєму безособистісному аспекті присутній скрізь. Усе існує в Ньому, але власною особою Він присутній не скрізь. Космічне проявлення є не що інше, як вияв енергії Крішни. Енергія від джерела енергії не відрізняється, тому нічого відмінного од Крішни немає. Ми від Крішни відділені тоді, коли не маємо абсолютної свідомості, свідомості Крішни. Але самий метод відданого служіння відроджує

нашу свідомість Крішни, і якщо відданому пощастить, він збагне, що матеріальна енергія невіддільна від Крішни, а відтак використовуватиме матеріальну енергію і її утвори на служіння Господеві. Жива істота є невід'ємна частка Крішни, проте за браком свідомости Крішни вона, схильна забувати, хибно ставить себе в матеріальному світі за того, хто насолоджується, і так потрапляє в полон до матеріальної енергії, а тому змушена й далі існувати в матерії. Це підтверджує і «Бгаґавад-ґіта». Жива істота змушена діяти з наказу матеріальної енергії, однак хибно вважає, що вона є верховний і той, що насолоджується.

Якщо відданий досконало усвідомив, що *арча-віґраха*, Божество Крішни в храмі, і Сам Крішна — це та сама форма *сач-чід-ананда-віґраха*, то, служачи Божеству в храмі, він служить Крішні безпосередньо. Так само не відрізняються від Крішни і храм, усе, що в храмі, і запропонована Божеству їжа. Треба лише дотримувати правил і регулівних засад, що їх визначили *ачар'ї*. І з тим верховним приводом можна усвідомити Крішну навіть бувши у матеріальному існуванні.

Отримавши від Крішни настанови з філософії одночасної єдности й відмінности, *ґопі* завжди перебували в свідомості Крішни й завдяки цьому повністю звільнилися від матеріального заплутання. Свідомість живої істоти, що хибно бере себе за того, хто насолоджується матеріальним світом, називають *аханкарою*. Це означає, що істота перебуває в полоні оманного его. Однак з полону *аханкари* звільняються не лише *ґопі*, а й усі, хто чинить так, як заповідано від Крішни. Цілковито свідома Крішни людина завжди вільна від хибного еготизму. Вона використовує все на служіння Крішні. І не буває, щоб вона була розлучена з Крішною.

Ґопі почали молитися до Крішни: «Любий Крішно, з Твого пупа виростає первісний лотос, а в цьому лотосі народжується творець Брахма. Нікому не осягнути Твоєї слави й щедрот: це таїна навіть для наймудріших людей, які володіють містичними силами. Однак зумовленій душі, що впала в темний колодязь матеріального існування, легко прихиститися біля Твоїх лотосових стіп, і це є запорука її звільнення». *Ґопі* казали далі: «Любий Крішно, ми весь час занурені в хатні справи. Тому просимо, завжди лишайся в наших серцях вранішнім сонцем. Це буде нам найбільше благословення від Тебе».

Гопі — це вічно звільнені душі, що перебувають у повній свідомості Крішни. Вони тільки позірно занурені у сімейні справи у Вріндавані. Розлука з Крішною хоч яка довга, але жителі Вріндавани, *гопі*, не забирають собі в голову йти з Крішною в Його столицю Двараку. Вони хочуть вічно жити у Вріндавані і кожної миті свого життя відчувати Крішнину присутність. Вони одразу запросили Крішну повернутися до Вріндавани. І такий трансцендентний емоційний стан *гопі* у почуванні розлуки становить стрижень повчань від Господа Чайтан'ї. *Ратха-ятра*, що її святкував Господь Чайтан'я, відтворює глибоке почування *гопі*, коли Крішну забирають назад у Вріндавану. Шрімматі Радгарані відмовилася йти з Крішною у Двараку і тішитися там серед царського багатства — Вона прагне насолоджуватися Його товариством у відповідному середовищі Вріндавани. Господь Крішна, маючи до *гопі* глибоку прив'язаність, ніколи Вріндавани не покидає, а *гопі* й інші жителі Вріндавани завжди повністю задоволені в свідомості Крішни.

Так закінчуються Бгактіведантові пояснення до вісімдесят другого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Зустріч Господа Крішни і Баларами з жителями Вріндавани».

РОЗДІЛ ВІСІМДЕСЯТ ДРУГИЙ

Зустріч Драупаді з царицями Крішни

Крішну приходили відвідати багато людей, серед них і Пандави з царем Юдгіштгірою на чолі. Після розмови з *ґопі*, коли Господь Крішна дарував їм найвище благословення, до Нього прийшли цар Юдгіштгіра з іншими родичами, і Він радо їх зустрів. Передусім Він запитав, чи все у них гаразд. Насправді до того, хто бачить лотосові стопи Господа Крішни, доля лихою бути не може, однак коли Господь Крішна, як того вимагає етикет, запитав у царя Юдгіштгіри про його життя, цар дуже зрадів, що його так вітають, і сказав Господу:

— Любий Господи Крішно! Великі особистості й віддані, що цілковито усвідомили Тебе, завжди тримають у думці Твої лотосові стопи, і вони повністю задоволені, п'ючи нектар трансцендентного блаженства. Нектар, що вони п'ють, іноді проливається із їхніх вуст на інших оповіддю про Твої трансцендентні діяння. Цей нектар, що його точать вуста відданого, має таку силу, що кому пощастить скуштувати його, одразу закінчує довгу подорож крізь безліч народжень і смертей. То наша забутли-

вість щодо Твоєї особи є причиною того, що ми існуємо в матеріальному світі. Але коли людина отримує можливість слухати за Твою славу, морок забуття враз розвіюється — і в цьому наше, живих істот, щастя. Тому, мій Господи, лиха доля минає тих, хто постійно слухає про Твої славетні дії.

Ми остаточно впокорилися Твоїм лотосовим стопам і, іншого притулку не знаючи, завжди певні нашого щастя. Любий Господи, Ти — безмежний океан знання і трансцендентного блаженства. Існування того, хто діє за власними примхами, триває в трьох минущих станах матеріального життя — пильнуванні, сні та глибокому сні. Але в свідомості Крішни таких станів не існує. Над людиною в свідомості Крішни всі ті наслідки діяльности не владні. Ти є найвища мета всіх звільнених душ. Використовуючи Свою внутрішню потенцію *йогамайу*, Ти Своєю незалежною волею сходиш на Землю і, щоб відновити величні засади життя, з'являєшся наче звичайна людина. Ти — Верховна Особа, тому тих, хто впокорений Тобі, лихо не заторкує.

Господь Крішна приймав численних царів і відвідувачів, ті підносили Господеві молитви. Тимчасом жінки родів Куру і Яду, скориставшися з нагоди, зустрілися, щоб поговорити за трансцендентні розваги Господа Крішни. Перша до Крішниних дружин підійшла Драупаді. Вона запитала:

— Любі мої Рукміні, Бгадра, Джамбаваті, Сат'я, Сат'ябгама, Каліндї, Шайб'я, Лакшмана, Рохіні та інші дружини Господа Крішни, розкажіть нам, будь ласка, як Господь Крішна, Верховний Бог-Особа, взяв вас Собі за дружин, і які були ваші весілля, що їх справляли за звичаєм звичайних людей?

На це питання першою відповіла головна цариця Рукмінідеві:

— Мила Драупаді, між царями, як-от Джарасандга, вже було домовлено, що мене віддадуть за царя Шішупалу, і, як це буває завжди, на моїй весільній церемонії були присутні всі царі, щоб у разі потреби дати збройну відсіч кожному суперникові, що наважиться перервати шлюбний обряд. Але Верховний Бог-Особа вкрав мене наче лев, що викрадає ягня зі стада. Однак для Господа Крішни то був не дивовижний вчинок, адже всі, хто проголошують себе великими героями й царями в цьому світі, покірні лотосовим стопам Господа. До лотосових стіп Господа Крішни схиляють свої корони всі царі. Люба моя Драупаді, моє невмируще бажання — служити Господу Крішні, цьому джерелу всієї

насолоди й краси, життя у житті. Це єдине моє бажання, єдине прагнення мого серця.

Далі настала черга говорити Сат'ябгамі. Вона сказала:

— Люба Драупаді, мій батько дуже тужив, коли загинув його брат Прасена, і тому несправедливо звинуватив Господа Крішну, нібито Він убив його брата і вкрав камінь Сьямантаку. Насправді ж той самоцвіт взяв Джамбаван. Господь Крішна, щоб довести, що на Ньому вини немає, став з Джамбаваном на герць і переміг, камінь Сьямантаку відібрав і приніс моєму батькові. Батькові було дуже соромно, що він у смерті свого брата звинуватив Господа Крішну. Отримавши назад камінь Сьямантаку, він розважив, що було б мудро виправити помилку. Тому він, хоча вже пообіцяв мою руку іншим, віддав мене разом з самоцвітом лотосовим стопам Крішни. Так Крішна прийняв мене за служницю й дружину.

Далі на питання Драупаді відповідала Джамбаваті. Вона мовила:

— Люба Драупаді! Коли Господь Крішна напав на мого батька Джамбавана, царя *рікш*, мій батько не знав, що Господь Крішна — його колишній пан, Господь Рамачандра, подружжя Сіти. Не знаючи, хто є Господь Крішна, він бився з Ним двадцять сім днів. Коли сили покинули мого батька, він зрозумів, що його супротивник, Господь Крішна, має бути той самий Господь Рамачандра, бо тільки Він був на силі перемогти його. Схаменувшись, батько повернув камінь Сьямантаку. Щоб вдовольнити Господа, мене віддано Йому за дружину. Так я одружилася з Господом, так сповнилося моє бажання життя у житті служити Крішні.

Далі говорила Каліндї:

— Люба Драупаді, щоб Господь Крішна став моїм чоловіком, я виконувала великі аскези і покути. Дізнавшись про це, Господь Крішна ласкаво прийшов зі Своїм другом Арджуною взяти мене за дружину. Господь Крішна забрав мене з берега Ямуни, і відтак я стала замітальницею в домі Господа Крішни. А Він ставиться до мене як до Своєї дружини.

Потім розповіла Мітравінда:

— Люба Драупаді, на моїй *сваямварі* [це така церемонія, коли дівчина сама обирає собі чоловіка] зібралося багато царевичів. Був там і Господь Крішна. Він переміг усіх царевичів і взяв

мене за служницю. Він забрав мене в Двараку наче лев, що вириває оленя у зграї псів. Господь Крішна забрав мене силою, тому мої брати викликали Його на бій, але самі зазнали поразки. Так здійснилося моє бажання життя у життя бути служницею Крішни.

Далі до Драупаді заговорила Сат'я:

— Люба Драупаді, мій батько влаштував для мене сваямвару, а щоб випробувати силу й звитягу претендентів на мою руку, поставив їм за умову приборкати сім лютих биків з довгими гострими рогами. [illegible] повертались додому — переможені й скалічені. А Господь Крішна здолав биків, мов то були Йому іграшки. Він приборкав їх, простромивши носа кожному металевим кільцем. Вони послухались Його, як цуценя дитини. Батько мій, дуже задоволений, справив для нас з Господом Крішною бучне весілля, а на посаг дав багато військових з'єднань, коней, колісниць, слонів і тисячі служниць. Як відбулося весілля, Господь Крішна повіз мене до Двараки. Дорогою на Нього напали [illegible], але Господь Крішна їх переміг, а я отримала привілей бути служницею [illegible] Його лотосових стіп.

Почала свою оповідь Бгадра. Вона сказала:

— Люба Драупаді, Господь Крішна — син мого дядька з боку матері. [illegible] прив'язаність до Його лотосових стіп. Коли мій батько дізнався за мої почуття, він сам влаштував [illegible], запросивши Господа Крішну одружитися зі мною. На посаг батько дав мені одне військове з'єднання, а також багато служниць та всього, що пристало мати царській доньці. Не знаю, чи зможу мати притулок у Господа Крішни життя у життя, але я молюся Господеві, щоб хоч де б я народилася, ніколи не забувати, що я служниця Його лотосових стіп.

Настала черга говорити Лакшмані.

— Люба моя царице, — сказала вона, — я багато разів чула, що великий мудрець Нарада уславлює розваги Господа Крішни. Нарада якось сказав, що богиня процвітання Лакшмі прив'язалася до Крішниних лотосових стіп. І, почувши про це, я теж прив'язалася до Його лотосових стіп. А що я завжди про Нього думала, то прив'язаність моя глибшала день у день. Люба царице,

мій батько дуже любив мене. Коли він дізнався, що Крішна полонив мій розум, то, як і твій батько, розробив план: на моїй *свайамварі* майбутній обранець мав пробити однією стрілою обидва ока рибі. Різниця між твоєю й моєю *свайамварою* була така, що на твоїй рибина звисала зі стелі і її було добре видно, а на моїй рибу було вкрито тканиною, а видно було лише її відбиток у дзбані з водою. Тим відрізнялась моя *свайамвара* від твоєї.

Поголос за таку умову розійшовся всім світом. Почувши за неї, до батькової столиці з усіх сторін світу зійшлися царевичі, всі добре озброєні, і з ними вчителі воєнної науки. Кожен прагнув виграти мою руку. Один по одному всі бралися до луку, з якого мали пробити рибу. Але більшість навіть не змогли нап'ясти тятиви, то й пішли геть, навіть не спробувавши вистрілити. Дехто з великими зусиллями тятиву натягнули, але прив'язати її до другого кінця луку не змогли — пружний лук розпрямлявся, збиваючи їх з ніг. Люба царице, ти будеш вражена, дізнавшись, які царі й герої були на моїй *свайамварі*. Там був Джарасандха, Амбаштха, Шішупала, Бгімасена, Дурйодгана і Карна — вони певно що натягнули на лук тятиву, а от протнути рибу їм не вдалося: її вкрито, а зрозуміти, де вона, дивлячись на її відображення, вони не змогли. Славетний Пандава Арджуна бачив відображення риби у воді, але не вцілив рибу в око, хоч прицілювався й випускав стрілу дуже пильно. Але принаймні його стріла рибу зачепила, тому він виявився кращим від інших царевичів.

Усі царевичі, що намагалися влучити в ціль, були розчаровані невдачею, а дехто пішов геть, навіть не наважившись спробувати. Нарешті до луку взявся Господь Крішна. Він легко нап'яв тятиву, ніби то був іграшковий лук, наклав стрілу і, одного разу глянувши на відображення риби у воді, випустив стрілу. Риба впала протнута. Господь Крішна здобув перемогу опівдні, в годину, яка зветься *абгіджит*, що її астрологи вважають за сприятливу. Всім світом рознеслося: «*Джая! Джая!*», півбоги в небесах стали бити в барабани. Сповнені радощів, великі півбоги посипали на землю квітковий дощ.

Тоді на арену змагання вступила я, і, як ішла, дзвіночки на моїх ногах мелодійно видзвонювали. Я мала на собі нове шовкове вбрання, голова була заквітчана, і від того, що переміг Господь Крішна, я почувалася на вершині щастя і любо всміхалася.

В руках я несла золоте намисто з самоцвітами, що спалахувало проти сонця. Сережки сяяли, від них мені на обличчі грали відблиски, і це примножувало мою вроду. Хвилі волосся оторочували моє лице. Я кліпала очима і спочатку бачила лише присутніх царевичів, але нарешті я підійшла до свого Господа і поволі обвила Йому навколо шиї золоте намисто. Я вже казала, що Господь Крішна ще від початку мене звабив, тому дати гірлянду Господеві я вважала за велику вдачу. Щойно я наділа на шию Господу свою гірлянду, забили у *мрідан̇ги*, *патахи*, великі барабани, засурмили в мушлі і заграли на різні музичні інструменти, все гуло гучно, під музику досвідчені танцюристи й танцюристки пішли до танцю, співці почали співати мелодійних пісень.

Люба Драупаді, коли я прийняла Господа Крішну за свого нареченого чоловіка, а Він мене за Свою служницю, серед царевичів-женихів знявся страшенний галас. Їх палило хтиве бажання, але чоловік мій в Своїй чотирирукій формі Нараяни, не звертаючи на них жодної уваги, посадовив мене на колісницю, запряжену четвіркою чудових коней. Він ждав нападу від царевичів і тому мав коло Себе зброю. Він підняв Свій лук Шарнґу, але майстерний колісничий Дарука миттю рушив з місця, і наша чудова колісниця помчала до Двараки. Крішна, наче лев, негайно забрав мене перед очима всіх царевичів. Деякі царевичі спробували зупинити наш рух: озброєні всілякою зброєю, вони стали в нас на дорозі; вони були наче собаки, що хочуть зупинити лева. Тоді Господь Крішна почав пускати стріли зі Свого лука Шарнґи, і дехто лишився без рук, дехто без ніг, інші наклали головою, а ще інші просто втекли з бойовища.

Тоді Верховний Бог-Особа, наче осяйне сонце, в'їхав у найславетніше в цілім світі місто Двараку. Задля тої нагоди цілу Двараку пишно убрали. По всій Двараці було споруджено стільки брам, розвішано стільки прапорів, стрічок і гірлянд, що вони застували сонце. Я вже казала, що мій батько дуже мене любив. Коли він побачив, що моє бажання мати Господа Крішну за чоловіка здійснилося, він з радощів роздав друзям і родичам багато дарунків — дорогих шат, прикрас, лож і килимів. Господь Крішна завжди самодостатній, проте мій батько охоче дав за мною величезний посаг: коштовності, воїнів, слонів, колісниці, коні і багато рідкісної й коштовної зброї. Усе те він підніс Господеві на

широго серця. Люба царице, я тоді подумала, які-то надзвичайні побожні дії мала я виконати за минулого життя, щоб тепер стати однією з служниць в домі Верховного Бога-Особи!

Коли всі головні цариці скінчили оповідати, наперед вийшла Рохіні, що представляла інших шістнадцять тисяч цариць. Вона почала оповідати, як вони стали дружинами Крішни.

— Люба царице, коли Бгаумасура підкорив увесь світ, він забрав усіх гарних царських дочок і ув'язнив їх у себе в палаці. Звістка за це дійшла до Господа Крішни. Він бився з Бгаумасурою і нас звільнив. Господь Крішна убив Бгаумасуру та його воїнів, і хоча Йому не потрібна жодна дружина, на наше прохання Він одружився з нами, а нас було шістнадцять тисяч. Люба царице, ми мали одну-єдину добру якість — завжди думали за лотосові стопи Господа Крішни, а то є засіб звільнитися з пилоти повторюваних народжень і смертей. Люба царице Драупаді, повір, будь ласка, що ми не прагнемо ніяких багатств, не хочемо ні царства, ні імперії, ні райських утіх. Ми не хочемо тішитися ними матеріальними щедротами, ані прагнемо досягти йогічної досконалості чи посісти найвищого становища, як у Господа Брахми. Ми не хочемо й жодного звільнення — ні *салок'ї*, ні *сарупьї*, ні *самип'ї* чи *сайудж'ї*. Ті досягнення нас анітрохи не вабили. Ми прагнемо одного: хай повсякчас життя у життя будуть притрушені пилом з лотосових стіп Господа Крішни. Богиня процвітання теж прагне мати цей пил на своїй притрушеній духмяним шафраном груди. Ми хочемо тільки цього пилу, що збирається на Крішниних лотосових стопах, коли Він пастушком ступає по землі Вріндавани. Насамперед гопі, а також пастухи і жінки з місцевих племен Вріндавани прагнуть одного — стати травинкою чи соломинкою на вріндаванських вуличках, щоб Крішна ступав по них Своїми лотосовими стопами. Люба царице, ми хочемо, щоб так було життя у життя, і іншого бажання не маємо.

Так закінчується Бгактіведантів виклад вісімдесят другого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якого «Зустріч Драупаді з царицями Крішни».

РОЗДІЛ ВІСІМДЕСЯТ ТРЕТІЙ

Васудева виконує жертвопринесення

Серед жінок, що зібралися на Курукшетрі під час сонячного затемнення, були Кунті, Гандгарі, Драупаді, Субгадра та цариці з багатьох інших царств, а також гопі Вріндавани. Цариці Господа Крішни оповідали про те, як Господь Крішна взяв їх за дружин, і жінки Куру слухали, наче вчаровані. Вони були захоплені від того, що Крішнині цариці такі віддані Йому і так палко Його кохають. Вони слухали оповідь цариць про їхню надзвичайну любов і прив'язаність до Крішни, і очі їм набігали сльозами.

Поки жінки гомоніли між собою, чоловіки теж минали час у бесіді. На Курукшетру зібралися майже всі видатні мудреці й аскети, вони прийшли звідусіль побачити Крішну з Баларамою. Головні серед них були Крішна-двайпаяна В'яса, великий мудрець Нарада, Ч'явана, Девала, Асіта, Вішвамітра, Шатананда, Бгарадваджа, Ґаутама, Господь Парашурама з учнями, Васіштга, Ґалава, Бгрігу, Пуласт'я, Каш'япа, Атрі, Маркандея, Бріхаспаті, Двіта, Тріта, Еката, чотири сини Брахми Кумари (Санака,

Санандана, Санатана і Санат-кумара), Ангіра, Агаст'я, Яг'явалк'я і Вамадева.

Коли прибули ті мудреці й аскети, всі царі, і Махараджа Юдгіштгіра теж, повставали з місць і низько вклонились мудрецям, яких шанує цілий всесвіт. Далі мудреців за звичаєм запросили сідати й принесли воду, щоб омити їм стопи. Тоді їм піднесли соковитих фруктів, гірлянд з квітів, куріння і сандалової пасти. Шану мудрецям віддали всі царі з Крішною й Баларамою на чолі, як це приписують ведичні правила. Коли мудреці зручно влаштувалися на сидіннях, до них від імені всіх царів звернувся Господь Крішна, що зійшов на Землю обороняти релігію. Коли Крішна почав говорити, все замовкло, кожен хотів почути слова Його вітання мудрецям і нічого не пропустити.

Господь Крішна казав:

— Хвала, хвала всім присутнім мудрецям і аскетам! Сьогодні всі ми відчули: нарешті наше життя увінчав успіх. Нині ми досягнули мети життя, якої прагли — адже бачимо перед собою всіх піднесених, звільнених мудреців і аскетів, що їх мріють бачити навіть небесні півбоги. Проте той, хто тільки почав виконувати віддане служіння і просто шанобливо схиляється перед Божеством у храмі, але не може збагнути, що Господь перебуває в серці кожного, і ще той, хто поклоняється різним півбогам для того тільки, щоб задовольнити свої хтиві бажання, не здатні оцінити вагу цих мудреців. Таким людям неприступно на власні очі побачити їх, торкнутися їхніх стоп, запитати, чи все в них гаразд, і гідно вшанувати їх.

Віддані-початківці, так само як послідовники інших релігій, не можуть осягнути величі махатм. Неофіти йдуть до церкви і шанобливо вклоняються Божеству просто аби виконати обов'язок. Але на вищому рівні трансцендентної свідомості вже стає зрозуміло велич махатм і відданих, і на цій стадії відданий намагається їх вшанувати. Ось чому Крішна каже, що неофіт не розуміє величі великих мудреців, відданих і аскетів.

Крішна казав далі:

— Просто відвідувати святі місця прощі, щоб взяти там купіль, чи споглядати Божества в храмах не очищує само собою. Проте якщо людині випаде зустріти великого відданого, махатму, що представляє Бога-Особу, вона очищується вмить. Щоб очиститися, радять поклонятися вогню, сонцю, місяцю, земл

воді, повітрю, небу й розуму. Поклоніння всім тим елементам і їхнім панівним божествам звільняє від заздрости й злоби, але якщо лише людина просто служить великій душі, всі гріхи їй будуть відпущені. Любі Мої шановані мудреці й царі, від Мене ви знаєте, що людина, яка бере своє матеріальне тіло, що складене з трьох елементів — слизу, жовчі й повітря — за власне «я», людина, що вважає, нібито їй належить її сім'я й родичі, що поклоняється матеріальним речам і відвідує святі місця прощі лише щоб узяти там купіль, але ніколи не спілкується там з великими особистостями, мудрецями й *махатмами* — така особа, хоча й має людську подобу, не ліпша від тварин, віслюків абощо.

Господь Кришна, верховний володар знання, промовляв до мудреців і аскетів вивагом, а вони сиділи мовчазні від подиву, що можна так стисло пояснити абсолютну філософію життя. Без поступу в знанні людина вважає своє тіло за власне «я», членів своєї сім'ї за своїх рідних і близьких, а місце, де народилася, за гідне на поклоніння. Саме з такого розуміння життя виріс сучасний націоналізм. Господь Кришна таких уявлень не схвалює і засуджує людей, які беруть на себе труд іти до святих місць прощі просто заради того, щоб зробити омовіння, і не користаються з нагоди спілкуватися з великими відданими і *махатмами*, що живуть там. Такі люди не ліпші за віслюків, найнерозумніших тварин. Зваживши Кришнині слова, слухачі переконалися, що Господь Кришна є справді Верховний Бог-Особа, що грає роль звичайної людини, яка нібито вимушена внаслідок своїх колишніх дій прийняти певний тип тіла. В тій Своїй розвазі Він виступив як звичайна людина, бо хотів навчити людський загал, як треба жити, щоб досконало виконати призначення людського життя.

Зійшовшись на тому, що Кришна — Верховний Бог-Особа, мудреці сказали Йому:

— Любий Господи, ми провідники людського суспільства і тому повинні розуміти філософію життя правильно. Однак під впливом Твоєї зовнішньої енергії ми губимося. Для нас це велике диво. Ти поводишся точнісінько як звичайна людина, а Твоя справжня сутність Верховного Бога-Особи від нас схована. Твої розваги — то найбільша дивовижа в світі.

Любий наш Господи, Своєю енергією Ти твориш, підтримуєш і знищуєш усе космічне проявлення з його розмаїттям імен і форм — так і земля постачає гори і дерева, різні інші форми і

імени, а вона лишається тією самою. Своєю енергією Ти створюєш різноманітні прояви, однак Сам впливові Своїх дій не підлягаєш. Любий наш Господи, Твої дивовижні діяння нас приголомшують. Ти Верховний Господь, Наддуша всіх живих істот, і Ти трансцендентний до матеріального творіння. Ти з'являєшся на Землі за допомогою Своєї внутрішньої потенції, щоб захистити Своїх відданих і знищити лиходіїв. Принагідно, Ти поновлюєш засади вічної релігії, що їх від тривалого зв'язку з матеріальною енергією людство забуває. Любий наш Господи, відповідно до якостей і діяльности людей Ти створюєш соціальні й духовні стани в людському суспільстві, а коли несумлінно люди перекручують Твої настанови, Ти Сам приходиш і повертаєш все на лад.

Любий Господи, величне знання представляє Твоє чисте серце. Аскези, вивчення Вед і транс у медитації — то все веде до різних рівнів усвідомлення проявлених і непроявлених аспектів Твоєї Сутности. Світ явищ, який ми сприймаємо своїми чуттями, є виявом Твоєї безособистісної енергії, але Сам Ти, Верховний Бог-Особа, в ньому не проявлений, Ти — Верховна Душа, Верховний Брахман. І тому лише люди, що володіють брахманічною культурою, здатні осягнути істину щодо Твоєї трансцендентної форми. Ти глибоко шануєш *брахманів* і Сам найпильніше дотримуєшся засад брахманічної культури, а тому Тебе називають *брахман'я-дева*. Любий наш Господи, Ти найвище щастя і остаточне пристановище святих людей. Тому всі ми вважаємо, що, зустрівши Тебе, ми досягли досконалости життя, і нашу освіту, аскези і вивчення трансцендентного знання увінчав успіх. Поістині Ти — кінцева ціль трансцендентних устремлінь.

Любий наш Господи, Твоє знання безмежне. Тіло Твоє трансцендентне, воно вічно існує в повному блаженстві й знанні. Ти — Верховний Бог-Особа, Верховний Брахман, Наддуша. Нині Ти до часу приховав Свої необмежені потенції, вкрив Себе внутрішньою енергією *йоґамаєю*, але ми все одно усвідомлюємо Твоє піднесене становище і тому складаємо Тобі шанобливі поклони. Любий Господи, Ти в ролі людської істоти тішишся Своїми розвагами, ховаючи Свою сутність та Свої справжні трансцендентні щедроти; тому всі царі, що тут присутні, і навіть Ядави, що перебувають з Тобою повсякчас — їдять з Тобою, сидять поруч —

нездатні зрозуміти, що Ти є відначальна причина всіх причин, душа в кожному, першопричина самого творіння.

Вночі людина спить і бачить сни, і уявні образи, що постають із марення, вважає за реальні. «Своє» тіло, яке бачить уві сні, вона вважає за реальне, на якийсь час забуваючи за справжнє тіло, що поза сновидінням. Те саме відбувається і коли людина не спить: спантеличеній, зумовленій душі чуттєва втіха видається за справжнє щастя.

Духовна душа, насолоджуючи чуття матеріального тіла, вкриває себе матерією, і матерія заплямовує її свідомість. Саме матеріальна свідомість є причина тому, що людина не здатна усвідомити Крішну, Верховного Бога-Особу. Всі великі *йоґи*-містики прагнуть за допомогою зрілої йоґічної практики відновити свою свідомість Крішни, щоб осягнути Твої лотосові стопи і медитувати на Твоє трансцендентне тіло. Це спосіб знищити всі нагромаджені гріховні наслідки. Води Ґанґи, звісно, змивають з людини і найбільший тягар гріховних наслідків, але це Твої лотосові стопи дають водам Ґанґи ту силу. Ґанґа стікає вниз як піт з лотосових стіп Твоєї Господньої Милости — а нам сьогодні випало щастя бачити Твої лотосові стопи на власні очі! Любий Господи, ми впокорені Тобі душі, віддані Твоєї Господньої Милости. Тому просимо, даруй нам Свою безпричинну милість. Ми добре знаємо, що людина, якщо її віддане служіння Тобі устійнене, стає звільненою, і *ґуни* матеріальної природи вже не заплямовують її. Так вона стає гідна увійти до царства Бога в духовному світі.

Піднісши до Господа Крішни молитви, присутні мудреці взяли в царів Дгрітараштри та Юдгіштгіри дозвіл піти геть і вже налаштувались вертатись до своїх *ашрамів*. Але тут до мудреців підійшов батько Господа Крішни Васудева, найпобожніша людина, і у великім смиренні впав їм до стіп на знак пошани. Васудева мовив:

— Відрада мого серця, великі мудреці! Вас шанують більше від півбогів. Прийміть і мої смиренні поклони. Благаю, вислухайте одне моє прохання, якщо на те ваша воля. Для мене то буде найбільше благословення, якщо ви ласкаво вкажете мені, яка діяльність дає виконавцеві найвищу користь, звільняє його від наслідків всієї іншої діяльности.

Голова присутніх мудреців був великий мудрець Нарада.

— Любі мудреці, — сказав він, — неважко зрозуміти, чому Васудева, що став батьком Верховному Богові-Особі, прийнявши Крішну сином, запитує нас про свою користь: він людина проста і надзвичайно доброчесна. Кажуть же, що в рідному краї пророків немає. Тому в Васудеви, що вважає Крішну за сина, немає жодного благоговіння і трепету до Нього. Можна бачити, що люди, які живуть на березі Ганги, не вважають Гангу за велику річку і тому їдуть довгий шлях, щоб узяти купіль в якомусь іншому місці прощі. Тут присутній Господь Крішна, чиє знання не має собі рівних, і тому Васудеві не потрібно прохати наших настанов.

На Господа Крішну не впливають творення, підтримування і знищення, і Його знання не підлягає жодним зовнішнім впливам. Він не зазнає дії матеріальних якостей, що змінюють усе із плином часу. Його трансцендентне тіло є повне знання, що ніколи не осквернене невіглаством, гнівом, прив'язаністю, злобою чи чуттєвою втіхою. Знання Його ніколи не змінюється ні під впливом *карми*, що до неї спричиняються добра й погана діяльність, ані під впливом трьох *гун* матеріальної енергії. Нема ні рівних Йому, ані вищих за Нього, тому що Він — верховний володар знання, Бог-Особа.

Зумовлений людський загал вважає, що вкрита матеріальними чуттями, розумом і інтелектом зумовлена душа рівна Крішні. Ні! Крішна як сонце: може здаватися, що його вкриває хмара, сніг, туман чи якась планета, але насправді того не буває. Вкрито лише очі нерозумної людини, яка гадає, що сонця не видно. Так само прив'язані до матеріальної насолоди люди, що підвладні чуттям, неспроможні ясно бачити Верховного Бога-Особу.

По цій мові мудреці перед присутніми Господом Крішною, Баларамою та іншими царями на Васудевине прохання почали напучувати його:

— Щоб позбутися наслідків *карми* чи бажань, що штовхають людину до корисливої діяльности, слід з вірою й відданістю виконувати визначені жертвоприношення, ціль яких — поклоніння Господу Вішну. Господь Вішну є той, хто споживає плоди всіх жертовних обрядів. Мудреці й великі особи, що завдяки належному досвідові можуть бачити три фази впливання часу, а саме минуле, теперішнє і майбутнє, а також інші, котрі бачать

усе ясно очима явлених писань, одностайно радять вдовольняти Господа Вішну. Так можна вимити із серця бруд, що накупичився там, розчистити собі путь до звільнення і нею прийти трансцендентного блаженства. Для тих, хто живе домогосподарем в одному з суспільних станів (*брахмана, кшатрія* чи *вайш'я*), єдиний сприятливий шлях — поклонятися Верховному Богові-Особі, Господу Вішну, хто є Пурушоттама, відначальна особа.

Зумовлені душі, які живуть у матеріальному світі, мають глибоко вкорінене бажання панувати над матеріальною природою. Кожен хоче нагромадити багатство, взяти з життя якнайбільше насолоди, кожний хоче мати дружину, дім і діти, прагне зажити щастя в цьому житті, а в наступному піднестися на небесні планети. Однак всі такі бажання є причиною матеріального рабства людини. Щоб звільнитися від того рабства, слід чесно віддавати нагромаджені багатства на вдоволення Господа Вішну.

Єдиний засіб позбутися тих матеріальних бажань — заглибитися у віддане служіння Господу Вішну. Так людина, що опанувала себе, навіть якщо живе домогосподарем, позбавляється матеріальних бажань трьох типів: бажання нагромаджувати багатство, насолоджуватися дружиною й дітьми і піднестися на вищі планети. З часом вона облишає сімейне життя і, прийнявши зречення, повністю присвячує себе відданому служінню Господеві. Кожен, навіть той, хто з походження належить до вищих суспільних станів (*брахман, кшатрій* чи *вайш'я*), певно в боргу перед півбогами, мудрецями, прабатьками та іншими живими істотами, і щоб сплатити ті борги, мусить виконувати жертвопринесення, вивчати ведичну літературу і ростити дітей, дотримуючи у сімейному житті релігійних засад. Хто ж приймають зречений стан життя, не сплативши тих боргів, запевно падають. Нині ти вже сплатив свої борги прабатькам й мудрецям. Виконавши жертвопринесення, ти звільнишся і від боргу перед півбогами і тоді зможеш остаточно прийняти притулок Верховного Бога-Особи. Любий Васудево, в минулих життях ти напевно робив багато добрих діл, інакше як зміг би ти стати батьком Крішні й Баларами, Верховному Богові-Особі?

Вислухавши мудреців, святий Васудева склав шанобливі поклони до їхніх лотосових стіп і тим вдовольнив мудреців. Тоді він призначив тих, хто мав виконувати *яг'ю*. Мудреці, обрані священ-

никами на жертвопринесення, ці водночас запросили Васудеву збирати все потрібне для яґ'ї в цьому місці прощі. Васудева погодився розпочати приготування до яґ'ї, і тоді Ядави зробили омовіння, охайно вбралися і наділи прикраси з лотосів. Васудевині дружини, пишно вбрані і в золотих намистах, винесли на жертовну арену все потрібне для жертвопринесення.

Коли все було готово, зазвучали *мрідан́ґи*, мушлі, барабани й інші музичні інструменти. Прекрасні танцюристи й танцюристки почали танцювати, а співці взяли виспівувати молитви. Солодкоголосі *ґандгарви* з дружинами співали сприятливі пісні до події. Васудева підвів сурмою очі, а тіло намастив маслом, тоді разом з Девакі та ще сімнадцятьма своїми дружинами сів перед жерцями наче місяць з зірками, щоб пройти *дікшу*, очисну церемонію. Всі церемонії виконували строго відповідно до приписів, які дано в писаннях. Васудева в якості того, хто виконує жертвопринесення, мав на собі оленячу шкіру, а його дружини були вбрані у красиві *сарі*, прикрашені браслетами, намистами, сережками та іншими прикрасами, а тіла свої [illegible]. То було чудове видовище. Васудева зі своїми дружинами був наче цар небес, коли робить такі жертвопринесення.

Тоді на жертовну арену вийшли в оточенні [illegible] Господь Крішна і Господь Баларама з дружинами й дітьми. І здавалося, що Верховний Бог-Особа з'явився разом з усіма живими істотами і Своїми енергіями, що є Його невід'ємними частками. З писань ми знаємо, що Господь Крішна має безліч енергій і невід'ємних часток, але тут, на жертовній арені, можна було на власні очі бачити вічне існування Верховного Бога-Особи і Його різноманітних енергій. Господь Крішна тоді з'явився у формі Нараяни, а Господь Баларама — Санкаршани, джерела всіх живих істот.

Васудева вдоволив Господа Вішну різними жертвопринесеннями, як-от *джйотіштома*, *дарша* і *пурнамаса*. Деякі з цих яґ'ї звуть *пракріта*, а інші — *саур'я-сатра* чи *вікріта*. Далі виконали інші жертвопринесення, як-от *аґніхотра*, під час якої були як належить використані всі предмети. Це вдоволило Господа Вішну. Вдоволити Господа Вішну — то остаточна мета офіри, задля якої роблять жертвопринесення. Але у добу Калі зібрати речі, що їх треба пропонувати в жертву, дуже складно. Люди не мають ані коштів, щоб зібрати все потрібне, ані знання чи бажання виконувати такі жертвопринесення, без яких не обійтись.

Тому в добу Калі, коли людський загал дуже нещасливий, геть не знає спокою і страждає від повсякчасних нещасть, рекомендовано єдиний спосіб жертвоприношення — *санкіртану-яґ'ю*. Для цієї доби рекомендовано одне: поклонятися Господу Чайтан'ї через *санкіртана-яґ'ю.*

Виконавши різні жертвоприношення, Васудева передав священикам у дар силу грошей, вбрання, прикрас, корів, землі і служниць. По тому Васудевині дружини взяли купіль *авабгрітха* і виконали обов'язкову церемонію *патнісамйаджа*, що є одна зі складових жертвоприношення. Закінчивши пропонувати все необхідне, вони всі разом зробили омовіння в озері Рама-храда, що його викопав Парашурама. Далі Васудева з дружинами зробили омовіння і роздали співакам і танцюристам вбрання і прикраси, що мали на собі під час церемоній. Принагідно зауважимо: жертвоприношення вимагає щедро роздавати багатства. Найперше пропонують милостиню священикам і *брахманам*, а по закінченню жертвоприношення використане вбрання і прикраси роздають тим, хто допомагав виконувати жертвоприношення.

Роздавши співакам і читцям свої речі, Васудева з дружинами, вже вбрані в нове і надягши нові оздоби, щедро нагодували всіх — від *брахманів* до собак. Як учта скінчилась, Васудевині друзі, родичі, дружини й діти, а також царі й члени династій Відарбга, Кошала, Куру, Каші, Кекая і Сринджая зібралися разом. Священики, півбоги, звичайні люди, праотці, духи і *чарани* отримали багаті дари. Кожного було вшановано відповідно до його становища. Нарешті, спитавшись дозволу в Господа Кришни, чолом віддавши прощання, всі присутні роз'їхалися по домівках, уславлюючи жертвоприношення, що його так досконало виконав Васудева.

Коли Дгрітараштра, Відура, Юдгіштгіра, Бгіма, Арджуна, Бгішмадева, Дроначар'я, Кунті, Накула, Сахадева, Нарада, Господь В'ясадева та інші рідні роз'їжджалися, у передчутті розлуки вони обіймали кожного Ядава з великою любов'ю. Від'їхало і багато інших, що були на жертвоприношенні. Далі Господь Кришна і Господь Баларама разом з царем Уграсеною щедро обдарували жителів Вріндавани з Нандою Махараджею й пастухами на чолі і гідно вшанували їх, тим їх вдовольнивши. Однак жителі Вріндавани ще довго-довго лишалися з Ядавами, своїми великими друзями.

Виконавши жертвопринесення, Васудева був задоволений. Його щастю не було меж. Перед усіма своїми рідними він узяв руки Нанди Махараджі в свої і мовив:

— Любий брате! Верховний Бог-Особа створив міцні узи — узи любови й прив`язаности. Такі узи любови, я думаю, важко розірвати навіть великим мудрецям і святим. Любий брате, ти проявив до мене таку любов, що я не годен тобі віддячитися і тому вважаю себе за невдячного. Ти поводився так, як притаманно святій людині, і я у невідплатним боргу перед тобою. Цього боргу мені ніколи не сплатити. Однак я певний, що любовні узи, які зв`язують нас, ніколи не перервуться. Наша дружба буде жити завжди, хоча я й нездатний тобі відплатити. Надіюся, ти вибачиш мені це.

Любий брате, спочатку я не міг служити тобі, як належиться другові, бо був ув`язнений. А нині я дуже багатий, але через матеріальне багатство геть засліп, тому і тепер не можу вдоволити тебе як годиться. Любий брате, ти, милий і добрий, завжди виявляєш пошану до інших, а про пошану до себе не дбаєш. Людині, що прагне сприятливого розвитку свого життя, лліше не мати надміру матеріального багатства, бо воно засліплює й стає причиною оманних гордощів. Доброчесній людині краще дбати за друзів і родину.

Розмовляючи з Нандою Махараджею, Васудева, чуючи велику вдячність за його дружбу і те добро, що зробив йому Нанда Махараджа, розхвилювався. Очі його заступило сльозами, і він заплакав. Щоб вдоволити друга свого Васудеву, а ще тому що був ніжно прив`язаний до Господа Крішни й Баларами, Нанда Махараджа прожив з ними три місяці. Час сплив швидко. Ядави старалися вдоволити і найменші бажання жителів Вріндавани. Вони обдарували Нанду Махараджу та його товаришів вбранням, прикрасами та іншими коштовними речами. Всі були повністю задоволені. Васудева, Уграсена, Господь Крішна, Господь Баларама, Уддгава та інші Ядави піднесли Нанді Махараджі та його супутникам ще подарунків особисто від себе. Отримавши прощальні подарунки, Нанда Махараджа разом зі своїми супутниками вирушив у Враджабгумі, Вріндавану. Однак серця жителів Вріндавани лишилися з Крішною й Баларамою, тому до Вріндавани вони поїхали, забувши за свої серця.

Проводивши друзів, члени родини Врішні помітили, що починається дощовий сезон, і тому вирішили вертати до Двараки. Вони були цілком задоволені, бо Крішна був для них усе. Вони повернулися до Двараки і там стали в захваті розповідати про жертвоприносення, що його виконав Васудева, про те, як зустрілися з друзями й приятелями і про різне, що трапилося з ними під час подорожі по місцях прощі.

Так закінчується Бгактіведантів виклад вісімдесят третього розділу книги «Крішна, Верховний Бог Особа», назва якому «Васудева виконує жертвоприношення».

РОЗДІЛ ВІСІМДЕСЯТ ЧЕТВЕРТИЙ

Господь Крішна дає Васудеві духовні повчання і повертає Девакі шестеро її померлих синів

За ведичним звичаєм молодші повинні щоразу вшановувати старших. Так діти чи учні кожного ранку складають шану батькам чи духовному вчителю. Господь Крішна і Баларама, того звичаю додержуючи, вранці приходили шанобливо вклонитися Своєму батькові Васудеві та його дружинам. Якось після жертвопринесення на Курукшетрі Господь Крішна й Баларама пішли як звичайно до Васудеви, щоб скласти йому шану, і то була не одна нагода для Васудеви переконатися в тому, яке піднесене становище посідають його сини. Васудева вже мав таку нагоду на жертовній арені: за те йому казали присутні там великі мудреці. Не лише слова мудреців — йому й самому багато разів випадало бачити, що Крішна й Баларама не є звичайні люди; в

Них певно було щось надзвичайне. Тому він зрештою повірив мудрецям, що його сини Крішна й Баларама є Верховний Бог-Особа.

Маючи непохитну віру в своїх синів, він звернувся до Них з такими словами:

— Любий Крішно, Ти — Верховний Бог-Особа *сач-чід-ананда-віграха*, а Ти, любий Баларамо, є Санкаршана, володар усіх містичних сил. Тепер я зрозумів, що Ви вічні. Обидва Ви трансцендентні до цього матеріального проявлення і його причини. Ви — Верховна Особа, Маха-Вішну, повелитель усього, що тільки є. На Вас спочиває все космічне проявлення. Ви творці космічного проявлення і водночас елементи, що його складають. Космічне проявлення належить Вам і все створено насправді лише заради Ваших розваг.

Різні фази, крізь які проходить в своєму розвиткові творіння в різні періоди часу від закладин світу й до космічної заглади, також є Ви, тому що Ви є причина й наслідок цього проявлення. Крім того Ви — це два аспекти матеріального світу, зовнішній і внутрішній, а також верховний трансцендентний владика над ними. Тому зусиллями Вас не осягнути; Ви — Наддуша, нероджений і незмінний. Ви поза впливом перетворень шести різновидів, що відбуваються в матеріальних тілах. Ви створили дивовижне розмаїття матеріального світу й Самі увійшли в кожну його істоту, навіть у кожен атом. Ви підтримуєте все.

Життєва сила, що є рушієм всього живого, і дієва сила творчості, що з неї постає, не діють незалежно. Вони обидві залежать від Тебе, Верховної Особи, що перебуваєш поза цими силами. Ніщо не відбувається без Твоєї волі. Матеріальна енергія сама свідомості не має. Щоб вона діяла, її треба збудити. Матеріальна природа підкорена Тобі, і тому хоч би скільки живі істоти намагалися щось робити, без Твоєї на те волі вони не зроблять нічого і бажаних наслідків не досягнуть.

Первісна енергія — то лише Твоє випромінення. Любий Господи! Надзвичайно потужні світло місяця, жар вогню, сонячне проміння, сяйво зірок і електричне світло, а також вага гір, енергія землі та її аромат — то все Твої різноманітні проявлення. Первісний смак води і життєва сила, що все підтримує — то теж аспекти вияву Твоєї Господньої Милості. І вода і смак її — теж Ти.

Любий Господи! Видається, що істота відчуває, мислить, прагне й воліє чогось, виявляє фізичну силу, рухається і росте завдяки рухові різних потоків життєвого повітря в тілі, але зрештою то все є вияви Твоєї енергії. На Тобі спочиває безмежний космічний простір. Коливання у просторі, грім, верховний звук *омкара* і різні назви для різних предметів — то все символічно представляє Тебе. Ти є все. Чуття, півбоги, що їм підлеглі чуття, те, як знання отримують (а саме на це призначені чуття), і самий предмет знання — це все Ти. Ти — притаманна інтелекту здатність розрізняти і незатьмарена пам'ять живої істоти. Ти — оманне его в *гуні* невігластва, а воно є причиною цьому матеріальному світові; Ти — оманне его в страсті, з якого постають чуття, і Ти — оманне его в добрі, що породжує панівні божества матеріального світу. Ілюзорна енергія, *майя*, що змушує зумовлену душу постійно переходити з одного тіла до іншого — теж Ти.

Любий Верховний Боже-Особо, Ти є первісна причина всіх причин, достоту як земля є першопричиною дерев, рослин і всіх інших проявлень. Земля наявна в усьому. Так і Ти присутній у всьому матеріальному проявленні як Наддуша. Ти — верховна причина всіх причин, вічне начало усього. Насправді все є лише вияв Твоєї енергії. Три *гуни* матеріальної природи (*саттва*, *раджас* і *тамас*) і наслідок їхньої взаємодії пов'язані з Тобою через *йогамаю*. Здається, що вони незалежні, але насправді сукупна матеріальна енергія спочиває на Тобі, Наддуші. А що Ти є верховна причина усьому, Тебе не зачіпають жодні матеріальні видозміни — ні народження, ні існування, ні ріст, ні тр[illegible]вання, ні смерть. Твоя верховна енергія *йогамайя* діє в розмаїтті проявлень, але *йогамайя* — це Твоя енергія, тому й кажуть, що Ти присутній у всьому.

Все сказане детально пояснено в дев'ятій главі «Бгагавад-гіти», там Господь каже: «У Своєму безособистісному аспекті Я поширений скрізь у матеріальній енергії. Все в Мені, але Сам Я деінде». Те саме повторює і В'ясадева. Що Господь не присутній скрізь, означає, що хоча Його енергія діє скрізь, Сам Він перебуває поза всім. Ось грубий тому приклад: на великому підприємстві енергія директора, тобто те, як він організовує роботу підприємства, охоплює все розмаїття діяльності, яка протікає на підприємстві, але це не означає, що власник підприємст-

присутній скрізь власною особою. Працівники відчувають присутність власника в кожнім цеху й на кожній ділянці роботи, але та присутність умовна. Насправді скрізь діє його енергія. Так само й всюдисущого Верховного Бога-Особу можна відчути в дії Його енергій. Отже, все підтверджує філософію незбагненности, що Верховний Бог-Особа єдиний з усім і водночас від усього відмінний. Господь єдиний, а Його енергії розмаїті.

Васудева сказав:

— Матеріальне тіло наче плинноводна ріка, а її хвилі — то *гуни* матеріальної природи: добро, пристрасть і невігластво. Матеріальне тіло, а також чуття, мислення, відчуття й воління, горе і щастя, прив'язаність і хіть — то все утвори трьох *гун* природи. Нерозумні люди, котрі нездатні усвідомити Твоєї трансцендентної сутности, що понад цими матеріальними взаємодіями, чимраз більше загрузають в корисливій діяльності. Для них народження і смерти не спинити, їм немає нагоди звільнитись.

Інше підтвердження тому — в четвертій главі «Бгаґавад-ґіти». Там Господь каже, що кожен, хто знає правду про з'яву та дії Верховного Господа Крішни, є вільний від пут матеріальної природи, і він вертається додому, до Бога — адже трансцендентні ім'я, форма, дії та якості Крішни до матеріальної природи не належать.

— Любий мій Господи, — казав далі Васудева, — якщо зумовлена душа якось стикається з відданим служінням, то, незважаючи на всі свої вади, вона отримує тіло цивілізованої людини з розвиненою свідомістю і відтак стає придатна робити дальший поступ у відданому служінні. Однак людський загал перебуває під чаром зовнішньої енергії і тому не користається з переваг людської форми життя. Так люди втрачають нагоду прийти вічної свободи, нерозумно знищуючи плоди поступу, що його зроблено впродовж тисяч народжень.

Кожен, хто сприймає життя на тілесному рівні, через хибний егоїзм прив'язується до плодів свого тіла. Кожна зумовлена істота перебуває в пастці несправжніх стосунків, що засновані на фальшивій прив'язаності. В путах матеріальної зумовлености заплутаний цілий світ. Я знаю, що жоден з Вас не є мені сином. Ви — Прадгана й Пуруша, тобто Верховний Бог-Особа, відначальний володар і прародитель. Але Ви прийшли на Землю, щоб убити царів *кшатріїв*, що, непотрібно нарощуючи збройні сили.

переобтяжили землю. Ви вже колись казали мені за це. Любий Господи, Ти — притулок душ, що вкоряються Тобі, верховний доброзичливець смиренних і покірливих. Тому я приймаю притулок Твоїх лотосових стіп, бо тільки вони можуть дати звільнення з лабетів матеріального існування.

Протягом тривалого часу я вважав себе за тіло і гадав, що Ти, Верховний Бог-Особа, мій син. Любий Господи, з'явившись у Камсиній в'язниці, Ти одразу повідомив мене, що Ти, Верховний Бог-Особа, прийшов відновити релігійні засади і знищити невірних. Ти ненароджений, але сходиш кожної епохи, щоб виконати Свою місію. Любий Господи, як у небі з'являється і зникає багато різних форм, так Ти приходиш і відходиш у Своїх численних вічних формах. То хто ж має силу збагнути Твої розваги чи таємницю Твоїх з'яви й зникнення? Єдине, що ми маємо робити — уславлювати Твою верховну велич.

Васудева промовляв до своїх божественних синів, а Господь Крішна й Баларама просто усміхалися. Вони дуже люблять Своїх відданих і тому приймали всі Васудевині визнання з ласкавою усмішкою. Щоб підтвердити слова Васудеви, Крішна сказав:

— Любий батьку, хоч би що ти казав, а Ми таки твої сини. Все, що ти сказав, свідчить, що ти глибоко розумієш філософію духовного пізнання. Я приймаю твої слова.

Васудева вважав Господа Крішну й Балараму за своїх синів, а це — вершина досконалости життя. Але мудреці у місці прощі Курукшетрі казали за Господа як за верховну першопричину, і тому з любови до Крішни й Баларами Васудева просто повторював їхні слова. Господь Крішна не хотів применшувати Своїх синовніх стосунків з Васудевою і тому від самого початку визнав, що є вічним сином Васудеви. Далі Господь Крішна повідомив Свого батька про духовну тотожність усіх живих істот. Він сказав:

— Любий батьку, кожен, Я і брат Мій Баларама теж, а також жителі Двараки й ціле космічне проявлення є такі, як ти оце щойно пояснив. Але якісно ми всі єдині.

Господь Крішна хотів, щоб Васудева побачив усе очима *маха-бгаґавати*, найпіднесенішого відданого, який бачить, що всі живі істоти є невід'ємні частки Верховного Господа і що Верховний Господь перебуває в кожному серці. Насправді сутність кожної

живої істоти духовна, але, прийшовши до матеріального існування, вона опинилась під впливом *гун* природи. Вкрита тілесним розумінням життя, вона забула, що духовна душа якісно така сама, як і Верховний Бог-Особа. Помилково вважати, що сутності відмінні через те, що відмінні матеріальні тілесні покрови. Духовна душа по-різному виявляє себе перед нами, і через те є різні тіла.

Далі Господь Крішна наводить ясний приклад про п'ять матеріальних елементів. Усе в матеріальному світі містить в собі сукупність матеріальних елементів, а саме неба, повітря, вогню, води і землі: вони в глекові, в горі, в дереві і в сережці. Ті п'ять первнів наявні скрізь, просто їхня кількість і співвідношення різні. Гора — то гігантська форма, складена з п'яти елементів. Глек містить ті самі елементи, але у меншій кількості. Отже всі матеріальні предмети мають ті самі складові, різні лише форма і кількість. Так само й живі істоти — від Господа Крішни, усіх *вішну-таттв* і мільйонів форм Вішну, і до живих істот різних видів, починаючи з Господа Брахми і найменшою мурахою закінчуючи, всі якісно єдині духовно. Існують кількісні відмінності, але за якостями всі одної природи. Тому Упанішади твердять, що Крішна, Верховний Бог-Особа, є найвищий з усіх живих істот. Він підтримує їх і постачає їм усе потрібне для життя. Котрі знають цю філософію, їхнє знання досконале. Великий вислів *тат твам асі*, тобто «Ти такий самий», не означає, що кожен — це Бог. Він означає, що якісно всі мають таку саму природу, що і Бог.

Вислухавши від Крішни підсумок цієї філософії духовного життя, Васудева був надзвичайно задоволений своїм сином. Від піднесення він, не мігши говорити, мовчав. Деваკі, мати Господа Крішни, весь час сиділа поруч чоловіка. Вона чула, що Крішна й Баларама колись були вже явили Своєму вчителеві милість, повернувши йому померлого сина, привівши його з країни повелителя смерти Ямараджі. Від того часу, як вона дізналась за це, вона все думала за своїх синів, котрих убив Камса, і та думка все більше захоплювала її увагу.

З тугою згадуючи своїх померлих синів, Деваკі звернулася до Господа Крішни й Баларами:

— Любий Баларамо, саме Ім'я Твоє каже, що Ти усім даєш насолоду й повну силу. Твого могуття не осягнути розумом, не

змалювати словом. А Ти, мій любий Крішно, є повелитель усіх містичних *йогів*. Я знаю, що Ти — Господь Праджапаті, якими є Брахма і його помічники, і Ти відначальний Бог-Особа, Нараяна. До того ж я певно знаю: Ти зійшов, щоб знищити негідників-царів, які поступово збочили з істинного шляху. Втративши владу над розумом і чуттями, вони вже не перебували на рівні добра і тому жили, не знаючи сорому, свідомо нехтуючи вказівки явлених писань. Ти зійшов, щоб убити правителів-ошуканців і так зменшити тягар Землі. Мій любий Крішно, я знаю, що Маха-Вішну, джерело творіння, який лежить у космічному проявленні в Причиновому Океані, є просто поширення Твоєї повної частки. Я до решти віддаюся під Твій захист. Я чула, Ви хотіли віддячитися Своєму вчителеві Сандіпані Муні, і він попрохав Вас повернути до життя його померлого сина. І хоча син його помер уже давно, Ви з Баларамою вмить привели його з царства Ямараджі. Я певна, що Ти — верховний повелитель усіх містичних *йогів*. Тому прохаю, задовольніть і моє бажання. Воно таке саме, як і бажання Вашого вчителя. Поверніть моїх синів, яких убив Камса. Якщо Ви їх повернете, моє серце заспокоїться. Моє серце буде втішене, навіть якщо я просто побачу їх.

Почувши від Своєї матері такі слова, Господь Баларама і Крішна, закликавши на допомогу *йогамаю*, вирушили на нижчу планетну систему Суталу. Коли Верховний Бог-Особа прийшов як Ваманадева, цар демонів Балі Махараджа зумів Його вдоволити, віддавши усе, чим володів. Саме тоді Балі Махараджа й отримав цю Суталу жити й царювати. Коли Балі Махараджа, великий відданий, побачив, що до нього на планету прибули Господь Баларама і Крішна, він ніби поринув у океан щастя. Помітивши Господа Крішну й Балараму, він і за ним уся його родина встали зі своїх місць і схилилися Господеві до лотосових стіп. Балі Махараджа запропонував Господу Крішні й Баларамі найліпші місця, щоб сісти, а коли обидва Господа зручно всілися, омив Їм лотосові стопи і тою водою побризкав на голову собі і членам своєї родини. Вода, що в ній омивали лотосові стопи Крішни й Баларами, здатна очистити навіть великих півбогів і Господа Брахму в тому числі.

Далі Балі Махараджа приніс коштовне вбрання, прикраси, сандалову пасту, горіхи бетелю, світильники й всілякі вишукані страви. Він і його родина вшанували Господа й цими приношеннями

шастр і запропонували свої багатство і тіло лотосовим стопам Господа. Цар Балі відчував таку трансцендентну насолоду, що весь час брав лотосові стопи Господа і притискав їх до грудей, а ще ставив їх собі на голову. Це давало йому трансцендентне блаженство. Від любови й прив'язаности з очей йому покотилися сльози, волосся на тілі настовбурчилося. Він почав підносити до Господа молитви, голос його тремтів і переривався.

— Любий Господи Баларамо, Ти первісний Анантадева. Твоя велич незрівнянна: з Вас з Господом Крішною постають Анантадева Шеша й інші трансцендентні форми. Ти — відвічальний Верховний Бог-Особа, і Твоя вічна форма всеблаженна і повна довершеного знання. Ти — Творець цілого світу. Це Ти поклав початок системам *ґ'яна-* й *бгакті-йоґи* і втвердив їх. Ти є Верховний Брахман, первинний Бог-Особа. Тому я складаю Тобі найшанобливіші поклони. Любий мій Господи, живим істотам дуже важко побачити Тебе, однак коли Ти являєш до Своїх відданих ласку, побачити Тебе їм нескладно. Отже, тільки Твоя безпідставна трансцендентна ласка причиною, що Ти прийшов сюди і явив Себе нам, щоб ми, що перебуваємо під впливом головно якостей невігластва і пристрасти, побачили Тебе.

Любий Господи, ми *дайт'ї*, з роду демонів. Усі демони чи істоти демонічної природи — *ґандгарви, сіддги, від'ядгари, чарани, якші, ракшаси, пішачі*, духи й привиди — з самої своєї природи стати відданими Тобі чи Тобі поклонятися нездатні, а натомість лише чинять усілякі перешкоди на шляху відданости. Однак Ти, Верховний Бог-Особа, що представлені усі Веди, перебуваєш в *ґуні* чистого добра. Становище Твоє завжди трансцендентне. Тому дехто з нас, хоча й народжені в *ґунах* страсти й невігластва, прийняли притулок Твоїх лотосових стіп і стали відданими. Й між нас справді чисті віддані, а хтось віддався Твоїм лотосовим стопам, щоб отримати з відданости певну користь.

Ми, демони, прийшли до прямого спілкування з Твоєю особою єдино завдяки Твоїй безпричинній милості. Таке неможливе навіть для великих півбогів. Жодному не збагнути, як Ти дієш через Свою енергію *йоґамаю*. Навіть півбоги нездатні осягнути всього обширу дії Твоєї внутрішньої енергії — то хіба нам дається знати таке? Я підношу до Тебе смиренну молитву: прошу, будь ласкавий до мене, що повністю віддався Тобі, і обдаруй мене Своєю безпричинною милістю, щоб я народження у на-

родження міг пам'ятати тільки Твої лотосові стопи. Це моє єдине прагнення: жити одному, як *парамахамси*, що, вмиротворені, подорожують скрізь, покладаючись тільки на Твої лотосові стопи. І ще одне: якщо я мушу з кимось спілкуватися, то хай це будуть лише Твої чисті віддані, бо Твої чисті віддані бажають усім живим істотам тільки добра.

Любий мій Господи, Ти — верховний владика і повелитель цілого світу. Тому прохаю, візьми мене служити Тобі, і хай я дорешти очищуся від матеріальної скверни. Ти можеш очистити мене, бо якщо заглибитись у любовне служіння Твоїй Господній Милості, вже не потрібні жодні регулівні засади, що їх встановлено у Ведах.

Слово *парамахамса*, що його тут наведено, означає «найдосконаліший лебідь». Лебідь вміє відділяти молоко від води. Якщо вони змішані, він вибирає молоко, лишаючи воду. За аналогією *парамахамсою* називають людину, яка з матеріального світу вибирає лише духовне, живе самітником і у всьому покладається тільки на Верховний Дух, а не на матеріальний світ. Якщо людина досягає рівня *парамахамси*, вона вже не мусить дотримуватися регулівних засад Вед. *Парамахамса* товаришує тільки з чистими відданими, а решти людей, що згубно прив'язані до матеріального, уникає. Іншими словами, ті, що прив'язані до матеріального, гідно оцінити *парамахамс* нездатні. Проте ті, що мали щастя зробити духовний поступ, приймають притулок *парамахамс* і це є вершиною людського життя.

Вислухавши молитви Балі Махараджі, Господь Крішна сказав:

— Мій любий царю демонів, за доби Сваямбгуви Ману один Праджапаті на ім'я Марічі зачав у лоні своєї дружини Урни шістьох синів-півбогів. Сталося так, що Господа Брахму полонила краса його дочки і, зажадавши її, він почав її переслідувати. Ці шестеро півбогів спостерігали дії Господа Брахми з неприхованою відразою. Те, що півбоги засудили дії Господа Брахми, було великою образою з їхнього боку, і тому їх проклято народитися синами Хіран'якашіпу. Далі сини Хіран'якашіпу потрапили до лона матері Деваki, і кожного, щойно він народжувався, вбивав Камса. Любий царю демонів, матір Деваki дуже хоче побачити своїх шестеро померлих синів. Вона сильно тужить через те, що вони передчасно загинули від Камсиної руки. Я знаю, вони живуть з тобою. Я вирішив забрати їх: хай Ма

мати Деваки заспокоїться. Після того, як побачать Мою матір, ті шестеро зумовлених душ звільняться і, щасливі, піднесуться на свою рідну планету. Імена тих шістьох зумовлених душ такі: Смара, Удгітта, Паришванга, Патанга, Кшудрабгрит і Ґгріні. Вони всі повернуться до свого первісного становища півбогів.

Розповівши за це царевi демонів, Крішна замовчав. Балі Махараджа зрозумів бажання Господа. Він вшанував Господа як належить і віддав ті шестеро зумовлених душ, і тоді Господь Крішна і Господь Баларама повернулися з ними до Двараки. Господь Крішна віддав дітей Своїй матері Деваки. Деваки забула себе від радощів. Від материнської любови з грудей їй само потекло молоко, і вона з великим задоволенням нагодувала їх. Вона знов і знов саджала синів собі на коліна, вдихала аромат їхнього волосся, а сама думала тільки одне: «Він повернув мені моїх втрачених дітей!» Деякий час перебуваючи під чаром енергії Вішну, вона, тішачись своїми дітьми, насолоджувалась безмірним материнським щастям.

Молоко Девакіних грудей було трансцендентний нектар, бо те саме молоко ссав Господь Крішна. Тому діти, поссавши груди Девакіджі, які колись ссав Господь Крішна, одразу стали свідомі своєї духовної природи. Вони віддали поклони Господеві Крішні й Баларамі, своєму батькові Васудеві й матері Деваки, а тоді перенеслися на свої небесні планети.

Коли вони пішли, Деваки застигла з подиву, що її померлі діти повернулися й знов пішли на свої планети. Пояснити собі самій всі ці події вона змогла лише тим, що це розваги Господа Крішни. Енергії Господа Крішни незбагненні, і тому Він на силі здійснити будь-яке чудо. Якщо не брати до уваги незбагненних і необмежених Господніх енергій, збагнути, що Господь Крішна є Верховна Душа, неможливо. Безліччю Своїх енергій Він виконує безліч розваг, і ніхто не на силі змалювати їх уповні, ані повно пізнати. Оповідаючи «Шрімад-Бгаґаватам» мудрецям Наймішараньї з Шаунакою Ріші на чолі, Сута Ґосвамі дійшов отакого висновку.

«О мудреці, — сказав він, — варто знати, що всі трансцендентні розваги Господа Крішни є вічні. То не звичайні оповіді за історичні події. Оповіді за розваги Верховного Бога-Особи невідмінні від Самого Господа. Тому кожний, хто слухає про Господні розваги, одразу очищується від скверни матеріального

існування. А чисті віддані насолоджуються цими розвагами так, ніби їм до вух вливається нектар». Ці оповіді дав нам Шукадева Ґосвамі, піднесений син В'ясадеви. І кожен, хто слухає, і так само той, хто оповідає, стає свідомий Крішни. Повернутися додому, до Бога, може лише така свідома Крішни людина.

Так закінчується Бгактіведантів виклад вісімдесят четвертого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Господь Крішна дає Васудеві духовні повчання і повертає Деваки шестеро її померлих синів».

РОЗДІЛ ВІСІМДЕСЯТ П'ЯТИЙ

Викрадення Субгадри. Господь Крішна відвідує Шрутадеву й Бахулашву

Ця оповідь цікавости царя Парікшита не задовольнила. Він прагнув слухати про Крішну та Його розваги ще і ще і тому запитав у Шукадеви Ґосвамі, як Господь Крішна підбив його діда Арджуну викрасти його бабусю Субгадру. Цар Парікшит хотів дізнатися, як його дід викрав бабусю і як одружився з нею.

Шукадева Ґосвамі почав свою оповідь так: «Якось твій дід Арджуна, великий герой, відвідував святі міста прощі. Його шлях пролягав через Прабгасакшетру. Прийшовши до Прабгасакшетри, він дізнався, що Господь Баларама видає заміж Свою сестру Субгадру, дочку Васудеви, Арджуниного дядька по матері. Баларама хотів віддати Субгадру за Дурйодгану, хоча на це не давали згоди ні батько Його Васудева, ані брат Крішна. Арджуна ж вирішив, що здобуде Субгадрину руку».

Арджуна весь час думав за Субгадру та її вроду і дедалі більше переймався думкою одружитися з нею. Він склав план перебра-

тися *санн'ясі-вайшнавою* з *трідандою* в руці. *Санн'ясі-майавади* носять одну *данду*, палицю, а *санн'ясі-вайшнави* мають потрійну *данду*, чи три палиці. Потрійна палиця, тобто *трідандa*, вказує, що *санн'ясі-вайшнава* склав обітницю служити Верховному Богові-Особі своїм тілом, розумом і словами. *Трідандa-санн'яса* відома вже давно, і *санн'ясі-вайшнавів* називають *трідандi* чи ще *трідандi-свамі* або *трідандi-госвамі*.

За звичаєм *санн'ясі*, проповідуючи, подорожують цілою країною, але коли в Індії починається дощовий сезон (він триває чотири місяці, з вересня по грудень), вони не подорожують, а зупиняються в якомусь місці і лишаються там на весь той час. Такий період «нерухомості» в житті *санн'ясі* називають *чатурмас'я-врата*, і поки *санн'ясі* протягом чотирьох місяців живе в якомусь місці, місцеві жителі користуються з нагоди його присутності, щоб зробити духовний поступ. Так і Арджуна жив у Двараці чотири місяці, перебраний за *трідандi-санн'ясі*, і весь час обдумував план, як здобути Субгадру. Ані жителі Двараки, ані Господь Баларама не змогли впізнати у тому *санн'ясі* Арджуну. Не знаючи, хто він насправді, всі виказували йому пошану і вклонялися Арджуні, як *санн'ясі*.

Одного разу Господь Баларама запросив цього *санн'ясі* до Себе на обід. З великою пошаною Баларамаджі підносив йому всіляких смачних наїдків, і так званий *санн'ясі* їв досхочу. Під час того обіду в домі Баларамаджі Арджуна просто-таки пас очима прекрасну Субгадру, яка підкоряла серця навіть великих героїв і царів. У Арджуни очі аж світились від любові до неї, і він раз по раз обдаровував її поглядом. Арджуна вирішив, що має одружитися з Субгадрою будь-що, і від того сильного бажання розум йому розпалився.

Арджуна, дід Махараджі Парікшіта, теж був надзвичайно гарний на вроду, і Субгадру дуже вабило його сильне тіло. Вона собі подумки вирішила, що піде тільки за Арджуну. Проста дівчина, вона, дивлячись на Арджуну, щасливо усміхалася. Від того серце Арджуни тануло дедалі більше. Отже, Субгадра вирішила піти тільки за Арджуну, а він постановив собі будь-що одружитися з нею. Від того часу двадцять чотири години на добу він думав лише про те, що зробити, аби Субгадра стала його дружиною. Та думка здобути Субгадру його вимучила, і вже він не знав і хвилі спокою.

Якось Субгадра на колісниці виїхала з палацу, щоб відвідати богів у храмі. Арджуна скористався з нагоди і (взявши наперед дозвіл у Васудеви й Деваки) її викрав. Вскочивши на Субгадрину колісницю, він приготувався до битви. Луком і стрілами Арджуна затримав воїнів, які кинулися його зупинити, і забрав Субгадру. Коли він забирав Субгадру, її близькі й далекі родичі здійняли галас, але він все одно забрав її, наче лев, що, вхопивши свою здобич, зникає. Коли Господь Баларама дізнався, що той «саньясі» був Арджуна і що шафранові строї були просто маскарад, щоб забрати Субгадру, і що Арджуна таки справді її забрав, Він страшенно розгнівався. Господь Баларама вирував, як несамовиті океанські хвилі під місяць уповні.

Але Господь Крішна був на боці Арджуни. Тому Він разом з іншими членами родини спробував заспокоїти Балараму. Він впав Йому в ноги, благаючи вибачити Арджуну. Господа Балараму переконали, що Субгадра дуже кохає Арджуну, тому, дізнавшись, що вона й сама прагнула піти за Арджуну, Він був вдоволений. Усе влаштувалось, і, щоб зробити приємне молодому подружжю, Господь Баларама наказав послати посаг: багато коштовних речей, слонів, колісниць, коней, слуг і служниць.

Махараджа Парікшіт прагнув слухати про Крішну ще, тому, закінчивши оповідь про викрадення Субгадри, Шукадева Госвамі почав іншу оповідь.

У місті Мітгілі, столиці Відехи, жив один *брахмана*-домогосподар. Цей *брахмана* на ім'я Шрутадева був великий відданий Господа Крішни. Цілковито свідомий Крішни, він завжди виконував служіння Господеві, і тому розум його був повністю вмиротворений і ніщо матеріальне його не приваблювало. Він був дуже вчений і мав одне-єдине бажання — повністю присвятити себе свідомості Крішни. Він мав сім'ю, однак ніколи не докладав надто багато зусиль, щоб заробити собі на прожиток. Так він і жив, задоволений з того, що приходило без надмірних зусиль. Він щодня отримував саме стільки, скільки йому треба, і не більше. Така вже була в нього доля. *Брахмана* не прагнув мати більше на задоволення життєвих потреб, тому спокійно жив, дотримуючи регулятивних засад брахманічного життя, що їх визначають явлені писання.

На щастя, цар Мітгіли був теж добрий відданий, як той *брахмана*. Звали його Бахуласва. Він був дуже відомий цар і не-

жив собі слави доброго правителя. Бахулашва не мав жодного бажання заради чуттєвого задоволу розширювати межі свого царства. Так і жили в Мітгілі два чисті віддані Господа Крішни — *брахмана* Шрутадева і цар Бахулашва.

Надзвичайно милостивий, Господь Крішна з любови до тих двох відданих, царя Бахулашви й *брахмани* Шрутадеви, якось попрохав Свого візницю Даруку завезти Його до столиці Мітгіли. З Господом Крішною поїхали великі мудреці — Нарада, Вамадева, Атрі, В'ясадева, Парашурама, Асіта, Аруні, Бріхаспаті, Канва, Майтрея, Ч'явана та інші. Господь Крішна з мудрецями переїхали через багато сіл і містечок, і скрізь жителі шанобливо вітали їх і підносили різні дари. Всі жителі збиралися в одному місці, щоб подивитися на Господа, і здавалося, то Сонце з різноманітними планетами-супутниками. Подорожуючи, Господь Крішна з мудрецями проїхали царством Анартою, Дганвою, Куруджанґалою, Канкою, Матс'єю, Панчалою, Кунті, Мадгу, Кекаєю, Кошалою і Арною, і жителям тих місць — і чоловікам і жінкам — випало побачити Господа Крішну на власні очі. Вони тішилися небесним блаженством, їхні серця наповнювалися любов'ю й прив'язаністю до Господа, а очима вони немов пили нектар Його обличчя. Той, хто бачив Крішну, позбавлявся всього невігластва. Господь Крішна проїздив різними країнами, люди виходили побачити Його, і Господь самим Своїм поглядом обдаровував їх доброю долею і цілковито звільняв від невігластва. Подекуди до людей приєднувалися півбоги, і коли вони підносили Господеві хвалу, від того все довкола очищувалось і ставало сприятливе. Так Господь Крішна поволі діставсь царства Відехи.

Отримавши звістку, що Господь ось-ось прибуде, громадяни відчули безмежне щастя. Кожен взяв дарунки й вийшов Його зустріти. Щойно жителі побачили Господа Крішну, їхні серця розквітли у трансцендентнім блаженстві, наче то лотоси порозкривалися стрічати сонце. Вони ще ніколи досі не бачили великих мудреців, лише чули їхні імена. Однак тепер милістю Господа Крішни жителі Відехи отримали нагоду побачити і мудреців і Самого Господа.

Цар Бахулашва і *брахмана* Шрутадева добре знали, що Господь прийшов обдарувати їх Своєю ласкою. Вони одразу в шануванні впали до лотосових стіп Господа. Молитовно склавши

руки, цар і *брахмана* водно запрошували Господа Крішну й всіх мудреців до себе на гостину. Господь Крішна, щоб вдоволити обох, поширився у двох і пішов і до одного, і до другого водночас. Щоправда, ні цар, ані *брахмана* не знали, що Господь пішов ще й до іншого. Кожен думав, що Господь прийшов гостем лише до нього. Крішна з супутниками гостювали в обох господах, а *брахмана* і цар кожен думали, що Крішна перебуває лише в його домі. Це ще одна щедрота Верховного Бога-Особи. Явлені писання змальовують цю щедроту як *вайбгава-пракаша*. Коли Господь Крішна одружився з шістнадцятьма тисячами дружин, Він так само поширив Себе у шістнадцять тисяч форм, кожна з яких не поступалася Йому на силі. Також і у Вріндавані, коли Брахма вкрав Крішниних корів, телят і пастушків, Крішна поширився у багато корів, телят і хлопчиків.

Бахулашва, цар Відехи, був дуже розумний і шляхетний. Те, що до нього завітав Верховний Бог-Особа власною особою та ще й з багатьма великими мудрецями, його просто приголомшило. Бахулашва добре знав, що зумовлена душа, а надто занурена в світські справи, бути на сто відсотків чистою не може, але Верховний Бог-Особа та Його чисті віддані завжди трансцендентні до скверни цього світу. Тому коли до нього завітали Верховний Бог-Особа Крішна і всі великі мудреці, він був неймовірно вражений і все дякував Господеві Крішні за Його безпричинну милість.

Цар почувався дуже зобов'язаним перед високими гостями і прагнув прислужитися їм якнайліпше. Він наказав принести зручних крісел і подушок, і Господь Крішна з мудрецями зручно повсідалися. Розум царя Бахулашви був дуже збурений, але не через якісь тривоги, а від того, що його охопив екстаз любові й відданості. Його серце виповнилося по вінця любов'ю і прив'язаністю до Господа та Його супутників, а на очах стали сльози екстазу. Він похлопотався, щоб його божественним гостям омили стопи, а тоді він сам і вся його родина побризкали тією водою собі на голови. Після того цар підніс гостям вишукані квіткові гірлянди, сандалової пасти, пахощів, нового вбрання, прикрас, світильників і подарував биків й корови. Цар Бахулашва вшанував кожного так, як личило цареві. Коли всі попоїли і зручно повсідалися, Бахулашва вийшов перед Господа Крішни, взяв Його лотосові стопи і, поклавши собі на коліна, почав

розтирати їх руками, з любов'ю оповідаючи тимчасом за Господню славу.

— Любий Господи, Ти — Наддуша всіх живих істот, і, свідок у кожнім серці, Ти добре знаєш діяльність кожного. Тому ми в боргу перед Тобою і завжди думаємо за Твої лотосові стопи, щоб бути завше убезпечені і вічно, не маючи інших думок, служити Тобі. Ми постійно пам'ятаємо Твої лотосові стопи, і тому Ти Сам ласкаво завітав до нас, щоб дарувати нам Свою безпричинну милість. Любий Господи, ми чули Твої різноманітні твердження на доказ того, що Твої чисті віддані Тобі дорожчі за Господа Балараму чи Твою вічну служницю, богиню процвітання. Віддані дорожчі Тобі й за Твого первного сина, Господа Брахму, тож я певний, що Ти ласкаво прийшов до мене підтвердити Свої божественні слова. Мені навіть важко уявити, як можуть люди, знаючи Твою безпричинну милість і любов до відданих, що постійно заглиблені у свідомість Крішни, лишатися безбожниками й демонами. Як можуть вони забути за Твої лотосові стопи?

Любий мій Господи, ми знаємо, Ти такий ласкавий і великодушний, що коли людина облишає все, щоб цілковито віддатися свідомості Крішни, Ти, буває, на обмін за бездомісне служіння віддаєш їй Самого Себе. Ти з'явився у династії Яду, щоб виконати Свою місію — врятувати зумовлені душі, що гибіють у гріховному матеріальному існуванні. Звістка про Твоє з'явлення вже розійшлася цілим світом. Любий мій Господи, Ти — безмежний океан милости, любови й ніжности. Твоє трансцендентне тіло сповнене блаженства, знання й вічности. У Своїй прекрасній формі Ш'ямасундари, Крішни, Ти приваблюєш усі серця, а щоб навчити людей віддано служити Тобі, Ти послав Свої втілення, як от Нара-Нараяну, що виконує суворі аскези й покути в Бадарінараяні. Дозволь з смиренно схилитися до Твоїх лотосових стіп. Любий мій Господи, я молю Тебе і Твоїх супутників, великих мудреців і *брахман* залишитися в моєму домі хоча б на кілька днів, щоб пил з Ваших лотосових стіп освятив мій рід, який йде від славетного царя Німі.

Відмовити Своєму відданому Господь Крішна не міг і тому лишився з мудрецями в Митхили на кілька днів, щоб освятити місто і його жителів.

А тим часом *брахмана* теж вітав у своєму домі Господа Крішну

з Його супутниками, і його переповнювало трансцендентне щастя. Запропонувавши гостям зручні сидіння, *брахмана* почав танцювати, вимахуючи своїм *чадаром*. Шрутадеву багатим ніхто б не назвав — то він запропонував своїм піднесеним гостям, Господеві Крішні з мудрецями, лише підстилки, дерев'яні стільчики, циновки тощо, але вітав їх від щирого серця. Він підніс Господеві й мудрецям хвалу, а тоді разом з дружиною омив кожному з них стопи. Далі він узяв ту воду й побризкав нею на всіх членів своєї родини. *Брахмана* здавався дуже вбогим, але в той час у цілому світі не було щасливішого за нього. Вітаючи Господа Крішну та Його супутників, Шрутадева геть забув себе у трансцендентному щасті. Привітавши як міг Господа з супутниками, він приніс фруктів, пахощів, духмяної води, духмяної глини, листочків *туласі*, трави куша і лотосів. То все речі недорогі і дістати їх легко, але що їх піднесено з відданістю й любов'ю. Господь Крішна з супутниками радо прийняли їх. Дружина *брахмани* приготувала простої страви — рису й горохового супу, і Господь Крішна з супутниками з великим задоволенням прийняли невибагливу їжу, бо запропоновано її було з відданістю й любов'ю. Господь Крішна і Його супутники їли, а *брахмана* Шрутадева думав: «Нещаснішого за мене, що впав у глибокий темний колодязь сімейного життя, немає. То як сталося, що Сам Верховний Бог-Особа Господь Крішна разом зі Своїми супутниками, великими мудрецями, що їхня присутність робить будь-яке місце святим місцем прощі, завітали до мого дому?» *Брахмана* думав свою думу, аж ось ті покінчали з обідом і сіли, зручно спершись на спинки крісел. Тоді *брахмана* Шрутадева, його дружина, діти й інші родичі підійшли до гостей, щоб якось послужити піднесеним гостям. *Брахмана* торкнувся до лотосових стіп Господа Крішни й почав говорити.

— Любий Господи, — сказав він, — Ти Верховний Бог-Особа, Пурушоттама, і Ти трансцендентний щодо проявленого і непроявленого матеріального творіння. Твоє становище таке, що Ти не маєш нічого спільного з діяльністю зумовлених душ цього матеріального світу. Ми розуміємо, що Ти не лише сьогодні відвідуєш мене, ні, Ти спілкуєшся з усіма живими істотами як Параматма завжди, від початку творіння.

Слова *брахмани* дуже повчальні. Верховний Господь, Бог-

Особа, в Своєму аспекті Параматми входить у творіння матеріального світу як Маха-Вішну, Гарбгодакашаї Вішну і Кширодакашаї Вішну, і Він перебуває в тілі поруч із зумовленою душею як її друг. Отже, кожна жива істота від самого початку разом з Господом, але, розуміючи життя хибно, цього не знає. Проте коли її свідомість переміняється на свідомість Крішни, вона приходить розуміння, що Крішна допомагає зумовленим душам звільнитися від матеріальної зумовлености.

— Любий Господи, — вів далі Шрутадева, — Ти увійшов до матеріального світу як би вві сні. Коли зумовлена душа спить, вона створює фальшиві чи тимчасові світи, занурюючись у різноманітну ілюзорну діяльність, іноді стає царем, іноді жертвою вбивці чи ще опиняється в якомусь незнайомому місті, але то все тимчасове. Так само й Ти, Твоя Господня Милість, входиш до матеріального світу нібито сплячи, щоб створити тимчасову реальність, але Ти робиш це не заради власної потреби, а задля зумовлених душ, що прагнуть, імітуючи Твою Господню Милість, посісти становище того, хто насолоджується. Насолода зумовленої душі в матеріальному світі тимчасова й ілюзорна. Проте зумовлена душа сама не може створити ніякого тимчасового світу, щоб хибно ним насолоджуватися. Тому Ти Сам входиш у тимчасове проявлення, щоб допомогти їй здійснити її бажання, хоча вони всі тимчасові й ілюзорні. Від самого початку, коли зумовлена душа потрапляє до матеріального світу, Ти постійно супроводжуєш її. Однак коли зумовлена душа натрапляє на чистого відданого і береться до відданого служіння — починає слухати за Твої трансцендентні розваги, уславлювати Твої трансцендентні діяння, поклонятися в храмі Твоїй вічній формі, підносити Тобі молитви й брати участь у бесідах, щоб зрозуміти Твоє трансцендентне становище, вона поступово очищується від скверни матеріального існування. З серця вичищується матеріальний бруд, і з часом відданий починає бачити Тебе в своєму серці. Ти завжди із зумовленою душею, але являєшся їй лише тоді, коли вона очищується за допомогою відданого служіння Тобі. Решта ж, ті, що живуть за ведичними настановами чи, занурившись у буденні справи, трудяться заради плодів своєї праці, а відданого служіння не виконують, перебувають під чаром поверхового щастя, а тільки таке щастя може бути за тілесного

розуміння життя. Таким людям Ти Себе не відкриваєш, ні, Ти від них дуже далеко. Але хто заглиблюється у віддане служіння Тобі й очищує серце, постійно повторюючи Твоє святе ім'я, він дуже легко віднаходить Тебе, свого вічного супутника.

Сказано, що Твоя Господня Милість перебуває в серці відданого і звідти напучує його, щоб він міг швидко повернутися додому, до Тебе. Перебуваючи в серці відданого, Ти даєш йому безпосередні вказівки і так виявляєш Свою присутність. Лише відданий безпосередньо і негайно відчуває Твою присутність в серці. Людина, що сприймає життя на тілесному рівні і не знає нічого, крім вдоволення своїх чуттів, того не може. Від неї Ти завжди вкритий запоною *йоґамаї*. Такій людині не дано збагнути, що Ти дуже близько, просто в її серці. Невідданий бачить Тебе тільки як невідворотну смерть. Так по-різному сприймають кішку кошеня, що його вона несе в зубах, і щур, який потрапив їй до зубів. Щур відчуває невідворотну смерть, а кошеня — материнську любов. Ти існуєш для кожного, але невідданий сприймає Тебе як невідворотну смерть, тоді як для відданого Ти верховний філософ і вчитель. Отже, для атеїстів Бог — то смерть, але відданий, завжди відчуваючи присутність Бога в своєму серці, отримує від Тебе вказівки і живе на трансцендентному рівні. Скверна матеріального світу його не торкається.

Ти верховний володар і наглядач за діяльністю матеріальної природи. Люди-атеїсти просто спостерігають дію матеріальної природи, але зрозуміти, що за всією її діяльністю стоїш Ти, не можуть. Однак відданий в найменшому русі матеріальної природи бачить Твою руку. Запона *йоґамаї* закриває очі невідданого, але очей відданого Твоєї Господньої Милости їй ніколи не вкрити. Невідданий нездатний побачити Тебе на власні очі. Так людина з землі не бачить сонця, якщо його застують хмари, але хто летить понад хмарою, бачить його яскраво сяючим. Любий Господи, я складаю Тобі шанобливі поклони. Мій самосяйний Господи, я Твій вічний слуга. Наказуй Мені. Що я можу для Тебе зробити? Поки зумовлена душа Тебе не бачить, вона сприймає нещастя матеріального занечищення як троїсті страждання, але коли вона розвине свідомість Крішни і побачить Тебе, страждання матеріального існування для неї вже не існують.

Верховний Бог-Особа Крішна природно дуже любить Своїх

відданих. Молитви Шрутадеви — молитви чистої відданости — Господа вдоволили, і Він, взявши його руки в Свої, мовив:

— Любий Шрутадево, великі мудреці й святі зробили тобі велику ласку, завітавши до твоєї оселі. Це для тебе велике щастя. Вони ласкаво погодились подорожувати зі Мною. І там, де вони проходили, лишаючи пил зі своїх лотосових стіп, все одразу ставало чисте й трансцендентне. Люди звичайне йдуть до Божих храмів. Ще вони відвідують святі місця прощ. І якщо довго це роблять, багато днів поклоняються й торкаються святинь, то поступово очищуються. Але вплив великих мудреців і святих такий могутній, що людина одразу очищується, тільки побачить їх.

Ба більше, лише милістю святих людей місця прощі чи ритуали на поклоніння півбогам мають таку очищувальну силу. Місце прощі стає святим завдяки присутності святих людей. Любий Шрутадево, коли людина народжується *брахманою*, вона вже є найліпша з людей. А коли такий самодостатній *брахмана* виконує аскези, вивчає Веди і віддано служить Мені (бо такий обов'язок *брахмани*), іншими словами, коли *брахмана* стає *вайшнавою*, його велич неймовірно зростає. Моя форма Нараяни не так втішна і люба Мені, як *брахмана-вайшнава*. *Брахмана* означає «той, хто добре розуміється на ведичному знанні». *Брахмана* є взірець досконалого знання, а в Мені повністю проявлені всі боги. Менш розумні люди не знають ані того, що Я є найвище знання, ані розуміють значення *брахмани-вайшнави*. Вони перебувають під впливом трьох *ґун* матеріальної природи і тому наважуються ганити Мене й Моїх чистих відданих. *Брахмана-вайшнава*, тобто відданий, що є справжнім *брахманою* за якостями, усвідомлює Мене в своєму серці і цілковито переконаний, що все космічне проявлення і його різноманітні вияви є наслідком дій різноманітних енергій Господа. Такий відданий має чітке уявлення про всю матеріальну природу й сукупну матеріальну енергію, і у кожній дії він бачить тільки Мене.

Отже, любий Шрутадево, прийми всіх цих великих святих як Моїх достовірних вповноважених. Поклоняйся їм з вірою — це буде найліпше поклоніння Мені. Поклоніння Моїм відданим для Мене дорожче, ніж поклоніння безпосередньо Мені. Якщо людина намагається поклонятися Мені безпосередньо, а Моїх від-

даних нехтує. Я такого поклоніння не приймаю, хоч яке пишне воно буде.

Отак обидва — і *брахмана* Шрутадева, і цар Мітгіли — поклонялися Крішні та Його послідовникам, великим мудрецям і *брахманам* як рівним Йому з погляду духовної значущости. Така була воля Господа. І *брахмана*, і цар наприкінці досягли верховної мети: їх перенесено до духовного світу. Відданий не знає нікого, крім Господа Крішни, а Крішна любить Свого відданого понад усіх. Господь Крішна жив у Мітгілі в домі *брахмани* і водночас у палаці царя Бахулашви. Щедро наділивши їх Своїми трансцендентними повчаннями, Він повернувся до Своєї столиці Двараки.

Ми теж можемо навчитися з цієї події, що Господь прийняв поклоніння царя Бахулашви й *брахмани* Шрутадеви однаково, бо обоє були чисті віддані. Саме ця якість потрібна людині, щоб Верховний Бог-Особа відзначив її. Прикметою нинішньої доби є властивість пишатися з народження в родині *кшатріїв* чи *брахманів*. Доводиться бачити людей, що, не маючи жодних добрих якостей, проголошують себе за *брахман*, *кшатріїв* чи *вайш'їв* через те тільки, що, мовляв, такими народилися. Однак священні писання кажуть: *калау шудра-самбгава* — «В добу Калі кожний народжується *шудрою*». Причиною цьому те, що ніхто не виконує обрядів на очищення, *самскар*, а їх слід робити від часу, коли дитина ще в лоні матері, і до самої смерти людини. Тепер нікого не можна зараховувати до певної касти за походженням, а надто до каст вищих: *брахман*, *кшатріїв* чи *вайш'їв*. Якщо процесу запліднення не супроводжує очисний обряд *гарбгадгана-санскара*, самого цього досить, щоб вважати людину, яка народжується, за *шудру*, бо цього обряду на очищення не знають тільки *шудри*. Статеве життя поза свідомістю Крішни нечисте, воно не відрізняється від зачаття в *шудр* чи тварин. Але свідомість Крішни — це найвища досконалість, і завдяки їй кожен може піднятися до рівня *вайшнави*, *вайшнаві* ж притаманні всі якості *брахмани*. *Вайшнава* навчений уникати чотирьох різновидів гріховної діяльности: він не має незаконних статевих стосунків, не вдається до збудників чи дурманних речовин, не бере участи в азартних іграх і не вживає продуктів, виготовлених з плоті тварин. Якщо цими обмеженнями нехтувати, якщо не

піднятися до рівня істинного *брахмани*, стати чистим відданим неможливо.

Так закінчується Бгактіведантів виклад вісімдесят п'ятого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Викрадення Субгадри. Господь Крішна відвідує Шрутадеву і Бахулашву».

РОЗДІЛ ВІСІМДЕСЯТ ШОСТИЙ

Молитви уособлених Вед

Цар Парікшіт порушив перед Шукадевою Госвамі одне питання, яке має велику вагу, коли обговорюють трансцендентні теми. Питання було таке: «Здебільшого Веди розглядають три якості матеріального світу, але хіба можна ведичне знання докласти до трансцендентних предметів, що поза сферою, де чинні ті три матеріальні *гуни*? Розум є матеріальний, матеріальні й звуки, що передають слова. То як може ведичне знання, що передає думки за допомогою матеріального звуку, сягнути трансцендентного? Описати щось зусебічно можна лише якщо змалювати джерело, з якого явище постало, якості предмета і те, як він діє. А дати такі описи можна лише якщо думати матеріальним розумом і промовляти матеріальні слова. Брахман, Абсолютна Істина, матеріальних якостей не має, а наш дар говорити не виходить за межі матеріальних якостей. То як ти можеш словами описати той Брахман, Абсолютну Істину? Я не розумію, як можливо збагнути трансцендентне, удавшись до матеріального засобу вираження — звуку».

Цар Парікшіт поставив це питання, щоб Шукадева Ґосвамі відповів певне, як зрештою змальовують Абсолютну Істину Веди — безособистісною чи особистісною. Усвідомлення Абсолютної Істини переходить три стадії, що відповідають трьом її аспектам — безособистісному Брахману, локалізованій в кожному серці Параматмі і нарешті Верховному Богові-Особі, Крішні.

Веди розглядають три сфери діяльности. Першу називають *карма-канда*: діяльність за вказівками Вед, що, поступово очищуючи людину, приводить її до усвідомлення свого справжнього становища. Далі *ґьяна-канда*, усвідомлення Абсолютної Істини через умоглядну філософію. Третя стадія — це *упасана-канда*, поклоніння Верховному Богові-Особі, а іноді також півбогам. Радячи поклонятися півбогам, Веди чітко визначають стосунок півбогів до Верховного Бога-Особи. Верховний Бог-Особа має безліч невід'ємних часток. Деякі називають *свамша*, тобто Його особисті поширення, а інші *вібгінамша*, живі істоти. Всі ці поширення — і *свамша*, і *вібгінамша* — походять з первинного Бога-Особи. Поширення *свамша* називають *вішну-таттва*, а поширення *вібгінамша* називають *джіва-таттва*. Різноманітні півбоги — то *джіва-таттва*. Назагал зумовлені душі діють в матеріальному світі заради чуттєвого задоволення, і щоб упорядкувати життя тих, хто надто прив'язаний до різного роду чуттєвої втіхи, їм іноді радять поклонятися півбогам. Таке пояснення містить «Бгаґавад-ґіта». Наприклад, людям, що дуже прив'язані до м'ясоїдства, Веди радять вшановувати божество богині Калі й за правилами *карма-канди* пропонувати їй в жертву козла (дозволено тільки козла), і аж тоді тим, хто поклонявся, можна з'їсти м'яса. Суть не в тому, щоб заохочувати до м'ясоїдства, але щоб дати можливість людині, яка не може покинути їсти м'ясо, робити це, дотримуючись певних обмежень. Отже, поклонятися півбогам і поклонятися Абсолютній Істині — не одне й те саме, але, поклоняючись півбогам, людина з часом починає приймати, хоча і непрямо, Верховного Бога-Особу. Таке непряме визнання Бога «Бгаґавад-ґіта» змальовує як *авідгі*. *Авідгі* означає «недостовірний». Поклоніння півбогам не відповідає духу ведичної традиції, тому імперсоналісти зосереджуються на безособистісному аспекті Абсолютної Істини. Отже цар Парікшіт запитує,

яка остаточна мета ведичного пізнання — зосереджуватися на безособистісному аспекті Абсолютної Істини чи на особистісному? Кінець-кінцем, і безособистісний, і особистісний аспекти Верховного Господа є поза межами нашого матеріального розуміння. Безособистісний аспект Абсолюта, чи сяйво Брахмана, є просто випромінення тіла Крішни особи. Випромінення тіла Крішни присутнє скрізь у Господньому творінні, і певну частину того сяйва, яка вкрита хмарою матерії, називають створеним космосом трьох матеріальних якостей — *саттви, раджаси* й *тамаси*. То як люди в межах тієї вкритої хмарою частини, що зветься матеріальним світом, можуть збагнути Абсолютну Істину через умоглядні розумування?

Відповідаючи на запитання царя Парікшита, Шукадева Госвамі сказав, що Верховний Бог-Особа створив розум, чуття і життєву силу як задля чуттєвого задоволення і переходу з тіла одного типу до тіла іншого типу, так і для того, щоб дати можливість звільнитися з матеріальних умов існування. Іншими словами, чуття, розум і життєву силу можна застосовувати на задоволення чуттів і переходу з одного тіла до іншого, а можна з їхньою ж допомогою звільнитися. Ведичні настанови дані на те, щоб жива істота могла задовольняти свої чуття згідно з регулівними засадами цивілізованого життя і водночас щоб забезпечити їй можливість перейти до умов вищого рівня життя. Наскінчу, як свідомість очищено, людина поновлює своє відначальне становище і повертається додому, до Бога.

Життєву силу наділено інтелектом. Жива істота має керуватися в своїх діях насамперед інтелектом, а тоді вже розумом і чуттями. Коли інтелект застосовують правильно, розум і чуття очищуються і зумовлена душа звільняється. Інакше, якщо зумовлена душа застосовує інтелект неправильно, тобто не підкорює з його допомогою чуттів і розуму, то, прагнучи чуттєвої втіхи, вона просто переходить з одного тіла до іншого. Дальша думка, що її висвітлив Шукадева Госвамі, така: Господь створив розум, чуття й інтелект індивідуальної життєвої сили. Але ніде немає твердження, що створені й самі живі істоти. Як променисті корпускули сонячного проміння існують невіддільні від сонця, так і живі істоти завжди існують як невід'ємні частки Верховного Бога-Особи. Але хоча зумовлені душі існують як частки

Верховного Господа вічно, подекоди їх приміщають у хмару матеріального розуміння життя, в темряву невігластва. Ведичний метод пізнання призначений ту темряву розвіяти. І коли чуття і розум зумовленої істоти остаточно очищуються, вона повертається до свого відначального становища, тобто до свідомости Крішни, а це і є звільнення.

Перша *сутра*, чи афоризм, «Веданта-сутри» порушує питання про Абсолютну Істину. *Атга̄то брахма-джіджн̃а̄са̄* — яка є природа Абсолютної Істини? Дальша *сутра* відповідає: Абсолютна Істина є першоджерело усього — в тому Її сутність. Усе, що ми досвідчуємо, навіть у цьому матеріально зумовленому житті, походить з Неї. То Абсолютна Істина створила розум, чуття і інтелект. Це означає, що і Сама Абсолютна Істина має розум, інтелект і чуття. Іншими словами, Вона не є безособистісна. Саме слово *створила* передбачає, що Вона має трансцендентний інтелект. Приміром, дитина має чуття, бо чуття є також і в батька, що зачав її. Дитина народжується з руками й ногами, бо і в батька є руки й ноги. Іноді кажуть, що людину створено за Божою подобою. Отже, Абсолютна Істина є Верховна Особистість з трансцендентним розумом, чуттями й інтелектом. І коли розум, інтелект і чуття людини очищуються від матеріальної скверни, вона вже здатна усвідомити первинний аспект Абсолютної Істини — Її особистісність.

Ведичний метод пізнання полягає в тому, щоб поступово піднести зумовлену душу від *ґуни* невігластва до *ґуни* страсти, а від *ґуни* страсти до *ґуни* добра. В царині *ґуни* добра вже доволі світла для того, щоб побачити речі такими, які вони є. Наприклад, з землі виростає дерево, з дерева роблять дрова, з дров розкладають багаття. Коли розпалюють багаття, спочатку йде дим, тоді з'являється жар і нарешті вогонь. Коли вогонь вже горить, ми можемо використовувати його на різні цілі. Отже, кінцева мета всього процесу — видобути вогонь. Так само і в житті: на рівні грубого матеріалізму переважає якість невігластва. Коли людина еволюціонує від стану варварства до рівня цивілізованого життя, невігластво поступово розвіюється, і коли вона приходить до цивілізованих форм життя, це означає, що вона піднялася до *ґуни* страсти. На рівні варварства, тобто в *ґуні* невігластва, чуття вдоволюються в дуже примітивний спосіб, тоді як у

пристрасті, чи за життя цивілізованого, методи чуттєвого задоволення вже тонші. Однак коли людина піднімається до *гуни* добра, їй стає зрозуміло, що чуття й розум залучені до матеріальної діяльности лише через те, що їх вкриває перекручена свідомість. А коли та перекручена свідомість поступово перетворюється на свідомість Крішни, шлях до звільнення стає відкритий. Тому казати, що Абсолютної Істини за допомогою чуттів і розуму досягти не можна, неправильно. Висновок радше такий: коли чуття, розум й інтелект перебувають у стані грубого занечищення, за їхньою допомогою зрозуміти природу Абсолютної Істини неможливо, але, очищені, вони вже на силі осягнути, яка є сутність Абсолютної Істини. Віддане служіння, тобто свідомість Крішни, саме і є той метод, за допомогою якого можна очистити чуття, розум та інтелект.

В «Бгаґавад-ґіті» чітко сказано, що метою ведичного знання є пізнати Крішну. Крішну пізнають через віддане служіння, і початок усьому — впокорення. В «Бгаґавад-ґіті» сказано, що слід завжди думати про Крішну, завжди з любов'ю служити Крішні, завжди вклонятися Крішні і в шані повсякчас схилятися перед Ним. Це безсумнівно єдиний спосіб доступити Божого царства.

Коли через віддане служіння людина підноситься до *гуни* добра і досягає просвітлення, вона вже вільна від впливу *гун* невігластва й страсти. Слово *атмане* вказує на стан, коли людині, що має брахманічні якості, дозволено вивчати Упанішади, писання ведичного канону. Упанішади на різні способи змальовують трансцендентні якості Верховного Господа. Абсолютну Істину, Верховного Господа, називають *ніргуна*. Однак це не означає, що Він не має якостей. Зумовлена жива істота має якості лише тому, що має якості Господь. Упанішади вивчають з метою осягнути трансцендентні якості Абсолютної Істини, що їх протиставляють матеріальним якостям невігластва, страсти й добра. Отаке є ведичне пізнання. Великі мудреці, приміром, четири Кумари з Санакою на чолі, дотримували цих засад ведичного знання і так поступово перейшли з рівня безособистісного усвідомлення на рівень поклоніння Верховному Господеві як особі. Тому раджено йти стопами великих особистостей. Шукадева Ґосвамі — одна з тих великих особистостей, і його відповідь на питання Махараджі Парікшита є достовірна. Ті, хто йде слідами

тих великих особистостей, легко долають шлях до звільнення і кінець кінцем повертаються додому, до Бога. Саме так можна зробити людське життя досконалим.

Шукадева Ґосвамі оповідав далі. «Любий царю, — сказав він Парікшитові, — я повім на це чудову історію. Вона важлива, бо пов'язана з Нараяною, Верховним Богом-Особою. Ідеться за бесіду Нараяни Ріші з великим мудрецем Народою. Нараяна Ріші й тепер живе у Бадарікаашрамі в Гималаях, і його вважають за втілення Нараяни. Якось Нарада, великий відданий і аскет серед півбогів, що вічно подорожує з планети на планету, захотів зустрітися з аскетом Нараяною в Бадарікаашрамі і скласти йому шану. Нараяна ж Ріші, втілення Бога в подобі великого мудреця, від початку творення виконував дуже суворі покути й аскези, щоб навчити жителів Бгаратаварші, як досягти найвищої досконалости — повернутися до Бога. Його аскези й покути були взірцем для всіх людей».

Бадарікаашрама (він розташований у північній частині Гималаїв) завжди вкритий снігом. Розумні індуси й нині відвідують це місце влітку, коли снігопади там не такі сильні. Отож одного разу втілення Бога Нараяна Ріші сидів у гурті відданих у селищі Калапаграма. Мудреці, що сиділи із Ним, були певно люди не звичайні. В зібрання з'явився і мудрець Нарада. Нарада склав Нараяні Ріші шану, а тоді запитав Його про те саме, про що запитав цар Парікшит у Шукадеви Ґосвамі. Відповідаючи на Нарадине питання, Нараяна Ріші теж ступав у слід Своїх попередників. Він повідав, що те саме питання обговорювано на Джаналоці (планеті, що над Сваргалокою — планетною системою, до якої входять Місяць і Венера). На цій планеті живуть великі мудреці й святі, і вони теж обговорювали те саме питання про усвідомлення Брахмана і Його справжньої сутности.

Великий мудрець Нараяна почав говорити. «Любий мій Нарадо, — сказав Він, — Я повім тобі історію, що сталася за днів-давен. Небожителі якось влаштували великі збори. Там були майже всі найславетніші *брахмачарі*, як-от чотири Кумари — Санат, Санандана, Санака й Санатана Кумари. Вони обговорювали, як пізнавати Абсолютну Істину, Брахман. Тебе у тому зібранні не було, бо того часу ти пішов відвідати Моє поширення Аніруддгу, що живе на острові Шветадвіпі. На зборах великі

мудреці й *брахмачарі* якнайдокладніше обговорили питання, котре ти нині порушив переді Мною; обговорення було надзвичайно цікаве. Бесіду ведено на такому рівні, що навіть самі Веди були нездатні відповісти на деякі складні питання, що там порушено».

Отже, Нараяна Ріші повідомив Нараду, що те саме питання, яке порушив Нарададжі, обговорювали й на тому зібранні мудреців на Джаналоці. То є метод пізнання через *парампару*, учнівську послідовність. Махараджу Парікшита відіслано до Шукадеви Ґосвамі, Шукадева Ґосвамі посилається на Нараду, а той запитував про те саме в Нараяни Ріші. Нараяна Ріші ж порушив це питання перед ще визначнішими знавцями духовної науки з планети Джаналоки, де питання обговорювали великі Кумари — Санат, Санатана, Санака Кумара й Санандана. Ці чотири *брахмачарі*, Кумари, є славетні знавці Вед і *шастр*. Їхнє знання необмежене, воно підкріплене аскезами й покутами і виявляється в їхній піднесеній, ідеальній вдачі. Вони дуже лагідні й приязні до всіх і не поділяють людей на друзів, доброзичливців і ворогів. Становище їхнє трансцендентне: такі особистості, як Кумари, поза межами матеріалістичних міркувань і завжди безсторонні щодо справ двоїстого матеріального світу. Одного з чотирьох братів, Санандану, обрали говорити, а решта братів стали за слухачів.

Санандана сказав: «Коли знищується космічне творіння, сукупна енергія і все створене в своїй зародковій формі входить у тіло Ґарбгодакашаї Вішну. Тоді Господь поринає в сон на дуже довгий час, а коли знов з'являється потреба творити, довкола Нього збираються уособлені Веди і починають Його уславлювати, змальовуючи Його дивовижні трансцендентні розваги. Точно так діють царські слуги: зранку цар ще спить, а обрані співці біля його ложа оспівують його звитяги, і під звуки того співу цар потроху прокидається.

Ведичні співці, тобто уособлені Веди, співають: «О непереможний, Ти є Верховна Особа. Немає ні рівного Тобі, ані вищого за Тебе. Ніхто не звершив діянь славетніших, ніж Ти. Хвала Тобі, хвала! Хвала Тобі, хвала! Ти є трансцендентний і одвічно посідаєш усі шість щедрот. Тому Ти здатний звільнити з лабетів *майи* всі зумовлені душі. О Господи, благаємо Тебе, зроби це!

Всі живі істоти є Твої невід'ємні частки, з природи своєї радісні, вічні й повні знання, але вони намагаються імітувати Тебе, щоб стати верховними й насолоджуватись. І в тому їхня помилка. Так вони нехтують Твоє верховне становище і тим чинять образу. Через це над ними бере гору Твоя матеріальна енергія, і їхні трансцендентні якості радости, блаженства і мудрости вкриває хмара трьох матеріальних *ґун*. Це космічне проявлення, що створене трьома матеріальними *ґунами*, подібне до в'язниці для зумовлених душ. Зумовлені душі тяжко борються, щоб скинути з себе пута матерії, і відповідно до умов їхнього життя їм дано можливість виконувати різну діяльність. Але вся діяльність живих істот спочиває на Твоєму знанні. Виконувати доброчесну діяльність здатна лише та людина, що натхнена Твоєю милістю. Отже, не прийнявши притулку Твоїх лотосових стіп, впливу матеріальної енергії людині не подолати. Насправді ми, уособлене ведичне знання, постійно служимо Тобі, допомагаючи зумовленим душам Тебе усвідомити».

Молитви уособлених Вед свідчать, що Веди призначені допомогти зумовленим душам усвідомити Крішну. Всі *шруті*, тобто уособлені Веди, вшановували Господа і знов та знов підносили Йому хвалу: «*Джая! Джая!*». Господа вихваляють за Його славетні діяння. А найславетніше у Його діяльності те, що Своєю безпричинною милістю Він визволяє зумовлені душі з тенет *майі*.

Безліч живих істот перебуває в різноманітних тілах, деякі з них здатні рухатися, інші нерухомі. Причина зумовленого життя всіх цих істот у тому, що вони забули за свої вічні стосунки з Верховним Богом-Особою. Щойно жива істота відчуває бажання панувати над матеріальною енергією, імітуючи тим становище Крішни, вона потрапляє в полон до матеріальної енергії і відповідно до своїх бажань отримує тіло одного з 8 400 000 різноманітних типів істот. Жива істота, що перебуває в полоні, страждає від троїстих нещасть матеріального існування, але все одно хибно бере себе за володаря всього, що бачить навколо. Під чаром матеріальної енергії, яку представляють три матеріальні якості, жива істота так заплутується, що без ласки на те Верховного Господа визволитися вже не може. Власними зусиллями живій істоті з-під впливу матеріальних *ґун* природи не вийти. Проте

Верховний Господь матеріальній природі не кориться, навпаки, то вона діє під Його наглядом. Зв'язок живих істот з матеріальною природою підкорив її владі усіх, від Брахми до мурашки, але не Верховного Господа.

Господь повною мірою володіє шістьма щедротами: багатством, силою, славою, вродою, знанням і зреченістю, і тому Він один не підлягає впливові матеріальної енергії. Жива істота, якщо вона не перебуває в свідомості Крішни, досягти Верховного Бога-Особи не на силі, але всемогутній Господь може скеровувати її зсередини як Наддуша. Господь радить у «Бгаґавад-ґіті»: «Все, що ти робиш, роби для Мене. Все, що їси, спочатку пропонуй Мені. Все, що хочеш дати в милостиню, спочатку дай Мені, і всі аскези й покути виконуй заради Мене». Це вказівка для *карм*і, щоб їм поступово розвивати в собі свідомість Крішни. Так само Крішна наказує філософам: хай навчаться розрізняти Брахман і *майу* і так роблять поступ на шляху до Крішни, аж досягнуть зрілого знання і вручать себе Йому. Крішна каже в «Бгаґавад-ґіті»: «Після багатьох народжень мудрий філософ віддається Мені». *Йогам* теж радженo зосереджуватися в медитації на Крішні в серці, і вони, практикуючи впродовж тривалого часу цей метод свідомості Крішни, поступово звільняються з лабетів матеріальної енергії. Але відданих, що завжди з любов'ю й прив'язаністю віддано служать Крішні, Він Сам скеровує так, щоб вони могли досягти Господа без труднощів і не збиваючись з правильного шляху. Так сказано в «Бгаґавад-ґіті». Зрозуміти істинне становище Брахмана, Параматми й Бгаґавана жива істота може лише Господньою милістю.

Твердження уособлених Вед ясно свідчать, що ведичну літературу дано лише на те, щоб усвідомити Крішну. Що єдиним призначенням Вед є усвідомити Крішну, потверджує й «Бгаґавад-ґіта». Крішна насолоджується завжди — і в матеріальному світі, і в духовному. Він є верховний, хто насолоджується, і тому для Нього різниці між світами матеріальним і духовним не існує. Матеріальний світ стоїть на заваді поступові звичайної живої істоти, бо вона підкорена його владі. Однак для Крішни, що є володар матеріального світу, ніяких перешкод матеріального світу не існує. Тому в певних розділах Упанішад і Вед проголошено: «Брахман є вічний, повний знання і блаженства, але єдиний

Верховний Бог-Особа перебуває в серцях усіх живих істот. Він проникає у все і тому може увійти в серця живих істот і навіть у атоми. Як Наддуша Він скеровує діяльність усіх живих істот. Він перебуває всередині кожної живої істоти як свідок усієї її діяльности, даючи їй змогу діяти згідно зі своїми бажаннями і водночас наділяючи її наслідками її різноманітної діяльности. Він — життєдайна сила в усьому, але Сам Він трансцендентний до матеріальних якостей. Він всемогутній. Він може створити будь-що, а завдяки тому, що посідає найвище, невід'ємне від Нього Самого знання, може підкорити Собі кожного. Тому Він є повелитель усіх. Іноді Він з'являється на поверхні земної кулі, водночас перебуваючи скрізь у матерії. Коли Він хоче поширитися в безліч форм, то, поглянувши на матеріальну енергію, проявляє незліченні живі істоти. Все створює Його найвища енергія, і все в Його творінні є досконале, без жодної вади.

Той, хто прагне звільнитися з матеріального світу, має поклонятися Верховному Богові-Особі, найвищій причині всіх причин. Він наче сукупна маса землі, з якої виробляють усі різноманітні глеки: глеки зроблено з глини, яку видобуто з землі, земля підтримує їхню форму, а коли глеки розбиваються, вони повертаються в землю і змішуються з нею. Верховний Бог-Особа є первісна причина всього розмаїття проявлень, тому імперсоналісти особливо наголошують на ведичному твердженні: *сарвам кгалв ідам брахма* — «Все є Брахман». Імперсоналісти не беруть до уваги розмаїття проявлень, що постають з верховної причини — Брахмана. Вони приймають лише твердження, що все випромінюється з Брахмана, а по загладі знов зливається з Брахманом. *Майавади* вважають, що перед тим, як проявитися, космос перебував у Брахмані, створений, він спочиває на Брахмані, а по загладі знов зливається з Брахманом. Але що таке Брахман, вони не знають. «Брахма-самхіта» докладно це пояснює: живі істоти, простір, час і матеріальні елементи (вогонь, земля, небо, вода і розум) складають сукупне космічне проявлення, що відоме як *бгух бгувах свах*. Його пронизує Говінда, далі воно наливається силою Говінди, а по знищенні знову входить у Говінду і зберігається в Ньому. Тому Господь Брахма каже: «Я поклоняюся Господу Говінді, первинній особі, причині всіх причин».

Слово *брахман* вказує на такого, хто є [illegible]

підтримує. Імперсоналістів вабить велич неба, але їхнє знання дуже обмежене, і тому велич Крішни їх не приваблює. Однак у буденному житті нас вабить до великої особистости, а не до великої гори. Насправді терміном *брахман* можна позначити тільки Крішну. Тому в «Бгаґавад-ґіті» Арджуна визнає, що Господь Крішна є Парам Брахман, тобто найвищий притулок усьому.

Крішна є Верховний Брахман, тому що посідає безмір знання, безмір енергій, безмір сили, впливу, вроди й зречености. Отже, слово *брахман* можна застосувати тільки до Крішни. Арджуна потверджує, що Крішна є Парам Брахман, тим що безособистісний Брахман — це сяйво, випромінення з трансцендентного тіла Крішни. Все спочиває на Брахмані, а сам Брахман спочиває на Крішні. Отже, Крішна — первинний Брахман, тобто Парам Брахман. Матеріальні елементи вважають за нижчі енергії Крішни, бо завдяки їхній взаємодії космічне проявлення постає, воно спочиває на Крішні, а по загладі знову входить у тіло Крішни у вигляді Його тонкої енергії. Тож Крішна є причина і проявлення, і знищення.

Сарвам кгалв ідам брахма означає, що все є Крішна. Таке є бачення *маха-бгаґават*. Вони все бачать пов'язаним з Крішною. Імперсоналісти заперечують: Крішна став багатьма, отже, все є Крішна, а тому поклонятися можна будь-чому — все це буде поклоніння Крішні. Але то хибне твердження, і його спростовує Сам Крішна в «Бгаґавад-ґіті»: хоча все є перетворення енергії Крішни, Сам Крішна присутній не скрізь. Він присутній і неприсутній водночас. Своїми енергіями Він перебуває скрізь, але як джерело енергій Він присутній не скрізь. Нашими теперішніми чуттями тої рівночасної присутности й неприсутности не збагнути. Але є чітке пояснення того на початку «Ішопанишади», там сказано, що Верховний Господь Крішна такий довершений, що хоча з Нього виходять незліченні енергії та їхні перетворення, Сам Крішна ніяких перетворень не зазнає. Отже, Крішна є причина всіх причин, і тому людям мудрим слід прийняти захист Його лотосових стіп.

Крішна кожному радить одне: впокоритися тільки Йому. Те саме радять і Веди. Крішна є причина всіх причин, і Йому поклоняються, дотримуючи всіх реґулівних засад, всі мудреці та святі. Коли треба медитувати, великі особистості медитують на

трансцендентну форму Крішни в серці. Таким чином, розум великих особистостей завжди заглиблений у Крішну. Природно, що зачаровані Крішною віддані, чиє серце завжди з Ним, говорять тільки про Крішну.

Коли бесідують на теми, пов'язані з Крішною, чи оспівують Крішну, це відомо як *кіртана*. Господь Чайтан'я радить: *кіртанійах сада харіх*. Це означає: завжди думати і говорити тільки про Крішну. Це — свідомість Крішни. Свідомість Крішни така піднесена, що будь-хто, взявшись до цього методу, підноситься до найвищої досконалости життя, а це набагато вище від загальноприйнятого уявлення про звільнення. Отже, в «Бгаґавад-ґіті» Крішна радить усім завжди думати про Нього, віддано служити Йому, поклонятися Йому і віддавати Йому поклони. Так відданий, завжди перебуваючи в свідомості Крішни, повністю «крішнаїзується» і всілі повертається до Крішни.

Веди радять поклонятися різноманітним півбогам як невід'ємним часткам Крішни, але слід розуміти, що це настанови для менш розумних людей, які лишаються прив'язані до матеріальної чуттєвої втіхи. Але тій людині, яка справді прагне досконало виконати місію людського життя, слід просто поклонятися Господу Крішні — це простіше і є певною запорукою того, що життя увінчиться успіхом. Небо, вода й земля — то все частини матеріального світу, однак коли людина перебуває на твердім ґрунті, її становище безпечніше, аніж коли вона в небі чи у воді. Тому розумна людина не звертається по захист до різних півбогів, дарма що вони невід'ємні частки Крішни. Вона стоїть на стабільному ґрунті свідомости Крішни, стоїть твердо і безпечно.

Подеколи імперсоналісти наводять приклад, що стояти на камені чи на колоді все одно що стояти на землі, бо і камінь і колода спираються на землю. На відповідь можна сказати, що стояти просто на землі надійніше, ніж на колоді чи на камені, що лежать на землі. Іншими словами, вдатися по захист до Параматми чи безособистісного Брахмана не так надійно, як прийняти притулок безпосередньо у Крішни, в свідомости Крішни. Отже, становище *ґ'яні* та *йоґів* не таке безпечне, як становище відданих Господа Крішни. Тому Господь Крішна і каже в «Бгаґавад-ґіті», що поклонятися півбогам береться тільки той, кому бракує розуму. А щодо людини, яка тяжіє до безособистісного Брахмана,

в «Шрімад-Бгаґаватам» сказано: «Любий мій Господи! Хто вважає, що звільнився через умоглядні розумування, він ще не очистився від скверни матеріальної природи, бо нездатний прийняти притулок Твоїх лотосових стіп. І хоча такі люди піднімаються на рівень трансцендентного існування в безособистісному Брахмані, вони запевно впадуть з цього піднесеного становища, бо не розвинули в собі бажання прийти до Твоїх лотосових стіп». Отак Господь Крішна навчає, що люди, які поклоняються півбогам, не дуже мудрі, бо пожинають лише тимчасові, минущі плоди. Їхні намоги — то потуги немудрих людей. Але Своїх відданих Господь запевняє: їм нема чого боятися падіння.

Уособлені Веди вели далі: «Любий Господи, якщо розглянути всі точки зору і добре все зважити, то хоча б з самої порядности слід триматися поклоніння Твоїм лотосовим стопам, бо Ти є верховний владика, той, що творить, підтримує й знищує, ми ж в будь-якому разі маємо поклонятися комусь, хто вищий за нас. Ти — повелитель трьох світів: Бгур, Бгувар і Свар. Ти володар над чотирнадцятьма вищими й нижчими світами, і Ти владика трьох матеріальних якостей. Півбоги й ті, хто зробив поступ у духовнім пізнанні, завжди слухають і співають про Твої трансцендентні розваги, бо така діяльність має особливу силу нейтралізувати всі накопичені наслідки гріховного життя. Мудра людина прямо-таки пориває в океан Твоїх нектарних діянь і дуже уважно про них слухає. Це одразу звільнює від бруду матеріальних якостей, і їй вже не треба виконувати суворих аскез і покут задля поступу у духовному житті. Оспівувати і слухати про Твої трансцендентні розваги — то найлегший метод самоусвідомлення. Якщо просто смиренно слухати трансцендентне послання, серце очиститься від усього бруду. Так в серці відданого утверджується свідомість Крішни».

Погляду, що даний метод — оспівувати й слухати про Верховного Бога-Особу — є квінтесенція всіх величних ритуальних відправ, тримається й великий авторитет Бгішмадева. «Любий Господи! Відданий, що прагне піднестися, просто взявшись до діяльности у відданості, головними складовими якої є слухати і оспівувати, дуже швидко виривається з пазурів двоїстого матеріального існування. Наддуша в серці відданого дуже задоволена цим нескладним методом аскези й покути, і Вона дає відданою-

му вказівки, допомагаючи йому повернутися додому, до Бога». В «Бгагавад-гіті» сказано, що той, хто скерував усю свою діяльність і чуття на віддане служіння Господеві, повністю заспокоюється, тому що задоволена Наддуша. Такий відданий стає трансцендентний до всякої двоїстости — спеки і холоду, слави й неслави. Вільний від двоїстости, він перебуває у трансцендентнім блаженстві, і клопоти і тривоги матеріального існування вже його не турбують. «Бгагавад-гіта» потверджує, що відданий, який завжди заглиблений у свідомість Крішни, не турбується ні тим, щоб утримувати себе, ані тим, щоб захищатися. Він повністю заглиблений у свідомість Крішни і тому зрештою доступає найвищої досконалости. Серед матеріального існування він спокійний і блаженний, не дбає ні про що й нічого не прагне, а, покинувши тіло, йде додому, назад до Бога. Господь каже у «Бгагавад-гіті»: «Моя верховна обитель — трансцендентна. Хто прийшов туди, вже не мусить повертатися до матеріального світу. Хто досяг вершини досконалости, заглибившись у віддане служіння в Моїй вічній обителі, прийшов найвищої досконалости людського життя і вже не повертається до страждённого життя в матеріальному світі».

Уособлені Веди казали далі: «Любий Господи, живим істотам необхідно присвятити себе свідомості Крішни, завжди виконувати віддане служіння за визначеними методами, тобто слухати, оспівувати й виконувати Твої накази. Тому, хто не виконує відданого служіння в свідомості Крішни, дарма навіть виявляти ознаки життя. Якщо людина дихає, вважають, що вона жива. Але людину, що не в свідомості Крішни, слушно прирівнюють до ковальських міхів. Великі міхи — то шкіряна торба, що втягує і випускає повітря. Так і людина, яка просто живе всередині шкіряної торби з кістками, а до свідомости Крішни й любовного відданого служіння не береться, не ліпша за ті міхи. Так само довге життя невідданого можна прирівняти до довгого віку дерева, його жадібність до їжі — до ненатлости собак і свиней, а його насолоду від статевого життя до кнурячої чи козлячої».

Космос проявився завдяки тому, що Верховний Бог-Особа як Маха-Вішну ввійшов у матеріальний світ. Своїм поглядом Маха-Вішну збудив сукупну матеріальну енерґію, і лише тоді почали взаємодіяти три матеріальні якості. З цього випливає, що будь-

які матеріальні вигоди, з яких ми намагаємося отримати насолоду, приступні нам лише милістю Верховного Бога-Особи.

Для тіла існує п'ять станів існування, що відомі як *аннамайа, пранамайа, маномайа, віг'янамайа* і насамкінець *анандамайа*. Напочатку життя свідомість живої істоти зосереджена навколо одного — їжі. Щоб дитина чи тварина були задоволені, досить добре їх нагодувати. Такий рівень свідомости, коли метою є достатня кількість їжі, називається *аннамайа*. *Анна* означає «їжа». Далі істота починає усвідомлювати, що вона жива. І якщо на неї ніхто не нападає, не завдає їй шкоди, вона щаслива. Такий стан називають *пранамайа*, тобто усвідомлення самого факту існування. Дальший рівень, розумовий, називається *маномайа*. Матеріалістична цивілізація існує головно на цих трьох рівнях: *аннамайа, пранамайа* і *маномайа*. Перша турбота цивілізованої людини — поліпшувати умови існування, далі йде захиститися, не дати себе знищити; дальший рівень свідомости — умоглядні побудови, коли люди намагаються розвинути філософський погляд на життя.

Якщо ж людина, виробивши філософський погляд на життя, еволюціонує далі, вона певного часу приходить на інтелектуальний рівень, на якому починає розуміти, що вона не матеріальне тіло, а духовна душа. З поступом у духовному житті вона починає усвідомлювати Верховного Господа, Верховну Душу. І коли вона встановлює з Ним стосунки і починає виконувати віддане служіння Йому, такий стан життя називають свідомістю Крішни, чи рівнем *анандамайі*. *Анандамайа* — то блаженне життя у знанні й вічності. «Веданта сутра» каже: *анандамайо 'бгйасат*. Верховний Брахман і Брахман підлеглий, тобто Верховний Бог-Особа і живі істоти, обидва радісні з природи. Але доки жива істота перебуває на чотирьох нижчих рівнях життя — *аннамайі, пранамайі, маномайі* й *віг'янамайі*, вважають, що вона живе матеріально зумовленою; але, досягнувши рівня *анандамайі*, вона стає звільненою душею. *Анандамайу* в «Бгаґавад-гіті» пояснено як стан *брахма-бгути*. Там сказано, що на рівні *брахма-бгути* немає ні тривог, ні жадань. Стан *брахма-бгути* починається з того, що людина однаково ставиться до всіх живих істот, далі це ставлення переростає у свідомість Крішни, коли людина прагне одного — служити Верховному Богові-Особі. Прагнути посту-

пу у відданому служінні не те саме, що прагнути чуттєвої втіхи в матеріальному існуванні. Іншими словами, прагнення лишається і в духовному житті, але вже очищене. Коли чуття очищені, вони виходять за межі сфери чинности матеріальних станів — *аннамайі, пранамайі, маномайі* й *віг'янамайі* і утверджуються на найвищому рівні *анандамайі*, блаженного життя у свідомості Крішни. Філософи-*майявади* вважають *анандамайю* за стан злиття з Усевишнім. Для них *анандамайя* означає, що Наддуша і індивідуальна душа стають одним. Але істина в тому, що єдність не означає злитися з Усевишнім і втратити індивідуальне буття. Коли жива істота зливається з духовним існуванням, це означає, що вона усвідомлює свою якісну єдність з Верховним Господом у Його аспектах вічности й знання. Але справжня *анандамайя*, блаженство, приходить лише тоді, коли істота береться до відданого служіння. Це підтверджує і «Бгаґавад-ґіта». *Мад-бгактім лабгате парам*: рівень *брахма-бгути*, або *анандамайі* довершений лише коли є обмін любов'ю залежної живої істоти з Усевишнім. Поки людина не досягла стану *анандамайі*, її дихання — наче роздування міхів у кузні, довге життя — наче існування дерева, а сама вона не ліпша за нищі тварини, як от верблюди, собаки й свині.

Немає сумніву, що живої істоти не знищити. Але життя нижчих видів сповнене страждань, тоді як людина, що виконує віддане служіння Верховному Господеві, живе повсякчас у блаженстві, чи *анандамайі*. Всі різні стани існування, що їх змальовано вище, мають певний стосунок до Верховного Бога-Особи. Верховний Бог-Особа і індивідуальні істоти існують завжди, але різниця між ними така, що Верховний Бог-Особа завжди перебуває в стані *анандамайі*, а підлегла жива істота схильна падати до нижчих рівнів існування, тому що вона є лише крихітною часткою Верховного Господа і її становище не стале. На всіх тих рівнях існує і жива істота, і Верховний Господь, але Верховний Бог-Особа завжди трансцендентний до нашого стану існування, тоді як ми або поневолені, або звільнені. Ціле космічне проявлення виникає завдяки милості Верховного Господа. Господньою милістю воно існує, а коли його знищують, воно зливається з буттям Верховного Господа. Отже, Верховний Господь є верховне буття, причина всіх причин. Звідси випливає, що людина, якщо не робить поступу в свідомості Крішни, живе марно.

Тому, хто надто матеріалістичний і становища духовного світу, обителі Крішни, зрозуміти не на силі, великі мудреці радять метод *йоги*, в якому людина починає медитувати на свій живіт (так звана медитація на *муладгару* чи *маніпураку*), що є початком її поступу. *Муладгара* й *маніпурака* — це терміни на позначення кишок в утробі. Грубі матеріалісти надають особливої ваги економічному розвиткові, бо вважають, що їжа править за основу життя живої істоти. Грубі матеріалісти, вони забувають, що навіть якщо ми їмо стільки, скільки хочемо, але їжа не перетравлюється, це спричиняється до розладу травлення і порушення кислотності. Тому споживання їжі само по собі не є джерелом життєвої сили. Щоб перетравити їжу, потрібне втручання іншої, вищої енергії, яку в «Бгаґавад-ґіті» названо *вайшванара*. Господь Крішна каже в «Бгаґавад-ґіті», що Він у формі *вайшванари* сприяє травленню. Верховний Бог-Особа є всепроникаючий, тому нічого дивного, що Він присутній і у формі *вайшванари*.

Крішна насправді присутній скрізь. Тому *вайшнава* позначає своє тіло знаками храмів Вішну: спочатку він позначає *тилакою* чоло, тоді храм живота, далі груди, потім між ключицями, і поступово доходить до маківки, *брахма-рандгри*. Ось прикладить *тилак* на тілі *вайшнави*: на чолі є храм Господа Кешави, на животі — Господа Нараяни, на грудях храм Господа Мадгави, на горлі між ключиць храм Господа Ґовінди. На правому боці є храм Господа Вішну, на правому передпліччі — Господа Мадгусудани, а на правому плечі храм Господа Трівікрами. Далі на лівому боці храм Господа Ваманадеви, на лівому передпліччі — храм Шрідгари, на лівому плечі храм Хрішікеші. Храм зверху на спині називається храм Падманабги, а внизу на спині — храм Дамодари. Храм на маківці називають храмом Васудеви. То складові метода медитації на Господа, що перебуває у різних частинах тіла, але тим, хто не є *вайшнавами*, великі мудреці радять медитувати на частини фізичного тіла — на кишки, серце, горло, міжбров'я, чоло і далі на маківку. Дехто з мудреців в учнівській послідовності, що сходить від великого мудреця Аруни, медитують на серце, місце, в якому разом з живою істотою перебуває Наддуша. Це підтверджено в п'ятнадцятій главі «Бгаґавад-ґіти», де Господь каже: «Я перебуваю в серці кожного».

Вайшнава зважає своє тіло заради того, щоб служити Гос-

подеві, і то є складовою частиною відданого служіння; але грубі матеріалісти вважають тіло за своє «я». Вони поклоняються тілу за допомогою йогічної медитації на різні його частини, як ось *маніпураку*, *дагару* й *храдаю*, і поступово піднімаються до *брагма-рандгри*, маківки. *Йог* найвищого рівня, що досяг досконалости, виконуючи *йогу*, зрештою виходить через *брагма-рандгру* і йде на будь-яку планету матеріального чи духовного світу. Друга пісня «Шрімад-Бгагаватам» детально описує, як *йог* переноситься на іншу планету.

Початківцям Шукадева Госвамі радить поклонитися *вірат-пуруші*, велетенській всесвітній формі Господа. Тому, хто не може повірити, що поклонятися Божеству, чи *арча*-формі, і поклонятися безпосередньо Господеві — це те саме, і хто не може на тій формі зосередитись, радять поклонитися всесвітній формі Господа. Нижчу частину всесвіту вважають за стопи, чи ноги всесвітньої форми Господа, середню частину — за Його пуп, живіт. Вищі планетні системи, як Джаналока чи Махарлока — це серце Господа, найвища планетна система Брахмалока — Його маківка. Великі мудреці радять різні методи відповідно до становища того, хто поклоняється, але остаточна мета будь-якої медитації чи *йоги* — повернутися додому, назад до Бога. В «Бгагавад-гіті» сказано, що той, хто досягає найвищої планети, обителі Крішни, або навіть планет Вайкунтги, вже ніколи не повертається до цього жалюгідного матеріального існування.

Отже, Веди радять спрямувати усі свої зусилля на те, щоб досягнути лотосових стіп Вішну. *Тад вішнох парамам падам* — Вішнулока, планета Вішну, розташована над усіма матеріальними планетами. Планети Вайкунтги, відомі як *санатана-дгама*, є вічні. Вони не знають знищення, навіть коли настає заглада матеріального світу. Отже, якщо людина не виконує призначення свого життя — не поклоняється Верховному Господеві і не йде до Бога, це означає, що вона загубила головну мету людського життя.

Дальша молитва уособлених Вед стосується до того, як Господь входить у різні види життя. В кожному виді й формі життя присутня невід'ємна частка Верховного Господа, сказано у чотирнадцятій главі «Бгагавад-гіти». Господь і Сам проголошує в «Гіті», що Він для всіх форм і видів життя є батько, що дає зім'я

тому слід розуміти, що всі живі істоти — Господні діти. Імперсоналісти вважають, що жива істота і Верховний Господь є рівні, і тому неправильно тлумачать ту істину, що Верховний Господь у вигляді Параматми входить у кожне серце. Вони вважають, що коли Верховний Господь входить разом з індивідуальною душею в різні тіла, там різниці між Господом та індивідуальною істотою вже не існує. Вони кидають виклик: «Навіщо індивідуальна душа має поклонятися Параматмі, Наддуші?» На їхній погляд Наддуша і індивідуальна душа перебувають на одному рівні, вони єдині, і різниці між ними немає. Однак різниця між Наддушею й індивідуальною душею є, і це пояснено в п'ятнадцятій главі «Бгаґавад-ґіти». Там Господь каже, що Він є повелитель живої істоти, хоча й перебуває в тілі разом з нею. Це Він наказує індивідуальній душі зсередини, тобто дає їй розум. В «Ґіті» недвозначно сказано, що Господь дає індивідуальній душі розум: пам'ять і забуття так само приходять завдяки впливові Наддуші. Ніхто не може діяти незалежно, без дозволу Наддуші. Тому індивідуальна душа діє згідно зі своєю минулою *кармою*, спонукувана до того від Господа. Індивідуальна душа з природи забутлива, але присутність Господа в серці нагадує їй, якої діяльности вона прагнула у минулому житті. Інтелект індивідуальної душі проявляється як вогонь з дерева. Вогонь завжди є вогонь, але він проявляється пропорційно до розмірів дерева. Так само індивідуальна душа якісно єдина з Верховним Господом, але проявляється в межах свого теперішнього тіла.

Сказано, що як Наддуша Верховний Господь є *ека-раса*. *Ека* означає «один», а *раса* — «трансцендентний смак». Трансцендентне становище Верховного Господа вічне, блаженне і повне знання. І коли Він стає свідком і радником діяльности кожної індивідуальної душі в її тілі, Його становище *ека-раса* анітрохи не змінюється.

Кожна індивідуальна душа, від Господа Брахми до мурашки, проявляє свою духовну енергію відповідно до свого теперішнього тіла. Півбоги належать до тієї самої категорії індивідуальних душ, що й індивідуальні душі в тілах людей чи нижчих тварин. Тому розумні люди не поклоняються різноманітним півбогам, що є просто крихітними представниками Крішни, проявленими в зумовлених тілах. Сила індивідуальної душі проявлена відпо-

відно до форми й будови тіла. Однак Верховний Бог-Особа може повно, нітрохи не змінюючись Сам, проявити всі Свої енергії в будь-якому образі чи формі. Отже, не можна прийняти тези, що її висувають *майавади*, нібито Бог й індивідуальна душа є одне й те саме, тому що індивідуальні душі розгортають свою силу відповідно до різних типів тіл, що вони розвинули. Індивідуальна душа в тілі немовляти не може виявити сили дорослої людини, але Верховний Бог-Особа, Кришна, зміг виявити Свою повну силу, навіть коли немовлям лежав на колінах Своєї матері — Він же убив Путану й інших демонів, що нападали на Нього. Тому сказано, що Верховний Бог-Особа є *ека-рупа*, той, хто не змінюється. Отож Верховний Бог-Особа — єдиний об'єкт, гідний на поклоніння, і ті, хто не заплямлений впливом матеріальної природи, добре це розуміють. Іншими словами, поклонятися Верховному Богові-Особі можуть тільки звільнені душі. Нерозумні ж люди, як ото *майавади*, поклоняються півбогам, думаючи, що півбоги й Верховний Бог-Особа перебувають на одному рівні.

Уособлені Веди далі складали шанобливу молитву Господу. «Любий Господи, — молилися вони, — ті, хто за багато народжень і справді набули мудрости, беруться поклонятися Твоїм лотосовим стопам у довершеному знанні». Це підтверджує й «Бгагавад-гіта», де Господь каже, що велика душа, *махатма*, після численних народжень віддає себе Господу, добре знаючи, що Васудева, Кришна, є причина всіх причин. Веди казали далі: «Як вже сказано, розум, інтелект і чуття дав нам Бог, і коли всі ті знаряддя очищені, не лишається нічого іншого, як залучити їх до служіння Господеві. Застосовуючи розум, інтелект і чуття в хибний спосіб, на матеріальну діяльність, жива істота заплутується в різних видах життя. Внаслідок своїх дій вона отримує різноманітні види тіл, а їх створює матеріальна природа відповідно до бажань певної живої істоти. Жива істота бажає тіло певного типу і заробляє собі його, і тоді матеріальна природа з наказу **Верховного Господа дає таке тіло».**

У Третій пісні «Шрімад-Бгагаватам» пояснено, що під наглядом вищого суду живу істоту приміщують до чоловічого сім'я і вводять до лона певної істоти жіночої статі, щоб там вона розвинула відповідний тип тіла. Жива істота застосовує свої чуття, інтелект, розум тощо певним чином згідно з власним вибором і так розвиває тіло певного типу, наче потрапляє в його клітку.

Так вона відповідно до умов та обставин опиняється у котромусь з численних видів життя — стає півбогом, людиною, твариною.

Ведична література пояснює, що жива істота, ув'язнена в різноманітних видах життя, є невід'ємна частка Верховного Господа. Філософи-*майявади* плутають живу істоту з Параматмою, що перебуває поруч живої істоти як її друг. А що і Параматма (локалізований аспект Верховного Бога-Особи), й індивідуальна жива істота перебувають у тілі разом, іноді помилково вважають, що різниці між ними немає. Однак між індивідуальною душею й Наддушею різниця безперечно існує, і «Вараха Пурана» пояснює це таким способом. У Верховного Господа є два види невід'ємних часток: живу істоту називають *вібгіннамша*, а Параматму, чи повне поширення Верховного Господа — *свамша*. Повне поширення Верховного Господа *свамша* є так само могутнє, як Верховний Бог-Особа. Між могутністю Верховної Особи і його повного поширення Параматми немає й найменшої різниці. А невід'ємна частка *вібгіннамша* посідає лише крихітну частку Господньої могутности. «Нарада-Панчаратра» твердить, що живі істоти, належачи до межової енергії Верховного Господа, безперечно є одної з Господом якости духовного буття, але вони схильні підпадати впливові матеріальних якостей. Крихітна жива істота схильна потрапляти під вплив матеріальних якостей, і тому її називають *джівою*, а Верховного Бога-Особу іноді називають ще Шівою, всеблагим. Різниця між Шівою й джівою така, що всеблагий Бог-Особа під вплив матеріальних якостей ніколи не підпадає, натомість крихітні частки Верховного Бога-Особи схильні підпадати впливові якостей матеріальної природи.

Індивідуальна жива істота має поклонятися Наддуші, що з нею разом перебуває в певному тілі, бо Наддуша, хоча й частка Господа, наділена всіма Його силами. Тому великі мудреці дійшли висновку, що медитація призначена дати індивідуальній істоті змогу зосередити свою увагу на лотосових стопах Наддуші (Господа Вішну). То є справжнє *самадгі*. Власними зусиллями звільнитися з лабетів матерії жива істота не може. Тому їй слід виконувати віддане служіння лотосовим стопам Верховного Господа, чи Наддуші в її серці. Шрідгара Свамі, великий коментатор «Шрімад-Бгаґаватам», склав щодо цього чудового вірша. Переклад вірша такий: «Любий Господи, я, що є Твоя вічна частка, потрапив у полон матеріальних енергій, які також походять

з Тебе. Ти, причина всіх причин, ввійшов у моє тіло як Наддуша. Тому я маю привілей насолоджуватися разом з Тобою повним вічного блаженства життям у знанні. Любий Господи, накажи, як виконувати любовне служіння Тобі, щоб я повернувся до відначального становища трансцендентного блаженства».

Великі особистості розуміють, що заплутана в матеріальному світі жива істота звільнитися власними зусиллями не не силі. З твердою вірою й відданістю ці великі особистості виконують трансцендентне любовне служіння Господеві. Так казали уособлені Веди.

Вони молилися далі: «Любий Господи, досконало пізнати Абсолютну Істину дуже важко. Твоя Господня Милість надзвичайно ласкавий до зумовлених душ і тому приходиш у різноманітних втіленнях звершувати різноманітні діяння. Ти з'являєшся у матеріальний світ навіть як історичні особи, і Твої розваги докладно описує ведична література. Ті розваги привабливі, вони наче океан трансцендентного блаженства. Людям подобається читати книги, що уславлюють звичайних людей, але якщо в них виникає смак до ведичної літератури, що описує Твої вічні розваги, вони насправді занурюються в океан трансцендентного блаженства. Якщо пірнути в якусь водойму, втома вмить зникає. Так і зумовлена душа, яку матеріальна діяльність остаточно виснажила, освіжається і геть забуває за втому від матеріальних дій, коли занурюється в трансцендентний океан Твоїх розваг. Вона поринає в океан трансцендентного блаженства чимдалі глибше. Тому наймудріші з відданих до жодного методу самоусвідомлення окрім відданого служіння не вдаються; вони безвастанно трудяться у відданім служінні, де найголовніше — це слухати й оспівувати. Слухаючи й оповідаючи про Твої діяння, Твоїм відданим байдуже про трансцендентну насолоду звільнення чи злиття з буттям Верховного. Тих відданих не цікавить навіть так зване «звільнення», і вже певно вони не цікаві заради чуттєвої втіхи піднятись на небесні планети. Чисті віддані шукають одного — товариства *парамахамс*, великих звільнених відданих, щоб постійно слухати й оповідати за Твою славу. Заради цього чисті віддані радо жертвують зручним життям і навіть матеріальними вигодами, що дають сім'я чи так звані суспільство, дружба й любов. Ті, хто звідав нектару відданости, оспівуючи Твою

славу через відтворення трансцендентної вібрації Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе, не шукає жодної іншої духовної насолоди чи матеріальних зручностей: для чистого відданого то все варте не більше соломини на дорозі».

Уособлені Веди казали далі: «Любий Господи! Виконуючи віддане служіння в повній свідомості Крішни, людина здатна очистити свій розум, чуття й інтелект, і очищений розум стає їй другом. А інакше розум завжди лишається ворогом. Коли розум залучений до відданого служіння Господеві, він стає живій істоті добрим другом, бо тоді він може думати про Верховного Господа постійно. Твоя Господня Милість вічно дорогий живій істоті, а тому розум, коли його заповнюють думки про Тебе, відчуває велике задоволення, якого він прагнув життя у життя. Так зосередивши розум на лотосових стопах Верховного Бога-Особи, людина вже не вдається ні до якого поклоніння чи методи самоусвідомлення нижчого типу. Намагання поклонятися півбогам чи будь-які інші методи самоусвідомлення вкидають живу істоту до круговороту повторюваних народжень і смертей, і тому неможливо навіть уявити, як низько падає та жива істота, потрапляючи в нижчі види життя, як-от коти чи собаки».

У одній зі своїх пісень Шріла Нароттама даса Тхакура співає, що ті, хто не приймає відданого служіння Господеві, п'ють, зваблені філософськими розмірковуваннями чи корисливою діяльністю, отруту наслідків своїх дій. Такі люди змушені народжуватися у різних видах життя й чинити огидне: їсти м'ясо, вживати дурманні речовини. Наприклад, матеріалісти поклоняються тимчасовому матеріальному тілові, забуваючи за добробут духовної душі, що перебуває в тілі. Дехто з них, щоб якнайкраще влаштувати тіло, звертаються до послуг матеріалістичної науки, а решта, щоб піднестися на небесні планети, поклоняються півбогам. Усе життя таких людей спрямоване на те, щоб створювати зручності для матеріального тіла, а за інтереси духовної душі вони геть забувають. Ведична література називає їх самогубцями, тому що прив'язаність до матеріального тіла та зручностей для цього тіла є причиною безконечної мандрівки живої істоти крізь народження й смерть, а наслідок того — матеріальні страждання. Тому найрозумніші вдаються до відданого служіння, щоб, не від

хиляючись, залучити свій розум, чуття і тіло до устійненого служіння Господу.

Далі уособлені Веди сказали: «Любий Господи, є багато містичних *йоґів*, які є дуже вчені і рішуче налаштовані досягти найвищої досконалости життя. З допомогою *йоґи* вони опановують потоки життєвого повітря в тілі. Вони виконують *йоґу*, для того зосереджують розум на Вішну й тримають життєве повітря у тілі під жорстким контролем, але незважаючи на тяжкі аскези, покути й обмеження вони досягають тої самої мети, що й ті, хто ставиться до Тебе вороже. Іншими словами, і *йоґи*, й велемудрі філософи-мислителі зрештою досягають безособистісного сяйва Брахмана, куди приходять навіть демони, вічні вороги Господа. Демони, як-от Камса, Шішупала й Дантавакра, теж опиняються в сяйві Брахмана, бо постійно медитують на Верховного Бога-Особу. Крішнина врода звабила жінок, *ґопі*, вразила їхні серця, а їхній розум був зосереджений на Крішні через хіть. Вони прагнули опинитися в обіймах Крішни, чиї округлі прекрасні руки формою нагадують тіло змії. Так і ми, ведичні гімни, просто зосереджуємо свій розум на лотосових стопах Твоєї Милости. Жінок змушувала зосереджуватися на Тобі хіть, ми ж зосереджуємось на Твоїх лотосових стопах, бо прагнемо повернутися додому, назад до Бога. Зосереджуються на Тобі й Твої вороги. Вони безнастанно вишукують способів Тебе убити. *Йоґи* ж, щоб досягти Твого безособистісного сяйва, вдаються до великих покут та аскез. Різні особистості зосереджуються на Тобі по-різному, але всі досягають духовної досконалости відповідно до своїх прагнень, бо Ти ставишся до всіх Своїх відданих однаково».

Шрідгара Свамі склав про це гарного вірша: «Любий Господи, завжди думати про Твої лотосові стопи дуже важко. Це приступне великим відданим, що вже мають любов до Тебе й без останку присвятили себе на трансцендентне любовне служіння. Мій Господи, я теж прагну, щоб мій розум таким чи іншим чином хоча б подеколи думав за Твої лотосові стопи».

В «Бгаґавад-ґіті» пояснено, що духовні особистості досягають різних рівнів духовної досконалости. Господь каже, що Він винагороджує кожного відданого тою мірою, якою той віддається Йому. Імперсоналісти, *йоґи* й вороги Господа входять до Його

трансцендентного сяйва, але персоналісти, що йдуть стопами жителів Ріндавани чи твердо дотримуються всіх регулятивних засад відданого служіння, підносяться до особистої Крішниної обителі, Голоки Вріндавани чи планет Вайкунтги. До духовної сфери, духовного неба, входять як імперсоналісти, так і персоналісти, але імперсоналістам місце в безособистісному сяйві Брахмана, тоді як персоналістів — відповідно до їхнього бажання служити Господеві у певному настрої — примищують на планети Вайкунтги чи на планету Вріндавану.

Уособлені Веди зазначили, що ті, хто народився по створінні матеріального світу, не на силі збагнути буття Верховного Бога-Особи, бо маніпулюють матеріальним знанням. Людина, що народилася в певній сім'ї, не може нічого знати за прадіда, якого не пам'ятає навіть старше покоління в родині, і так само ми не здатні зрозуміти Верховного Бога-Особу Нараяну, Крішну, що вічно існує в духовному світі. У восьмій главі «Бгаґавад-ґіти» є чітке твердження, що досягти Верховної Особи, що вічно живе в духовному царстві Бога (*санатана-дгамі*), можна лише через віддане служіння.

Першою створеною особою матеріального творіння є Брахма. До Брахми в матеріальному світі не було жодного живого створіння. Світ був порожній і темний, аж у лотосі, що виріс з пупа Ґарбгодакашаї Вішну, народився Брахма. Ґарбгодакашаї Вішну — це поширення Каранодакашаї Вішну, а Каранодакашаї Вішну — поширення Санкаршани. Санкаршана — поширення Баларами, а Він є безпосереднє поширення Крішни. Після створення Брахми народилися два типи півбогів: перший — такі, як четверо братів Санака, Санатана, Санандана і Санаткумара, що уособлюють зречення від цього світу, і другий — півбоги, як Марічі та їхні нащадки, що народжені насолоджуватися матеріальним світом. З тих двох типів півбогів поступово проявилися всі інші живі істоти і люди також. Звідси, кожну живу істоту в творінні, Брахму, півбогів і всіх *ракшас* також можна вважати за сучасні істоти, адже народжені вони були не так давно. Тобто людина, яка народилася у сім'ї недавно, нічого не знає за свого далекого предка, і так само нездатна зрозуміти становища Верховного Господа у світі духовному істота з матеріального світу. Причина цьому така, що матеріальний світ,

тобто вимірник часу, живі істоти, Веди, грубі й тонкі елементи були створені в певний момент часу. Отже, все у цьому творінні, а також засоби до пізнання першоджерела, слід вважати за сучасне.

Із сказаного можна висновувати, що насправді досягнути верховного джерела усього через само- чи Богопізнання, шляхами корисливої діяльності, філософствування або містичної йоги неможливо. Коли творіння перестає існувати, вже немає ні Вед, ні часу, не існує грубих чи тонких елементів, і коли всі живі істоти в непроявленому стані перебувають у Нараяні, всі вироблені методи пізнання обертаються вніщо, вони більше не діють. Але віддане служіння існує у вічному духовному світі вічно. Тому віддане служіння — то єдиний справжній метод само- і Богопізнання, і, вдавшись до цього методу, людина стає на істинний шлях пізнання Бога. На це є вірш, який склав Шрідгара Свамі. Він передає ту думку, що верховне джерело усього, Верховний Бог-Особа, є такий великий і безмежний, що жодній живій істоті не зрозуміти Його, хоч до яких матеріальних засобів вдавалася. Тому слід молити Господа, щоб Він дав можливість вічно виконувати віддане служіння Йому. Так Господньою ласкою можна зрозуміти верховне джерело творіння. Верховне джерело творіння, Верховний Господь, відкриває Себе тільки відданим. В четвертій главі «Бгаґавад-ґіти» Господь каже Арджуні: «Любий Арджуно, ти Мій відданий і близький друг, тому Я відкрию тобі, як пізнати Мене». Іншими словами, власними зусиллями зрозуміти верховне джерело творіння, Верховного Бога-Особу, неможливо. Ми мусимо вдоволити Його відданим служінням, і тоді Він Сам відкриється нам — і ми зрозуміємо Його певною мірою.

Існують різні типи філософів, які розмірковують, намагаючись таким способом збагнути верховне джерело всього. Є шість груп умоглядних філософів, а їхні філософії називають шад-даршана. Всі ті філософи є імперсоналістами-майаваді. Кожен з них намагається утвердити свій погляд, а проте зрештою вони мусять йти на компроміс, заявляючи, що всі шляхи ведуть до однієї мети, а тому на увагу заслуговує кожен погляд. Однак з молитов уособлених Вед ясно, що жоден погляд не є істинний, бо всі способи пізнання виникли у тимчасовому матеріальному світі. З тих

філософів ніхто не знає найважливішого: що Верховного Бога-Особу, Абсолютну Істину, можна пізнати тільки через віддане служіння.

Є ще філософи школи *мімамси*, яку очолює мудрець Джаймині. Метод тієї школи — що кожному слід діяти доброчесно, виконувати визначені обов'язки, і це приведе людину до найвищої досконалости. Але це суперечить дев'ятій главі «Бгаґавад-ґіти». Господь Крішна каже там, що доброчесна діяльність допомагає піднятися на небесні планети, але щойно людина вичерпує запас наслідків доброчесної діяльности, вона мусить облишити насолоду найвищого матеріального рівня на небесних планетах і тоді падає на планети нижчі, де живуть недовго і рівень матеріального щастя низький. Точні слова, що їх подає «Ґіта», такі: *кшіне пуньє мартйа-локам вішанті.* Отже, висновок філософів школи *мімамси*, ніби доброчесна діяльність приведе людину до Абсолютної Істини, є хибний. Чистий відданий з природи схильний діяти доброчесно, але одною доброчесною діяльністю милости Верховного Бога-Особи не здобути. Доброчесна діяльність очищує людину від скверни пристрасти й невігластва, але відданий, що постійно слухає трансцендентне послання Господа — «Бгаґавад-ґіту», «Шрімад-Бгаґаватам» та інші такі писання, очищується сам собою. Зі сказаного в «Бгаґавад-ґіті» зрозуміло, що навіть хто не досягнув рівня доброчесної діяльности, але повністю поринув у віддане служіння, той твердо стоїть на шляху до духовної досконалости. Крім того в «Бгаґавад-ґіті» сказано, що людину, яка з любов'ю й вірою виконує віддане служіння, Верховний Бог-Особа скеровує зсередини. Сам Господь як Параматма, чи духовний вчитель у серці, дає відданому точні вказівки, які допомагають йому поступово прийти до Бога. Тож висновок, якого доходять філософи школи *мімамси*, не є та істина, що приведе людину до правильного розуміння.

Те саме стосується й до філософів *санкг'ї*, метафізиків чи вчених-матеріалістів. Вони вивчають космічне проявлення за допомогою винайдених ними наукових методів, але не визнають Бога за найвищого, за того, хто створив космічне проявлення. Вони роблять хибний висновок, що за першоджерело творіння править взаємодія матеріальних первнів. Однак «Бгаґавад-ґіта» цієї теорії не визнає. Вона чітко доводить, що діяльність космо-

су скеровує Верховний Бог-Особа. Це підтверджує і ведичне твердження *сад ва ідам аґра асіт*. Це означає, що джерело творіння існувало перед тим, як проявлено космос. Отже, матеріальні елементи джерелом творіння бути не можуть. Матеріальні елементи визнають за причину, але насправді первісною причиною є Сам Верховний Бог-Особа. Тому в «Бгаґавад-ґіті» сказано: матеріальна природа діє під наглядом Крішни.

Філософи-атеїсти школи *санкг'я* вважають, що всі наслідки в матеріальному світі тимчасові й ілюзорні, а тому є ілюзорна й причина матеріального світу. Філософи *санкг'ї* підтримують філософію порожнечі, але істина така: насправді першопричиною є Верховний Бог-Особа, космічне ж проявлення є тимчасовим виявом Його матеріальної енергії. Коли тимчасове проявлення знищено, причина його, вічне існування в духовному світі, лишається незмінна, і тому духовний світ називають *санатана-дгама*, вічна обитель. Отже, висновки філософів *санкг'ї* хибні.

Крім того існують філософи, що є послідовниками Ґаутами й Канади. Вони якнайдокладніше вивчили причинно-наслідкові зв'язки серед матеріальних елементів і прийшли до висновку, що первісна причина творіння — це поєднання атомів. Стопами Ґаутами й Канади, що висунули теорію *параманувади*, йдуть і сучасні вчені-матеріалісти. Однак погодитись з цією теорією не можна, бо неживі атоми — то не первісна причина. Це потверджено у «Бгаґавад-ґіті» і «Шрімад-Бгаґаватам», і у Ведах також сказано: *еко нарайана асіт* — перед творенням існував тільки Нараяна. Знов «Шрімад-Бгаґаватам» і «Веданта-сутра» кажуть, що первісна причина має чуття і прямо й непрямо знає про все, що має місце в творінні. Крішна каже в «Бгаґавад-ґіті»: *ахам сарвасья прабгавах* — «Я є первісна причина усьому». І ще *маттах сарвам правартате* — «З Мене все приходить до існування». Отже, атоми можуть утворювати основу послуків матеріального існування, але вони самі виходять з Верховного Бога-Особи. Тому філософій Ґаутами й Канади прийняти не можна.

Так само й з імперсоналістами, що є послідовниками Аштавакри, а пізніше Шанкарачар'ї: за причину всього вони визнають сяйво безособистісного Брахмана. Згідно з їхньою теорією матеріальне проявлення є тимчасове й нереальне, натомість реальним вони вважають сяйво Брахмана. Але з цією теорією погодитися теж не можна, бо Сам Господь каже у «Бгаґавад-ґіті», що

це сяйво Брахмана спочиває на Його особі. І «Брахма-самхіта» потверджує, що сяйво Брахмана — то випромінення тіла Самого Крішни. Отже, безособистісний Брахман не може бути першою причиною космічного проявлення. Первісною причиною є вседосконалий Бог-Особа, Говінда, і Він має чуття.

Але найнебезпечніша з теорій імперсоналістів — це що Бог, коли втілюється, приймає матеріальне тіло, яке створюють три *гуни* матеріальної природи. Господь Чайтан'я засудив цю теорію філософів *майаваді* як найбільшу образу. Він сказав, що кожен, хто вважає трансцендентне тіло Верховного Бога-Особи за утвір матеріальної природи, чинить найтяжчу образу лотосовим стопам Вішну. «Бгаґавад-ґіта» теж стверджує, що лише невігласи й негідники насміхаються з Верховного Бога-Особи, коли Він сходить на Землю у формі людини. Господь Крішна, Господь Рама і Господь Чайтан'я справді мають людську подобу і приходять в людське суспільство.

Уособлені Веди засудили імперсоналістичні теорії як найгірше перекручення. В «Брахма-самхіті» тіло Верховного Бога-Особи змальоване як *ананда-чін майа-раса*. Тіло Верховного Бога-Особи духовне, а не матеріальне. Він може насолоджуватися будь-чим за допомогою кожної частини Свого тіла, і тому Він — всемогутній. Частини матеріального тіла можуть виконувати лише одну дію: так, руки можуть тримати, але чути чи бачити не можуть. А що тіло Верховного Бога-Особи складає *ананда-чін майа-расу*, тобто воно є *сач-чід-ананда-віграха*, то Він може насолоджуватися всіма частинами Свого тіла у будь-який спосіб. Спонукою до визнання духовного тіла Господа за матеріальне є схильність ставити Верховного Бога-Особу і зумовлену душу на один щабель. Зумовлена душа існує в матеріальному тілі. Отже, якби Бог мав матеріальне тіло, це було б чудове засновання для теорії імперсоналістів, ніби Верховний Бог-Особа і жива істота є одне й те саме.

Але насправді все не так. Коли Верховний Бог-Особа приходить проявити Свої різноманітні розваги, між Його дитячим тілом, яке тримає на руках мати Яшода, й так званим Його «дорослим» тілом, коли Він б'ється з демонами, різниці немає. Він мав однакову силу і коли бився в дитинстві з демонами Путаною, Трінавартою й Аґгасурою, і коли молодою людиною бився з Дантавакрою й Шішупалою. В матеріальному житті зумовле-

на душа, змінюючи тіло, звичайно забуває все пов'язане зі своїм минулим тілом. Але тіло Крішни є *сач-чід-ананда*, тому Він, як знаємо з «Бгаґавад-ґіти», пам'ятав, що мільйони років тому навчав «Бгаґавад-ґіти» бога Сонця. Тому Господь відомий як Пурушоттама, бо Він трансцендентний до матеріального і духовного існування. Він є причина всіх причин, а це означає, що Він причина і духовного, і матеріального світу. Верховний Бог-Особа всемогутній, Він знає все. Тому тіло Господа певно не є матеріальне, адже матеріальне тіло не може бути ні всемогутнім, ані вміщати у себе все знання. Тому з теорією *майяваді*, ніби Бог-Особа сходить у матеріальний світ у матеріальному тілі, погодитися ніяк не можна.

З цього випливає, що всі теорії філософів-матеріалістів є утворами тимчасового ілюзорного існування, як і ті, що пр[illegible] у ній. Вони певно не приведуть нас до Абсолютної Істини. Абсолютну Істину можна осягнути тільки через віддане служіння. Каже ж Господь у «Бгаґавад-ґіті»: *бгактйа̄ ма̄м абгіджа̄на̄ті* — «Зрозуміти Мене можна тільки через віддане служіння». Шріла Шрідгара Свамі склав гарного вірша щодо цього, там сказано: «Любий мій Господи, хай інші висувають фальшиві твердження, вдаються до сухого розумування чи будують власні філософські теорії. Хай вони блукають у темряві невідання й ілюзії і, не знаючи Верховного Бога-Особи, втішаються думкою, що вони великі вчені. Але я прагну звільнитися, просто оспівуючи святі імена прекрасного Верховного Бога-Особи — Мадгави, Вамани, Трінаяни, Санкаршани, Шріпаті й Ґовінди. Нехай, просто оспівуючи Його трансцендентні імена, ми очистимось від скверни матеріального існування».

Отак Уособлені Веди кажуть: «Любий Господи, коли жива істота завдяки тільки Твоїй милості приходить правильного висновку щодо Твого піднесеного і трансцендентного становища, вона вже не переймається різноманітними теоріями, що їх створили умоглядні філософи і так звані мислителі». Сказане стосується насамперед теорій Ґаутами, Канади, Патанджалі й Капіли (Нірішвари). Насправді Капіл є двоє: один Капіла, син Кардами Муні, є втілення Бога, а інший — атеїст новітніх часів. Капілу-атеїста часто плутають з Верховним Богом-Особою, що з'явився за часів Сваямбгуви Ману як син Кардами Муні. Господь Капіла — це втілення Бога, що приходило у сиву давнину.

Теперішня епоха — то епоха Вайвасвати Ману, а інший Господь Капіла приходив за епохи Сваямбгуви Ману.

Згідно з філософією *майавади* проявлений світ, чи світ матеріальний, є *мітг'я*, чи *майа* — нереальний. *Майаваді* проголошують ідею *брахма сатйам джаган мітгйā*. Вони твердять, що істинне є тільки сяйво Брахмана, а космічне проявлення є ілюзорне, фальшиве. Але згідно з філософією *вайшнав* причина космічного проявлення є Верховний Бог-Особа. В «Бгаґавад-гіті» Господь каже, що Він входить у матеріальний світ однією зі Своїх повних часток, і то є початок творення. З Вед ми знаємо, що це *асат*, тобто невічне, космічне проявлення також постає з Верховного *сат*, тобто реального. З «Веданта-сутри» теж розуміємо, що все постало з Верховного Брахмана. Тому *вайшнави* не вважають, що космічне проявлення є нереальне. Філософи-*вайшнави* все у матеріальному світі бачать пов'язаним з Верховним Господом.

Такий погляд на матеріальний світ докладно роз'яснює Шріла Рупа Ґосвамі. Він каже, що коли зрікаються матеріального світу як ілюзорного та фальшивого без знання того, що він також проявлений з Верховного Господа, таке зречення не має практичної цінности. Навзагал на матеріальний світ дивляться як на об'єкт чуттєвої втіхи, а що *вайшнава* не схильний потурати чуттям, то він не прив'язаний до матеріальної діяльности. *Вайшнава* приймає матеріальний світ так, як наказують певні регулівні засади. Верховний Бог-Особа є первісна причина усього, і тому *вайшнава* все, навіть у матеріальному світі, бачить як пов'язане з Крішною. Завдяки такому піднесеному розумінню все одухотворяється. Інакше сказати, все в матеріальному світі є духовне, тільки що ми через брак знання бачимо речі як матеріальні.

Уособлені Веди навели приклад, що цікавий до золота не нехтуватиме золотими сережками, браслетами чи іншими золотими виробами через те лише, що вони відрізняються за формою від первісного золота. Всі живі істоти є невід'ємні частки Верховного Господа і якісно єдині з Ним, але вони належать до 8 400 000 видів життя — це наче різноманітні золоті прикраси, що зроблені з того самого золота. Той, кого цікавить золото, візьме будь-які різні за формою золоті прикраси, і так само *вайшнава*, добре розуміючи, що всі живі істоти якісно однакові з Верховним Богом-Особою, бачить всі живі істоти вічними

слугами Бога. Кожен *вайшнава* має широкі можливості служити Верховному Богові-Особі: він має рятувати спантеличені зумовлені живі істоти, виховуючи їх у свідомості Крішни і вказуючи їм шлях додому, назад до Бога. Істина є така, що нині розум живих істот збурений дією трьох *ґун* матеріальної природи, і тому живі істоти переселяються з одного тіла до іншого, як то буває уві сні. Однак коли їхня свідомість переміняється на свідомість Крішни, вони одразу беруть Крішну в своє серце. Відтак шлях до звільнення перед ними відкритий.

Усі Веди твердять, що Верховний Бог-Особа і жива істота мають однакову природу — *чинмайа*, духовну. Це потверджує і «Падма Пурана». Там сказано, що існують дві відміни духовних істот. Перша — це *джіви*, до другої належить Верховний Господь. Від Господа Брахми й до найменшої мурашки всі живі істоти є *джіви*, але Господь — то верховний чотирирукий Вішну, Джанардана. Слово *атма* вживають тільки до Верховного Бога-Особи, але живі істоти є Його невід'ємні частки, і тому подеколи словом *атма* називають і їх. Однак живі істоти — то *джіватми*, а Верховний Бог-Особа — Параматма. У матеріальному світі перебувають і Параматма, й *джіватми*, а отже призначення матеріального світу в іншому, аніж здобувати в ньому чуттєву втіху. Жити заради чуттєвої втіхи — то омана, але ідея служіння *джіватми* Параматмі навіть у матеріальному світі ні в якому разі не є омана. Свідома Крішни людина цілковито розуміє це і тому не вважає матеріальний світ за несправжній, вона діє в реальності трансцендентного служіння. Отож відданий у будь-якому явищі матеріального світу бачить можливість служити Господеві. Відданий завжди перебуває у трансцендентному становищі, і все, що він використовує, одухотворюється, бувши застосоване на служіння Господеві.

У Шрідгари Свамі є на це гарний вірш: «Я вклоняюся Верховному Богові-Особі, що Він проявляється як реальність завжди, навіть у матеріальному світі, який дехто вважає за оманний». Матеріальний світ вважають за несправжній лише ті, кому бракує знання. Але той, хто зробив поступ у свідомості Крішни, бачить Верховного Бога-Особу в усьому. Це і є істинне усвідомлення ведичного афоризму *сарвам кгалв ідам брахма* — «Все є Брахман».

Уособлені Веди далі казали: «Любий Господи, немудрі люди вдаються до всіляких методів самоусвідомлення, але насправді очиститися від матеріальної скверни чи вийти з циклу народжень і смертей може тільки бездомісний відданий. Любий наш Господи, все спочиває на Твоїх різноманітних енергіях, і Ти підтримуєш все, як сказано у Ведах (*еко бахӯна̄м йо відадга̄ті ка̄ма̄н*). Отже, Твоя Господня Милість утримує й підтримує всі живі істоти — півбогів, людей, тварин. Ти підтримуєш усіх, а ще Ти перебуваєш у кожнім серці. Іншими словами, Ти є корінь усього творіння. Ті, хто не збочує зі шляху відданого служіння Тобі, поклоняються Тобі завжди. Такі віддані й справді підливають корінь дерева всесвіту. Виконуючи віддане служіння, людина вдовольняє не лише Бога-Особу, а й усі решту істот, тому що Господь підтримує й утримує всіх. Відданий, усвідомлюючи всепроникаючий аспект Верховного Бога-Особи, є найліпший добродійник і найвищий альтруїст. Чисті віддані, що до решти віддали себе свідомості Крішни, легко виходять з циклу народження й смерти, вони все одно що перестрибують смерті через голову».

Відданий не боїться помирати чи змінювати тіло. Його свідомість перемінилася на свідомість Крішни, і навіть якщо він не піде прямо до Бога, навіть якщо перейде в інше тіло, боятися йому нема чого. Яскравий приклад тому — Бгарата Магараджа. В наступному житті він став оленем, але вже в наступному житті цілковито очистився від матеріальної скверни й піднісся у Боже царство. «Бгаґавад-ґіта» запевняє, що відданий ніколи не загине. Шлях в духовне царство, назад додому, до Бога йому відкритий. Навіть якщо відданий не вдосконалиться за одного життя, він, якщо буде далі розвивати свою свідомість Крішни, вдосконалюватиметься і врешті-решт повернеться до Бога. Чистий відданий очищує не лише своє існування, а ще й існування того, хто став його учнем. Такий учень теж врешті-решт очищується і може без труду ввійти в царство Бога. Долає смерть не лише чистий відданий — його милістю цього легко досягають і його послідовники. Віддане служіння таке могутнє, що своїми трансцендентними повчаннями про те, як перетнути океан незнання, чистий відданий може дати наснагу іншій людині.

Повчання чистого відданого своєму учневі дуже прості. Він

стопами чистого відданого неважко. І кожному, хто ступає в слід визнаних відданих Господа з учнівської послідовности, як Господь Брахма, Господь Шива, Кумари, Ману, Капіла, цар Прахлада, цар Джанака, шлях до звільнення відкритий. З іншого боку невіддані, що тримаються незлічених методів самоусвідомлення, як ось *ґ'яна*, *йоґа* і *карма*, від скверни ще не очистилися. Такі занечищені люди, хоча й зробили певний поступ у самоусвідомленні, звільнитися самі не можуть, а вже за тих, хто йде їхніми стопами, годі й згадувати. Такі невіддані наче ті тварини на припоні, бо не можуть вийти з кола, що його окреслюють умовності їхнього віросповідання. «Бгаґавад-ґіта» засуджує таких людей, називаючи їх *веда-вада*. Вони не можуть зрозуміти, що Веди розглядають тільки діяльність матеріальних *ґун* — добра, страсти й невігластва.

Господь Крішна сказав Арджуні, що людина має вийти за межі обов'язків, що їх визначають Веди, і взятися до відданого служіння, свідомости Крішни. Господь каже у «Бгаґавад-ґіті»: *нистраіґуньо бгаварджуна* — «Любий Арджуно, спробуй стати трансцендентним щодо ведичних ритуалів». Таке трансцендентне становище понад ведичними ритуалами і є віддане служіння. Господь чітко сказав у «Бгаґавад-ґіті», що ті, хто утвердився у відданому служінні, вже перебувають у Брахмані. По-справжньому усвідомити Брахмана означає бути в свідомості Крішни і виконувати віддане служіння. Отже, віддані — це справжні *брахмачарі*, бо завжди діють в свідомості Крішни, у відданому служінні.

Тому Рух свідомости Крішни, що спирається на віковічну традицію, звертається до послідовників різноманітних релігій, закликаючи приєднатися до цього Руху, що навчає любити Бога. Так можна піднятися над усіма догмами і формальностями, що їх визначають писання. Людину, що далі стереотипних релігійних засад піти не може, порівнюють до собаки, яку хазяїн припнув на ланцюг. Мета всіх релігій — зрозуміти Бога й розбудити свою любов до Нього. Людину ж, що перебуває в полоні релігійних постулатів і ритуалу й на рівень любови до Бога не підіймається, вважають за тварину на прив'язі. Іншими словами той, хто не усвідомлює Крішну, від скверни матеріального існування звільнитися не годен.

Шріла Шрідгара Свамі склав гарного вірша, там сказано: «Хай інші виконують суворі аскези і позбавляють себе життя, стрибаючи на землю з гірських верхівок, хай вони йдуть по звільнення до святих місць прощі, глибоко вивчають філософію і ведичну літературу. Хай містичні *йоги* виконують свою медитацію, а різні секти марно сперечаються про те, який шлях є найліпший. Правда однак у тому, що людина, яка не усвідомлює Кришни, не виконує відданого служіння і тому не здобуває милости Верховного Бога-Особи, перетнути океану матерії нездатна». Отже, розумна людина відкидає всі шаблонні погляди і задля справжнього звільнення приєднується до Руху свідомости Кришни.

Уособлені Веди молилися далі: «Любий наш Господи, Веди пояснюють Твій безособистісний аспект. У Тебе немає рук, але Ти приймаєш всі жертви, що їх Тобі офірують. У Тебе немає ніг, але Ти швидший від усіх. У Тебе немає очей, але Ти бачиш усе, що відбувалося в минулому, що відбувається нині і що колись має відбутися. Ти не маєш вух, але чуєш усе, що кажуть. У Тебе немає розуму, але Тобі відома минула, теперішня і майбутня діяльність кожного, хоча Тебе Самого ніхто не знає. Отже, Ти є найстарша і найпіднесеніша особа».

В іншій частині Вед є подібне місце: «Ти не повинен нічого робити. Знання і енергії Твої такі досконалі, що все приходить до буття просто Твоєю волею. Ніхто не рівний Тобі, ані вищий за Тебе, і кожен діє як Твій вічний слуга». Отак Веди змальовують Абсолют, що не має ніг, рук, очей, вух і розуму: Його дія виявляється крізь Його енергії, і так Він забезпечує потрібним усі живі істоти. В «Бгаґавад-ґіті» сказано, що Його руки й ноги скрізь — адже Він всепроникаючий. Руки, ноги, вуха й очі всіх живих істот діють і рухаються з наказу Наддуші, що перебуває в серці живої істоти. Якби не було Наддуші, рука чи нога не могла б діяти. Однак Верховний Бог-Особа такий великий, незалежний і досконалий, що навіть не маючи очей, ніг і вух, Він у Своїх діях не залежить ні від кого. Навпаки, всі залежать від Нього через діяльність органів чуття. Не натхненна від Наддуші і без Її вказівок жива істота діяти не може.

Насправді Абсолютна Істина — це в остаточному підсумку Господь, Верховна Особа. Але Він діє через Свої різноманітні енергії, яких грубі матеріалісти бачити не можуть і тому вва-

жають Його за щось безособистісне. Наприклад, ми, дивлячись на намальовану квітку, у всьому бачимо мистецтво художника, що старанно виписував кожну дрібницю форми, кольору тощо. В намальованих різнобарвних квітах виразно видно роботу художника. Але грубий матеріаліст, спостерігаючи квітіння в природі, не бачить в тому Божої руки і через те доходить висновку, що Абсолютна Істина є безособистісна. Насправді ж Абсолют — особистість, але особистість незалежна. Йому не треба Самому братися до пензля і фарб, щоб розмальовувати квіти на різні кольори — адже Його енергії діють так дивовижно, що здається, ніби квіти виникають без втручання маляра. Менш розумні люди сприймають Абсолютну Істину як безособистісну, бо, не виконуючи служіння Господеві, вони не на силі зрозуміти, як діє Всевишній, і не знають навіть Господнього імени. Господні дії і Його особисті риси відкриваються тільки відданому, чиї стосунки з Богом засновані на любовному служінні.

В «Бгаґавад-ґіті» є чітке твердження: *бгоктарам йаджна-тапасам* — «Господь є Той, хто насолоджується всіма жертвоприношеннями і плодами всіх аскез». Далі Господь знов каже: *сарва-лока-махешварам* — «Я володар усіх планет». Таке є становище Верховного Бога-Особи. Він перебуває у Вріндавані і втішається там трансцендентною насолодою у товаристві Своїх вічних супутників, *ґопі* і хлопчиків-пастушків, а тимчасом Його енергії за Його проводом діють скрізь у творінні, не порушуючи Його вічних розваг.

Як діє Верховний Бог-Особа через Свої незбагненні енергії безособистісно й особистісно водночас, можна пізнати лише через віддане служіння. Він діє як імператор над цілим світом, наказу якого кориться тисячі царів і правителів. Верховний Бог-Особа — це верховний незалежний володар, а півбоги, і Господь Брахма, Господь Шіва, цар небес Індра, царі планет Місяця і Сонця теж діють під Його проводом. Веди стверджують, що сонце світить, вітер віє, а вогонь дає жар саме від страху перед Верховним Богом-Особою. Все розмаїття рухомого і нерухомого в матеріальному світі породжує матеріальна природа, але діяти чи творити незалежно, без проводу Верховного Господа, не може ніхто. Всі сплачують Господеві данину, наче залежні царі, що сплачують імператорові щорічні податі.

Веди навчають: кожна жива істота має споживати тільки

рештки їжі, що запропонована Богові-Особі. Сказано, що на великих жертвоприношеннях за верховне панівне Божество присутній Нараяна, а коли жертвоприношення закінчується, залишки їжі роздають півбогам. То називається *яґ'я бгаґа*. Кожний півбог отримує свою долю, *яґ'я-бгаґу*, яку він приймає як *прасад*. Звідси випливає, що незалежної сили півбоги не мають: з наказу Верховного Бога-Особи вони обіймають різноманітні посади, а їдять вони *прасад*, тобто рештки, що залишилися після жертвоприношення. Вони виконують накази Верховного Господа точно за Його задумом. Верховний Бог-Особа є основа всьому, а інші є виконавці Його наказів. Тому й здається, що Він безособистісний. У нашому грубому матеріалістичному житті нам не збагнути, що Верховна Особа стоїть понад безособистісною діяльністю матеріальної природи. Тому Господь у «Бгаґавад-ґіті» пояснює, що немає вищого за Нього, а безособистісний Брахман є підпорядкований Йому, він — випромінення Його тіла. На це Шріпада Шріла Шрідгара Свамі склав гарного вірша: «Мої шанобливі поклони Верховному Богові-Особі. Він не має матеріальних чуттів, але матеріальні чуття діють з Його наказу. Він — верховна енергія всіх матеріальних чуттів та їхніх органів. Він є всемогутній, верховний оруддар, і тому всі Йому поклоняються. Йому, Верховній Особі, я складаю шанобливі поклони».

Сам Крішна проголошує в «Бгаґавад-ґіті», що Він — Пурушоттама, а це означає «Верховна Особа». *Пуруша* означає «особа», а *уттама* — «найвища» чи «трансцендентна». Крім того в «Бгаґавад-ґіті» Господь стверджує, що Його називають Пурушоттамою це тому, що Він є трансцендентний щодо всіх істот — і які мають чуття, і які їх не мають. В іншому місці Господь каже, що так само, як повітря міститься у всепроникаючому небі, все перебуває в Ньому і діє з Його наказу.

Уособлені Веди моляться далі: «Любий Господи, Ти однаково ставишся до всіх і жодного окремого виду живих істот серед інших Своєю увагою не вирізняєш. Усі живі істоти є Твої невід'ємні частки, і вони насолоджуються чи страждають у різних умовах життя. Вони як ті іскри з вогню. Як іскри танцюють у полум'ї, так усі живі істоти танцюють у Тобі. Ти постачаєш їм усе, чого вони бажають, але за їхню насолоду чи страждання Ти не відповідальний. Існує багато різновидів живих істот — півбоги, люди, тварини, дерева, птахи, звірі, мікроби, черви, комахи

та морські істоти, і всі насолоджуються життям чи страждають, маючи Тебе опорою».

Живі істоти бувають двох відмін. Перша — то вічно вільні, *нит'я-мукта*, а решта — *нит'я-баддга*. Живі істоти *нит'я-мукта* живуть у духовному царстві, а *нит'я-баддга* — в матеріальному світі. В духовному світі і Господь, і живі істоти проявлені у своєму первісному стані, наче іскри в полум'ї. Але в світі матеріальному Господь існує в Своєму всепроникаючому безособистісному аспекті, і живі істоти забувають свою свідомість Крішни, наче іскри, що, вилетівши з вогню, вже не сяють. Трапляється, іскри падають на суху траву, і тоді займається нове велике багаття. Це наче чисті віддані, що повні співчуття до нещасних і невинних живих істот. Чистий відданий запалює в серцях зумовлених душ вогонь свідомости Крішни, і завдяки тому яскравий вогонь духовного світу проявляється навіть у світі матеріальному. Деякі іскри падають на воду. Вони враз втрачають свої природні жар та блиск і майже згасають. Їх можна порівняти до живої істоти, що народжується між грубих матеріалістів: тоді її первісна свідомість Крішни майже повністю згасає. Решта іскор падають на землю і там існують приглушені. Так одні істоти свідомости Крішни не мають, інші перебувають між свідомістю Крішни й матеріальною свідомістю, а решта й справді перебувають в свідомості Крішни. Півбоги з вищих небесних планет — Господь Брахма, Індра, Чандра, бог Сонця та інші півбоги — всі є свідомі Крішни. Рівень людського суспільства — між рівнів півбогів та тварин, тобто люди котроюсь мірою свідомі Крішни, а решта за свідомість Крішни геть забули. Живі істоти третього класу — звірі та інші тварини, рослини, дерева і водяні істоти — не мають жодного уявлення про свідомість Крішни. Приклад іскри з вогню, що його наводять Веди, дуже слушний, коли йдеться за становище різних типів живих істот. Але над всіма живими істотами стоїть Верховний Бог-Особа Крішна, Пурушоттама; Він завжди лишається непідвладний дії матеріальних умов.

Може постати питання, яким випадком живі істоти скочуються до різних життєвих умов. Щоб зрозуміти це, слід передусім знати, що нічого випадкового для живих істот не буває. Випадковість — то для неживого. Згідно з ведичною літературою живі істоти посідають знання, і тому їх називають *чаитан'я*, що

означає «у знанні». Отже, їхнє становище серед різних умов життя не є випадковим. Вони обирають його самі, бо володіють знанням. В «Бгаґавад-ґіті» Господь каже: «Облиш усе і просто віддайся Мені». Цей шлях до усвідомлення Верховного Бога-Особи відкритий для кожного, однак кожна окрема жива істота має вибір — іти цим шляхом чи не іти. В останній главі «Бгаґавад-ґіти» Господь Крішна відверто каже Арджуні: «Любий Арджуно, Я вже оповів тобі все. Тепер усе залежить від того, чи приймеш ти сказане». Так само живі істоти, що падають у матеріальний світ, сами зробили вибір насолоджуватися матеріальним світом. Неправильно вважати, що Крішна послав їх у матеріальний світ. Матеріальний світ створено для насолоди живих істот, які хочуть облишити вічне служіння Господеві й самі насолоджуватися наче верховні. Згідно з філософією майявади жива істота, що прагне вдовольняти свої чуття й забути за служіння Господеві, дістає в матеріальному світі місце, де вона може діяти без обмежень і згідно зі своїми бажаннями. Тут вона створює собі життєві умови, серед яких насолоджується чи страждає. Тому мудреці твердять, що і Господь, і живі істоти існують вічно. Народження й смерти не існує ні для Господа, ані для живої істоти. Го не так, що під час творення живі істоти створено наново. Господь створює матеріальний світ, щоб дати нагоду зумовленим душам піднестися до найвищого рівня свідомости Крішни. Якщо ж зумовлена душа з тої нагоди не користується, то по знищенні матеріального світу вона входить у тіло Нараяни і там спочиває в глибокому сні до часу нового творення.

Тут слушно навести приклад дощового сезону. Можна розглядати дощовий сезон як засіб творення, адже злива напуває поля і спричиняє ріст рослинности. Отак і від погляду Господа на матеріальну природу виникає творення. В різноманітних життєвих умовах одразу, наче рослини після дощу, виникають різноманітні живі істоти. Злива одна й та сама, але викликає до життя велике розмаїття рослин. Дощ рівною мірою проливається на всьому полі, однак воно породжує рослини всіх форм і обрисів відповідно до насінин, що там посаджені. Так само розмаїті є й насінини наших бажань. Кожна жива істота має свої особливі бажання, і їх сукупність саме і є насіниною, що «проростає» живу істоту в певний тип тіла. Рупа Ґосвамі окреслює це словом

біджа. Папа означає «гріховний». Всі наші матеріальні бажання є *папа-біджа*, тобто насінини гріховних бажань. «Бгаґавад-ґіта» пояснює, що гріховність наших бажань у тому, що ми не хочемо віддати себе Верховному Господеві. Тому Господь каже в «Бгаґавад-ґіті»: «Я захищу тебе від наслідків твоїх гріховних бажань». Ці різні гріховні бажання проявляються як різні типи тіл, і тому не можна звинувачувати Господа, ніби Він з прихильности до певної групи істот дає їм тіло одного типу, а решті дає тіла інших типів. Усі 8 400 000 типів тіл виникають відповідно до стану розуму індивідуальних живих істот. Верховний Бог-Особа, Пурушоттама, просто дає живій істоті нагоду діяти згідно з її бажаннями. Тому живі істоти діють, користаючись з переваг, що їх дає Господь.

Але водночас живі істоти є народжені з трансцендентного тіла Господа. Такий зв'язок між Господом і живими істотами пояснюють ведичні писання. Там сказано, що Верховний Господь підтримує всіх Своїх дітей, забезпечує їх усім потрібним. Таке саме каже Господь у «Бгаґавад-ґіті»: «Для всіх живих істот Я батько, що дає сім'я». Нескладно зрозуміти, що дітей зачинає батько, проте діють вони згідно зі своїми бажаннями. Тому батько не є відповідальний за те, що в його дітей різне майбутнє. Кожна дитина може скористатися з батькового майна й порад, але хоча спадщина однакова й поради ті самі, життя дітей різне; воно відповідає їхнім бажанням. Тому одні страждають, а інші насолоджуються.

Настанови «Бгаґавад-ґіти» однакові для всіх: слід віддатися Верховному Господеві, а Він вже подбає, щоб захистити кожного від гріховних наслідків. Усім живим істотам у Господньому творінні дано однакову нагоду. Від усього, що на землі, у воді чи в небі, живі істоти мають свою частку. Як діти Верховного Господа, всі живі істоти можуть тішитися матеріальними зручностями, що дає їм Бог. На жаль, живі істоти ворогують між собою і так роблять своє життя нещасним і нестерпним. Відповідальність за ту борню і сприятливі чи несприятливі умови лежить на самих живих істотах, а не на Верховнім Богові-Особі. Отже, якщо живі істоти скористаються з Господніх настанов, які Він дав у «Бгаґавад-ґіті», і розвинуть у собі свідомість Крішни, їхнє життя стане піднесене, і вони повернуться до Бога.

Хтось може заперечити, що матеріальний світ створений від Господа і тому Господь відповідає за те, які в ньому умови. Він непрямо відповідає за творення і підтримання матеріального світу — це певно так, але Він ніякою мірою не відповідальний за різні життєві умови живих істот. Те, як Господь творить матеріальний світ, порівнюють до того, як хмара творить розмаїття рослин. Під час дощового сезону хмари дають ріст різноманітним рослинам. Хмари проливають воду на поверхню землі, але самі землі ніколи не торкаються. Так і Господь: Він творить матеріальний світ, просто поглянувши на матеріальну енергію. То потверджують Веди: Він поглянув на матеріальну природу — і так виникло творіння. Потверджує те і «Бгаґавад-ґіта»: Він створює розмаїття істот, рухомих і нерухомих, живих і неживих, просто кинувши на матеріальну природу Свій трансцендентний погляд.

Отже, творення матеріального світу можна вважати за одну з розваг Господа: це творення називають Господньою розвагою, тому що Він творить матеріальний світ коли забажає. Бажання Верховного Бога-Особи творити — теж вияв Його надзвичайної милостивости, бо воно дає зумовленим душам нову нагоду розвинути свою відначальну свідомість і тоді повернутися додому, до Бога. Тому звинувачувати Верховного Господа в тому, що Він створив матеріальний світ, не можна.

Обговорюючи цей предмет, приходимо чіткого усвідомлення, в чому полягає різниця між імперсоналістами й персоналістами. Ціль імперсоналістів — злитися з існуванням Верховного, а філософія порожнечі радить заступити матеріальне розмаїття порожнечею. Обидві ці філософії відомі як *майавада*. Коли живі істоти розчиняються в тілі Нараяни, щоб спочити там до наступного творення, космічне проявлення згортається і певно стає порожнечею. Цей стан можна назвати безособистісним, але він не є вічний. Стан, коли зникає розмаїття матеріального світу і живі істоти розчиняються в тілі Верховного, не вічний, адже творіння постане знов, і живі істоти, що злилися з тілом Верховного, знов з'являться у матеріальний світ під час нового творення, бо не розвинули в собі свідомости Крішни. «Бгаґавад-ґіта» потверджує, що творіння і заглада матеріального світу відбуваються вічно, і зумовлені душі, що не мають свідомости Крішни,

повертаються до цього світу щоразу, як проявляється матеріальне творіння. Якщо зумовлені душі скористаються з нагоди і, ідучи за Господніми заповідями, розвинуть в собі свідомість Крішни, їх буде перенесено до духовного світу. Назад, у матеріальне творіння, вони вже не повернуться. Тому сказано, що прихильники філософії порожнечі й імперсоналісти не дуже розумні, бо не приймають притулку лотосових стіп Господа. А ще послідовники філософії порожнечі й імперсоналізму не вирізняються великим розумом, вони вдаються до різноманітних аскез, прагнучи досягти стану нірвани, тобто покінчити із зумовленим матеріальним життям, або стати єдиними з Господом, злившись з Його тілом. Але всі вони знову падають, бо нехтували лотосові стопи Господа.

Автор «Чайтан'я-чарітамріти» Крішнадаса Кавіраджа Ґосвамі вивчивши усю ведичну літературу, вислухав усі авторитети і виклав нам висновок (свою думку): що Крішна — єдиний верховний володар, а всі живі істоти — Його вічні слуги. Його слова підтверджено в молитвах уособлених Вед. Можна зробити висновок, що під владою Верховного Бога-Особи перебуває кожен, служіння за Його верховними вказівками виконує кожен, і вони бояться Верховного Бога-Особи. Лише зі страху перед Ним всі діють як належить. Кожен перебуває в становищі підлеглого щодо Верховного Господа, однак Господь у Своєму ставленні до всіх живих істот безсторонній. Він наче безкрає небо: іскри вогню танцюють у повітрі, а небо непорушне. І так само живі істоти ширяють у небі Господа, наче птахи. Дехто літає високо, дехто трохи нижче, а ще хтось при самій землі. Різні птахи відповідно до своїх якостей літають на різній висоті — але небо не має нічого спільного з їхніми якостями. І в «Бгаґавад-ґіті» Господь стверджує, що Він настановляє різні живі істоти на різні «посади» відповідно до того, наскільки вони Йому віддаються. Такий розподіл не є виявом прихильності Бога-Особи до певних живих істот. Отже, живі істоти посідають різні становища в різних сферах і видах життя. І всі вони завжди підпорядковані Верховному Богові-Особі, однак Він не є відповідальний за те, в яких життєвих умовах вони існують. Уважати себе рівним Верховному Господеві немудро й нелогічно, а ще більш немудро вважати, що ніхто не бачив Бога. Кожний бачить Господа в Його різних аспектах. Єдина різниця в тому, що теїсти бачать Бога

як Верховну Особу, Крішну, найулюбленішого, а атеїсти бачать Абсолютну Істину в подобі невідворотної смерти.

Уособлені Веди далі підносили свої молитви. «Любий наш Господи, — казали вони, — з будь-якого ведичного писання зрозуміло, що Ти є верховний володар, а всі живі істоти Тобі підпорядковані. І Господа, і живі істоти називають *нітʼя* — вічні, тому якісно вони єдині. Однак один *нітʼя* — Верховний Господь — є володар, а множина *нітй* — підлеглі Йому. Залежна індивідуальна жива істота живе в тілі. Там живе і верховний володар — Наддуша, і Наддуша наглядає за індивідуальною душею. Так стверджують Веди. Якби Наддуша не панувала над індивідуальною душею, то як пояснити ведичну теорію переселення живої істоти з одного тіла до іншого, її насолоду і страждання відповідно до колишніх дій? Іноді вона потрапляє туди, де умови життя ліпші, іноді спускається до гірших умов. Отак зумовлена душа перебуває не лише під владою Верховного Бога-Особи, її це зумовлює матеріальна природа. Стосунки живої істоти з Верховним Господом — то стосунки підлеглого і пана, і це незаперечно свідчить, що хоча Наддуша є всепроникаюча, індивідуальна жива істота всепроникаючою не є. Якби індивідуальна жива істота була всепроникаюча, за яку б залежність могло йтися? Тому буде хибно висновувати, нібито Наддуша й індивідуальна душа рівні. Жодна мисляча людина того не прийме. Радше слід намагатися збагнути різницю між верховним вічним і вічними, що Йому підлеглі».

Уособлені Веди зробили висновок: «О Господи! І Ти, і обмежені *дживи*, живі істоти, всі є вічні». Іноді форму безмежного вічного розглядають як всесвітню форму, а форму обмеженої вічности яскраво змальовано в Упанішадах, ведичних писаннях. Там сказано, що розмір індивідуальної духовної форми живої істоти — одна десятитисячна площі поперечного перерізу волосини. Сказано, що дух більший від найбільшого і менший від найменшого. Індивідуальні живі істоти, вічні невідʼємні частки Бога, є менші від найменшого. Ні Верховного, що є більший від найбільшого, ані індивідуальної душі, меншої від найменшого, нашими матеріальними чуттями не осягнути. Отже, пізнати найбільше і найменше ми можемо лише крізь достовірні джерела ведичної літератури. Ведична література каже, що Наддуша, перебуваючи в тілі разом з живою істотою, є завбільшки з великий палець

на руці. Тут можуть заперечити: як щось розміром з великий палець може поміститися в серці мурашки? Відповідь на те буде, що цей розмір Наддуші в кожнім певнім тілі пропорційний розмірам тіла даної живої істоти. За будь-яких умов вважати Наддушу й індивідуальну душу за одне не можна, хоча вони обидві входять в матеріальне тіло кожної живої істоти. Наддуша живе в серці, щоб скеровувати індивідуальну живу істоту і наказувати їй. Хоча обидві є *дгруви*, тобто вічні, жива істота завжди підпорядкована Всевишньому.

Можуть зауважити, що всі живі істоти народились від матеріальної природи і тому рівні одна одній і незалежні. Однак у ведичній літературі сказано, що запліднює матеріальну природу живими істотами Верховний Бог-Особа, і лише тоді вони проявляються. Дитина не є плодом самої жінки — і так само індивідуальні живі істоти своїм з'явленням завдячують насправді не лише матеріальній природі. Жінку спочатку запліднює чоловік, а тоді народжується дитина. Отже, дитина, яку народжує жінка, є невід'ємною часткою чоловіка. Так само видається, ніби живі істоти породжує матеріальна природа, але вона не робить того незалежно. Матеріальну природу запліднює верховний батько, і тоді виникають усі живі істоти. Твердження, ніби індивідуальні живі істоти не є частками Всевишнього, не має під собою ніякого ґрунту. Наприклад, різні частини тіла і саме тіло — речі різні, і тіло керує різними своїми частинами. Так само частини верховного цілого є завжди залежні і підвладні тому, з кого вони походять. «Бгаґавад-ґіта» стверджує, що живі істоти є частки Крішни — *мамаівамшах*. Отже, жодна мудра людина не визнає твердження, що Наддуша і душа індивідуальна належать до однієї категорії. Якісно вони рівні, але кількісно Наддуша завжди Верховна, а душа індивідуальна завжди кориться Наддуші. Такий висновок Вед.

Тут ужито два важливі слова — *ад-майа* і *чіт-майа*. Санскрит вживає іменника *майат* у значенні «перетворення», а також «достатність». Філософи *майавади* слова як *майа* чи *ан-майа* витлумачують на своє, ніби жива істота завжди рівна з Верховним. Але з'ясуймо, застосовано афікс *майат* у значенні «достатність» чи у значенні «перетворення». Жива істота нічого не має того самою кількістю, як Верховний Бог-Особа. Отже, афікс *майат*

не може бути вжитий на позначення того, що індивідуальна жива істота є самодостатня. Індивідуальна жива істота ніколи не посідає достатньо знання, інакше як трапилось, що вона стала підвладна *майі*, матеріальній енергії? Отже, слово «достатність» можна вжити тільки відповідно до розміру живої істоти. Духовну єдність Верховного Господа і живої істоти не можна вважати за однорідність. Кожна жива істота — то індивідуальність. За тезою однорідної єдности всі живі істоти мали б одразу звільнитися, коли звільняється будь-яка з живих істот. Але насправді кожна індивідуальна душа насолоджується матеріальним світом і страждає в ньому осібно.

Слово *маят* вживають також у значенні «перетворення» чи ще подеколи в значенні «побічний утвір». Імперсоналісти висувають теорію, ніби Брахман Сам приймає різні тіла, бо така Його *ліла*, розвага. Однак існують сотні тисяч видів життя, і життєві умови в усіх різні: є люди й півбоги, тварини й птахи. Якби всі вони були поширення Абсолютної Істини, то про звільнення навіть не йшлося б, адже Брахман вже є звільнений. Але *майявад*і тлумачать все на свій копил і далі: під час кожного циклу творення, кажуть вони, проявляються різноманітні тіла, а коли цикл завершується, ті різноманітні тіла, чи поширення Брахмана, самі собою зливаються в одно, і то є кінець усьому проявленню. Згідно з цією теорією наступної епохи Брахман знов поширюється у різноманітні тіла. Погодитися з цим все одно що визнати, ніби Брахман зазнає зміни. Прийняти цього не можна. З «Веданта-сутри» знаємо, що Брахман з природи сповнений блаженства. Тому Він не може змінитися й прийняти якесь тіло, що підвладне стражданням. Насправді живі істоти, невід'ємні частки Брахмана, є найменшенькі духовні частки, що схильні підпадати впливові ілюзорної енергії. Ми вже пояснювали, що частки Брахмана — наче іскри, що радісні танцюють у вогні, але завжди є небезпека, що вони потраплять з полум'я в дим, хоча дим є просто інший стан вогню. Матеріальний світ подібний до диму, а світ духовний — неначе вогонь. Незвільнені живі істоти, потрапивши під вплив ілюзорної енергії, легко падають з духовного світу в матеріальний. Але жива істота може знов стати звільненою, якщо, плекаючи справжнє знання, цілковито очиститься від скверни матеріального світу.

Асури мають свою теорію, нібито живу істоту породила матеріальна природа, *пракриті*, коли вступила в зв'язок з *пурушею*. Цієї теорії теж не можна прийняти, бо і матеріальна природа, і Верховний Бог-Особа існують вічно. Ні матеріальна природа, ані Верховний Бог-Особа народження не мають. Верховний Господь відомий як *аджа*, ненароджений. Так само *аджā* і матеріальна природа. Обидва терміни *аджа* й *аджā* означають «ненароджений». А що не народжені ні матеріальна природа, ані Верховний Господь, то як вони можуть зачати живі істоти? Коли повітря стикається з водою, буває, з'являються бульбашки, і так само причиною з'явлення в матеріальному світі живих істот є поєднання матеріальної природи і Верховної Особистості. Бульбашки у воді бувають різні — і так само живі істоти, приходячи в матеріальний світ під впливом трьох гун природи, приймають різні форми й умови життя. Тому буде правильно сказати, що живі істоти приймають у матеріальному світі різні форми — людей і півбогів, птахів і звірів — відповідно до своїх бажань. Коли саме постають в них ці бажання, простежити не можна, тому сказано: *анаді-карма* — простежити причини матеріального існування неможливо. Ніхто не знає, коли починається матеріальне життя, але відомо, що воно має початок — бо відначально жива істота є духовна іскра. Іскра вилітає з вогню й падає на землю певного моменту, і так само жива істота певного моменту приходить у матеріальний світ. Але коли це відбувається, сказати не можна. Навіть коли під час знищення творіння живі істоти розчиняються у духовному бутті Господа, наче западають у глибокий сон, відначальне бажання панувати над матеріальною природою в них не гасне. Коли ж космічне проявлення знов приходить до існування, вони виходять з нього, щоб здійснити свої колишні бажання, і тому знов з'являються в різних видах життя.

Те, як живі істоти під час знищення матеріального світу входять у Всевишнього, можна порівняти з медом в стільниках. Він заховує смаки різноманітних квітів і плодів. Коли їдять мед, визначити, з яких квітів той мед зібрано, не вийде, хоча відчутно, що мед не є однорідний і що його чудовий смак є поєднанням різних смаків. Інший приклад: те, що річки зрештою зливаються з морем, не означає, що річки вже не існують як окремі об'єк-

ти. Хай води Ґанґи і Ямуни змішуються з водами моря, а проте і річка Ґанґа, і річка Ямуна й далі існують незалежно. Отже, злиття різноманітних живих істот з Брахманом під час заглади означає, що зникають різноманітні типи тіл, але живі істоти з усіма своїми різними смаками лишаються особистостями, хоча й зливаються з Брахманом до нового проявлення матеріального світу. Солоні води моря й прісні води Ґанґи не є однакові, вони завжди різні — і так само різниця між Верховним Господом і живою істотою існує завжди, навіть коли під час заглади здається, ніби вони зливаються. З цього випливає, що навіть коли живі істоти остаточно очищуються зі скверни матеріальних умов і поринають в буття духовного царства, своїх смаків у стосунках з Верховним Господом вони не втрачають.

Уособлені Веди казали далі: «Любий Господи, ми дійшли висновку, що Твоя ілюзорна енергія вабить усі живі істоти, і вони, хибно вважаючи себе за утвори матеріальної природи, переселяються з одного тіла до іншого, забувши за свої вічні стосунки з Тобою. Живі істоти перебувають у невігластві і тому хибно зараховують себе до різних видів життя, а надто коли підносяться до людської форми життя, то ототожнюють себе з певним класом, нацією чи расою або з певною вірою, забуваючи, що їхня сутність у тому, що вони вічні слуги Твоєї Господньої Милости. Через це хибне розуміння життя вони постійно йдуть з народження у смерть і у нове народження. Але один з мільйонів, набувши мудрости, починає спілкуватися з чистими відданими і так досягає розуміння свідомости Кришни. Він долає облуду матеріального світу».

В «Чайтан'я-чарітамріті» Господь Чайтан'я каже, що живі істоти блукають усесвітом в різних формах життя, але якщо котрась з них набуває досить розуму, то милістю духовного вчителя і Верховного Бога-Особи Кришни розпочинається її віддане життя у свідомості Кришни. Сказано: *харім віна на срітім таранті* — вирватись з лабет повторюваних народжень і смертей без допомоги Верховного Бога-Особи неможливо. Іншими словами, тільки Верховний Господь, Бог-Особа, може звільнити зумовлену душу від повторюваних народжень і смертей.

Далі уособлені Веди сказали: «Перебіг часу — минуле, теперішнє і майбутнє, і матеріальні страждання, як от намірна сте-

ка і надмірний холод, народження, смерть, старість і хвороби — то порух Твоїх брів. Усе діє з Твого наказу». В «Бгаґавад-ґіті» сказано, що вся матеріальна діяльність відбувається під проводом Верховного Бога-Особи, Крішни. «Хто не впокорюється Тобі, всі умови матеріального існування об'єднуються проти них. Але у душ, відданих Тобі, які цілковито заглибилися у свідомість Крішни, вони не викликають страху». Коли з'явився Господь Нрісімхадева, Він убив батька Прахлади Махараджі, що не вірив у Бога. Для Хіраньякашіпу Він став уособленням смерті, але сам Прахлада анітрохи Його не боявся. Отже, Господь Нрісімхадева — то уособлення смерті для атеїстів, яким був Хіраньякашіпу, але до Своїх відданих, як Прахлада, Він завжди ласкавий, для них Він є невичерпне джерело насолоди. Тому чистому відданому не страшні смерть, народження, старість та хвороби.

Шріпада Шрідгара Свамі склав гарного вірша такого змісту: «Любий мій Господи, я жива істота, яку весь час непокоять умови матеріального існування. Мене чавило жорно матеріального існування, і за свої гріховні вчинки, що я накоїв під час існування в матеріальному світі, я палаю на страшному вогні їхніх наслідків. Любий Господи, так чи так я прийшов по захист до Твоїх лотосових стіп. Благаю, прихисти мене й оборони». Шріла Нароттама даса Тгакура склав подібну молитву: «Любий Господи, сине Нанди Махараджі, супутнику дочки Врішабгану! Настраждавшись доволі в матеріальному житті, я прийшов прийняти притулок Твоїх лотосових стіп. Благаю Тебе, будь до мене ласкавий. Не проганяй мене від Себе, бо я не маю притулку окрім Тебе».

З цього випливає, що всі інші методи самоусвідомлення, крім *бгакті-йоґи*, тобто відданого служіння, є надзвичайно складні. Тому єдиний шлях звільнитися від скверни матеріального життя — знайти притулок у відданому служінні Господеві в повній свідомості Крішни. Не намагайтеся вдаватися до цих йоґ. Ті, хто в свідомості Крішни не перебувають, попросту марнують свій час і не мають відчутної користи з духовного життя.

Господь Рамачандра каже: «До кожного, хто віддає себе Мені і остаточно вирішує, що він є Мій вічний слуга, Я відчуваю природну прихильність, забезпечую його всім і обороняю від усякого лиха». Так само каже у «Бгаґавад-ґіті» Господь Крішна:

«Впливу матеріальної природи не подолати, але той, хто впокоряється Мені, легко долає його». Відданим нітрохи не цікаво сперечатися з невідданими, щоб спростувати їхні теорії. Ніж отак марнувати час, ліпше заглибитися в трансцендентне любовне служіння Господеві в повній свідомості Крішни.

Уособлені Веди вели далі: «Любий Крішно, великі *йоги*-містики вміють повністю опановувати слона розуму і ураган чуттів. Але якщо вони не знайдуть притулку в істинного духовного вчителя, то скоряться матеріальному виливові, а їхні спроби усвідомити себе ніколи не увінчить успіх. Таких безпорадних людей можна порівняти з купцями, що виходять в море на кораблі без капітана». Отже, власними зусиллями звільнитися з лабетів матеріальної природи не можна. Слід прийняти справжнього духовного вчителя і діяти, як він наказує. В такому разі стає можливо перетнути океан невігластва матеріального існування. Шріпада Шрідгара Свамі склав про це гарного вірша. Там сказано: «О милостивий духовний вчителю, представнику Верховного Бога-Особи! Коли вже мій розум повністю віддасться твоїм лотосовим стопам? Тоді, лише тоді я зможу завдяки твоїй милості подолати всі перешкоди на шляху мого духовного поступу і втвердитися у повному блаженства житті».

Насправді екстатичного *самадгі*, зосередження на Верховному Богові-Особі, можна досягти тільки якщо постійно виконувати служіння Йому. Таке безперервне віддане служіння можливе за умови, що людина діє під проводом істинного духовного вчителя. Тому Веди навчають людину, що прагне пізнати науку відданого служіння, впокоритися істинному духовному вчителеві. Істинний духовний вчитель є той, хто пізнав науку відданого служіння через учнівську послідовність. Учнівська послідовність називається *шротріям*. Духовний учитель, що перебуває в учнівській послідовності, стовідсотково зосереджений на *бгакті-йозі* — це його головна ознака. Іноді люди відмовляються прийняти духовного вчителя, а натомість прагнуть усвідомити себе через містичну *йогу*. Проте існує багато прикладів, коли падали навіть такі великі *йоги*, як Вішвамітра. Арджуна каже в «Бгаґавад-ґіті», що сподіватися опанувати розум так само марно, як зупинити ураган. Іноді розум порівнюють із знавіснілим слоном. Не виконуючи наказів духовного вчителя, опанувати розум і

чуття неможливе. Іншими словами, якщо людина практикує містичну *йоґу*, а істинного духовного вчителя не приймає, вона певно зазнає поразки. Вона просто марнуватиме свій цінний час. Веди кажуть, що без проводу *ачар'ї* цілковитого знання не набути. *Ачар'яван пуруша веда* — той, хто прийняв *ачар'ю*, знає, що є що. В дискусіях Абсолютної Істини не осягнути. Той, хто піднявся на рівень брахманічної досконалості, природно розвиває в собі зреченість. Він не прагне матеріальних здобутків, адже через духовне знання прийшов розуміння, що в цьому світі нічого не бракує. Верховний Бог-Особа постачає все достатньою мірою. Тому справжній *брахмана* не докладає зусиль до того, щоб досягти матеріальної досконалості. Натомість він іде до істинного духовного вчителя, щоб діяти з його наказу. Духовний учитель має бути *брахма-ніштха*: це означає, що він присвятив своє життя виключно діяльності в ім'я Верховного Бога-Особи, Крішни. Прийшовши до істинного духовного вчителя, справжній учень смиренно молить його: «Мій володарю, ласкаво прийми мене за учня і виховай так, щоб я зміг облишити всі інші методи самоусвідомлення і просто заглибитися в свідомість Крішни, віддане служіння».

Коли відданий виконує трансцендентне любовне служіння Господеві за вказівками духовного вчителя, він думає: «Любий Господи, Ти — джерело всієї насолоди. Якщо Ти зі мною, що за користь від минущої насолоди, яку дає суспільство, дружба, любов? Хто не знає верховного джерела насолоди, марнує сили, шукаючи насолоди у задоволенні чуттів, але ця насолода минуща і несправжня». В зв'язку з цим великий відданий і поет *вайшнава* Від'япаті каже: «Любий Господи! В суспільстві, дружбі й любові безперечно є певна насолода, яку можна відчути матеріальними чуттями, але вона не втішить мого серця, що подібне до пустелі». Щоб напоїти пустелю, треба океан води. А якщо пролити в пустелі краплину води, яка з того користь? Так само спустошені й наші матеріальні серця, що в них повно бажань, а матеріальні суспільство, дружба чи любов виконати їх не на силі. Ми будемо задоволені тоді, коли почнемо черпати насолоду для серця з найвищого джерела насолоди. Трансцендентне задоволення приходить лише якщо виконувати віддане служіння і бути цілковито заглибленими в свідомість Крішни.

Уособлені Веди казали далі: «Любий Господи, Ти — *сач-чід ананда-віграха*, всеблаженна форма знання, а живі істоти є невід'ємні частки Твоєї особистости, і тому для них природно бути цілковито свідомими Тебе. Тих з матеріального світу, хто розвинули таку свідомість Крішни, матеріалістичне життя вже не вабить. Істоті, що усвідомила Крішну, вже не цікаві сімейне життя чи багатство; вона потребує лише того, що задовольняє найнерші тілесні потреби. Іншими словами, до чуттєвого задоволення їй вже байдуже. Досконалість людського життя ґрунтується на знанні й зреченні, але, живучи в сім'ї, важко навіть пробувати робити щось заради того, щоб досягти такого рівня знання і зречення. Ті, хто усвідомлюють Крішну, приймають притулок товариства відданих чи святого місця прощі. Таким людям відомі стосунки між Наддушею та індивідуальними живими істотами. Вони ніколи не спускаються на тілесний рівень життя. Цілком свідомі Тебе, вони несуть Тебе в своєму серці, своєю чистотою перетворюючи будь-яке місце на місце прощі, а вода, що омиває їхні стопи, на силі звільнити численних гріховних людей, що блукають матеріальним світом».

Коли Прахладу Махараджу його батько-атеїст спитав, чого доброго він вивчився, Прахлада відповів батькові, що для людей-матеріалістів, які завжди сповнені тривоги і діють у світі, де все тлінне і відносне, найліпше покинути темний колодязь сімейного життя і йти до лісу, щоб прийняти притулок Верховного Господа. Істинні чисті віддані відомі як *махатми*, великі мудреці, що володіють досконалим знанням. Вони завжди думають про Верховного Господа та Його лотосові стопи, і звільнення приходить до них само собою. Віддані, що завжди перебувають у такому стані, заряджаються незбагненними енергіями Господа і відтак самі стають джерелом звільнення для своїх послідовників і відданих. Людина, що усвідомлює Крішну, цілковито насичена духовністю, і тому кожний, хто доторкнеться до такого чистого відданого чи прийме в нього притулок, так само заряджається духовними енергіями. Такі віддані ніколи не пишаються з матеріальних багатств. Які є матеріальні щедроти? Це — шляхетне походження, освіченість, врода і багатство. Відданий Господа може володіти всіма чотирма матеріальними щедротами, але його ніколи не заполонює гординя від того, що він володіє ними.

Великі віддані Господа мандрують цілим світом від одного місця проповіді до іншого. Подорожуючи, вони подибують багато зумовлених душ, і ті звільняються, бо завдяки спілкуванню з відданими набувають трансцендентного знання. Великі віддані живуть у Вріндавані, Матгурі, Двараці, Джаганнатха Пурі чи Навадвіпі, бо це місця, де збираються тільки віддані. Живучи там, вони здобувають благо від спілкування зі святими людьми. Великі віддані відкривають храми й *ашрами*, щоб туди могли приходити свідомі Крішни люди, і кожна жива істота може мати їхнє надзвичайно сприятливе товариство. В таких місцях віддані дедалі більше розвивають в собі свідомість Крішни. В умовах звичайного сімейного життя, в якому немає свідомості Крішни, таке неможливо.

Уособлені Веди казали далі: «Любий наш Господи, існує два класи трансценденталістів — імперсоналісти й персоналісти. Імперсоналісти вважають, що матеріальне проявлення нереальне, а реальна лише Абсолютна Істина. Персоналісти ж твердять, що матеріальний світ не є нереальний, що він, хоча і тимчасовий, є справжній. Щоб підперти чинність своїх філософій, обидва класи трансценденталістів висувають свої доводи. Насправді матеріальний світ є істинний і неістинний водночас. Він істинний, бо весь є поширення Верховної Абсолютної Істини, але неістинний, бо існування в матеріальному світі є тимчасове, тому що він зазнає створення і знищення. Умови буття весь час змінюються, і тому становище космічного проявлення непевне. Тих, хто доводить, що матеріальний світ фальшивий, звичайно пізнають за афоризмом *брахма сатйам джаґат мітгйа*. Їхній головний аргумент — що все в матеріальному світі зроблене з матерії. Наприклад, існує багато речей, зроблених з глини — глиняні глеки, тарілки, миски. Вони розбиваються і тоді перетворюються на інші матеріальні об'єкти, але сама глина існує й далі в кожнім випадку. З розбитого глиняного глека на воду можна зробити миску чи тарілку, але сама глина існує й далі — у формі тарілки, миски чи глека. Отже, форма глека, миски чи тарілки фальшива, але глина існує реально. Це теорія імперсоналістів. Космічне проявлення безперечно походить з Абсолютної Істини, але воно фальшиве, бо існування його тимчасове. Тому імперсоналісти вважають, що єдина істина — то Абсолютна Істина, що

присутня завжди. Однак на погляд інших трансценденталістів матеріальний світ, що постав з Абсолютної Істини, також є істинний. Щоб спростувати це, імперсоналісти подекуди кажуть, що матеріальний світ не є справжній, адже іноді духовна душа виробляє матерію, а іноді — матерія духовну душу. Філософи-імперсоналісти вдаються до аргументу, що коров'ячі кізяки — мертва матерія, але іноді з коров'ячих кізяків виплоджуються скорпіони. А з живого тіла виростають нігті і волосся — нежива матерія. Отже, одна й та сама річ не завжди породжує одне й те саме. Цим аргументом *майаваді* відстоюють, що космічне проявлення не обов'язково вміщує істину, хай навіть воно випромінюється з Абсолютної Істини. Тому, на їхній погляд, за істину слід вважати Абсолютну Істину, Брахман, але не космічне проявлення, хоча воно й постає з Абсолютної Істини.

Однак «Бгаґавад-ґіта» називає цю теорію імперсоналістів теорією *асурів*, демонів. Господь каже у «Бгаґавад-ґіті»: *асатйам апратіштгам те джаґад агур анішварам*. *Асури* вважають космічне проявлення оманним. Вони кажуть, що творення виникає просто від взаємодій у матерії, а ніякого орударя, чи то Бога, не існує. Але це хибна теорія. З сьомої глави «Бгаґавад-ґіти» ми дізнаємося, що п'ять грубих елементів (земля, вода, повітря, вогонь і небо) плюс тонкі елементи (розум, інтелект і оманне его) — то вісім відокремлених енергій Верховного Господа. Понад цією нижчою, матеріальною енергією стоїть енергія духовна, що представлена живими істотами. Живих істот відносять до вищої енергії Господа. Ціле космічне проявлення є поєднанням нижчої і вищої енергії, а джерело тим енергіям — Верховний Бог-Особа. Верховний Бог-Особа володіє великим розмаїттям енергій. Так твердять Веди. *Парāсйа ш́актір вівідгаіва ш́рӯйате* — трансцендентні енергії Господа розмаїті, і те розмаїття, походячи з Верховного Господа, несправжнім бути не може. Господь існує вічно, існують вічно і Його енергії. Деякі з енергій тимчасові: вони іноді проявлені, іноді ні, але це не означає, що вони оманні. Тут можна навести приклад, що людина, коли нею оволодіває гнів, діє не так, як звичайно, але те, що гнів її розпалюється, а потім вщухає, не означає, що енергія гніву несправжня. Тому філософи *вайшнави* не приймають доказів *майаваді*, нібито матеріальний світ є фальшивий. Сам Господь

стверджує, що то *асури* кажуть, ніби верховної причини матеріального проявлення не існує, Бога немає і все утворилося лише завдяки матеріальним взаємодіям.

Подекуди філософи-*майаваді* вдаються до прикладу із змією та мотузкою. Коли надворі темно, шматок мотузки можна сплутати із змією — бо чітко бачити не можемо. Але те, що мотузку сплутали із змією, ще не свідчить, що змія чи мотузка уявні. Отож приклад, до якого вдаються *майаваді*, щоб показати, ніби матеріальний світ фальшивий, є нечинний. Фальшивим можна назвати таке, що вважають за реальне, тимчасом як воно взагалі не існує. Але якщо дві речі переплутано, це ще не означає, що вони фальшиві. Філософія *вайшнав* подає на це слушний приклад, порівнюючи матеріальний світ з глиняним глеком. Ми побачили глиняний глек — і він не одразу зникає, не зараз перетворюється на щось інше. Він тимчасовий — але ми беремо й приносимо в ньому воду, сприймаємо його як глек і далі. Отже, хоча глиняний глек тимчасовий і відрізняється від вихідних землі чи глини, сказати, що він несправжній, ми не можемо. Висновок з того буде, що глина і глиняний горщик обоє істинні, бо одне зроблено з другого. З «Бгагавад-гіти» ми дізнаємося, що по загладі космічного проявлення енергія входить у Верховного Бога-Особу. Верховний Бог-Особа завжди існує разом зі Своїми розмаїтими енергіями. Матеріальне творіння випромінюється з Нього, і тому казати, ніби космічне проявлення постало з порожнечі, не можна. Коли ми говоримо за Крішну, Він присутній у Своїй формі, зі Своїми якостями, іменами, супутниками, всім, що Йому належить. Отже, Крішна не є безособистісний. Первісна причина усього не є ані порожнеча, ані щось безособистісне. Вона — Верховна Особа. Демони кажуть, що матеріальне творіння є *анішвара*, тобто за ним не стоїть володар, Бог; але їхні аргументи зрештою всі безпідставні, і спростувати їх легко.

Приклад *майаваді* про неживу матерію — нігті й волосся, — яка виростає з живого тіла, в цьому випадку не є переконливим. Нігті й волосся безперечно неживі, але вони виростають не з живої істоти, а з неживого матеріального тіла. Так само и з аргументом про скорпіонів, що виплоджуються з коров'ячих кізяків, який наводять на доказ того, що жива істота нібито постає з матерії. Але жива істота не виплоджується з коров'ячо-

го гною — то просто матеріальне тіло живої істоти, тіло скорпіона, виходить з гною. З «Бгагавад-гіти» дізнаємося, що живі істоти-скорпи раніше впорснуто в матеріальну природу, а тоді вони з неї народжуються. Матеріальна природа постачає живим істотам різноманітні форми тіл, але запліднює матеріальну природу живими істотами Верховний Господь. Батько й мати дають живій істоті тіло, якого вона потребує за певних життєвих умов. Жива істота переходить з одного тіла в інше згідно з різними своїми бажаннями, і вони супроводжують її у тонкій формі розуму, інтелекту та оманного его. Живу істоту верховною волею примiщують до лона тіла певного типу, і там вона розвиває тіло такого ж типу. Отже, то не матерія породжує духовну душу, то душа за верховною волею приймає певне тіло. Матеріальний світ, що ми його нині досвідчуємо, є поєднанням матерії й духу. Матерією рухає дух. Духовна душа (жива істота) і матерія — то різні енергії Верховного Господа, а що виробляє обидві енергії Верховний Вічний, чи Верховна Істина, вони є істинні, а не оманні. Жива істота є невід'ємна частка Всевишнього і тому існує вічно. Отже, за її народження і смерть мови бути не може. Так званим «народженню» і «смерті» істоти зобов'язані матеріальному тілові. Ведичне твердження *сарвам кхалв ідам брахма* означає, що все, з чим ми стикаємось, невідмінне від Брахмана, адже обидва типи енергій випромінює Верховний Брахман.

Існує багато теорій щодо існування матеріального світу, але найліпший філософський висновок дає філософія *вайшнав*. Дуже слушний є приклад з глиняним глеком: форма глиняного глека є тимчасова, але вона має особливе призначення. Глиняний глек призначений, щоб у ньому переносити воду. Подібно до того має спеціальне призначення і матеріальне тіло, хоча воно є тимчасове. Живій істоті від початку творіння надано можливість еволюціонувати крізь різні види матеріальних тіл згідно з бажаннями, які вона нагромадила від непам'ятних часів. Але отримати людське тіло — то особливий випадок, який дає можливість скористатися з розвиненої свідомості.

Іноді філософи-*майавадї* висувають такий аргумент: якщо матеріальний світ є істинний, то чому домогосподарям радять облишити зв'язок з матеріальним світом і прийняти *санн'ясу*? Але погляд філософів-*вайшнав* на це такий, що приймати *санн'ясу*,

облишивши матеріальну діяльність, слід не через те, що матеріальний світ є фальшивий. Мета *санн'яси* у *вайшнав* — використовувати речі за їхнім призначенням. Шріла Рупа Госвамі дав два правила, яких треба триматись у стосунках з матеріальним світом. *Вайшнава* зрікається матеріального способу життя і приймає *санн'ясу* не через те, що дивиться на матеріальний світ як на оманний; його мета — присвятити своє життя на те, щоб застосувати все на служіння Господеві. Тому Шріла Рупа Госвамі наводить правило: слід бути неприв'язаному до матеріального світу, бо в матеріальній прив'язаності немає жодного сенсу. Цілий матеріальний світ, усе космічне проявлення належить Богові, Крішні. Тому все треба використовувати для Крішни, і відданому не слід лишатися прив'язаному до матеріальних речей. Така мета *санн'яси* у *вайшнав*. Матеріаліст заради чуттєвої втіхи загрузає у світі, але *санн'ясі вайшнава* не бере собі нічого на задоволення власних чуттів, натомість він знає мистецтво, як все застосовувати у служінні Господеві. Тому Шріла Рупа Госвамі критикує *санн'ясі-майаваді* за те, що вони не розуміють, як все можна використати на служіння Господу, навпаки, вони беруть світ за оманний і хибно вважають, що вже очистилися від бруду матеріального світу. Все є поширенням енергії Верховного Господа, тож всі Його поширення так само реальні, як і Сам Верховний Господь.

Космос існує в проявленому стані лише деякий час, але це не означає, що він оманний чи оманне джерело творіння. Джерело творіння є істинне, тож істинний і його вияв — треба тільки знати, як його використовувати. Тут знову можна навести той самий приклад: тимчасовий глек зроблено з глини, і якщо його використовують за призначенням, він не є оманний. Філософи-*вайшнави* знають, як використати тимчасову споруду матеріального світу, і так само розумна людина вміє застосувати тимчасову форму — глиняний глек. Коли глек використовують неправильно, він стає оманний. Так само коли людське тіло чи й увесь матеріальний світ використовують неправильно, тобто задля чуттєвої втіхи, тоді він є оманний. Але якщо людське тіло і матеріальне творіння використовують на служіння Верховному Господеві, ця діяльність не є оманною. Тому «Бгаґавад-ґіта» стверджує, що навіть найменше бажання служити, використо-

вуючи це тіло й матеріальний світ задля Господа, врятовує людину від найбільшої небезпеки. І якщо енергії, що походять від Бога-Особи, застосовано правильно, то жодна з них — ні вища, ні нижча — не є оманні.

Що ж до корисливої діяльности, то в основі її здебільшого лежить бажання чуттєвої втіхи. Отже, людина, що зробила поступ у свідомості Кришни, до неї не вдається. Внаслідок корисливої діяльности людина може піднестися на вищі планетні системи, але «Бгаґавад-ґіта» каже, що наслідки доброї діяльности колись вичерпуються, і тоді нерозумні люди, що змушені повернутися з небесного царства на нижчі планети, знову прагнуть піднятися на вищі планетні системи. Єдине, що вони здобувають від того — це клопіт снувати догори-униз. Так само і багато сучасних вчених марнують час на те, щоб дістатися Місяця й знов повернутися на Землю. Тих, хто занурюється у корисливу діяльність, уособлені Веди називають *андга-парампара*, тобто сліпими виконавцями ведичних ритуальних церемоній. За такі церемонії у Ведах безперечно йдеться, але призначені вони для менш розумних людей. Люди, що дуже прив'язані до матеріальної насолоди, беруться відправляти ритуали, бо зачаровані перспективою піти на вищі планетні системи. Але мудра людина приймає притулок істинного духовного вчителя, щоб усе бачити як воно є. До корисливої діяльности вона не вдається, але береться до трансцендентного любовного служіння Господеві.

Невіддані звертаються до ведичних обрядів і ритуалів заради того, щоб досягти матеріальних цілей, і внаслідок втрачають правильне розуміння суті речей. Наведемо яскраву аналогію: розумна людина, що має мільйони доларів, не просто тримає їх десь — вона застосовує їх, хоча добре знає, що самі банкноти — просто папір. Власник мільйонів доларів банкнотами насправді має лише купу паперу, але якщо він використовує їх на певну мету, то отримує з того певний зиск. Так само хоча матеріальний світ, можливо, несправжній, наче той папір, його можна застосувати правильно і корисно. Гроші впроваджує до обігу держава, тому, навіть і паперові, вони мають цінність. Так само і матеріальний світ є, можливо, фальшивий або тимчасовий, але він є повноцінний, бо випромінюється з Верховного Господа. Філософ-*вайшнава* знає ціну матеріальному світові і як його

правильно застосувати, тоді як філософи-*маяваді* зробити того не на силі — наче той, хто викидає гроші, вважаючи їх просто за папірці, не вміє застосувати їх собі на користь. Тому Шріла Рупа Ґосвамі проголошує, що зі зречення того, хто, не знаючи вартости матеріального світу як засобу служити Верховному Богові-Особі, вважає його за оманний і тому відкидає, користи мало. Справжнім зреченником є людина, яка знає: справжня цінність матеріального світу полягає в тому, щоб застосовувати його на служіння Господеві. Вона вже не прив'язана до матеріального світу і відмовляється застосовувати його на власне чуттєве задоволення. Матеріальний світ — то поширення матеріальної енерґії Господа. Отже, він реальний. Він не є оманний, як іноді висновлюють з прикладу із змією та мотузкою.

Уособлені Веди казали далі: «Нерозумним людям космічне проявлення здається оманним, бо з природи воно мінливе й не має вічного існування». Філософи-*маяваді* використовують факт мінливости природи космічного проявлення як підпертя своєму твердженню, що все космічне проявлення оманне. Згідно з ведичною теорією світ не існував до творення, і по загладі він знову піде в непроявлений стан. З цього ведичного твердження користуються і філософи порожнечі. Їхній висновок — що причиною матеріальному світові є порожнеча. Ведичні твердження визначають джерело творення і заглади як *йато ва імані бгӯтāні джāйанте* — «Він, з якого постає космічне проявлення і в кого воно входить по загладі». Те саме пояснюють «Веданта сутра» і перший вірш «Шрімад-Бгаґаватам» словом *джанмāдйасйа* — «Він, з кого все стає». Усі ведичні твердження вказують, що космічне проявлення виникає завдяки Верховному Абсолютному Богові-Особі, а під час всесвітнього знищення все знову входить у Нього. Такий самий принцип утверджує «Бгаґавад-ґіта»: космічне проявлення приходить до існування і знов розчиняється, зливаючись по знищенні з буттям Верховного Господа. Це твердження ясно свідчить, що і енерґія *бахіранґа мāйā*, тобто зовнішня енерґія, хоча й мінлива з природи, є енерґією Верховного Господа, а що так, вона не може бути оманною. Оманною вона тільки здається. Філософи-*маяваді* роблять висновок, що матеріальна природа оманна, вона-бо не існувала напочатку і по загладі вона теж не існує. Але тут ведична наука подає приклад

глиняного глека й мисок, який переконує в тому, що хоча існування певних бічних утворів Абсолютної Істини тимчасові, енергія Верховного Господа є вічна. Глек чи горщик на воду можна розбити чи переробити на щось інше, примром, на тарілку чи кухоль, але складові, тобто сам матеріал, глина, лишається той самий. Основа космічного проявлення завжди та сама — Брахман, Абсолютна Істина. Тому теорія *маявади*, ніби він оманний, є просто вигадка. Космічне проявлення є минуще і тимчасове, але це не означає, що воно оманне. Поняття «оманний» визначають як «той, що існує лише за назвою, а справжнього існування не має». Наприклад, кінь, що несе яйця, квіти, що ростуть в небі, рогатий заєць — це явища, що існують лише на словах. Кінь не несе яєць, в небі не ростуть квіти, а заєць, відомо, безрогий. Багато речей існує лише на словах чи в уяві, ніколи не буваючи проявленими. Такі речі називають оманними. Але вважати матеріальний світ за оману лише тому, що його тимчасова природа то проявляється, то зникає, *вайшнава* не має.

Уособлені Веди далі казали, що Наддуша й індивідуальна душа, тобто Параматма й *джіватма*, ні за яких умов не є рівні, хоча обидві сидять на одному дереві тіла. Веди змальовують цих двох птахів як друзів, але не рівних між собою. Один просто свідок, він спостерігає. Той птах — Параматма, чи Наддуша. Інший їсть плоди з дерева. Це *джіватма*. Коли космос у проявленому стані, *джіватма* (індивідуальна душа) з'являється у творінні в різних формах згідно зі своєю попередньою кармічною діяльністю, а що вона вже давно забула за справжнє існування, то ототожнює себе з тою певною формою, якою її наділяє матеріальна природа. Прибравши матеріальної форми, вона потрапляє в залежність від *гун* матеріальної природи і діє відповідно, подовжуючи своє існування в матеріальному світі. Огорнута невіглаством, вона практично втрачає свої природні щедроти — вони існують тепер у найнезначнішій кількості. Щедроти Наддуші, Верховного Бога Особи, однак, не зменшуються, хоча Він і з'являється у матеріальний світ. Він приходить у повноті Своїх щедрот й досконалостей і водночас відмежований від неспокою матеріального світу. Зумовлена душа стає полонянкою матеріального світу, а тимчасом Наддуша, Верховний Бог-Особа, не має в ньому жодних прив'язаностей — так змія не прив'язана до

шкіри, що її скидає. Різниця між Наддушею й зумовленою індивідуальною душею така, що Наддуша, Верховний Бог-Особа, не втрачає Своїх природних щедрот, відомих як *маха-айшвар'я*, *ашта-сіддгі* й *ашта-ґуна*.

Насправді філософам *майаваді* бракує знання, і тому вони забувають, що Крішна завжди повен шести щедрот, восьми трансцендентних якостей і восьми досконалостей. Шість Його щедрот такі: ніхто не може перевершити Крішну на багатстві, силі, вроді, славі, знанні й зреченості. Перша з шести трансцендентних якостей Крішни — що Його не знечищує скверна матеріального існування. За те каже й «Ішопанішада». *Апапа-віддгам* — сонця ніщо не може забруднити, і так само Верховного Господа не знечищують жодні гріховні дії. Подекуди може здаватися, що дії Крішни не відповідають нормам релігійности та моралі, однак вони ніколи не забруднюють Його. Друга трансцендентна якість Крішни — що Він не вмирає. В четвертій главі «Бгаґавад-ґіти» Він каже Арджуні, що і Він, і Арджуна приходили у матеріальний світ багато разів, але пам'ятає всю їхню минулу діяльність і знає теперішню й майбутню тільки Він. Це означає, що Він непідвладний смерті. Причиною нашої забутливости є смерть. Коли ми помираємо, то змінюємо тіла і тому забуваємо. Однак Крішна не забуває нічого. Він пам'ятає все, що відбувалося в минулому. А інакше як міг би Він пам'ятати, що викладав систему *йоґи* з «Бгаґавад-ґіти» богові Сонця Вівасвану? Отже, Він не вмирає. До того ж Він не старіє. Під час битви на Курукшетрі Крішна вже мав правнуків, але не виглядав на старого. Крішни не знечищує жодна гріховна діяльність, Крішна ніколи не вмирає, Крішна не старіє, Крішна не знає скорбот, Крішна ніколи не відчуває голоду та спраги. Все, що Він схоче — то найвищий закон, і жодного Його рішення ніхто змінити не на силі. Отакі є трансцендентні якості Крішни. Ще Крішна відомий як Йоґешвара. Він володіє всіма містичними щедротами, чи силами, як-от *аніма-сіддгі*, здатність ставати менше меншого. В «Брахма-самхіті» сказано, що Крішна входить у атом (*андантара-стга-параману-чайантара-стгам*). Крім того Крішна як Ґарбгодакашаї Вішну перебуває в гігантському всесвіті, а лежачи у Причиновому Океані як Маха-Вішну, Він має таке велетенське тіло, що коли робить віддих, з Його тіла

виходять мільйони й мільярди всесвітів. То називається *махіма-сіддгі*. Крім того Крішна володіє досконалістю *лагіма*, тобто може ставати найлегшим. «Бгаґавад-ґіта» твердить, що всі планети тримаються в повітрі тому, що Крішна входить у всесвіт і в атоми. Так пояснено причину невагомости. Крішна має й досконалість *прапті* — Він може мати все, що тільки забажає. Так само Йому належить *іші́та*, влада. Його називають верховний володар, Парамешвара. До того ж Крішна може кожного змусити робити те, що Йому хочеться. То називається *вашіта*.

Крішні належать усі щедроти, трансцендентні якості та містичні сили. Жодній живій істоті з Ним не зрівнятися. Тому теорія *майавади*, ніби Наддуша і індивідуальна душа рівні між собою, цілковито хибна. Висновок має бути такий: Крішна — той, кому поклоняються, а решта живі істоти — Його слуги. Таке розуміння називають самоусвідомленням. Будь-яке інше самоусвідомлення поза усвідомленням вічних взаємин із Крішною є просто *майа*. Остання пастка *майі* — то підбурити живу істоту спробувати зрівнятися з Верховним Богом-Особою. Філософи-*майаваді* заявляють, що вони рівні Богові, але відповісти на питання, як вони потрапили у пастку матерії, не можуть. Якщо вони — Верховний Господь, чому вони загрузли в гріховних діях і чому страждають, підвладні закону *карми?* Коли в *майаваді* питають за це, вони не можуть дати належної відповіді. Хибно вважати, ніби жива істота є рівна Верховному Богові-Особі — то це одна прикмета гріховного життя. Поки людина цілковито не зречеться гріховної діяльности, вона не може взятися до свідомости Крішни. Самий факт того, що *майаваді* проголошують себе єдиними з Верховним Господом, свідчить, що від наслідків гріховної діяльности вони ще не звільнилися. «Шрімад-Бгаґаватам» каже, що такі люди є *авішуддга-буддги*, тобто вони хибно гадають, що звільнилися, і водночас вважають себе за рівних Абсолютній Істині. Їхній розум не є очищений. Уособлені Веди сказали, що поки *йоґи* й *ґ'яні* не звільняться від гріховних бажань, успіху на своєму шляху самоусвідомлення вони не досягнуть.

«Любий Господи, — вели далі уособлені Веди, — якщо святі не подбають викорінити всі гріховні бажання, вони не зможуть побачити Наддуші, хоча Вона перебуває поруч з індивідуальною

душею. Ціль *самадгі*, тобто медитації, в тому, щоб віднайти в собі Наддушу. Той, хто не звільнився від гріховних бажань, Наддуші не побачить. Якщо людина носить на шиї кулон з самоцвітом, але за той самоцвіт забула, це майже те саме, що вона його зовсім не має. Так само якщо індивідуальна душа медитує, але насправді присутности Наддуші в собі не відчуває, то вона Наддуші ще не усвідомила». Отже ті, що встають на шлях самоусвідомлення, повинні пильнувати, щоб їх не осквернив вплив *майї*. Шріла Рупа Ґосвамі каже, що відданий має бути цілковито вільний від матеріальних бажань. Відданому не слід цікавитися *кармою* та *ґ'яною*. Хай він просто усвідомить Крішну і намагається виконати Його бажання. Це — рівень чистої відданости. Уособлені Веди казали далі: «Зусилля містичних *йоґів*, які ще не звільнилися від скверни бажання чуттєвого задоволення, ніколи не приводять до успіху, і усвідомити Наддушу в собі вони нездатні. Отже, так звані *йоґи* і *ґ'яні*, що просто марнують час на різного типу чуттєву втіху — чи то розумуючи, чи то демонструючи свої обмежені містичні сили — ніколи не звільняться від зумовленого життя і будуть знов і знов народжуватися й вмирати. Для таких людей і це, і наступне життя є джерелом страждання. Ці гріховні люди страждають уже за цього життя, а якщо не будуть іти до досконалости шляхом самоусвідомлення, будуть страждати і в наступному житті. Такі *йоґи*, занечищені прагненням вдоволювати свої чуття, будуть страждати і в цьому житті, і в наступному попри всі свої старання досягти досконалости».

Шріла Вішванатга Чакраварті Тгакура в зв'язку з цим зазначає: якщо *санн'ясі* і ті, що живуть у зреченні, задля самоусвідомлення покидають домівку, але відданого служіння Господеві не виконують, натомість, привабившись до філантропічної діяльности, відкривають освітні заклади, лікарні чи навіть будують монастирі, церкви чи храми півбогів, вони мають з такої діяльности тільки клопіт, і не лише в цьому житті, а й у наступному теж. *Санн'ясі*, що не використовує свого теперішнього життя на усвідомлення Крішни, просто марнує час і сили на діяльність, що зреченикові геть не властива. Але якщо відданий будує храм Вішну, то не є марна витрата сил. Таку діяльність називають *крішнáртге акгіла-чештā*, різноманітна діяльність задля вдоволення Крішни. Коли філантроп відкриває просвітній заклад і коли відданий будує храм Вішну — це діяльність різного рівня

Відкривати школу — доброчесна діяльність, на яку, проте, поширюється дія закону *карми*, тоді як будувати храм Вішну — це віддане служіння.

На віддане служіння закон карми не поширюється. В «Бгаґавад-ґіті» сказано, що відданий піднімається над рівнем, де взаємодіють три *ґуни* матеріальної природи, і утверджується на рівні усвідомлення Брахмана: *брахма-бгӯйа̄йа калпате*. «Бгаґавад-ґіта» каже: *са ґуна̄н саматı̄тйаіта̄н брахма-бгӯйа̄йа калпате* — віддані Верховного Бога-Особи перебувають поза впливом трьох *ґун* матеріальної природи, вони — на трансцендентному рівні Брахмана. Віддані є звільнені і за цього життя, і в наступним. Все, що робить людина в матеріальному світі задля Яґ'ї (Вішну, Крішни), вважають за діяльність у звільненні, тоді як без зв'язку з Ач'ютою, непохибним Верховним Богом-Особою, можливости уникнути зворотної дії законів *карми* немає. Життя у свідомості Крішни — це життя у звільненні. Звідси випливає, що відданий є звільнений Господньою ласкою вже в цьому житті і в наступному теж, але *карм́і*, *ґйа̄ні* і *йоґі* не звільнюються ні в цьому житті, ні в наступному.

Уособлені Веди далі підносили молитву: «Любий Господи, кожному, хто Твоєю милістю збагнув велич Твоїх лотосових стіп, байдуже до матеріального щастя і нещастя». Поки ми існуємо в матеріальному світі, матеріальних страждань не уникнути, але відданий на ті дії та їхні наслідки уваги не звертає, бо то все наслідки доброї чи лихої діяльности. До того ж відданого не бентежать ні людський осуд, ні хвала. Іноді відданого вихваляють за його трансцендентні дії, іноді ганять, хоча для ворожого ставлення причини немає. Однак чистий відданий, вихваляє його загал чи ганить, за це не дбає. Відданий діє на трансцендентному рівні. Йому однаково, уславлюють чи ганять його люди, що занурені в матеріальну діяльність. І якщо відданий лишається в трансцендентному становищі, Верховний Бог-Особа забезпечує йому звільнення як у цьому житті, так і в наступному. Щоби, бувши в матеріальному світі, утриматись на трансцендентному рівні, відданому досить бути в товаристві чистих відданих і слухати за славетні діяння Господа, що їх Він здійснив, приходячи у різні віки в різних втіленнях.

Саме на цьому ґрунтується Рух свідомости Крішни. Шрīла Нароттама даса Тгакура співає: «Любий мій Господи, дозволь

поринути у трансцендентне любовне служіння Тобі, як наказують попередні *ачар'ї*, і дозволь жити у товаристві чистих відданих. Хай буде так життя у життя». Іншими словами, для відданого практично немає різниці, звільнений він чи ні. Він прагне одного — відданого служіння. Віддано служити означає, що людина не робить нічого незалежно, без дозволу *ачарій*. Попередні *ачар'ї* з Рупою Ґосвамі на чолі — ось провід для Руху свідомости Крішни. І якщо відданий буде дотримуватися тих засад відданости в товаристві інших відданих, він зможе линутись на досконалому трансцендентному рівні.

Господь каже в «Бгаґавад-ґіті», що відданий, котрий досконало знає Його, дуже дорогий Йому. До відданого служіння беруться чотири типи доброчесних і побожних людей. Якщо побожна людина страждає, вона звертається до Господа, щоб Він поклав край її стражданням. Побожна людина, що потребує матеріальної допомоги, теж молиться до Господа про поміч. Якщо хтось насправді цікавиться наукою про Бога, то і він повертає лише до Бога-Особи Крішни. Звертається до Верховного Господа й та побожна людина, що просто прагне пізнати науку про Крішну. З цих чотирьох класів людей Сам Крішна у «Бгаґавад-ґіті» підносить останню. Гідна хвали та людина, яка у повнім знанні і відданості намагається пізнати Крішну, йдучи стопами попередніх *ачарій*, що досвідчені в науці про Верховного Господа. Такі віддані розуміють, що то верховна воля Господа творить усі умови життя — і сприятливі, і несприятливі. І хто цілковито віддався лотосовим стопам Верховного Господа, вже не дбає, живе він у сприятливих умовах чи в несприятливих. Віддані навіть несприятливі умови бачать як особливу ласку Бога-Особи. Насправді для відданого несприятливих умов не буває. Розуміючи, що все приходить волею Господа і тому є сприятливе, він радо виконує віддане служіння за будь-яких життєвих обставин. У «Бгаґавад-ґіті» настрій відданого пояснено так: відданий ніколи не втрачає духу, коли буває важко, і не радіє надміру, коли умови йому сприяють. На найвищих ступенях відданого служіння для відданого заборон і приписів вже не існує. Лишатись в такому становищі можна тільки якщо ступати в слід *ачарій*. Чистий відданий іде стопами *ачарій*, і тому, зрозуміло, кожна його дія у відданому служінні перебуває на трансцендентному рівні. Тому Господь Крішна навчає нас, що *ачар'ї* — поза межами критики.

Відданий-початківець не повинен думати, що перебуває на тому самому рівні, що й *ачар'я*. Він має приймати як дане, що *ачар'ї* перебувають на одному рівні з Верховним Богом-Особою, а тому критикувати Крішну чи *ачар'ю*, Його представника, відданому-неофітові не можна.

Уособлені Веди вшановували Верховного Бога-Особу у різні способи. Поклонятися Верховному Господеві молитвою означає пам'ятати Його трансцендентні якості, розваги й діяння. Але якості й розваги Господа незліченні. Всіх якостей Господа згадати нам не під силу. Уособлені Веди вклали в молитви все, що знали. Наприкінці вони сказали:

«Любий Господи! Господь Брахма, панівне божество на найвищій планеті Брахмалоці, і цар Індра, панівне божество вищих планет, а також панівні божества таких планет, як Сонце чи Місяць, є наставленими від Тебе володарями матеріального світу, але знають вони про Тебе дуже мало. Що тоді казати за звичайних людей та умоглядних філософів? Безмежних трансцендентних якостей Твоєї Господньої Милости не обрахувати нікому. Навіть умоглядним філософам і півбогам з вищих планет не під силу правдиво обрахувати, яка Твоя форма завдовжки і завширшки та описати Твої властивості. Гадаємо, навіть Твоя Господня Милість не знає усіх Своїх трансцендентних якостей, адже Ти безмежний. Можливо, не варто казати, що Ти Себе не знаєш, але важливо зрозуміти, що між Твоїм знанням і поширенням Твоїх енергій завжди триває змагання, бо якості й енергії Твої так само безмежні, як і Твоє знання про них».

Річ у тім, що тільки-но Бог пізнає якусь певну частину Своїх енергій, Він розуміє, що то вже не всі енергії, адже Сам Він і Його знання безмежні. Так Його знання і Його енергії весь час зростають. Вони безмежні, і немає краю ні енергіям, ані знанню, яким ті енергії осягають. Бог безперечно знає все, але уособлені Веди кажуть, що навіть Він Сам не знає Своїх енергій до останку. Але це не означає, що Бог не є всезнаючий. Невігластво, чи брак знання, — це коли істота не знає справжнього стану речей. Але до Бога це ніяк не стосується, бо Він знає Себе досконало, однак енергії Його та дії весь час зростають. Тому Він збільшує і Своє знання, щоб їх зрозуміти. І енергії, і знання зростають необмежено, і краю тому немає. Саме це мається на увазі, коли кажуть, що навіть Сам Бог не знає межі Своїм енергіям і якостям.

Однак кожна поважна й поміркована жива істота може скласти собі приблизне уявлення про безмежність Бога і поширення Його енергій. У ведичних писаннях сказано, що коли Маха-Вішну перебуває в *йоґа-нідрі*, з видихом з Нього виходять незліченні всесвіти, а коли Він знов вдихає, ті всесвіти повертаються в Його тіло. Уявімо тільки, що всі ті всесвіти, які нам з нашим обмеженим знанням здаються безмежними, є такі великі, що грубі матеріальні елементи, п'ять первнів космічного проявлення (а саме земля, вода, вогонь, повітря і небо) є не лише всередині самого всесвіту, а й вкривають його сімома шарами, і кожний дальший шар вдесятеро грубший від попереднього. Отже, кожен усесвіт щільно загорнуто. Всесвітів є безліч, і вони всі до одного плавають у незліченних порах трансцендентного тіла Маха-Вішну. Сказано, що у повітрі крім птахів літає безліч атомів і порошинок, і годі старатися обрахувати їх, і так само й у порах трансцендентного тіла Господа плавають незліченні всесвіти. Тому Веди кажуть, що за допомогою нашого знання Бога не пізнати. *Авāн-манаса-ґочара* — нашими розумуваннями довжини й ширини Господа не осягнути. Тому справді вчена й мудра людина Богом себе не проголошує, але, розрізняючи дух і матерію, намагається Бога пізнати. Пильно їх розрізняючи, можна чітко усвідомити, що Верховна Душа трансцендентна і щодо вищої, і щодо нижчої енергії, хоча пов'язана з обома безпосередньо. В «Бгаґавад-ґіті» Господь Крішна пояснює, що все тримається на Його енергії, проте Сам Він від Своєї енергії відрізняється. Він стоїть осторонь від неї.

Природу й живі істоти подекуди називають *пракріті* й *пуруша* відповідно. Все космічне проявлення — то сполучення *пракріті* з *пурушею*. Природа — то складова причина, а живі істоти — чинна. Ті дві причини поєднуються, і наслідком того поєднання є космічне проявлення. Той, кому пощастило дійти правильного висновку про космічне проявлення і все, що в ньому, знає, що пряма й непряма причина всього — Сам Верховний Бог-Особа. Так твердить «Брахма-самгіта»: *ӣшварах парамах крішнах сач-чід-āнанда-віґрахах / анāдір āдір ґовіндах сарва-кāрана-кāранам*.

Зваживши все і добре обміркувавши, людина, що сягнула досконалого знання, приходить висновку, що Крішна, Бог, є первісна причина всіх причин. Замість розумувати про обшир Бо-

га — який Він завдовжки і завширшки — чи філософствувати, слід погодитися з «Брахма-самгітою»: *сарва-кāрана-кāранам* — «Крішна, Бог, є причина всіх причин». Саме в ньому досконалість знання.

Отак за *веда-стуті*, тобто молитви, що їх піднесли Ґарбгодакашаї Вішну уособлені Веди, спершу повідав Санандана своїм братам, народженим від Брахми. Чотири Кумари були перші, хто народився від Брахми, тому їх називають *пурва-джата*. В «Бгаґавад-ґіті» сказано, що *парампара*, тобто учнівська послідовність, починається від Самого Крішни. Що до молитов уособлених Вед, то *парампара*, якою вони сходять, починається від Верховного Бога-Особи Нараяни Ріші. Треба пам'ятати, що *веда-стуті* повідав Кумара Санандана, а Нараяна Ріші переповів їх у Бадарікашрамі. Крішна втілився як Нараяна Ріші, щоб показати, як прийти самоусвідомлення через суворі аскези. В цю епоху шлях чистого відданого служіння показав Господь Чайтан'я, перебравши на Себе роль Свого відданого. Так само в давнину Крішна втілився як Господь Нараяна Ріші, що в Гімалаях виконував суворі аскези. Його слухав Шрі Нарада Муні. Зі сказаного Нараді Муні від Нараяни Ріші (що повідав Кумара Санандана у формі *веда-стуті*) випливає, що тільки Бог є всевишній, а всі решта — Його слуги.

В «Чайтан'я-чарітамриті» сказано: *екале ішвара крішна* — «Крішна — єдиний Верховний Бог». *Āра саба бгртйа* — «Всі решта є Його слуги». *Йāре йаіче нāчāйа, се таічхе каре нртйа* — «На Своє бажання Верховний Господь залучає всі живі істоти до різноманітної діяльности, і так вони являють свої різні здібності та нахили». Отже, *веда-стуті* є первісні відомості про стосунки, що існують між живою істотою й Верховним Богом-Особою. Найвищий рівень усвідомлення для живої істоти — піднятися до життя у відданости. Провадити життя у відданості, тобто жити в свідомості Крішни, не можна, не звільнившись попередньо від матеріальної нечистоти. Нараяна Ріші сказав Нараді Муні: сутність усіх Вед і ведичних писань (Вед, Упанішад і Пуран) — вчити, як виконувати трансцендентне любовне служіння Господеві. В зв'язку з цим Нараяна Ріші застосував дуже виразне слово *раса*. На цій *расі* заснований обмін взаєминами між Господом і живою істотою. Веди теж описують

расу: расо ваі сах — «Верховний Господь є невичерпне джерело насолоди». Вся ведична література, Пурани, Веди, Упанішади й «Веданта-сутра» в тому числі, навчають живі істоти, як піднятися на рівень *раси*. Каже й сам «Бгаґаватам», що твердження «Маха-Пурани» («Шрімад Бгаґаватам») є сама сутність *рас*, що змальовані у ведичній літературі. *Ніґама-калпа-тарор ґалітам пгалам*. «Бгаґаватам» — то сік зрілого плоду древа ведичної літератури.

Ми знаємо, що з дихання Верховного Бога-Особи постають чотири Веди — «Ріґ Веда», «Сама Веда», «Яджур Веда» і «Атгарва Веда», а також історії, як «Махабгарата» й Пурани, що також містять описи світової історії. Ведичні оповіді, тобто Пурани й «Махабгарату», називають п'ятою Ведою.

Вірні *бгакти* вважають за сутність усього ведичного знання. Чотири Кумари й інші піднесені мудреці достеменно знають, що сутність всієї ведичної літератури — це віддане служіння в свідомості Крішни, і вони подорожують космосом з планети на планету, несучи цю вість. Тут сказано, що такі мудреці, як Нарада Муні, подорожуючи у космосі, рідко спускаються на Землю.

Мудреці, як от Нарада чи Кумари, подорожують всесвітом, щоб навчати зумовлені душі, що осередям усієї їхньої діяльности має бути не чуттєва втіха, а відродження свого первинного становища у відданім служінні Верховному Богові-Особі. В декількох місцях сказано, що живі істоти наче іскри вогню, а Верховний Бог-Особа наче сам вогонь. Так чи так, коли іскри вилітають з вогню, вони втрачають своє природне сяйво, а живі істоти, які прийшли у матеріальний світ, достоту наче іскри, що вилетіли з великого багаття. Жива істота, прагнучи імітувати Крішну, намагається запанувати над матеріальною природою. Через це вона забуває своє відначальне становище, і її світіння, її духовна сутність, пригнічується. Однак якщо жива істота береться до свідомости Крішни, вона відновлює своє первинне становище. Мудреці й святі, як ось Нарада з Кумарами, подорожують усесвітом, навчаючи людей, а своїх учнів вони заохочують звіщувати віддане служіння, щоб зумовлені душі могли відродити первинну свідомість, свідомість Крішни, і так звільнитись з сповненого страждань матеріального життя.

Шрі Нарада Муні є *найштгіка-брахмачарі*. *Брахмачарі* існує чотири типи. Першого називають *савітра*. Такий *брахмачарі* після посвячення в учні й обряду, коли він отримує священний шнур, мусить дотримувати целібату щонайменше три дні. Дальший тип — *праджапат'я*, він суворо дотримує целібату хоча б рік після ініціації. Далі *брахма-брахмачарі*, тобто *брахмачарі*, хто дотримує целібату від ініціації і аж доки вивчить всю ведичну літературу. Дальша стадія називається *найштгіка*, такий *брахмачарі* дотримує целібату крізь усе життя. З цих чотирьох перші три типи є *упакурвана*, тобто такі *брахмачарі* пізніше, коли вийде строк їхніх обітниць *брахмачар'ї*, можуть одружитися. Але *найштгіка-брахмачарі* повністю відмовляється від статевого життя. Кумари й Нарада — це *найштгіка-брахмачарі*. Життя *брахмачар'ї* особливо сприятливе, бо зміцнює пам'ять і посилює рішучість у служінні. В стосунку до цього наголошено, що Нарада пам'ятав усе, що почув від свого духовного вчителя, нічого не забуваючи, бо він був *найштгіка-брахмачарі*. Того, хто завжди все пам'ятає, називають *шрута-дгара*. *Шрута-дгара брахмачарі* може дослівно повторити все, що колись почув, не зазираючи до книг чи нотаток. Цю якість мав і великий мудрець Нарада. Отримавши від Нараяни Ріші настанови, він відтак звістує філософію відданого служіння в цілім світі. А що такі великі мудреці все пам'ятають, вони є вдумливі, свідомі себе й повністю зосереджені на служінні Господеві. Великий мудрець Нарада, вислухавши свого духовного вчителя Нараяну Ріші, досконало усвідомив свою істинну сутність. Він утвердився в істині і, щасливий, підніс до Нараяни Ріші молитви.

Крім того *найштгіку-брахмачарі* називають *віра-вратою*. Нарада Муні звернувся до Нараяни Ріші як до втілення Крішни й назвав його верховним доброзичливцем усіх зумовлених душ. В «Бгагавад-гіті» сказано, що Господь Крішна сходить кожної епохи, щоб захистити відданих і знищити невідданих. І Нараяну Ріші як втілення Крішни теж називають доброзичливцем усіх зумовлених душ. «Бгагавад-гіта» твердить: кожен повинен знати, що більшого доброзичливця, як Крішна, немає. Слід віддатися Крішні, розуміючи, що Крішна бажає добра кожному. Цілком задоволеними й спокійними ми можемо стати тільки якщо знаємо, що маємо свого надійного захисника. Сам Крішна, Його

втілення й повні частки всі є верховні доброзичливці зумовлених душ, але Крішна бажає добра навіть демонам, бо Він дарував звільнення всім демонам, що приходили до Вріндавани вбити Його. Крішнина доброчинна діяльність є абсолютна, адже вона є однаково сприятлива і для демонів, яких Він вбиває, і для відданих, що їх Він бере під Свій захист. Сказано, що демоницю Путану піднесено до того самого становища, що і Крішнину матір. Тож коли Крішна вбиває демонів, відомо напевно, що демони отримують від того найвищу користь. Однак чистих відданих Господь завжди захищає.

Склавши поклони своєму духовному вчителеві, Нарада Муні пішов до *ашраму* свого учня В'ясадеви. В'ясадева привітав його у своєму *ашрамі* як годиться, запропонував зручне сидіння, і тоді Нарада Муні повідав йому все, що почув перед тим від Нараяни Ріші. Так Шукадева Ґосвамі дав Махараджеві Парікшіту відповідь на питання щодо суті ведичного знання і остаточної мети Вед. Найвища мета життя — шукати трансцендентного благословення Верховного Бога-Особи, виконуючи любовне служіння Йому. Слід, ідучи стопами Шукадеви Ґосвамі і всіх *вайшнав* учнівської послідовности, віддавати шанобливі поклони Господеві Крішні, Верховному Богові-Особі, Харі. На тому, що, як висновили Веди, слід впокоритися Верховному Богові-Особі, погоджуються всі чотири лінії учнівської послідовності *вайшнав*: Мадгва-сампрадая, Рамануджа сампрадая, Вішнусвамі-сампрадая і Німбарка-сампрадая.

Ведичну літературу поділяють на дві частини — *шруті* й *смріті*. *Шруті* — то чотири Веди: «Ріґ», «Сама», «Атгарва» і «Яджур» та ще Упанішади. А *смріті* — це Пурани, як-от «Махабгарата», частиною якої є «Бгаґавад-ґіта». Висновок усіх писань єдиний: слід знати, що Шрі Крішна є Верховний Бог-Особа. Він — Парама-пуруша, тобто Верховний Бог-Особа, під наглядом якого матеріальна природа діє під час створення, підтримання й знищення світу. Після творення Верховний Господь втілюється як три: Брахма, Вішну й Господь Шіва. Їх поставлено володарювати над трьома якостями матеріальної природи, але верховна влада — за Господом Вішну. Сукупна діяльність матеріальної природи у трьох *ґунах* триває під проводом Верховного Бога-Особи Крішни. То потверджує «Бгаґавад-ґіта» (*майадгйакшена*) і Веди (*са аікшата*).

Атеїстичні філософи школи *санкг'ї* заперечують: на їхній погляд причиною матеріального космічного проявлення є *пракріті* й *пуруша*. Вони доводять, що природа й матеріальна енергія — це відповідно причина матеріальна і причина чинна. Але причина всіх причин — Крішна. Це Він є причина матеріальній і чинній причинам. *Пракріті й пуруша* — то не остаточні причини. На позір здається, що дитина народжується від поєднання її батька й матері, але первісна причина і батька, й матері — Крішна. Тому Він є першопричина, причина всіх причин. Це потверджено в «Брахма-самгіті».

В матеріальну природу входять і Верховний Господь, і живі істоти. Верховний Господь Крішна проявляється через одне зі Своїх повних поширень як Каранодакашаї, чи Маха-Вішну, і та велетенська форма Вішну лягає в Причиновий Океан. Далі з гігантської форми Маха-Вішну в кожний всесвіт поширюється Ґарбгодакашаї Вішну. З Нього постають Брахма, Вішну й Шіва. Вішну, як Кшіродакашаї, входить у серця всіх живих істот, а також у всі матеріальні елементи, навіть у атоми. «Брахма-самгіта» каже: *андантарастга-параману-чайантарастгам* — Він перебуває у всесвіті і також у кожному атомі.

Жива істота має маленьке матеріальне тіло в якійсь із різноманітних форм, а весь усесвіт — то матеріальне тіло Верховного Бога-Особи. *Шастри* змальовують це тіло як *вірат-рупу*. Індивідуальна жива істота підтримує певне тіло, а Верховний Бог-Особа — ціле творіння, входячи в нього. Щойно індивідуальна жива істота покидає матеріальне тіло, воно одразу знищується, і так само все знищується, коли Господь покидає космічне проявлення. Звільнення від матеріального існування індивідуальній живій істоті забезпечене, коли вона зпокоряється Верховному Богові-Особі. Це потверджує «Бгаґавад-ґіта»: *мам ева йе прападйанте майам етам таранті те*. Отже, причиною звільнення є одне — відданість Верховному Богові-Особі. Приклад людини, що спить у кімнаті, ілюструє, як, віддавшись Верховному Богові-Особі, жива істота звільняється від впливу *гун* матеріальної природи. Всі бачать, що людина спить у кімнаті, але насправді в цьому тілі її немає, бо коли людина спить і сторонні бачать її тіло, сама вона забуває за своє тілесне існування. Так само іншим може здаватися, що звільнена людина, яка виконує віддане служіння Господеві, живе заглиблена у свої сімейні справи в матеріальному

світі, але насправді свідомість тої людини зосереджена на Крішні, і тому вона не живе в цьому світі. Її діяльність інша, як оце дії людини, що спить, відрізняються від того, що робить її тіло. У «Бгаґавад-ґіті» є потвердження тому. Відданий, який присвятив весь свій час на трансцендентне любовне служіння Господеві, вже вийшов з-під впливу трьох ґун матеріальної природи, сказано там. Він перебуває на рівні Брахмана, тобто має духовне усвідомлення, хоча здається, що він живе в цьому тілі і належить до матеріального світу.

Щодо цього Шріла Рупа Ґосвамі в своїй «Бгакті-расамріта-сіндгу» зазначає, що людина, яка прагне служити Верховному Богові-Особі, може жити серед будь-яких умов матеріального світу, але слід знати, що вона — *джіван-мукта*, тобто її треба вважати за звільнену навіть коли вона живе в цьому тілі, в матеріальному світі. Отже, якщо людина до решти віддала себе свідомості Крішни, вона є звільнена. Така людина не має з матеріальним світом жодного зв'язку. А тимчасом тих, хто в свідомості Крішни не перебуває, називають *кармі* або *ґ'яні*. Вони не піднімаються над тілесним й розумовим рівнями і тому не є звільнені. Їхнє становище називають *кайвал'я-ніраста-йоні*. Не те людина, що перебуває на трансцендентному рівні: вона вільна від повторюваних народження й смерти. Слушність сказаного підтверджено в четвертій главі «Бгаґавад-ґіти». Людина, яка знає трансцендентну природу Верховного Бога-Особи Крішни, звільнюється з циклу повторюваних народжень і смертей, а коли вона покидає це тіло, вона йде додому, назад до Бога. Це висновок усіх Вед. Отже, слід глибоко зрозуміти молитви уособлених Вед і віддати себе лотосовим стопам Господа Крішни.

Так закінчується Бгактіведантів виклад вісімдесят шостого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Молитви уособлених Вед».

РОЗДІЛ ВІСІМДЕСЯТ СЬОМИЙ

Вішну рятує Господа Шіву

Цар Парікшіт, великий відданий Крішни, вже був звільнений, проте прагнув далі вияснити всі питання і на те запитував Шукадеву Ґосвамі. В попередньому розділі цар Парікшіт спитав: «Що є остаточна мета Вед?» Відповідь Шукадеви Ґосвамі спиралася на авторитетні свідчення, що прийшли до нього в учнівській послідовності від Сананданн до Нараяни Ріші, Наради і В'ясадеви. Висновок був, що найвища мета Вед є віддане служіння, *бгакті.* Відданий-початківець може порушити таке питання: «Сказано, що найвища мета Вед і кінцева мета життя — це піднестися на рівень відданого служіння. Але чому віддані Господа Вішну зазвичай не мають великих матеріальних статків, тоді як віддані Господа Шіви, як правило, дуже багаті?» Прагнучи вияснити це, Парікшіт Махараджа запитав Шукадеву Ґосвамі: «Любий Шукадево Ґосвамі, ми бачимо, що ті люди, демони чи півбоги, які поклоняються Господу Шіві, здебільшого стають дуже багаті матеріально, хоча сам Господь Шіва живе як справжній злидар. Разом з тим віддані Господа Вішну, володаря богині процві-

тання, не те що не купаються в розкошах, а часто-густо живуть просто таки вбого. Господь Шіва живе під деревом чи в снігах Гімалаїв. Він навіть не будує собі ніякого житла — а ті, хто поклоняються Господеві Шіві, дуже багаті. Крішна ж, чи Господь Вішну, живе в розкошах і на Вайкунтгах, і в матеріальному світі, але віддані Його здаються злидарями. Чому воно так?»

Махараджа Парікшіт поставив дуже розумне питання. Між двома різновидами відданих, а саме відданими Господа Шіви й відданими Господа Вішну, завжди існує незгода. Навіть у сьогоденній Індії представники цих двох різновидів відданих критикують один одного, надто ж це актуально в південній Індії, де послідовники Рамануджачар'ї й послідовники Шанкарачар'ї часами збираються, щоб обговорювати сутність Вед. На таких зустрічах зазвичай перемагають послідовники Рамануджачар'ї. Отже, порушуючи це питання, Парікшит Махараджа прагнув усе з'ясувати. Господь Шіва живе як злидар, а віддані його дуже багаті, натомість Господь Крішна, чи Господь Вішну, живе в розкошах, а Його віддані здаються бідняками. Це видається суперечністю, і для мислячої людини знати пояснення тому неабияка проблема.

Відповідаючи цареві Парікшиту, Шукадева Ґосвамі сказав, що Господь Шіва є володар матеріальної енергії. Матеріальну енергію представляє богиня Дурга, і, бувши дружиною Господа Шіви, вона в усьому кориться йому. Отже, Шіва панує над усією матеріальною енергією. Матеріальна енергія проявлена в трьох якостях: добрі, страсті й невігластві, і тому Господь Шіва є володар цих трьох якостей теж. Задля добра зумовлених душ Господь Шіва стикається з цими якостями, але він над ними панує, і тому вони не впливають на нього. Ці три якості владні над зумовленими душами, але не над Господом Шівою, їхнім володарем.

Зі слів Шукадеви Ґосвамі видно, що користь від поклоніння півбогам і поклоніння Господу Вішну не одна й та сама, як це здається менш розумним людям. Його твердження чітке: поклоняючись Господу Шіві, людина отримує одну винагороду, поклоняючись Господу Вішну — іншу. Те потверджено і у «Бгаґавад-ґіті»: той, хто поклоняється певному півбогу, отримує на винагороду те, чим може винагородити цей півбог. Так само той, хто поклоняється матеріальній енергії, отримує за свою діяльність відповідну винагороду. І той, хто поклоняється *пітам*, теж

отримує свою винагороду. Однак ті, хто виконує віддане служіння Верховному Господеві Вішну, Кришні, тобто поклоняються Йому, йдуть на планети Вайкунтги чи на Крішналоку. Але поклоняючись Господу Шіві, Брахмі чи будь-якому іншому півбогу, піднятись у трансцендентні сфери, тобто досягти *парамапади*, духовного неба, неможливо.

Матеріальний світ створюють три якості матеріальної природи, і все розмаїття того, що проявлене в ньому, постає з цих трьох якостей. Всі різноманітні машини і зручності, що їх створила сучасна цивілізація за допомогою матеріальної науки, є просто виявом різних взаємодій трьох матеріальних *гун*. Відданим Господа Шіви забагатіти дуже легко, але слід розуміти, що вони просто нагромаджують утвори трьох якостей матеріальної природи. Три якості далі поділяються на шістнадцять складників, з них десять — чуття (п'ять з них — діючі чуття, ще п'ять — чуття, за допомогою яких набувають знання), розум і п'ять елементів (земля, вода, повітря, вогонь і небо). Ці шістнадцять складників є дальше поширення трьох якостей. Матеріальне щастя чи багатство рівнозначно задоволенню чуттів, і насамперед геніталій, язика й розуму. Завдяки розумовим зусиллям ми створюємо численні речі, щоб тішити геніталії й язик. Рівень багатства людини в матеріальному світі оцінюють за тим, як вона застосовує свої геніталії й язик, іншими словами, яку велику насолоду вона має від задоволення статевого потягу і якою мірою, поглинаючи вишукані страви, вміє догодити своєму перебірливому язику. Обов'язкова умова матеріального поступу цивілізації — створювати предмети насолоди, застосовуючи до того розум, і все це задля того, щоб стати щасливим на основі двох принципів: насолоди геніталій і насолоди язика. Так відповів Шукадева Госвамі цареві Парікшіту на його питання, чому прихильники Господа Шіви є багаті.

Віддані Господа Шіви видаються багатими лише тим, хто оцінює речі з матеріального погляду. Насправді ж так званий «поступ цивілізації» є причиною зумовленого існування в матеріальному світі. По суті то не поступ, а занепад. Звідси висновок: Господь Шіва є володар трьох якостей, а тому його віддані отримують те, що постає із взаємодії цих якостей і призначене на задоволення чуттів. Однак Господь Кришна у «Бгаґавад-ґіті» навчає, що слід вийти за межі існування в *ґунах*. *Ністраіґуньйо*

[illegible] — життя людині дане на те, щоб вона стала трансцендентною щодо трьох якостей. Не будучи *вішнупрійа*, людина не на силі звільнитися від матеріальної зумовлености. Іншими словами, те, чим обдаровує зумовлені душі Господь Шива, не йде їм на користь, хоча й видається великим багатством.

Шукадева Госвамі казав далі: «Верховний Бог-Особа Харі трансцендентний щодо трьох якостей матеріальної природи». В «Бгаґавад-ґіті» сказано, що кожен, хто віддає себе Йому, виходить за межі чинности трьох *ґун* матеріальної природи. Віддані Харі трансцендентні щодо впливу матеріальних якостей, тому немає жодного сумніву, що трансцендентний і Він Сам. Тому в «Шрімад-Бгаґаватам» сказано, що Харі, Крішна, є первинна Верховна Особа. Існує два види *пракріті* (енергій), а саме внутрішня й зовнішня, і обидві підвладні Крішні. Він є *упадрашта*, той, хто наглядає за всім, що відбувається у межах внутрішньої та зовнішньої енергій, і ще Він *упадрашта*, верховний радник. Він є верховний радник, і Він є голова над усіма півбогами, які діють так, як їм наказує верховний радник. Тому, виконуючи вказівки, отримані безпосередньо від Верховного Господа, людина поступово стає *ніргуною*, тобто підіймається над взаємодією матеріальних якостей — так сказано у «Бгаґавад-ґіті» та «Шрімад-Бгаґаватам». Бути *ніргуною* означає не мати матеріальних статків. Ми вже пояснювали, що із зростом матеріального багатства з'являються широкі можливості діяти і відповідно більшають наслідки цих дій в трьох матеріальних *ґунах*. Той, хто поклоняється Верховному Богові Особі, не пнеться з матеріального багатства. Його багатство — це свідомість Крішни і духовний поступ у знанні. Стати *ніргуною* означає стати вічно вмиротвореним, безстрашним, релігійним, зреченим і мати всеохопне знання. Все це ознаки того, що людина очистилась від скверни матеріальних якостей.

Відповідаючи на питання, Шукадева Госвамі послався на історичну подію, що пов'язана з царем Юдгіштгірою, дідом Парікшіта Махараджі. Він сказав, що, закінчивши жертвоприносення *ашвамедгу*, цар Юдгіштгіра просто на великій жертовній арені спитав видатні авторитети з ведичної науки за те саме: чому віддані Господа Шіви здобувають матеріальне багатство, а віддані Господа Вішну ні? Шукадева Госвамі не випадково сказав на царя Юдгіштгіру «твій дід»: це мало нагадати Махараджеві Парік-

шіту, що він доводиться Крішні родичем і що його дід був близький друг Верховного Бога-Особи.

Природа Крішни така, що Він завжди задоволений, але коли цар Юдгіштгіра поставив Господу таке запитання, Він відчув задоволення навіть більше проти звичайного, бо такі питаннявідповіді надзвичайно важливі для всього свідомого Крішни суспільства. Все, що Господь Крішна каже певному відданому, призначене не лише для цього відданого, а й для цілого людства. Настанови Верховного Бога-Особи важливі навіть для півбогів з Господом Брахмою, Господом Шівою й іншими великими півбогами на чолі, решта ж, що не користуються з настанов Верховного Бога-Особи, коли Він задля добра всіх живих істот сходить у цей світ, поправді нещасливі.

Господь Крішна відповів на питання Махараджі Юдгіштгіри так: «У відданого, до якого Я вирішив виявити особливу ласку і увагу, Я насамперед забираю все його багатство». Коли відданий стає жебраком без гроша за душею чи й просто убожіє, він вже не цікавить своїх родичів і близьких, і в більшості випадків вони поривають з ним усі зв'язки. Тоді відданий стає вдвічі нещасливіший. По-перше, він нещасний, бо Крішна відібрав у нього все багатство, і до того ж через його бідність від нього відвернулися родичі. Тут варто зауважити, що на відданого ті нещастя падають не через колишні недоброчесні дії, що їх називають *карма-пгала*: відданий біднів з волі Бога-Особи. Так само коли відданий стає на матеріальний погляд багатий, це не є наслідком його доброчесних дій. В будь-якому разі, стає відданий бідним чи багатим, це все влаштовує Верховний Бог-Особа. Крішна зумисне приміщує відданого в такі умови, щоб той став цілковито залежний від Нього і позбувся почуття матеріального обов'язку перед будь-ким. Тоді він зможе зосередити на служінні Господу всю свою енергію, розум і фізичну силу, і це вже буде чисте віддане служіння. Тому в «Нарада-панчаратрі» сказано: *сарвопадгівінірмуктам*, що означає «вільний від будь-яких позначень». Якщо людина працює задля родини, суспільства, громади, нації чи людства взагалі, вона весь час чіпляє на себе якісь позначення-налички: «Я належу до цього суспільства», «Я — член отакої громади», «Я належу до цієї нації», «Я з такого виду життя». Всі такі ототожнення є просто позначеннями. Коли Господньою милістю відданий від тих позначень звільняється, його віддане

служіння стає *найшкарм'я*, тобто вже не спричиняється до матеріальних наслідків, а це означає, що він досягає становища, якого прагнуть усі *ґ'яні*. Якщо дії відданого не призводять до наслідків, їх вже не можна зарахувати до категорії *карма-пгалам*, кармічної діяльности. Як пояснили вище уособлені Веди, щастя й нещастя відданого створює Сам Верховний Бог-Особа, і тому відданому байдуже, щасливий він чи нещасний. Він ніколи не покидає виконувати своїх обов'язків у відданому служінні. І хоча на позір здається, ніби він де й отримує наслідки кармічної діяльности, насправді він від наслідків своєї діяльности вільний.

Може постати питання, чому Бог-Особа посилає Своєму відданому ці випробовування. Відповідь така: Господь, діючи так, поводиться наче батько, що подекуди суворий до сина. Відданий — це душа, яка вручила себе Господу, і Верховний Господь дбає за нього завжди, тому хоч в які умови життя приміщує відданого Господь, посилає Він йому горе чи щастя, знати, що це є частина більшого накреслу Бога-Особи. Наприклад, Крішна примусив Пандав так сильно страждати, що навіть дід Бгішма не розумів, як на них могли впасти такі нещастя. Родину Пандав очолював найпобожніший цар Юдгіштгіра, її захищали два великі воїни — Бгіма й Арджуна, і до того ж Пандави були близькі друзі Господу Крішні, а все мусили пройти крізь великі нещастя, і Бгішмі то було прикро й гірко. Однак час показав, що то був замисел Верховного Бога-Особи Крішни, частина Його місії, яка полягала в тому, щоб знищити негідників і оборонити відданих.

Тоді постає ще одне питання: відданий потрапляє в різні сприятливі і несприятливі умови з волі Бога-Особи, звичайна ж людина — внаслідок своїх минулих дій. Але яка різниця між тим і тим? І чим відданий ліпший проти звичайного *карміі*? Відповідь така, що рівень *карміі* й рівень відданого різний. Хоч би як жив *карміі*, він не зупиняючись рухається циклом народжень і смертей, бо несе в собі сім'я *карми*, тобто корисливої діяльности, що проростає за найменших сприятливих умов. Закон *карми* постійно тримає людину в путах повторюваних народжень і смертей. Натомість щастя й нещастя відданого (а він законам *карми* не кориться) є певна частина тимчасового влаштування від Господа і причиною зумовлености для нього не стає. Господь робить це задля якоїсь Своєї тимчасової мети. *Карміі*, якщо діє добро-

чесно, іде на небесні планети, якщо ж діє гріховно, то потрапляє до пекла. Натомість відданий, діє він «доброчесно» чи «недоброчесно», не підноситься і не деградує, йде просто до духовного царства. Тому щастя та нещастя відданого і щастя та нещастя *кармі* — то геть різні рівні. Це докладно пояснює Ямараджа, напучуючи своїх слуг з приводу звільнення Аджаміли. Ямараджа навчає своїх помічників, що їм слід йти по тих, хто й разу не вимовив святого імені Господа і не пам'ятає Його форми, якостей чи розваг. І ще Ямараджа застерігає своїх слуг, щоб не займали відданих. Навпаки, навчає він своїх посланців, коли вони побачать відданого, хай складуть йому шанобливий поклін. Тож за піднесення чи падіння відданого в матеріальному світі мови немає. Між покаранням від матері й карою від ворога різниця величезна. Тому і нещастя відданого не такі, як у звичайного *кармі*.

Тут можуть порушити нове питання. Якщо Бог всемогутній, то чому Він намагається очистити Свого відданого через страждання? Відповіддю буде, що коли Верховний Бог Особа насилає на Свого відданого нещастя, Він завжди має на оці певну ціль. Іноді Він робить це тому, що у нещасті прив'язаність відданого до Крішни збільшується. Наприклад, коли Крішна прохав дозволу покинути столицю Пандав, щоб їхати додому, Кунтідеві сказала: «Любий Крішно, у нещасті Ти завжди був з нами. Нині нас піднесено до царського становища — але Ти нас покидаєш. Мені ж ліпше жити в нещасті, ніж втратити Тебе». Коли з відданим трапляється нещастя, його віддане служіння поглиблюється. Тому коли Господь іноді насилає на відданого нещастя, то є вияв Його особливої ласки. Крім того відомо, що щастя солодше для того, хто вже зазнав гіркоти. Верховний Господь сходить у матеріальний світ тільки щоб захистити Своїх відданих від нещастя. Іншими словами, якби віддані не перебували б у скрутному становищі, Господь не сходив би. Вбити демонів та негідників легко змогли б і Його різноманітні енергії, адже Його жіноча енергія Дурга вбиває багато асурів. Щоб знищити демонів, Господу немає потреби сходити Самому. Проте коли Його віддані у нещасті, Він має прийти неодмінно. Господь Нрісімгадева з'явився не для того, щоб убити Хіран'якашипу, але щоб побачити Прахладу і дарувати його Своїм благословенням. Іншими словами, Господь з'явився, бо Прахлада сильно страждав.

То велика втіха, коли вранці, після непроглядно темної ночі

нарешті встає сонце. Коли нещадно пече сонце, холодна вода в радість, а взимку, коли мороз, насолоду дає гаряча вода. Так і коли відданий тішиться й насолоджується духовним щастям, що йому дарує Господь, вже пізнавши, який є матеріальний світ, його втіха й насолода незрівнянно більші.

Господь казав далі: «Коли Мій відданий втрачає все, що тільки мав матеріального, і коли від нього відвертаються родичі, друзі і родина, він крім Господа вже нікому не цікавий, повністю віддається під захист Його лотосових стіп». Шріла Нароттама даса Тгакура Махараджа співає про це: «Мій любий Господи Крішна, сину Нанди Махараджі! Ось Ти стоїш переді мною з Шріматі Радгарані, дочкою царя Врішабгану. Я віддаю себе Тобі. Прошу, прийми мене, не жени мене геть. В мене немає іншого притулку, тільки Ти».

Отож коли відданий опиняється в умовах, в яких, здається, страждає, не маючи ні багатства, ні сім'ї, він знову намагається матеріально багатіти. Але кожна спроба закінчується тим, що Крішна знову відбирає всі його здобутки. Зрештою відданий остаточно розчаровується в матеріальній діяльності і, зазнавши поразки у всіх своїх намаганнях, повністю віддається Верховному Богові-Особі. Таку людину Господь, що в її серці, наражає шукати товариства Своїх відданих. Від спілкування з відданими у людини природно виникає бажання служити Богові-Особі, і тоді Господь забезпечує їй усі можливості робити поступ в свідомості Крішни. Невідданий натомість дбає про те, щоб зберегти матеріальні умови свого життя, і тому майже ніхто з невідданих не йде поклонятися Верховному Богові-Особі. Вони поклоняються Господу Шиві чи іншим півбогам, бо прагнуть мати з того негайну користь. Тому в «Бгаґавад-ґіті» сказано: *кāнкшантах карманāм сіддгім йаджанта іха деватāх* — *карми*, прагнучи успіху в матеріальному світі, поклоняються різномантним півбогам. Господь Крішна також каже, що розум тих, хто поклоняється півбогам, є не дуже зрілий. А віддані Верховного Бога-Особи сильно прив'язані до Нього і тому не йдуть поклонятися півбогам, як це роблять немудрі люди.

Господь Крішна сказав цареві Юдгіштгірі: «Моєму відданому не страшні жодні несприятливі умови; він завжди стійкий і рішучий. Тому Я віддаю Себе йому і ще всіляко сприяю, щоб він досяг в житті найвищого успіху». Минеть, що нею Бог-Особа

обдаровує перевіреного відданого, змальовано як Брахман, тобто милість ця така велика, що її можна прирівняти лише до всепроникаючої величі. Брахман означає те, що є безмежно велике і водночас безмежно зростає. Цю милість також називають *парама*, бо вона не має рівної в матеріальному світі, і ще *сукшмам*, тонка. Милість Господа до Його відданого, що пройшов випробовування, не лише велика й безмежно зростає, вона ще заховує найвище — трансцендентну любов, що зв'язує відданого і Господа. Цю милість далі описано як *чін-матрам*, цілковито духовну. Слово *матрам* тут означає «абсолютно духовна, не домішана матеріальними якостями». Цю милість називають ще *сат* (вічна) і *анантакам* (безмежна). То навіщо відданому, що має винагородою таку безмежну духовну користь, поклонятися півбогам? Відданий Крішни не поклоняється ані Господу Шиві чи Брахмі, ані будь-якому з підлеглих Їм півбогів. Він повністю віддає себе трансцендентному любовному служінню Верховному Богові-Особі.

Шукадева Госвамі оповідає далі: «Своїми добрими діями той, хто поклоняється півбогам, як-от Господь Індра, Чандра, Варуна та іншим, з Господом Брахмою й Господом Шивою на чолі, може легко їх вдовольнити, а поганими учинками роздратувати. Не такий є Верховний Бог-Особа Вішну». Це означає, що кожна жива істота в матеріальному світі, і півбоги теж, підкорені трьом гунам матеріальної природи, а в матеріальному світі переважають якості невігластва й страсті. Ті, що отримують благословення від півбогів, разом з тим заражуються від них матеріальними якостями, насамперед страстю й невіглаством. Тому Господь Шрі Крішна каже в «Бгаґавад-ґіті», що шукати за благословенням півбогів не дуже мудро, бо наслідки такого благословення минущі. Поклоняючись півбогам, можна легко забагатіти, проте подеколи це веде до згубних наслідків. Отже, благословення півбогів існують для нерозумних людей. Здобувши від півбогів благословення, такі люди з часом починають, запишавшись зі свого матеріального багатства, нехтувати своїх добродійників-півбогів.

Шукадева Госвамі сказав цареві Парікшиту: «Любий царю, Господь Брахма, Господь Вішну й Господь Шива є головна трійця у матеріальному творінні, і вони можуть благословити чи проклясти кожного. З них трьох Господа Брахму й Господа Шиву дуже легко вдовольнити і так само легко прогнівити. Якщо вони

задоволені, вони роздають благословення не роздумуючи, а, розгнівавшись, без вагань проклинають свого відданого. Господь Вішну не такий. Господь Вішну завжди розважає. Перш як дати Своєму відданому чого той хоче, Господь Вішну зважує, чи справді таке благословення обернеться відданому на добро. Господь Вішну ніколи не дасть благословення, яке врешті-решт буде згубне для відданого. Його трансцендентна природа така, що Він милостивий завжди, і тому перш як дати благословення Він завжди обдумує, чи справді воно буде відданому на користь. Верховний Бог-Особа завжди милостивий, і тому навіть якщо Він вбиває демона чи раптом розсердиться на відданого — принаймні так здається — дії Його завжди во благо. Тому Верховного Бога-Особу знають як всеблагого. Все, що Він робить, обертається на добро».

Щодо благословення, яке може дати півбог, наприклад Господь Шіва, великі мудреці розповідають таку правдиву історію. Сталося так, що Господь Шіва, давши благословення демону Врікасурі, синові Шакуні, сам потрапив у небезпеку. Врікасура шукав собі якогось благословення. Він намагався з'ясувати, кому з трьох провідних божеств слід поклонятися, щоб отримати благословення. Нагоді йому випало стріти великого мудреця Нараду, і він запитав у нього, до кого слід звернутися, щоб якнайскоріше отримати наслідки від аскези. Він спитав, кого з трьох богів можна вдоволити найшвидше — Господа Брахму, Господа Вішну чи Господа Шіву. Нарада, знаючи заміри демона, порадив таке: «Тобі ліпше поклонятися Господу Шіві. Це швидко дасть бажані наслідки. Вдоволити Господа Шіву легко, але розсердити теж простіше простого. Моя рада — спробуй вдоволити Господа Шіву». Нарада послався на випадки з демонами Раваною й Банасурою, що здобули величезне багатство саме завдяки тому, що вдоволили Господа Шіву своїми молитвами. Знаючи натуру демона Врікасури, великий мудрець Нарада не порадив йому звернутися до Вішну чи Господа Брахми. Річ у тому, що люди, які перебувають під впливом матеріальної *гуни* невігластва, як оце Врікасура, успішними в поклонінні Вішну бути не можуть.

Дізнавшись від Наради, що йому слід робити, демон Врікасура пішов до Кедаранатхи. Місце прощі Кедаранатха існує і донині: воно розташоване поблизу Кашміру. Кедаранатха майже весь

час вкрита снігом, але певної пори року, в липні, туди можна дістатися і побачити божество. В той час туди приходять віддані Господа Шіви, щоб вшанувати його божество. Кедаранатга — місце прощі для відданих Господа Шіви. Згідно з ведичними правилами коли божеству пропонують їсти, це роблять як жертву на вогонь. Тому на кожний обряд виконують вогненне жертвопринесення. В *шастрах* робиться великий наголос на тому, що пропонувати богам їсти слід через вогонь. Отже, демон Врікасура пішов до Кедаранатги і, щоб вдовольнити Господа Шіву, розпалив жертовне вогнище.

Запаливши для Шіви вогнище, він почав пропонувати йому власну плоть, відрізаючи від тіла шматки, — він думав в такий спосіб догодити Господу Шіві. Це типовий приклад поклоніння в невігластві. В «Бгаґавад-ґіті» згадано за різні типи жертвопринесень. Деякі з них є в *ґуні* добра, деякі в *ґуні* страсті, а інші в *ґуні* невігластва. Є різні типи людей, і відповідно до того є різні типи *тапас'ї* й поклоніння. Але найвища *тапас'я*, свідомість Крішни — це найвища *йоґа* і найвище жертвопринесення. «Бгаґавад-ґіта» стверджує, що найвищою *йоґою* є завжди думати в серці про Господа Крішну, а найвище жертвопринесення — виконувати *санкіртана-яґ'ю*.

В «Бгаґавад-ґіті» сказано, що ті, хто поклоняється півбогам, втратили всякий глузд. Далі ми побачимо, що Врікасура прагнув вдоволити Господа Шіву заради третьосортного матеріального «благословення», минущого й позбавленого будь-якої користи. *Асури*, тобто ті, що живуть у невігластві, завжди прохають у півбогів подібних благословень. Повна протилежність такому жертвоприношенню в *ґуні* невігластва — метод *арчана-відгі*, поклоніння Господу Вішну чи Крішні. Цей метод дуже простий. Господь Крішна у «Бгаґавад-ґіті» каже, що Він приймає від Свого відданого навіть плід чи квітку або трохи води, а на це може стягнутися будь-яка людина, навіть найбідніша. Звісно, це не означає, що багатій може обмежитись тим, що буде підносити Господеві трохи води, якийсь фрукт або листочок. Цього замало. Офіри багатої людини мають відповідати її становищу. Але якщо відданий є людина бідна, то Господь прийме від нього навіть найскромніше підношення. Поклонятися Господу Вішну, Крішні, дуже просто, і під силу будь-якій людині. Що ж до поклоніння в

гуні невігластва, то це не лише дуже складно й супроводжується стражданням, але й марна витрата часу. Тому в «Бгагавад-ґіті» вказано, що ті, хто поклоняються півбогам, геть не мають розуму: їхні методи на поклоніння дуже складні, а наслідки, що вони отримують, непевні і минущі.

Врікасура робив жертвоприношення впродовж шести днів, проте Господа Шіви досі не бачив, хоча саме такою була його мета. Він хотів побачити Господа Шіву на власні очі і попрохати в нього благословення. Це ще одна відмінність між демоном і відданим. Відданий певний: все, що він пропонує Божеству як служіння у цілковитій відданості, Господь приймає — а демон прагне бачити божество, що йому поклоняється, на живі очі, і прохати благословення особисто. Відданий же поклоняється Вішну чи Господу Крішні не заради благословення. Тому відданого називають *акама*, вільний від бажань, а невідданого — *сарва-кама*, той, хто весь час чогось хоче. Нарешті настав сьомий день, і тоді демон Врікасура вирішив, що відріже собі голову і запропонує її Господу Шіві на насолоду. Він зробив омовіння в озері неподалік і, не висушивши тіла й волосся, приготувався відрізати собі голову. За ведичними правилами тварину, яку мають принести в жертву, слід вимити і офірувати, поки мокра. Демон рішуче налаштувався відтяти собі голову — і тоді Господь Шіва зчулився на нього. Таке співчуття є ознакою *гуни* добра. Господа Шіву називають *трілінґа*. Тож коли він проявляє свою співчутливу натуру, це є ознакою якости добра. Кожна жива істота співчуває іншим. Господь Шіва зглянувся на Врікасуру, тому що бачив: демон офірує на жертовний вогонь власне тіло. Таке співчуття є природне. Навіть коли звичайна людина бачить, що хтось збирається накласти на себе руки, вона почувається до обов'язку не допустити самогубства. Це природний порив, і в цьому випадку нікого прохати не треба. Отже, коли Господь Шіва вийшов з вогню, щоб не дати демону вчинити самогубство, то не була якась надзвичайна ласка до демона.

Доторк Господа Шіви до тіла демона врятував того від самогубства. Рани на демоновім тілі одразу загоїлися, тіло стало таке, яким було раніше. Тоді Господь Шіва сказав демону:

— Любий Врікасуро, потреби стинати собі голову немає. Прохай в мене будь-якого благословення, і я виконаю твоє бажання. Я не розумію, навіщо заради того, щоб вдоволити мене,

ти хочеш відрізати собі голову. Мене можна вдоволити, навіть піднісши трохи води.

І справді, за величним правилом *шіва-лінґи*, формі Господа Шіви в храмі поклоняються, пропонуючи воду Ґанґи, бо відомо, що Господь Шіва дуже задоволений, коли голову йому поливають водою з Ґанґи. Звичайно його відддані пропонують йому воду Ґанґи й листки з дерева *білви*, яке особливо призначене на офіру Господу Шіві й богині Дурґі. Пропонують Господу Шіві також плоди цього дерева. Господь Шіва запевнив Врікасуру, що його вдоволяє і найневибагливіше поклоніння, і стинати собі голову потреби немає. Та й ті страждання, коли він відрізав шматки від власного тіла й пропонував плоть на вогонь, були ні до чого. Такі суворі покути не були потрібні. У всякому разі Господь Шіва вирішив дати демонові того благословення, якого той схоче.

Щойно Господь Шіва пообіцяв Врікасурі дати будь-яке благословення, демон попрохав страшної й огидної речі. Демон був дуже гріховний, а грішники не мають найменшого поняття, якого благословення слід прохати в божества. Тому він попрохав в Господа Шіви наділити його такою силою, щоб від одного його доторку до чиєїсь голови та голова одразу б розколювалася і істота вмирала б на місці. В «Бгаґавад-ґіті» демони змальовані як *душкріті*, негідники. *Кріті* означає «гідний винагороди», але коли додають *душ*, то означає «огидний». Замість віддати себе Верховному Богові-Особі *душкріті* поклоняються різним півбогам заради якоїсь огидної матеріальної винагороди. Буває, такі демони (як оце сьогочасні вчені-матеріалісти) винаходять смертоносну зброю. Вони не можуть явити ніякої чудотворної сили, наприклад, винайти щось таке, від чого люди вже не знатимуть смерти, а натомість винаходять зброю, щоб можна було помирати передчасно. Господь Шіва має досить могутности, щоб дати будь-яке благословення, і тому демон міг попрохати в нього чогось корисного для людства, але ж ні: дбаючи власної користи, він попрохав, щоби кожний, чиєї голови він торкнеться, гинув на місці.

Господь Шіва зрозумів замір демона і вже жалкував, що пообіцяв йому дати будь-яке благословення, якого той попросить. Своєї обіцянки Він назад не забирав, але відчував, що це благословення буде небезпечне для людства. Демонів називають *душкріті*, негідники, адже незважаючи на те, що подеколи їх

наділено неабиякими розумовими здібностями і різними талантами, вони застосовують ті здібності й таланти на огидні речі. Наприклад, демони-матеріалісти розробляють проекти смертоносної зброї. Наукові розвідки на такі винаходи певно потребують непересічного мозку, але замість винайти щось сприятливе для людського суспільства вони винаходять засоби прискорити смерть, яка і так прийде до кожного. Так само й Врікасура — замість прохати в Господа Шіви чогось, що служило б на добро людському суспільству, він попрохав лихої і небезпечної для людей речі. Тому Господу Шіві було прикро, що він пообіцяв дати демону своє благословення. Віддані Бога-Особи, проте, ніколи не прохають в Господа Вішну чи Крішни жодного благословення, а якщо чогось і прохають, то не такого, що загрожувало б людському суспільству. Така є різниця між демонами й відданими, тобто між тими, хто поклоняється Господу Шіві, і тими, хто поклоняється Господу Вішну.

Оповідаючи про Врікасуру, Шукадева Ґосвамі звертався до Махараджі Парікшіта як до Бгарати, відзначаючи тим, що цар Парікшіт народився в родині відданих. Господь Крішна врятував Махараджу Парікшіта, коли той був в материному лоні. Отже, Махараджа Парікшіт міг попрохати, щоб Господь Крішна врятував його і від прокляття *брахмани*, але він не зробив цього.

Демон намірявся вбити усіх доторком своєї руки і так стати безсмертним. Господь Шіва це розумів, але давши слово подарувати благословення, вже не міг його зламати. Але демон був такий гріховний, що зразу ж вирішив застосувати це благословення в свій спосіб: Господа Шіву вбити, а Ґаурі (Парваті) забрати собі для насолоди. Без ніяких вагань він вирішив торкнутися рукою до голови Господа Шіви. Господь Шіва опинився в неабиякій скруті. Давши демонові благословення, він сам наразився на небезпеку. Ось ще один приклад того, як відданий-матеріаліст зловживає силою, що отримав від півбогів.

Не роздумуючи й хвилі, демон Врікасура кинувся до Господа Шіви покласти йому на голову свою руку. Господь Шіва відчув такий страх, що все його тіло затремтіло. Він почав тікати з землі на небо, з неба на інші планети, аж досяг краю всесвіту, що понад вищими планетними системами. Господь Шіва тікав з одного місця в інше, але демон Врікасура не відставав. Жодне

півбожество з інших планет — ні Господь Брахма, ні Індра, ні Чандра не знали, як врятувати Господа Шіву від смертельної небезпеки. Господь Шіва вже був скрізь, та ніхто не міг нічим йому зарадити.

Нарешті Господь Шіва звернувся по захист до Господа Вішну, що у цьому всесвіті живе на планеті Шветадвіпі. Шветадвіпа — то планета Вайкунтга, що, хоча і розташована в цьому всесвіті, є непідвладна впливові зовнішньої енергії. Господь Вішну перебуває скрізь в Своєму всепроникаючому аспекті, але місце, де Він присутній особисто, називають Вайкунтгою. В «Бгаґавад-ґіті» сказано, що Господь перебуває в серці кожної живої істоти. Він перебуває і в серцях незлічених нижчих істот, але це не означає, що Він і сам є низьконароджений — радше місце, де Він перебуває, перетворюється на Вайкунтгу. Отож планета Шветадвіпа, що у цьому всесвіті, також є Вайкунтга. В *шастрах* сказано, що жити в лісі означає жити під переважним впливом *гуни* добра, жити у великих містах і поселеннях — під впливом *гуни* страсти, а жити там, де процвітає гріховна діяльність (її вирізняють чотири різновиди — недозволені статеві стосунки, вживання дурманних речовин, м'ясоїдство та азартні ігри) значить перебувати під впливом *гуни* невігластва. Жити ж у храмі Верховного Господа Вішну все одно що жити на Вайкунтгі. Не має значення, де розташований храм, хоч би де був храм, він — то Вайкунтга. Так і планета Шветадвіпа: вона перебуває серед матерії, але сама є Вайкунтга.

Господь Шіва ступив на Вайкунтгу-Шветадвіпу. На Шветадвіпі живуть великі мудреці, що на них, повністю вільних від заздрости і ненависти матеріальному світу, не поширюється дія чотирьох начал матеріального існування — релігійности, поліпшення умов існування, задоволення чуттів і звільнення. Той, хто приходить на Вайкунтгу, до матеріального світу вже не повертається. Господь Нараяна славетний тим, що має велику любов до Своїх відданих. Тому, зрозумівши, що Господу Шіві загрожує велика небезпека, Він з'явився у вигляді *брахмачарі* і підійшов до Шіви привітатися, бо побачив його здалека. Господь був взірцевий *брахмачарі*: в оленячій шкурі, підперезаний, священний шнур через плече, в руках брахмачарська палиця і вервиця *рудра*. (Вервиця *рудра* відрізняється від вервиці з *туласі*.

Вервицею *рудракш* користуються віддані Господа Шіви.) Господь Нараяна стояв перед Господом Шівою вбраний як *брахмачарі*, тіло Його випромінювало яскраве сяйво, привабило не лише Господа Шіву, але й демона Врікасуру.

Щоб привернути увагу Врікасури та завоювати його прихильність, Господь Нараяна склав демонові шанобливі поклони. Демон не міг не зупинитися. Господь звернувся до нього:

— Любий сину Шакуні, здається, ти дуже натомився з дороги, бо подолав великий шлях. Що привело тебе сюди? Навіщо ти прийшов у таку далечінь? Я бачу, ти ледве стоїш на ногах від утоми. Прохаю, перепочинь трохи. Не виснажуй своє тіло без потреби. Всі дуже дбають за своє тіло, бо лише за допомогою тіла можна здійснити всі бажання розуму. Тому нам не слід зайве мучити своє тіло.

Брахмачарі звернувся до Врікасури як до сина Шакуні, щоб той переконався: цей *брахмачарі* знайомий з його батьком Шакуні. Врікасура і справді подумав, що той *брахмачарі* — особа його родині не чужа, а тому ласкава мова Господа знайшла в його серці відгук. Щоб демон не став сперечатися, що не має і хвилі вільної перепочити, Господь сказав йому про важливість тіла, і це демона переконало. Кожна людина, а надто демон, вважає своє тіло за дуже важливе. Слова про важливість тіла переконали і Врікасуру.

Далі, щоб заспокоїти демона, *брахмачарі* сказав:

— Любий повелителю, якщо ти ласкаво повідомиш, що змусило тебе взяти на себе такий труд — прийти сюди, то Я, мабуть, зможу тобі допомогти, щоб тобі було легко досягти своєї мети.

Господь непрямо дав зрозуміти, що Він є Верховний Брахман і тому певно без труднощів залагодить складну ситуацію, яку створив Господь Шіва.

Від солодкої мови Господа Нараяни, що стояв перед ним у подобі *брахмачарі*, демон остаточно заспокоївся і розповів усе про благословення Господа Шіви. Господь відповів демонові так:

— Не йму віри, що Господь Шіва дав тобі таке благословення. Скільки Я знаю, у Господа Шіви не все гаразд з головою. Він посварився зі своїм тестем Дакшею, і його проклято стати *пішачею* (привидом). Тому він став проводирем злих духів і привидів. Я особисто його словам не довіряю. Але ти, любий царю

демонів, здається, і досі вірив словам Господа Шіви — то перевір дане тобі благословення! Треба одне що покласти руку на власну голову. І якщо благословення виявиться обманом, негайно йди вбий цього облудника Господа Шіву, щоб він більш ніколи і нікому не роздавав фальшивих благословень.

Від лагідної мови Господа Нараяни та під впливом Його найвищої ілюзії, демон, спантеличений, геть забув, у чому саме полягало благословення, яке дав йому Господь Шіва. Тому було неважко переконати його, щоб він поклав руку собі на голову. Щойно демон це зробив, голова йому розкололася, наче у неї влучила блискавка. Смерть була миттєва. Півбоги з небесних планет почали осипати Господа Нараяну квітами, співати Йому хвалу й дякувати Йому. Кожен склав Господеві поклони. Коли Врікасура випустив дух, усі небожителі — півбоги, *пітри*, *гандгарви* і жителі Джаналоки стали сипати квіти на Бога-Особу.

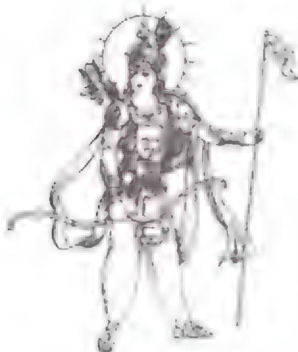
Так Господь Вішну в подобі *брахмачарі* врятував Господа Шіву від страшної небезпеки і знайшов вихід з лихої пригоди. Після всього Господь Нараяна сказав Господу Шіві, що демона Врікасуру вбито внаслідок його гріховної діяльности. Врікасура був великий грішник і вчинив велику образу, хотів випробувати свого володаря Господа Шіву. Тоді Господь Нараяна сказав Господу Шіві:

— Любий пане, людина, що образила велику душу, не може далі жити. Її знищують гріховні наслідки її дій, а цей демон безперечно вчинив проти тебе образу.

Так милістю Верховного Бога-Особи Нараяни, що є трансцендентний щодо матеріальних якостей, Господа Шіву було врятовано. Вбити Шіву демонові не вдалося. Кожен, хто з вірою й відданістю слухає оповідь про те, як це сталося, запевно звільниться від матеріальної зумовлености, і з рук ворогів теж.

Так закінчується Бгактіведанта виклад вісімдесят восьмого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якого «Вішну рятує Господа Шіву».

РОЗДІЛ ВІСІМДЕСЯТ ВОСЬМИЙ

Надзвичайна могутність Крішни

Якось у давнину великі мудреці зібралися на березі річки Сарасваті, щоб відправити велике жертвоприношення *сатра-яг'ю*. На таких зібраннях великих мудреців прийнято обговорювати Веди і з'ясовувати філософські питання. Того разу порушили дальше питання: всім, що відбувається у матеріальному всесвіті, керують три панівні божества — Господь Брахма, Господь Вішну й Господь Шива; але котрий з них є Всевишній? Це питання обговорювали досить довго і зрештою відрядили великого мудреця Бгрігу, сина Господа Брахми, випробувати три панівні божества, щоб, повернувшись, він зміг повідомити, хто з них є найвищий.

Відряджений від громади, великий мудрець Бгрігумуні перед усім пішов до свого батька на Брахмалоку. Над трьома матеріальними якостями — добром, пристрастю і невіглаством — панують три божества. Замисел мудреців полягав у тому, щоб Бгрігу з'ясував, яке з панівних божеств перебуває цілковито у добрі. Тому коли Бгрігумуні прийшов до свого батька, Господа

Брахми, він зумисне не виявив ніяких знаків шани: ані вклонився, ні підніс молитов, бо мав на меті перевірити, якою мірою Господь Брахма перебуває в добрі. Син і учень повинні, коли вони стають перед батьком чи духовним вчителем, вклонитися їм і проказати молитви до випадку. Але Бгріґумуні ніяк не вшанував батька, бо хотів побачити, яке враження це справить на Господа Брахму. Синове зухвальство не на жарт розгнівало Господа Брахму, і приховати того гніву він не міг. Він вже був ладний навіть покарати Бгріґу — проклясти його, але Бгріґу доводився йому сином, і тому Господь Брахма силою свого могутнього інтелекту опанував гнів. Це означає, що в Господі Брахмі переважає якість страсти, а проте він здатний її опанувати. Гнів Господа Брахми і те, як він його приборкує, — то наче вогонь і вода. Вода постає з вогню, але водою вогонь можна і загасити. Так само і Господь Брахма: перебуваючи під впливом якости страсти, він сильно розгнівався, проте зумів опанувати гнів проти Бгріґумуні, який доводився йому сином.

Випробувавши Господа Брахму, Бгріґумуні пішов на планету Кайласу, де перебуває Господь Шіва. Господеві Шіві Бгріґумуні був брат. Побачивши Бгріґумуні, Господь Шіва, щасливий, встав обійняти брата. Господь Шіва вже розкрив обійми, проте Бгріґумуні не дозволив братові обійняти себе. «Любий брате, — сказав він, — ти не дуже чистий. Ти завжди брудний, бо звик розмазувати по тілі попіл. Не торкайся мене, дуже тебе прошу». Від того, що Бгріґумуні не схотів обійняти Господа Шіву, відмовившись тим, що Господь Шіва брудний, той розлютився. Відомо, що образити можна дією, думкою чи словом. Перша образа, що її Бгріґумуні вчинив проти Господа Брахми, була образа думкою. Друга образа, проти Господа Шіви, коли Бгріґумуні засудив його нечисті звички, була образа словом. Господь Шіва є володар якости невігластва, а тому коли він почув образливі слова Бгріґу, від гніву його очі налилися кров'ю. Не тямлячи себе від гніву, Шіва схопився за тризуб і замірився убити Бгріґумуні. При тому була присутня дружина Господа Шіви, Парваті. Її особистість представлена сумішшю трьох якостей, і тому її називають Триґунамайї. Цього разу врятувала становище вона, пробудивши в Господі Шіві якість добра. Вона впала до лотосових стіп своєму чоловікові і ласкавими словами відмовила його вбивати Бгріґумуні.

Врятувавшись від гніву Господа Шіви, Бгрігумуні рушив на планету Шветадвіпу, де на ложі з квітів спочивав Господь Вішну, а Його дружина, богиня процвітання, розтирала Йому лотосові стопи. Тут Бгрігумуні вчинив найгіршу образу — ділом. Перша образа, що її вчинив Бгрігумуні, була на розумовому рівні, друга була на рівні слова, а третя — на тілесному рівні. Кожна подальша з цих трьох різновидів образ тяжча від попередньої. Образити думкою — це безперечно образа. Та сама образа, коли її висловлено вголос, тяжча проти першої, але найтяжча з них — це образа фізичною дією. Тут Бгрігумуні вчинив найгіршу образу: перед очима богині процвітання він ногою доторкнувся грудей Господа. Ніякого сумніву, Господь Вішну є всемилостивий. Він анітрохи не розсердився на вчинок Бгрігумуні, що був великий *брахмана*. *Брахмані* вибачають усе, навіть коли він чинить якусь образу, і приклад подав Господь Вішну. Однак кажуть, що саме від того часу богиня процвітання Лакшмі не дуже жалує *брахман*, а через те, що вона не дарує їх своїм благословенням, *брахмани* здебільшого дуже бідні. Бгрігумуні торкнувся до грудей Господа Вішну ногою, і то певно була велика образа, але величний Господь Вішну не надав цьому уваги. Так звані *брахмани* Калі-юги іноді пишаються, що можуть торкатися ногою грудей Господа Вішну. Але обставини цього випадку були особливі: Бгрігумуні, торкнувшись ногою грудей Господа Вішну, вчинив найбільшу образу, однак Господь Вішну повівся надзвичайно великодушно, не сприйнявши цього серйозно.

Замість гніватися чи проклинати Бгрігумуні Господь Вішну одразу піднявся з ліжка разом із дружиною, богинею процвітання, і склав *брахмані* Свої шанобливі поклони. Він сказав Бгрігумуні: «Любий *брахмано*, прийшовши сюди, ти дарував Мене найбільшим благословенням. Прошу, сядь на кілька хвилин на цю подушку. Любий *брахмано*, даруй, що Я не встиг піднятися, коли ти прийшов, щоб гідно тебе зустріти. Я вчинив велику образу і тому молю, щоб ти простив Мене. Ти такий чистий і великий, що вода, яка омиває твої стопи, на силі очистити навіть місця прощі. Тому прошу, очисти планету Вайкунтху, де живемо Я і Мої супутники. Любий мій батьку, великий мудрецю, Я знаю, що твої стопи ніжні, наче лотос, а Мої груди наче камінь. Тому Я боюся, що від того, що ти торкнувся стопою Моїх гру-

дей, твоя стопа болить. Дозволь, Я торкнуся твоїх стіп, щоб втишити біль». Сказавши це, Господь Вішну почав розтирати стопи Бгрігумуні.

Господь далі говорив до Бгрігумуні: «Любий повелителю, — сказав Він, — торкнувшись Моїх грудей своїми стопами, ти освятив їх, і тепер я певний, що богиня процвітання Лакшмі буде рада навік лишитися жити тут». Лакшмі ще звуть Чанчала, а це означає, що вона ніде не лишається довго. Саме тому, буває, багатий рід за декілька поколінь убожіє, а сім'я бідняка здобуває велике багатство. В матеріальному світі Лакшмі, богиня процвітання, є Чанчала, але на планетах Вайкунтгах вона вічно живе при лотосових стопах Господа. Лакшмі знають як Чанчалу, тому Господь Нараяна і припустив, що вона, може, не жила би, навіки припавши до Його грудей, але тепер Його груди освячені доторком стіп Бгрігумуні — і богиня процвітання вже Його ніколи не покине. Однак Бгрігумуні чітко розумів, хто такий Господь і хто проти Нього він, тому поведінка Верховного Бога-Особи його вразила. Від вдячности голос в нього переривався, він навіть не зміг відповісти Господеві. Він стояв наче німий, з очей котилися сльози. Він просто стояв перед Господом і мовчав.

Випробувавши Господа Брахму, Господа Шіву і Господа Вішну, Бгрігумуні повернувся до великих мудреців на берег річки Сарасваті й розповів про все, що трапилось. Мудреці, уважно вислухавши його, дійшли висновку, що з усіх наділених божеств найвищою мірою перебуває в добрі безумовно Вішну. В «Шрімад-Бгаґаватам» цих великих мудреців названо *брахма-вадінам*. Терміном *брахма-вадінам* позначають тих, що обговорюють Абсолютну Істину, але остаточного висновку ще не дійшли. Переважно слово *брахма-ваді* застосовують до імперсоналістів чи тих, хто вивчає Веди. З цього випливає, що присутні мудреці серйозно вивчали ведичну літературу, але ще не з'ясували остаточно, хто є Верховний Бог-Особа.

Вислухавши від Бгрігумуні за те, як він зустрівся з трьома наділеними божествами — Господом Шівою, Господом Брахмою і Господом Вішну, мудреці дійшли висновку, що Господь Вішну є Верховна Істина, Бог-Особа. В «Шрімад-Бгаґаватам» сказано, що, вислухавши від Бгрігумуні все в подробицях, мудреці були

здивовані: Господь Брахма і Господь Шіва вмить спалахнули гнівом, а Господь Вішну, якого Бгрігумуні вдарив ногою, анітрохи не розсердився. Кажуть, що каганець починає блимати й від найменшого вітру, але сонця, найбільший світильник і величезне джерело світла, не зрушити з місця й несамовитому ураганові. Отже, оцінювати рівень людей слід за тим, якою мірою вони здатні зберігати спокій навіть серед найприкріших обставин. Мудреці, що зібралися на березі річки Сарасваті, висновили, що той, хто прагне стати справді вмиротвореним і звільнитися від страху, має прийняти притулок лотосових стіп Вішну. Найменшого приводу було досить, щоб Господь Брахма й Господь Шіва втратили самовладання — то хіба вони на силі підтримувати мир і спокій в серцях своїх відданих? Що ж до Господа Вішну, то, як сказано в «Бгаґавад-ґіті», прийнявши Господа Вішну чи Крішну своїм верховним другом, людина отримує можливість досягнути найвищої вмиротвореності, яку ніщо не може потривожити.

Висновок мудреців був такий: живучи за засадами *вайшнава-дгарми*, людина і справді стає досконалою, але якщо вона дотримується релігійних засад якоїсь громади, але не робить поступу в усвідомленні Верховного Бога-Особи Вішну, всі її зусилля марні. Дотримуватися релігійних засад означає перебувати на рівні досконалого знання. Коли людина приходить на рівень довершеного знання, матеріальні справи вже не цікавлять її. Довершене знання полягає в тому, щоб знати, в чому наша сутність і яка є Верховна сутність. Хоча Верховна і індивідуальна сутність єдині якісно, кількісно вони відмінні. Власне вміння чітко розмежувати це і є справжня досконалість знання. Просто розуміти «Я не матерія, я — дух» — це ще не досконале знання. Справжню основу релігії становить віддане служіння, *бгакті*. Це потверджено і в «Бгаґавад-ґіті». Господь Крішна каже: «Облиш усі релігійні засади і просто віддайся Мені». Отже, поняття *дгарма* стосується тільки до *вайшнава-дгарми*, чи *бгаґавад-дгарми*, і той, хто дотримується її, сам собою набуває усіх добрих якостей і робить поступ у духовному житті.

Вершина довершеного знання — це знання про Верховного Господа. Набути його можна тільки у віданім служінні. Отже, той, хто виконує віддане служіння, йде безпосередньо до вершини знання. І коли людина здобуває знання, матеріальний світ вже не притягує її. Але до цього не можна прийти шляхом сухих

філософських розумувань. Віддані перестають цікавитися матеріальним світом не просто тому, що зрозуміли теорію. Їхнє розуміння постає з практичного досвіду. Відданого, що звідав смак стосунків із Господом, природно не вабить до того, що звичайно називають «суспільством», «дружбою» і «коханням». Але це не сухе відлучення: воно приходить від того, що відданий, насолоджуючись трансцендентним смаком, підноситься на вищий рівень життя. Далі в «Шрімад-Бгаґаватам» сказано, що, набувши такого знання і втративши прив'язаність до матеріальної чуттєвої втіхи, людина сама собою набуває і восьми досконалостей: *аніму*, *лаґгіму* й *праапті* та інші *сіддги*, які здобувають, практикуючи містичну *йоґу*. Досконалий приклад тому — Махараджа Амбаріша. Він був не містичний *йоґ*, а великий відданий, однак завдяки своїй відданості взяв гору над *йоґом*-містиком Дурвасою, що почав був із ним сварку. Іншими словами, відданому, щоб здобути силу, немає потреби практикувати містичну *йоґу*. Милістю Господа за ним вже стоїть сила. Він — наче мала дитина, що живе цілковито впокорена могутньому батькові, і тому за нею стоїть уся сила її батька.

Якщо людина зажила слави відданого Господа, та слава ніколи не перейде. Під час бесіди з Рамананадою Раєю Господь Чайтанʼя спитав: «Яка слава є найбільша?» Рамананда Рая відповів, що найвища слава — бути відомому як відданий Господа Крішни. Отже, висновок такий, що *бгаґавата-дгарма*, тобто релігія відданого служіння Верховному Богові-Особі, призначена для тих, хто вміє думати і розважати. Якщо людина правильно застосовує свій розум, вона підноситься на рівень, де можна думати про Верховного Бога-Особу, а думаючи про Верховного Бога-Особу, вона звільняється від скверни лихого спілкування в матеріальному світі і стає вмиротвореною. У світі скрізь неспокійно, бо в людському суспільстві бракує відданих, які вмиротворені в серці. Невідданий не може ставитися до всіх живих істот однаково. Відданий же дивиться однаковим оком на тварин, людей і на всіх живих істот, бо знає, що кожна жива істота є невідʼємна частка Верховного Господа. В «Ішопанішаді» з'ясовано, що той, хто піднявся до рівня, на якому бачить всіх живих істот однаковим оком, вже не ненавидить нікого і ні до кого не виявляє прихильности. Відданий не прагне мати більше, ніж йому потрібно. Тому віддані є *акінчана*: вони задоволені за будь-

яких умов життя. Відомо, що відданому байдуже, в пеклі він чи на небесах. Відданого цікавить тільки віддане служіння. Жити так є найвищий рівень досконалости, з якого людина підноситься до духовного світу — додому, назад до Бога. Відданих Верховного Бога-Особи вабить насамперед до найвищої матеріальної якости — добра, і символічно це добро представляє істинний *брахмана*. Тому відданий з природи схильний жити як *брахмана*. Його не цікавить страсть чи невігластво, хоча ці якості теж походять з Верховного Господа Вішну. «Шрімад-Бгаґаватам» описує відданого як *ніпуна-буддгі*, що вказує на його приналежність до найрозумнішого класу людей. Відданий, що над ним не владні прив'язаність й відраза, живе вмиротворений, і ні страсть, ні невігластво не збурюють його.

Може постати таке питання: чому відданого, якщо він трансцендентний щодо всіх матеріальних якостей, вабить якість добра матеріального світу? Відповідь така, що під впливом *ґун* матеріальної природи живуть три типи людей. Тих, хто живе під впливом *ґуни* невігластва, звуть *ракшасами*, хто живе під впливом *ґуни* страсті — людьми, а під впливом *ґуни* добра існують *сури*, півбоги. Всі три групи людей створила матеріальна природа за вказівкою Верховного Господа, але лише тим, хто перебуває під впливом *ґуни* добра, найлегше вдається піднестися до духовного світу, тобто повернутися додому, до Бога.

Отже, мудреці, що зібралися на березі ріки Сарасваті, щоб з'ясувати, хто з названих божеств є найвищий, облишили всі сумніви. Їхнє рішення було: слід поклонятися Господеві Вішну. Тому вони взялися до відданого служіння і так досягли жаданої мети — повернулися до Бога.

Тому, хто дійсно прагне звільнитися від пут матеріального існування, належить одразу прийняти твердження, що його висуває Шрі Шукадева Ґосвамі на початку «Шрімад-Бгаґаватам». Там сказано, що завдяки тому, що «Шрімад-Бгаґаватам» співав Шукадева Ґосвамі, слухати його надзвичайно сприятливо для звільнення. Сута Ґосвамі знов підтверджує це: якщо людина, блукаючи матеріальним світом, зацікавиться нектарними оповідями Шукадеви Ґосвамі, вона певно дійде правильного висновку: просто виконуючи віддане служіння Верховному Богові-Особі, вона дістане змогу припинити виснажливе вічне переселення з одного матеріального тіла до іншого. Іншими словами, уважно

слухаючи з належного джерела, людина утверджується у любовнім відданім служінні Вішну. І тоді її матеріальна подорож закінчується. Сам метод дуже простий. Слід просто слухати чудове послання Шукадеви Ґосвамі, що подане у формі «Шрімад-Бгаґаватам».

Ще один висновок такий: не слід вважати півбогів, навіть Господа Шіву і Господа Брахму, за рівних Господу Вішну. Якщо ми вважаємо, що вони на одному рівні, то, як сказано в «Падма Пурані», ми просто безбожники. З ведичного писання «Харівамші» теж знаємо, що поклонятися слід тільки Верховному Богові-Особі Вішну. Слід повсякчас повторювати Харе Крішна *маха-мантру* чи будь-яку іншу *вішну-мантру*. В Другій пісні «Шрімад Бгаґаватам» Господь Брахма каже: «Нас з Господом Шівою обох Верховний Бог-Особа уповноважив діяти під Його наглядом, поклавши кожному відповідні обов'язки». В «Чайтан'я-чарітамріті» також сказано, що єдиний володар — це Крішна, а всі інші живі істоти — Його слуги.

Господь підтверджує у «Бгаґавад-ґіті», що вищої від Крішни істини немає. Тож і Шукадева Ґосвамі, щоб наголосити, що з усіх *вішну-таттв* Господь Крішна є споконвічною Верховною Бог-Особою, повідав історію, що сталася, коли Господь Крішна був на Землі.

Якось дружина одного *брахмани* народила дитину. На жаль, новонароджена дитина померла, щойно з'явившись на світ. *Брахмана*-батько взяв померлу дитину й приніс прямо в Двараку до царського палацу. Завчасна смерть дитини, ще й перед очима його та його молодої дружини, була для *брахмани* великим горем. Розум його збурився. За часів, коли царювали гідні довіри люди (так велося до кінця Двапара-юґи, поки на Землі був Господь Крішна), піддані мали право звинувачувати царя у завчасній смерті дитини, якщо та вмирала перед очима батьків. Таку саму відповідальність несли царі і за часів Господа Рамачандри. В Першій пісні «Шрімад-Бгаґаватам» ми пояснюємо, що цар такою мірою відповідав за добробут своїх громадян, що навіть повинен був дивитися, щоб не було надмірної спеки чи холоду. Тому хоча царевої вини в тому, що сталося, не було, *брахмана*, в якого померла дитина, пішов до палацу й почав звинувачувати царя.

«Теперішній цар Уґрасена ненавидить *брахман*!» Точні сло-

ва, що вжито тут — *бра̄хма-двішах*. Того, хто вороже ставиться до Вед, істинних *брахман* чи касти *брахман*, називають *брахма-двіт*. Тож царя звинувачено, що він — *брахма-двіт*. Ще його звинувачено, що він *шатга-дгī*, тобто не має розуму. Щоб дбати за добробут громадян, відповідальний голова держави мусить бути дуже розумний, а зі слів *брахмани* виходило, що в того царя, що нині сидить на троні, геть немає розуму. *Брахмана* ще назвав його *лубдга*, що означає «пожадливий». Іншими словами, якщо цар чи голова держави пожадливі й своєкорисливі, вони повинні піти з посту президента чи царя. Якщо ж голова держави прив'язаний до матеріальної насолоди, то він природно стає своєкорисливим. Тому тут вжито ще одного слова — *вішайа̄тмана*.

Крім того *брахмана* звинуватив царя, що той *кшатра-бандгу*, тобто лише народився в сім'ї *кшатріїв* чи царській родині, але якостями, що повинен мати цар, не володіє. Цар повинен боронити брахманічну культуру і завжди опікуватися добробутом громадян, і ще йому не слід бути прив'язаному до матеріальної насолоди, бо наслідком тієї прив'язаности є пожадливість. Людину, яка, не маючи належних якостей, виставляє себе за *кшатрію* чи царя, називають не *кшатрієм*, а *кшатра-бандгу*. Так само й сина *брахмани*, що брахманічних якостей не має, називають *брахма-бандгу* чи *двіджа-бандгу*. Смисл сказаного в тому, що народитися *брахманою* чи *кшатрією* не замало, щоб вважатися себе за *брахману* чи *кшатрію*. Щоб людина посіла певне становище, вона має набути відповідних якостей і лише тоді гідна чести бути визнаною за *брахману* чи *кшатрію*.

Брахмана висунув таке звинувачення: його новонароджена дитина померла, казав він, через те, що цар не має жодних якостей, що потрібні правителеві держави. *Брахмана* вважав ту подію за щось найнеприродніше в світі і тому всю вину склав на царя. У ведичній історії подибуємо приклади, що інколи, коли цар-*кшатрія* до своїх обов'язків ставився без належної відповідальности, рада *брахман*, що на утриманні монарха, скидала його з престолу. Якщо взяти все це до уваги, побачимо, що посада монарха у ведичній цивілізації пов'язана з великою відповідальністю.

Брахмана сказав:

— Лихому, заздрісному цареві не слід ні поклонятися, ні складати шану. Такий цар знає тільки полювати, вбивати у лісі тва-

рин і карати злочинців. Він не владає собою і має лиху вдачу. Поклоняючись такому цареві чи шануючи його, громадяни ніколи не будуть щасливі. Вони завжди житимуть у злиднях і горі й не знатимуть спокою і щастя.

В сучасному суспільстві посади монарха практично не існує, а президент відповідальности за добробут громадян на себе не бере. В добу Калі кандидат на пост голови держави вдається до будь-яких засобів, щоб здобути голоси, і за результатами голосування обіймає найвищу посаду, проте громадяни в країні, так само як і перед тим, не знають спокою і страждають, нещасні і невдоволені.

Другий син *брахмани* теж помер, помер і третій син. *Брахмана* зачав дев'ятеро дітей, і кожного разу новонароджена дитина вмирала, і кожного разу він приносив умерлих дітей під браму царського палацу й гудив царя. Коли *брахмана* прийшов до царя у Двараку вдев'яте, у Крішни був Арджуна, і він почув, що *брахмана* звинувачує царя, нібито той не боронить його як належить. Арджуна, перейнявшись тим, підійшов до *брахмани* і спитав:

— Любий *брахмано*, чому ти кажеш, що в цій країні немає справжнього *кшатрії*, щоб захистити громадян? Невже немає того, хто хоча б називав себе *кшатрією*, хто хоча б задля годиться взяв до рук лук і стріли оборонити громадян? Ти вважаєш, що царські особи в твоїй країні не воїни, а просто виконують жертвоприношення разом з *брахманами*?

Арджуна наголосив, що то не справа *кшатрії* сидіти сиднем, відкинувшись на подушки, чи виконувати ведичні ритуали. Ні, він має бути героєм і боронити громадян. *Брахмани*, що виконують духовну діяльність, не повинні робити нічого, що вимагало б фізичних зусиль. Тому, щоб спокійно виконувати свої вищі фахові обов'язки, вони потребують захисту *кшатріїв*.

— Якщо *брахману* проти волі розлучено з дружиною й дітьми, — вів далі Арджуна, — а царю-*кшатрії* про те байдуже, то цей *кшатрія* ніякий не цар, а просто актор на сцені. Є певні вистави, коли актори грають царів. Але від такого удаваного царя дарма сподіватися користи. Так само і царя чи голову держави, що не захищає верхівку соціальної структури, вважають просто за ошуканця. Такі голови держав, хоча й обіймають високу посаду в уряді, живуть лише заради власної користи. Мій пане,

я обіцяю, що захищу твоїх дітей, а якщо того не зроблю, то хай увійду в палаючий вогонь і тим спокутую свій гріх і очищусь від скверни.

На Арджунину мову *брахмана* відповів:

— Любий Арджуно, Господь Баларама тут, але оборонити моїх дітей Він не зміг. Тут і Господь Крішна, а й Він не був на силі їх врятувати. Тут стільки інших героїв, як Прад'юмна і Анірудда, і всі носять луки й стріли, але і вони не здолали захистити моїх дітей.

Брахмана прямо сказав: це вже Арджуні зробити те, чого не зумів навіть Сам Верховний Бог-Особа! Він вважав, що Арджуна обіцяє те, що йому явно не під силу. *Брахмана* сказав:

— Ти роздаєш обіцянки наче нерозумна дитина. Я не можу повірити твоїм словам.

Арджуна зрозумів, що *брахмана* геть втратив віру у царів-*кшатріїв*. Тому, щоб підбадьорити його, Арджуна почав ніби засуджувати свого друга Крішну, а Господь Крішна та інші слухали, як він закидав Крішні:

— Любий *брахмано*, я не Санкаршана, не Крішна, не Його син, Прад'юмна, і не Анірудда. Мене звуть Арджуна, і я ношу лук Гандіву. Ти не маєш права мене ображати, бо з моєї хоробрости був задоволений навіть Господь Шіва, коли нам довелося полювати разом у лісі. Я став на герць з Господом Шівою, що з'явився переді мною в подобі мисливця, і моя звитяга так його вдовольнила, що він подарував мені зброю *пашупатастру*. Прохаю, не сумнівайся в мені. Я поверну тобі синів, навіть якщо мені доведеться битися з самою смертю.

Піднесені слова Арджуни *брахману* до певної міри переконали. З тим він повернувся додому.

Коли дружина *брахмани* мала народити ще одну дитину, *брахмана* почав молитися: «Любий Арджуно, прошу, прийди і врятуй моє дитя». Почувши це, Арджуна одразу зібрався: взяв лук і стріли і, торкнувшись свяченої води, проказав священні *мантри*, щоб його зброї не можна було подолати. Тоді він узяв ще особливу стрілу, що колись подарував йому на знак великої прихильности Господь Шіва. Озброєний луком Гандівою і всілякою іншою зброєю, Арджуна став на чати біля будинку породіллі.

Арджуна Двараки не покидав, бо мав додержати слово, що дав

був *брахманою*. Його прикликали вночі, коли дружина *брахмани* мала народити дитину. Дорогою до дому, де мала родити дружина *брахмани*, Арджуна подумки звертався не до свого друга Крішни, а до Господа Шіви, бо, розважив він собі, Крішна *брахмани* не захистив, тому краще звертатися до Господа Шіви. Ось ще один приклад того, як людина вдається по допомогу до півбогів. У «Бгаґавад-ґіті» пояснено це. *Ка̄маіс таіс таір хр̣та-джн̃а̄на̄х̣* — людина, котра від жадоби й хиті втратила розум, забуває Верховного Бога-Особу і шукає захисту в півбогів. Арджуна певно не був звичайною живою істотою, але ставився до Крішни як до друга і тому вважав, що Крішна захистити *брахману* не може, а тому лише тримав на думці Господа Шіву. Далі побачимо, що, звернувшись по притулок замість Крішни до Господа Шіви, Арджуна не досяг ніякого успіху. Однак Арджуна старався скільки доставало сили, читав різні *мантри*, тримаючи свій лук напоготові, щоб захищати дім з усіх боків. Дружина ж *брахмани* тимчасом народила хлопчика, і, як кожне маля, дитина заплакала. А за кілька хвилин дитина й Арджунині стріли просто розтанули в небі.

Виглядає на те, що *брахмана* жив десь неподалік від Крішни, і Крішна дуже тішився з того, що відбувалося, бо ж Арджуна кинув виклик Його авторитету і владі. То був Його жарт — забрати в *брахмани* немовля і всі стріли разом з тою, що її дав Арджуні Господь Шіва і якою той дуже пишався. *Тад бгаватй алпа-медгаса̄м* — менш розумні люди, розум яких збурений, знаходять притулок у півбогів, щасливі з того, що отримують за свою відданість їм.

Брахмана почав звинувачувати Арджуну перед Крішною та іншими:

— Дивіться всі! Чи є де ще такий дурень! Я повірив Арджуні, а він не має ніякої сили, єдине, на що він здатний — це давати порожні обіцянки. А я, ще той дурень, повірив Арджуниним словам. Він пообіцяв захистити мою дитину, хоча навіть Прад'юмна, Аніруддга, Господь Баларама і Господь Крішна не могли того зробити. Якщо такі великі особистості не змогли захистити моєї дитини, хто тоді на силі це зробити? Я проклинаю Арджуну за його брехливу обіцянку, проклинаю його славетний лук Ґандіву і його зухвальство, з яким він проголошував, що величніший від Господа Баларами, Господа Крішни, Прад'юмни й

Анірудди. Нікому не врятувати моєї дитини, адже її вже перенесено на іншу планету. Це тільки через своє глупство Арджуна вважав, що зможе повернути мою дитину з іншої планети.

Почувши прокляття *брахмани*, Арджуна, щоб знайти дитину *брахмани*, вдався до містичної сили, яка дає змогу подорожувати до будь-якої планети. З усього видно, що Арджуна володів містичною силою, за допомогою якої *йоги* здатні подорожувати на яку захочуть планету. Передусім він пішов на планету Ямалоку, де живе повелитель смерти Ямараджа. Арджуна шукав дитини *брахмани* там, але не знайшов. Тоді, не гаючи часу, він рушив до планети царя небес Індри. Дитини не було і там; Арджуна подався на планети півбогів вогню, тоді до півбогів Найрріті, далі на Місяць, нарешті на планету Ваю, далі на Варуналоку. Не знайшовши немовляти й на тих планетах, він спустився вниз, на планету Расаталу, що в найнижчій планетній системі. Відвідавши всі ті планети, нарешті дістався Брахмалоки, куди не можуть піти навіть *йоги*-містики. Милістю Господа Крішни Арджуна мав таку силу, що піднявся аж на Брахмалоку, що вища від усіх планет. Він побував на всіх планетах, але дитини не знайшов — і тоді вирішив кинутися у вогонь, бо зробити так він поклявся *брахмані*, якщо не поверне йому дитини. Однак Господь Крішна був милостивий до Арджуни, Свого найближчого друга. Господь Крішна відмовив зганьбленого Арджуну кидатися з розпачу у вогонь. Крішна зауважив, що Арджуна — друг Йому, тому якщо він з безпорадности кинеться у вогонь, тінь ганьби впаде і на Нього. Тому Господь Крішна зупинив Арджуну, запевнивши друга, що знайде дитину. Він сказав Арджуні: «Не накладай на себе рук, це нерозумно».

Переговоривши з Арджуною, Господь Крішна прикликав Свою трансцендентну колесницю. Разом з Арджуною вони зійшли на колесницю і рушили на північ. Господь Крішна — всемогутній Бог-Особа, і Йому було не важко повернути дитину, але пам'ятаймо, що Він грав роль людської істоти. А що людина заради того, щоб досягти певного наслідку, мусить докладати зусиль, то, щоб повернути *брахмані* його дитину, Господь Крішна виїхав з Двараки точно як би зробила це звичайна людина чи Його друг Арджуна. Зійшовши у світ людей та являючи там Свої розваги як один із людей, Крішна показав, що особистости вищої, як Він, немає. «Бог великий» — ось яке є визначення

Верховного Бога-Особи. Тож, перебуваючи у матеріальному світі, Крішна довів, що принаймні у цьому всесвіті вищої від Нього особистости немає.

Колісниця з Крішною й Арджуною рухалися на північ, проходячи крізь різні планетні системи. Ті планети «Шрімад-Бгаґаватам» змальовує як Саптадвіпу. *Двіпа* означає «острів». Ведична література іноді описує планети як *двіпи*. Планета, на якій ми живемо, називається Джамбудвіпа. Космічний простір вважають за великий повітряний океан, в якому є багато островів — різних планет. На кожній планеті є свої океани. На деяких є океани солоної води, на інших океани молока. Ще на інших океани вина, десь — океани *ґгі* чи олії. І так само на кожній планеті є різні типи гір і своя атмосфера.

Крішна минув усі ті планети й дістався останньої оболонки всесвіту. Ту оболонку «Шрімад-Бгаґаватам» змальовує як шар непроглядної темряви. Взагалі весь матеріальний світ описують як місце, де панує суцільна темрява. У відкритому космосі світить сонце, тому там світло. Але крізь оболонки всесвіту сонячне проміння не проникає, і тому в них панує морок. Отже, Крішна досяг шару, що вкриває всесвіт. Тут чотири коні, що тягнули Його колісницю — Шайб'я, Суґріва, Меґгапушпа і Балахака, — завагалися ступати в морок. Те, що вони завагались, теж є частина розваг Крішни, бо коні Крішни не звичайні: звичайні коні не можуть проїхати цілим усесвітом і вступити у шари, що вкривають всесвіт ззовні. Але Крішна трансцендентний, і тому колісниця Його, коні і все, що Йому належить, також є трансцендентне і поза якостями матеріального світу. Ми повинні завжди пам'ятати, що Крішна грав роль звичайної людини, і волею Крішни Його коні теж грали ролі звичайних коней, а вони бояться йти у темряву.

Крішна відомий як Йоґешвара, сказано в останній частині «Бгаґавад-ґіти». *Йоґешваро харіх* — Він повелитель усіх містичних сил. Нам доводилося бачити чимало людей, що володіють йоґічною містичною силою. Ці люди творять подеколи справжні чуда. Але повелитель усіх містичних сил — Крішна. Отже, побачивши, що Його коні не наважуються вступити в темряву, Він підняв Свій диск Сударшана-чакру, і від того все навкруги осяяло світлом в тисячу разів сильнішим, ніж від сонця. Темряву оболонки всесвіту теж створив Крішна, а Сударшана-чакра —

вічний супутник Крішни. Крішна просувався крізь морок, а Сударшана-чакра рухався попереду. В «Шрімад-Бгаґаватам» сказано, що Сударшана-чакра розсіював темряву, наче випущена з луку Шарнґи стріла Господа Рамачандри, що розсіяла військо Равани. *Су* означає «чудове», *даршана* — «споглядання». Отак завдяки милості диска Господа Крішни, Сударшана-чакри, темрява щезла і стало видно як удень. Так Господь Крішна і Арджуна перетнули величезний простір, що вкриває шаром темряви матеріальні всесвіти.

Тоді Арджуна побачив яскраве сяйво, що відоме як *брахмаджйоті*. *Брахмаджйоті* перебуває поза зовнішньою оболонкою матеріальних усесвітів, а що *брахмаджйоті* не побачити нашими теперішніми очима, то його іноді називають *авьякта*. Це духовне сяйво є найвище місце, куди прагнуть потрапити імперсоналісти, що відомі також як *ведантисти*. *Брахмаджйоті* описане також як *ананта-пара*, безмежне й незбагненне. Коли Господь Крішна й Арджуна досягли *брахмаджйоті*, Арджуна, не могши винести того сліпучого сяйва, заплющився. Те, як Господь Крішна з Арджуною досягли *брахмаджйоті*, описано в «Харі-вамші». В цьому ведичному писанні Крішна повідомляє Арджуну: «Любий Арджуно, яскраве сяйво, трансцендентне світло, що ти бачиш — то випромінення Мого тіла. О нащадку Бгарати, *брахмаджйоті* — то Я Сам». Не можна відділити сонячного проміння від сонячного диску, і так само не відділити одне від одного Крішни і випромінення Його тіла. Тому Крішна проголошує, що *брахмаджйоті* — то Він Сам. Твердження «Харі-вамші» недвозначне: *ахам сах*, каже Крішна. *Брахмаджйоті* складене з крихітних часток (духовних іскор, чи живих істот), що відомі як *чіт-кана*. Ведичне *со 'хам*, чи «Я є *брахмаджйоті*», можна застосувати і до живих істот, які теж можуть проголосити, що належать до *брахмаджйоті*. Далі в «Харі-вамші» Крішна пояснює: «*Брахмаджйоті* — це поширення Моєї духовної енергії».

Крішна сказав Арджуні: «*Брахмаджйоті* перебуває за межами Моєї зовнішньої енергії, *майя-шакти*». Ті, хто перебуває в матеріальному світі, побачити сяйва Брахмана не можуть. В матеріальному світі це сяйво не проявлене, воно проявлене в духовному світі. Ось що значать слова *вйакта авйакта*. В «Бгаґавад-ґіті» сказано: *'вйакто 'вйактат санатанах* — обидві енергії проявлені вічно.

По тому Господь Крішна з Арджуною опинились у безмежних духовних водах. Духовну воду називають океан Каранарнава, чи Віраджа. Це означає, що той океан є джерело, з якого твориться матеріальний світ, а Віраджею він зветься тому, що над ним не владні три якості матеріального світу. Точний опис Океана Карани, чи Віраджі, містить «Мрит'юнджая Тантра», одне з ведичних писань. Там сказано, що найвища планетна система в матеріальному світі — це Сат'ялока, чи Брахмалока, а над нею розташовані Рудралока й Маха-Вішнулока. В «Брахма-самхіті» є твердження щодо цієї Маха-Вішнулоки: *йах кāранāрнава-джале бхаджати сма йога* — «Господь Маха-Вішну лежить в Океані Карани. Коли Він видихає, незліченні всесвіти приходять до існування, а коли вдихає, ті незліченні всесвіти знову входять у Нього». Так створюється й знов зникає матеріальне творіння. Коли Господь Крішна й Арджуна зайшли у води, здавалося, ніби насунув великий ураган трансцендентного сяйва. Океан Карани схвилювався. Так Арджуна милістю Господа Крішни отримав виняткову нагоду побачити прекрасний океан Карану.

Разом зі своїм супутником Крішною Арджуна побачив у воді великий палац. Там були тисячі колон і стовпів з коштовних самоцвітів, що сяяли. Арджуна був геть зачарований. В палаці Арджуна з Крішною побачили велетенську форму Анантадеви — Шешу. Господь Анантадева, чи Шешанага — це величезний змій з тисячами каптурів, які прикрашено коштовними самосяйними каменями неповторної краси. З кожної голови Анантадеви дивилось двоє, як здавалось, страшних очей, все Його тіло було біле, наче верхівка гори Кайласи, що завжди вкрита снігом, а шия та язики сині. Такою постала перед Арджуною форма Анантадеви. На ніжному білому тілі Анантадеви зручно спочивав Маха-Вішну. Він здавався надзвичайно могутнім і всюдисущим, і Арджуна одразу збагнув, що то Верховний Бог-Особа у формі Пурушоттами. Його називають Пурушоттамою, найкращим, чи Верховним Богом-Особою, бо то з Його тіла у матеріальний світ сходить інша форма Вішну — Гарбгодакашаї Вішну. Форма Господа Маха-Вішну, Пурушоттама, перебуває за межами матеріального світу. Його називають ще Уттама. *Тама* означає «темрява», а *ут* — «понад, трансцендентне». Отже, *уттама* означає «те, що понад найтемнішою ділянкою матеріального світу». Арджуна побачив, що колір тіла Пурушоттами, Маха-Вішну, як

у нової хмари в дощовий сезон. На Ньому були прекрасні жовті шати, обличчя осяйно усміхнене, а очі, що нагадували лотосові пелюстки, надзвичайно привабливі. Господь Маха-Вішну мав вісім довгих, до колін, рук. Шию Йому прикрашав самоцвіт Каустубга, а груди позначав знак Шріватса, що означає «місце перебування богині процвітання». Гірлянда з лотосів сягала Господеві до колін. Таку довгу гірлянду називають *вайджаянті.*

Поруч Господа стояли Його особисті супутники Нанда й Сунанда, а також уособлений диск Сударшана. У Ведах сказано, що Господь має безліч енергій, і всі вони стояли там уособлені. Найголовніші серед них були: *пушті,* енергія живлення, *шрі,* енергія краси, *кірті,* енергія слави, й *аджа,* енергія матеріального творення. Всі ті енергії вкладено у володарів матеріального світу — Господа Брахму, Господа Шіву і Господа Вішну, і ще в царів небесних планет, як-от Індра, Чандра, Варуна і бог Сонця. Іншими словами, півбоги, виконуючи трансцендентне любовне служіння Верховному Богові-Особі, наділені від Господа певними енергіями. Форма Маха-Вішну — то поширення тіла Крішни. «Брахма-самхіта» потверджує: Маха-Вішну є частина повного поширення Крішни. Всі ті поширення невідмінні від Верховного Бога-Особи, але Крішна прийшов у матеріальний світ явити Свої розваги звичайною людиною, і тому Він з Арджуною одразу на знак пошани вклонилися до Маха-Вішну. В «Шрімад-Бгаґаватам» сказано: Господь Крішна вшанував Маха-Вішну. Слід знати, що Крішна склав Йому поклони тому лише, що Господь Маха-Вішну не відрізняється від Нього Самого. Проте це не була *аханґрахопасана* — метод, що радять для людей, які прагнуть піднестися до духовного світу через жертвоприносення знанням. Таких людей згадано і в «Бгаґавад-ґіті»: *джн̃а̄на-йаджн̃єна ча̄пй анйе йаджанто ма̄м упа̄сате.*

Не було ніякої потреби, щоб Крішна віддавав поклони, проте Він, верховний учитель, на власному прикладі вчив Арджуну вшановувати Господа Маха-Вішну. Однак Арджуна, побачивши гігантську форму, в якій перебуває все суще, відчув страх. Вона не була подібна ні до чого матеріального. Побачивши, що Крішна вклонився Господу Маха-Вішну, він одразу й собі молитовно склав руки і схилив голову перед Господом. Тоді гігантський Маха-Вішну, дуже задоволений, ласкаво усміхнувся і заговорив.

— Любі Крішно й Арджуно, — сказав Він, — Я забрав усіх

дітей *брахмани* і тримаю їх тут на те лише, щоб побачити вас. Я вже давно жду, що ви прийдете до цього палацу. Ви з'явилися в матеріальному світі як Мої втілення, щоб зменшити силу демонів, бо вона лежить на планеті величезним тягарем. Моє прохання: вбийте усіх лихих демонів і повертайтеся до Мене. Ви обидва — втілення великого мудреця Нара-Нараяни. Ви довершені в собі, але щоб захистити відданих і знищити демонів, а перш за все щоб відновити у світі релігійні засади і щоб там запанували мир і спокій, ви навчаєте основ істинної релігії. Ваша ціль — щоб люди світу наслідували вас і так жили у мирі й процвітанні.

Господь Крішна й Арджуна знов вклонилися до Маха-Вішну, взяли з собою дітей *брахмани* і тою ж дорогою, якою прийшли у духовний світ, повернулися до Двараки. Всі діти *брахмани*, як і мало бути, вже повиростали. Повернувшись до Двараки, Господь Крішна з Арджуною віддали *брахмані* всіх його синів.

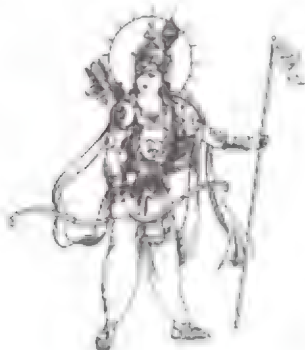
Арджуна все не міг отямитись після тих відвідин трансцендентного світу, куди потрапив милістю Крішни. Знов таки милістю Крішни він збагнув, що Крішна є джерело всіх багатств матеріального світу. В матеріальному світі людина, хоч би хто вона була, всіма щедротами зобов'язана милості Крішни. Тому слід завжди лишатися в свідомості Крішни, пам'ятаючи, що Господу Крішні ми завдячуємо усім, що маємо, і що все — то Його милість.

Коли Господь Крішна прийшов у матеріальний світ, Він явив тисячі й тисячі розваг, і кожна з них була надзвичайна. Рівних їм немає у всій світовій історії. Ця надзвичайна пригода, яку Арджуна пережив з ласки Крішни, є лише одною з тисяч і тисяч розваг, що явив Господь Крішна, коли прийшов у матеріальний світ, і кожна з тих розваг надзвичайна й незрівнянна ні з чим у світовій історії. Всі розваги не лишають жодного сумніву, що Крішна є Верховний Бог-Особа, хоча грав у матеріальному світі роль звичайної людини з численними мирськими обов'язками. Він грав роль ідеального домогосподаря і, мавши 16 000 дружин, 16 000 палаців і 160 000 дітей, виконував багато жертвопринесень. Мета того була навчити правителів матеріального світу жити для загального добра. Ідеальна Верховна Особа, Він задовольняв бажання кожного — і *брахман*, найвищого суспільного стану людства, і звичайних живих істот, і навіть найнижчих з людей. Цареві Індрі покладено за обов'язок розподіляти у

світі дощі, щоб належного часу вдовольнити кожного, а Господь Крішна вдовольняє кожного, зливаючи на нього потік Своєї беззпричинної милости. Його місія — вбити царів демонів і захистити Своїх відданих. Він убив сотні й тисячі демонів. Деяких Він убив Сам, а вбити інших уповноважив Арджуну. Він посадив на трони багато доброчесних царів, як от цар Юдгіштгіра, врядувати у світі. І коли завдяки Його влаштуванню прийшов добрий уряд царя Юдгіштгіри, у світі запанували мир і лад.

Так закінчуються Бгактіведантині пояснення до вісімдесят восьмого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Надзвичайна могутність Крішни».

РОЗДІЛ ВІСІМДЕСЯТ ДЕВ'ЯТИЙ

Підсумок описам розваг Господа Крішни

Подорож до духовного царства, яку Арджуні випало здійснити разом з Крішною, Арджуну приголомшила. Він знав запевне, що тільки завдяки милості Крішни йому, звичайній живій істоті, вдалося на живі очі побачити духовний світ. Ба більше, він не просто бачив духовний світ — він бачив на власні очі й відначального Маха-Вішну, причину космічного творення. Сказано, що Крішна ніколи не покидає Вріндавани. *Вриндāванам парітйаджйа на пāдам екам гаччгаті.* У Маттурі Крішна є чільна особа, у Двараці Він володар, а у Вріндавані Він володар над усіма володарями. У Двараці Крішни проявляє Свої розваги через Своє поширення Вāсудеву, але різниці між поширенням Васудевою, що проявлене в Маттурі й Двараці, і відначальним проявленням Крішни у Вріндавані немає. Напочатку цієї книги ми оповідали, як Крішна з'явився, які з Ним прийшли втілення, повні частки і частки від повних часток. Отже, деякі із Своїх розваг проявив не Сам відначальний Крішна, а Його різноманітні поширення й повні частки. Не диво, що Арджуні видавалось

незбагненним, як Крішна зміг піти у духовний світ до Каранарнавашаї Вішну. Шріла Вішванатха Чакраварті Тгакура детально висвітлює це питання у своїх коментарях.

Зі слів Маха-Вішну знати, що Він жадав побачити Крішну. Однак можуть зауважити, що Маха-Вішну, коли забирав синів *брахмани*, певно мусив приходити до Двараки. То чому Він не побачився з Крішною там? Одна з можливих відповідей така: без дозволу Крішни навіть Маха-Вішну, що лежить у Причиновому Океані, не може Його побачити. Отже, Маха-Вішну забирав одного по одному новонароджених синів *брахмани*, щоб Крішна Сам колись прийшов забрати їх назад. Так Маха-Вішну сподівався побачити Його. Але якщо все так, то постає дальше питання: навіщо було Маха-Вішну Самому приходити до Двараки, якщо Крішни побачити там Він змоги не мав? Чого було не послати когось із Своїх супутників, щоб ті забрали синів *брахмани*? Одна з можливих відповідей буде: в Двараці, коли там присутній Крішна, завдати клопоту комусь з громадян річ непроста. Тому Маха-Вішну по синів *брахмани* приходив Сам, бо жоден з Його супутників не зміг би їх забрати.

Тут можуть запитати ще: Господь відомий як *брахманья-дева*, Божество, якому поклоняються *брахмани*. Тоді для чого Йому треба було, забираючи одного по одним усіх дев'ятеро синів *брахмани*, щоб той багато років жив у горі? Відповімо, що Господу Маха-Вішну так хотілося бачити Крішну, що Він ладен був навіть завдати горя *брахмані*. Непокоїти *брахман* суворо заборонено, але бажання Господа Вішну бачити Крішну було таке палке, що Він, аби його виповнити, був готовий вдатися до будь-яких засобів. Кожного разу *брахмана*, втративши сина, приходив під браму палацу й ганив царя, що той не може захистити *брахман*, а отже не гідний сидіти на царському троні. То все був задум Маха-Вішну, щоб *брахмана* соромив *кшатріїв* і Крішну, бо нарешті Крішна мусив-таки піти до Нього по синів *брахмани*.

Але тоді постає ще одне питання: якщо навіть Маха-Вішну бачити Крішни не може, хіба є щось, що змусило б Крішну прийти до Нього забирати синів *брахмани*? Відповідь така, що Господь Крішна пішов до Маха-Вішну властиво не щоб забрати синів *брахмани*, а задля Арджуни. Близький друг Арджуни, Він, коли той вирішив кинутись у вогонь, не міг не врятувати йому

життя. Якби Арджуні не вдалося повернути синів *брахмани*, ніщо не втримало б його від того, щоб кинутись у вогонь. Тому Крішна пообіцяв йому: «Я поверну *брахмані* його синів. А ти й думати забудь за те, щоб убити себе».

Якби Господь Крішна пішов до Господа Вішну по те лише, щоб повернути *брахмані* його синів, Він не чекав би, поки заберуть дев`ятого сина. Але коли Маха-Вішну забрав дев`ятого сина і Арджуна вже був готовий кинутися у вогонь, бо не дотримав слова, становище стало надзвичайно серйозним, і вже тоді Господь Крішна вирішив піти з Арджуною до Маха-Вішну. Сказано, що Арджуна є уповноваженим втіленням Нара-Нараяни. Його іноді навіть кличуть саме так. Втілення Нара-Нараяни теж є одне з повних поширень Господа Вішну. Тому коли Крішна й Арджуна пішли до Господа Вішну, Арджуна був у своїй формі Нара-Нараяни, і так само у Двараці Крішна діяв у Своїй формі Вāсудеви.

Побувавши в духовному світі, Арджуна дійшов висновку: всі пишноти в матеріальному чи духовному світі є дар Господа Крішни. Господь Крішна проявлений у різноманітних формах, як-от *вішну-таттви* й *джіва-таттви*, чи, іншими словами, у формах *свамша* й *вібгіннамша*. *Вішну-таттву* називають *свамша*, а *джіва-таттву* — *вібгіннамша*. Це означає, що Він на Своє бажання може проявлятися у різних трансцендентних розвагах чи то як *свамша*, чи то як *вібгіннамша*, завжди лишаючись відначальним Верховним Богом-Особою.

Дев`яностий розділ Десятої пісні «Шрімад-Бгаґаватам» змальовує завершальну частину Крішниних розваг. Там Шукадева Ґосвамі розповідає про те, як щасливо й багато жив Крішна у Двараці. Свою силу Крішна вже появив під час різноманітних розваг, тепер же послухаємо, як у Двараці Він появив Свої щедроти багатства і краси. В матеріальному світі, який є спотвореним відображенням світу духовного, багатство й красу вважають за найвищі з усіх щедрот. Тож коли Крішна, Верховний Бог-Особа, перебував на цій планеті, у всіх трьох світах не було нікого рівного Йому на багатстві й красі. Крішна насолоджувався з шістнадцятьма тисячами прекрасних дружин, а найважливіше, що Він у Двараці був єдиний чоловік для цих тисяч прекрасних жінок. Особливо підкреслено, що Він був єдиний чоловік.

усіх шістнадцяти тисяч дружин. Світова історія знає приклади того, що могутні царі утримували багато тисяч цариць, але навіть якщо певний цар і мав стільки дружин, він не міг насолоджуватися з ними усіма водночас. Проте Крішна одночасно насолоджувався з усіма Своїми шістнадцятьма тисячами дружин.

Йоги теж вміють поширювати свої тіла у багато форм, проте поширення *йога* й поширення Крішни — не одне й те саме. Крішну іноді називають *йогешвара*, повелитель усіх *йогів*. У ведичній літературі подибуємо опис того, як *йог* Саубгарі Муні поширився у вісім форм. Але його поширення були наче зображення на телеекрані. Ту саму людину можна бачити на мільйонах екранів, але діяти по-різному ці «телепоширення» не можуть. Всі вони є відображеннями відначальної форми і робити можуть лише те, що робить ця форма. Однак на відміну від «телепоширень» й поширень *йогів* поширення Крішни не є матеріальні. Коли Нарада Муні відвідував Крішнині палаци, він бачив, що Крішна, представлений Своїми різноманітними поширеннями, в кожному палаці робить щось інше.

Крім того відомо, що Крішна жив у Двараці як чоловік богині процвітання. Цариця Рукміні — це богиня процвітання, а всі інші цариці є її поширення. Отже Крішна, голова династії Врішні, жив у розкошах і насолоджувався з самою богинею процвітання. Всіх Крішниних цариць описано як вічно молодих і прекрасних. Крішна вже мав дітей і онуків, але ні Йому, ані Його царицям ніхто не дав би більше як шістнадцять-двадцять років. Прекрасні ті цариці рухалися наче блискавки в небі. В найвишуканіших шатах і найліпших оздобах, вони цілий час танцювали, співали чи гуляли в м'яча на даху палаців. Коли дівчата в матеріальному світі танцюють чи грають в теніс, це є перекрученим відображенням істинних розваг одвічального Верховного Бога-Особи Крішни з Його дружинами.

На дорогах і вулицях міста Двараки завжди було безліч слонів, коней, колісниць і піших воїнів. Перед тим, як брати слонів до роботи, їх поять вином, і сказано, що у Двараці слонам давали стільки вина, що вони самі напивались, ще й розприскували його дорогами, як ходили п'яні. Містом ходили пиші воїни в золотих оздобах, а коней і золотих колісниць було не злічити. Куди не поглянь, скрізь зеленіли парки й сади, в кожному повно ароматного зілля, різних квітів і дерев, що аж хилилися до

лі від плодів. Дерева вабили до себе птахів, рясний квіт принаджував джмелів, і ніжні співи птахів, поєднуючись із джмелиним дзижчанням , складались у чудові мелодії. Отак у Двараці були проявлені всі пишноти у їхній повноті. Витязі династії Яду вважали себе за найщасливіших, бо жили в місті, де насолоджувались трансцендентним блаженством.

Усі шістнадцять тисяч палаців Крішниних цариць були розташовані в чудовому місті Двараці, і Господь Крішна, Всевишній, що вічно насолоджується всіма тими пишнотами, поширившись у шістнадцять тисяч форм, був заглиблений у різні сімейні справи в тих шістнадцяти тисячах палаців водночас. При кожному палаці були незрівнянні сади й ставки. У кришталево-прозорих ставках квітли різнокольорові лотоси — блакитні, кремові, білі й червоні, і легіт розносив шафрановий пилок лотосів повсюди. Озерами плавали казково прекрасні лебеді, берегами блукали лелеки й чаплі, і часами було чути їхні мелодійні голоси. Господь Шрі Крішна подеколи приходив зі Своїми дружинами на ті ставки чи до річки, і вони з великою насолодою розважалися там у воді. Іноді дружини Господа Крішни, а вони всі були богині процвітання, просто у воді обнімали Господа, коли плавали з Ним чи робили омовіння, і від яскраво-червоної *кункуми*, що прикрашала їм груди, груди Господа теж ставали червоні.

Імперсоналісти й гадки не мають, що в духовному світі існує таке розмаїття насолоди, але Господь Крішна, щоб явити, яка є істинна, всеблаженна насолода в духовному світі, показав, зійшовши на цю планету, що в духовному світі теж існують чудові насолоди життя. Єдина різниця в тому, що в духовному світі насолода вічна, їй немає краю, тоді як у матеріальному світі вона нетривка і є перекрученим відображенням істинної насолоди. Коли Господь Крішна насолоджувався, *гандгарви* і вправні музики уславлювали Його в піснях, їхні співи супроводжували *мріданги* та інші барабани, струнні інструменти і мідні ріжки, і так усе перетворювалося на одне величне свято. На радощах дружини обливали Господа водою з порскалок, а Господь на відповідь порскав у цариць. Здавалось, то небесний цар Якшараджа розважається з багатьма своїми дружинами. (Якшараджа також відомий як Кувера, він є скарбничий небесного царства.) Мокре вбрання щільно облягало тіло дружин Господа Крішни, і від того їхні груди і стегна здавалися у сто крат красивіші, а довге

волосся граційно спадало долі, відтіняючи їхню красу. Коси розплітались, дивовижні квіти, що були в них вплетені, випадали — а цариці, начеб засоромившись, що Господь обливає їх водою, наближалися до Нього нібито для того, щоб відібрати порскалку. Вони самі підходили близько до Нього, і тут уже Господь, користаючись з нагоди, пригортав їх до Себе. В обіймах Господа Його дружини чули у себе на вустах знаки подружнього кохання і від того поринали в духовне блаженство. Коли гірлянда, що її мав на шиї Господь, торкалася до грудей цариць, все тіло їм вкривав жовтий шафран. За цими небесними розвагами цариці геть забували себе. Їхнє гарне волосся спадало по плечах, наче річкові хвилі. Коли Крішна з царицями бризкались водою, здавалося, то слон насолоджується в озері з багатьма слонихами.

Натішившись один одним, цариці й Господь Крішна виходили з води і роздавали своє дороге вбрання, що було ще вологе, співакам і танцюристам. Ті жили саме з цього коштовного вбрання й прикрас, що отримували від цариць і царів на винагороду з нагоди свят. Суспільний устрій був такий, що різні члени суспільства — *брахмани, кшатрії, вайш'ї* й *шудри* — могли без труду заробити собі на прожиток. Між станами суспільства ніколи не було ворожнечі. Відначально кастову систему було влаштовано так, що представники кожної касти мали визначений їм рід занять, а тому з людьми іншої касти, що жили з іншого, їм ворогувати не було чого.

Так Господь Крішна насолоджувався товариством Своїх шістнадцяти тисяч дружин. Віддані, що прагнуть мати Верховного Бога-Особу коханим, вивищуються до становища Крішниних дружин, а Своїм ласкавим поводженням Господь Крішна прив'язує до Себе відданих назавжди. Крішна поводився зі Своїми дружинами наче звичайний закоханий чоловік: Він розмовляв з ними, усміхався до них, обіймав їх і таке інше, і все це міцно прив'язувало їх до Нього, а саме в цьому полягає найвища досконалість життя. Якщо людина завжди прив'язана до Крішни, треба знати, що вона є звільнена і сягнула вершини життя. Коли Крішна відгукується на щиру любов відданого, той вже не може Його покинути. Взаємини Крішни з Його відданими такі привабливі, що відданий не може думати ні про що, тільки про Крішну.

Для Крішниних цариць Він був єдиний об'єкт поклоніння. Вони повсякчас думали про Крішну, напрочуд гарного лотосоокого Бога-Особу з темним тілом. Іноді, думаючи про Крішну, вони втрачали дар мови, а іноді у великім екстазі *бгави* й *анубгави* говорили наче у гарячці. Проте іноді навіть перед Господом Крішною вони жваво змальовували, як насолоджуються з Ним в озері чи в річці. Ось деякі з їхніх розмов.

Одна з цариць казала птасі *курарі:*

— Люба *курарі,* надворі ніч. Все поснуло. Цілий світ тихий і вмиротворений. Спить і Верховний Бог-Особа, хоча Він знає все навіть тоді, коли спить. Але чому ти не спиш? Чому плачеш і квилиш цілу ніч? А чи не тому, люба подружко, що тебе, як і мене, причарували лотосові очі Верховного Бога-Особи, Його любий усміх і звабна мова? Невже Він полонив і твоє серце?

Послухай-но, *чакраваку*! Чому ти заплющилась? Може, ти шукаєш чоловіка, що десь на чужині? Чому ти жалібно плачеш? Мені тебе шкода, ти здаєшся дуже засмученою! Чи, може, і ти прагнеш стати вічною слугою Верховного Бога-Особи? Я думаю, що ти прагнеш надіти на Господа гірлянду з лотосів, а як Він її зніме, прикрасити нею себе.

Любий океане, чому ти бушуєш день і ніч? Хіба тобі не хочеться спати? Здається, тебе взялися нічниці, чи, як я не помиляюся, то мій любий Ш'ямасундара так спритно й лукаво забрав твої природні властивості — поважність і стриманість. Хіба то не щира правда, що цієї пори ми з тобою обоє страждаємо від безсоння? Мушу сказати тобі, що на цю хворобу немає ліку.

Любий мій місяцю, ти, здається, захворів на сухоти і худнеш день у день. О мій володарю, тепер ти геть не маєш сили, і твоє проміння вже не може розсіяти нічної темряви. Або, може, тебе, як і мене, приголомшила таємнича люба мова мого пана Ш'ямасундари? Чи правда, що ти такий похмурий, бо не знаєш спокою?

О вітре з Гімалаїв, що я такого вчинила, що ти так наполегливо мене дражниш, роздмухуючи моє бажання зустрітися з Крішною? Хіба ти не знаєш, що від хитрощів Бога-Особи в мене в серці рана? Любий вітре з Гімалаїв, знай, що в моєму серці і так вже рана. Навіщо ти ту рану ятриш?

Люба хмаро-красуне, твій колір точно як у тіла мого коханого

Шʼямасундари. Тому, я гадаю, ти дуже люба моєму Господеві, голові Ядавів, і через те поринула в роздуми, як оце я. Я помічаю, що в твоєму серці палає жага бачити Шʼямасундару. Здається, ти не можеш діждати миті, коли побачиш Його, і, як на мене, це єдина причина, чому і з твоїх, і з моїх очей котяться сльози. Люба темна хмаро, звірмось щиро одна одній: встановити близькі стосунки з Шʼямасундарою означає замість спокійно сидіти собі вдома жити весь час у тривозі.

Зозулі звичайно кують наприкінці ночі чи рано-вранці. Коли перед світанням цариці чули кування зозулі, вони казали:

— Люба зозуленько, в тебе такий ніжний голос! Коли ми чуємо твій неповторний спів, ми згадуємо Шʼямасундару, бо твій голос достоту як у Нього. Скажемо відверто: голос твій наче нектар, і він так підбадьорює, що до життя повертаються навіть ті, хто ледве живий від розлуки з любими друзями. Ми дуже вдячні тобі. Скажи нам, будь ласка, як ми можемо тобі віддячитись, що зробити для тебе?

Цариці й далі промовляли отак. Вони звертались до гір:

— Любі гори, ви такі великодушні, ви своєю силою тримаєте цілу земну поверхню. І ви такі вірні своєму обовʼязкові, що навіть не знаєте, що таке зрушити з місця. Ви надзвичайно поважні і тому не вештаєтесь тут і там. Ви ніколи нічого не кажете і, завжди задумливі, думаєте свою думу. Можливо, те, що ви думаєте, не щось дуже серйозне й важливе, але ж ні, ми знаємо: ви завжди думаєте, як підставити свої верхівки лотосовим стопам Шʼямасундари, ми ж так само хочемо поставити Його лотосові стопи на свої високі груди.

Любі річки, зараз літо надворі, ви повисихали, і в вас ні краплиньки води. Вода вся випарувалась, де й поділися лотоси — ваша окраса. Тепер ви здаєтесь змарнілі й висхлі — то ми з вами в однаковому становищі. Ми втратили все: ми розлучені з Шʼямасундарою і більше не чуємо Його ласкавих слів. Серця наші вже не бʼються як слід, і тому ми теж схудли й змарніли. Нам здається, ви такі самі, як і ми. Ви теж повисихали й схудли, адже хмари не приносять вам від вашого чоловіка, океану, й краплі води.

Цариці наводять прекрасне порівняння. Коли океан вже не постачає хмар, що несуть річкам воду, ті висихають. Океан вважають за чоловіка річок, тому що він повинен їх утримувати.

Якщо чоловік не забезпечує жінку всім потрібним, вона теж стає подібна до висхлої річки.

Одна цариця заговорила до лебедя:

— Любий лебедю, зроби ласку, сідай сюди. Мої вітання тобі! Сідай випий трохи молочка. Любий лебедю, може, ти маєш до мене якесь послання від Шʼямасундари? Мені видається, що тебе послано від Нього. Якщо ти маєш якусь звістку, перекажи мені, будь ласка. Наш Шʼямасундара завжди дуже незалежний. Він не кориться нікому. Жодній з нас не вдалося над Ним запанувати, і тому ми питаємо в тебе, чи добре Йому ведеться? Скажу тобі, що Шʼямасундара дуже непостійний. Його дружба не триває довго, найменша дрібниця — і дружбі кінець. А чи можеш ти, милостивий пане, пояснити, чому Він такий неласкавий до мене? Раніше Він казав, що я Його найлюбіша дружина. Чи пам'ятає Він, як запевняв мене у тому? В будь-якому разі я жду Його, і в будь-якому разі я вдячна тобі, що ти прилинув. Сідай, будь ласка. Ти просиш мене йти до Шʼямасундари? Нізащо в світі! Якщо Йому про мене байдуже, навіщо мені побиватися за Ним? Хоч як прикро, а мушу тебе повідомити: ти став посланцем того, хто не має серця. Ти просиш мене піти до Нього, але я не піду. Що-що? Ти кажеш, Він прийде до мене? Він хоче прийти сюди, винагородити мене за те, що жду Його довго-довго? Гаразд, приводь Його. Але не приводь сюди з Ним разом Його улюбленої богині процвітання. Гадаєш, Він може розлучитися з богинею процвітання хоча б на мить? Невже Він не може прийти сюди Сам, без Лакшмі? Він мене так сердить. Чи правда, що Шʼямасундара не може бути щасливий без Лакшмі? З якоюсь іншою дружиною — хіба ні? Чи правда, що любов богині процвітання до Нього — то безкрай океан, і жодній з нас з нею не зрівнятися?

Усі дружини Господа Крішни були цілковито захоплені думками про Крішну. Крішна відомий як *йогешвара*, повелитель усіх *йогів* — а дружини Крішни у Двараці тримали образ *йогешвари* в своєму серці. Замість намагатися опанувати йогічні містичні сили людям просто берегти *йогешвару*, Крішну, в своєму серці. Так можна вдосконалити своє життя і без турбот перенестися до Божого царства. Слід знати, що всі Крішнині цариці, що жили з Ним у Двараці, у попередньому житті були дуже відданої [illegible] Крішною [illegible]

Тож їм надано можливости стати Його дружинами і постійно насолоджуватися з Ним любовними стосунками, а наприкінці всіх їх перенесено на планети Вайкунтги.

Верховна Абсолютна Істина, Бог-Особа, не є безособистісний. Уся ведична література уславлює Його особисті трансцендентні діяння й розваги. Веди і «Рамаяна» присвячені тільки діям Господа. Вся ведична література співає Йому славу. Щойно чулі люди (а жінки саме такі) чують про трансцендентні розваги Господа Крішни, їх одразу починає вабити до Нього. Тому м'якосерді жінки й дівчата легко навертаються до свідомости Крішни. А той, хто приєднався до Руху свідомости Крішни і намагається постійно в тій свідомості перебувати, певно отримає найвище звільнення і піде назад до Крішни на Голоку Вріндавану. Просто розвинувши свідомість Крішни, людина переноситься до духовного світу, то уявіть лишень, які блаженні й благословенні були цариці Господа Крішни, що бачили Його на власні очі і розмовляли з Ним сам-на-сам! Ніхто не на силі змалювати доброї долі дружин Господа Крішни. Вони самі піклувалися про Нього, виконували різноманітне трансцендентне служіння — купали Його, годували, задовольняли всіляко, слугували Йому. Нема такої аскези, що зрівнялась би із служінням цариць у Двараці.

Шукадева Госвамі повідомив Махараджу Парікшіта, що немає аскез і покут, рівних тим, що їх здійснювали цариці Двараки. Об'єкт самоусвідомлення один — Крішна. І хоча стосунки цариць із Крішною на позір видаються звичайними стосунками між чоловіком і дружиною, головне тут у силі любови цариць до Крішни. Всі аскези й покути призначені на те, щоб людина облишила прив'язаність до матеріального світу й розвинула прив'язаність до Крішни, Верховного Бога-Особи. Крішна — це притулок усім, хто йде шляхом самоусвідомлення. Ідеальний домогосподар, Крішна жив зі Своїми дружинами і виконував усі ведичні ритуали, щоб показати нерозумним людям: Верховний Господь не є безособистісний. Крішна жив з дружинами й дітьми в розкошах, як звичайна зумовлена душа, аби дати взірець душам, які справді є зумовлені, що заводити сім'ю можна лише в разі, коли її осередям є Крішна. Наприклад, Ядави були Крішни рідня, і вони завжди мали Крішну за осереддя всієї своєї діяльности.

Зреченість не така важлива, як розвиток любови до Крішни, а саме на це і призначений рух свідомости Крішни. Головне в нашій проповіді таке: не має значення, хто є людина, *санн'ясі* вона чи *ґріхастга*. Єдина умова, щоб прийти успіху в житті — це зрощувати свою прив'язаність до Крішни. Ступаючи в слід Господа Шрі Крішни, треба жити в сім'ї, суспільстві, в нації, але провідним чинником має бути не задоволення власних чуттів, а плекання прив'язаности до Крішни, яка допомагає усвідомити Його. Від зумовленого життя до життя у звільненні піднімаються чотирма сходинками, що їх позначають термінами *дгарма, артга, кама* й *мокша* (релігія, поліпшення умов існування, чуттєве задоволення і звільнення). Той, хто провадить сімейне життя, маючи за взірець членів родини Господа Крішни, тобто має Крішну за осереддя всієї своєї діяльности, досягає успіху на всіх цих чотирьох рівнях.

Ми вже знаємо, що Крішна мав 16 108 дружин. Всі вони були піднесені звільнені душі, а з-поміж них цариця Рукміні була найголовніша. Крім найперщої, Рукміні, у Крішни було ще сім інших головних цариць (імена їхніх синів ми вже наводили). Крім синів тих восьми цариць Господь Крішна мав від кожної з решти цариць по десятеро синів. Отож разом дітей у Нього було 16 108 помножене на десять. Не слід дивуватися, що Крішна мав стільки синів. Ми повинні завжди пам'ятати, що Крішна є Верховний Бог-Особа і що енергії Його необмежені. Він проголошує, що всі живі істоти є Його діти, тому ніякого дива, якби Він мав і шістнадцять мільйонів синів, кровно з Ним пов'язаних.

Серед наймогутніших Крішниних синів вісімнадцять були *маха-ратги*. *Маха-ратга* один може битися проти тисяч воїнів, колісниць, комонників та слонів. Ті вісімнадцятеро синів-*маха-ратга* є славнозвісні, їх змальовано в багатьох ведичних писаннях. Це Прад'юмна, Анірудга, Діптіман, Бгану, Самба, Мадгу, Бріхадбгану, Чітрабгану, Вріка, Аруна, Пушкара, Ведабаху, Шрутадева, Сунандана, Чітрабаху, Віруна, Каві й Н'ягродга. За найголовнішого з тих вісімнадцяти *маха-ратга*, синів Крішни, вважають Прад'юмну. Прад'юмна — старший син цариці Рукміні, і він успадкував усі якості свого великого батька, Господа Крішни. Він одружився з дочкою дядька по матері, Рукмі, і вже від того шлюбу народився Анірудга. Анірудга був такий мо-

гутній, що міг битися проти десяти тисяч слонів. Він одружився з онукою Рукмі, брата його бабусі Рукміні. Родичі у перших — то не кревні, і такі шлюби були досить поширені. Анірудджиного сина звали Ваджра. Коли вся династія Яду, проклята від *брахмана*, загинула, лишився самий Ваджра. Ваджра мав одного сина, Пратібаху. У Пратібаху був син Субаху, сина Субаху звали Шантасеною, а Шантасена мав сина Шатасену.

Шукадева Ґосвамі повідомив, що всі Ядави мали багато дітей. Сім'я Крішни складалася з численних синів, онуків і правнуків. Розросталися родини і в інших царів, що за них згадано раніше. В них було чимало дітей, і до того ж всі вони жили у багатстві й розкошах. Жодного не було немічного, ніхто не помер передчасно, і, що найважливіше, усі Ядави були стійкими послідовниками брахманічної культури. Царям-*кшатріям* в обов'язок підтримувати брахманічну культуру й боронити істинних *брахманів*, і всі ті царі належно виконували свій обов'язок. Тисяч років не вистачить (якби хто нині й жив стільки), щоб змалювати всіх членів династії Яду, стільки їх було. Шріла Шукадева Ґосвамі переказав Махараджеві Парікшіту, як сам чув з надійних джерел, що лише вчити всіх дітей династії Яду було потрібно 38 800 000 викладачів-*ачар'їв*. Можна лише уявити, скільки членів налічувала родина, якщо лише вчити дітей потрібно було стільки вчителів. А щодо збройної сили, то сказане, що в одного царя Уґрасени було десять квадрільйонів особистих охоронців.

Перед з'явленням Господа Крішни в цей усесвіт між демонами й півбогами відбулося чимало битв. Наклавши головою у тих битвах, численні демони отримали можливість народитися на Землі в царських родинах. А що ті демони посідали високе становище і були царської крові, вони всі надзвичайно пишались собою, а єдиним їхнім заняттям було переслідувати своїх відданих. Господь Крішна прийшов на планету наприкінці Двапара-юґи, щоб тих царів-демонів знищити. В «Бгаґавад-ґіті» сказано: *паритра̄н̣а̄йа са̄дгӯна̄м вина̄ш́а̄йа ча душкр̣та̄м* — Господь приходить захистити відданих і знищити негідників. Щоб допомагати у трансцендентних розвагах Господа Крішни, на Землю прошено прийти і декого з півбогів. Господь Крішна з'явився на Землю разом зі Своїми вічними супутниками, але попрохав і півбогів, щоб вони прийшли Йому допомагати. Отак вийшло, що всі вони народилися в династії Яду. Династія Яду нараховувала

101 родину в різних частинах країни. Члени всіх тих родин шанували Господа Крішну відповідно до Його божественного становища, і всі були Його щиросерді віддані. Отже, всі Ядави були дуже багаті, щасливі й процвітали, і їм не було причин непокоїтись. Завдяки тому, що вони мали неподільну відданість і віру в Господа Крішну, жодний цар не зміг їх здолати. Вони так сильно любили Крішну, що серед щоденних справ — сиділи вони, спали, подорожували, розмовляли, змагались, прибирали чи робили омовіння, вони весь час думали про Крішну і тому геть забували за тілесні потреби. То є відмітна риса чистого відданого Господа Крішни. Як людина, що її повністю заполонила певна думка, іноді забуває за свою тілесну діяльність, так Ядави задовольняли свої тілесні потреби без участи свідомости, а тимчасом вся їхня увага була зосереджена тільки на Крішні. Їхнє тіло діяло само собою, а розум був завжди занурений у свідомість Крішни.

Шріла Шукадева Ґосвамі завершує дев'яностий розділ Десятої пісні «Шрімад-Бгаґаватам» вказівкою на певні п'ять піднесених властивостей Господа Крішни. Щодо першої властивости зауважимо: ще перед тим, як Господь Крішна з'явився в династії Яду, річка Ґанґа була відома як найчистіша; навіть нечисте, якщо на нього побризкати водою Ґанґи, очищується, адже Ґанґа стікає від великого пальця на нозі Господа Вішну. Але коли в династії Яду з'явився Господь Крішна, Верховний Вішну, Він подорожував царством Ядавів, і члени династії Яду спілкувалися з ним. Завдяки тому вся родина не лише зажила великої слави, а й стала впливати на інших навіть більш очищувально, аніж води Ґанґи.

Дальша виняткова довершена властивість, що супроводжувала з'яву Господа Крішни, була така: Він захищав відданих, а демонів знищував, але і віддані, і демони внаслідку отримали те саме. Господь Крішна дарує звільнення п'яти різновидів, і один з них, *сайодж'ю-мукті*, тобто звільнення через злиття з Усевишнім, отримали демони, як, наприклад, Камса, а тимчасом *ґопі* отримали можливість особисто спілкуватися з Ним. *Ґопі* зберегли свою індивідуальність, щоб насолоджуватися товариством Господа Крішни. Камса ж потрапив у безособистісне *брахмаджьоті*. Іншими словами, і демони, і *ґопі* отримали духовне звільнення, але що демони були вороги Крішни, а *ґопі* — друзі, то демонів Крішна вбив, а *ґопі* дав Свій захист.

Третя піднесена властивість з'яви Господа Крішни полягає в

тому, що хоча Господь виявляв більше уваги до *гопі*, богиня процвітання, що їй поклоняються такі півбоги, як Господь Брахма, Індра і Чандра, служити Господеві не покидала. Лакшміджі, богиня процвітання, докладала всіх зусиль, щоб піднятися на рівень *гопі*, але то їй не вдавалося. Незважаючи на це вона лишалась вірна Крішні, хоча звичайно не лишається довго на одному місці, навіть коли її вшановують півбоги, як-от Господь Брахма.

Четверта піднесена властивість з'яви Господа Крішни — то слава Його імені. У ведичній літературі є таке твердження: виспівати тисячу святих імен Господа Вішну чи тричі повторити святе ім'я Господа Рами дає однакове благо, і таке саме благо можна отримати, якщо лише один раз проказати ім'я Господа Крішни. Іншими словами, з усіх святих імен Верховного Бога-Особи, і імен Вішну й Рами теж, наймогутніше виявляється ім'я Крішни. Тому ведична література особливо наголошує на оспівуванні святого імені Крішни: Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе. Господь Чайтан'я за цієї доби запровадив оспівування святого імені Крішни, зробивши звільнення приступним, як ніколи перед тим. Іншими словами, Господь Крішна є найпіднесеніше з утілень, хоча всі втілення рівні, бо кожне є Верховний Бог-Особа.

П'ята піднесена властивість з'яви Господа Крішни така: Його слова з «Бгаґавад-ґіти», що той, хто просто віддався Йому, вже виконав усі приписи й усі релігійні обов'язки, є найвищою основою релігії, що Він дав її Сам. Ведична література наводить двадцять різновидів релігійних приписів, і всі вони описані в різних *шастрах*. Але Господь Крішна такий милостивий до впалих зумовлених душ цієї доби, що прийшовши власною особою, Він прохав кожного облишити всі релігійні обов'язки й просто віддатися Йому. Сказано, що в добу Калі з усіх релігійних принципів лишається одна чверть, та й тієї чверти дотримувати вдається з великим трудом. Але Господь Крішна такий милостивий, що не лише поправив ту ваду Калі-юґи, а й зробив релігійний шлях дуже простим. Просто з любов'ю служачи Господеві Крішні на трансцендентному рівні — оспівуючи Його святі імена, Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе, можна здобути найбільше благо, що дає релігія, а саме піднестися на найвищу планету

духовного світу, Ґолоку Вріндавану. Отже, кожний може безпосередньо бачити, наскільки сприятливе є з'явлення Господа Крішни. Не буде перебільшенням сказати, що Його з'явлення є найвище добро для людей.

Шріла Шукадева Ґосвамі завершує змальовувати надзвичайно піднесене становище Господа Крішни хвалою Господеві: «О Господи Крішно, хвала Тобі, хвала! Ти перебуваєш у кожнім серці як Параматма. Тому Тебе знають як Джананівасу, того, хто живе в серці кожного». В «Бгаґавад-гіті» сказано: *ӣшварах сарва-бгӯтāнāм хрд-деше 'рджуна тіштгаті* — Верховний Господь в Своєму аспекті Параматми живе в серці кожного. Однак це не означає, що Крішна не існує окремо як Верховний Бог-Особа. Філософи *майявади* визнають усепроникаючий аспект Параматми, але, вважають вони, коли Парабрахман, Верховний Бог-Особа, приходить у матеріальний світ, на Нього поширюється дія законів матеріальної природи. Господь Крішна з'явився як син Деваки, і тому *майявади* думають, що Він народився в матеріальному світі звичайною істотою. Тож Шукадева Ґосвамі застерігає: *девакі-джанма-вада*, а це означає, що Крішна, відомий як син Деваки, насправді є Наддуша, тобто всепроникаючий Верховний Бог-Особа. Однак віддані сприймають ті слова *девакі-джанма-вада* по-іншому. Вони розуміють, що насправді Крішна є син матері Яшоди. Крішна спочатку з'явився як син Деваки, проте Він негайно переніс Себе на руки матері Яшоди, і дитячими Його розвагами тішилися знов-таки благословенні Мати Яшода з Нандою Махараджею. Це визнає і Васудева, зустрівши Нанду Махараджу з Яшодою на Курукшетрі. Він погоджується, що Крішна й Баларама насправді є сини матері Яшоди і Нанди Махараджі. Васудева й Деваки — Їхні формальні батьки. Справжні ж батько й матір — це Нанда з Яшодою. Тому Шукадева Ґосвамі звертається до Господа Крішни *девакі-джанма-вадā*.

Далі Шукадева Ґосвамі уславлює Господа як того, кому підносять хвалу *йаду-вара-паришат*, усі Ядави, і ще як того, хто вбив багато різних демонів. Крішна, Верховний Бог-Особа, міг вбити всіх демонів через посередництво Своїх різноманітних матеріальних енергій, але Він хотів убити їх Сам і так дарувати їм звільнення. Крішні не було ніякої потреби приходити до матеріального світу для того, щоб убити демонів: якби була на те Йо-

го воїн, сотні й тисячі демонів були б убиті без жодних зусиль з Його боку. Насправді Він зійшов сюди заради Своїх чистих відданих — щоб стати дитиною матері Яшоди й Нанди Махараджі, щоб дарувати насолоду жителям Двараки. Вбивши стількох демонів і оборонивши відданих, Господь Крішна утвердив істинну основу релігії — любов до Бога. І навіть ті живі істоти, яких називають *стхавара-джанґама*, очищувалися від матеріальної скверни й переносилися у духовне царство, якщо трималися тої істинної основи релігії — любили Бога. *Стхавара* означає дерева й рослини, що неспроможні рухатися, а *джанґама* — тварин, що рухаються, насамперед корови. Коли на Землі був Крішна, Він визволив усі дерева й інші рослини, мавпи і решту тварин, яким пощастило побачити Його і прислужити Йому у Вріндавані й Двараці.

Але найславетніший Господь Крішна є тому, що Він дарує насолоду *ґопі* й царицям Двараки. Шукадева Ґосвамі уславлює чарівну усмішку Господа, що нею Він зваблює *ґопі* Вріндавани і цариць Двараки. Точні слова, що їх ужито у стосунку до цього, *вардгаян камадевам*. Як улюблений численних *ґопі* у Вріндавані й чоловік багатьох цариць у Двараці, Крішна робив так, щоб їхня жага насолоджуватися з Ним весь час зростала. Загалом, щоб усвідомити Бога (а це те саме, що досягти самоусвідомлення), треба виконувати суворі аскези й покути протягом багатьох тисяч років, після чого усвідомлення Бога стає приступним. Але *ґопі* й цариці Двараки отримали найвище звільнення завдяки тому лише, що були охоплені жагою насолоджуватися Крішною як своїм коханим чи чоловіком.

Історія самоусвідомлення не знає нічого подібного до того, як Господь Крішна тримав Себе з *ґопі* й царицями Двараки. Для загалу самоусвідомлення видається таким: слід піти до лісу чи в гори і там виконувати суворі аскези та покути. Але *ґопі* й цариці досягли найвищого звільнення, що неможливе навіть для великих мудреців і святих, просто завдяки любовній прив'язаності до Крішни, насолоджуючись Його товариством серед так званого чуттєвого, плинного розкошів і вигод життя. Так само отримали найвище благо і демони, як-от Камса, Дантавакра і Шишупала: вони перенеслись до духовного світу.

На початку «Шрімад-Бгаґаватам» Шріла В'ясадева складає шанобливі поклони Верховній Істині, Васудеві, Крішні. Далі він же навчив сина Шукадеву Ґосвамі також читати «Шрімад-

Бгаґаватам». Саме тому Шукадева Ґосвамі уславлює Господа словом *джаянті!* Люди повинні прославляти Господа Крішну, наслідуючи приклад Шріли В'ясадеви, Шукадеви Ґосвамі й *ачарій* з учнівської послідовності. Люди, якщо вони прагнуть найвищого добра для себе самих, повинні приєднатися до цього Руху свідомості Крішни. Метод дуже простий і дивовий. Треба просто повторювати *маха-мантру*: Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе. Господь Чайтан'я радив не тривожитися злетами й падіннями матеріального життя. Матеріальне життя минуще, і всі його злети й падіння приходить і йдуть геть. Хай матеріальне життя йде своїм плином, ми ж маємо бути терплячі, як дерево, смиренні й покірливі, наче соломина на дорозі. Єдине, що треба, це бути в свідомості Крішни і оспівувати Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе.

Верховний Бог-Особа Крішна, Наддуша всіх живих істот, Своєю безпричинною милістю спускається на Землю, щоб у Своїх різноманітних втіленнях появити різні трансцендентні розваги. Слухати про ці привабливі розваги Господа Крішни, про те, як Він приходить у різних втіленнях, дає зумовленій душі добру нагоду звільнитися. Але особисті дії Господа Крішни є найчарівніші й найчудовіші, бо й Сама ця особистість, Господь Крішна, є найпривабливіший.

Ми, ступаючи в слід Шріли Шукадеви Ґосвамі, намагалися подати матеріал в цій книзі «Крішна» так, щоб її було цікаво читати і слухати зумовленим душам нинішніх часів. Якщо людина слухає про розваги Господа Крішни, вона певніше певного отримає звільнення й піде додому, назад до Бога. Шукадева Ґосвамі казав, що слухання за трансцендентні діяння й розваги Господа діє наче сокира, що з часом розрубає пута матеріальної скверни. Не має значення, хто є людина. Якщо тільки вона прагне вічного буття в блаженстві і спілкуванні з Господом Крішною в трансцендентному Божому царстві, хай слухає про розваги Господа Крішни й повторює *маха-мантру*: Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе.

Дія трансцендентних розваг Верховного Бога-Особи Крішни така могутня, що людина, просто слухаючи, читаючи чи згадуючи оповіді, що містить ця книга «Крішна», певно нарешті перене-

сеться до духовного світу, якого за звичайних умов досягти дуже непросто. Опис розваг Господа Крішни надзвичайно привабливий, і тому нас природно тягне постійно вивчати їх, а вивчаючи Господні розваги, ми дедалі більше до Нього прив'язуємося. Саме ця прив'язаність — до Крішни — дає людині змогу перенестися до Його обителі, Голоки Вріндавани. З попереднього розділу ми дізналися, що вийти за межі матеріального світу означає подолати суворі закони матеріальної природи. Однак ці суворі закони природи не можуть стримати поступу того, кого вабить до себе духовна природа. Сам Господь каже у «Бгаґавад-ґіті»: подолати суворі закони природи дуже важко, але якщо людина віддає себе Господеві, їй стає легко подолати незнання. Матеріальна природа на духовний світ впливу не має. З Другої пісні «Шрімад-Бгаґаватам» відомо, що влада півбогів і впливи матеріальної природи чинні тільки в матеріальному світі, а в духовному світі ні.

Тому Шріла Шукадева Ґосвамі на початку Другої пісні каже Махараджі Парікшіту, що слухати й оповідати про трансцендентні розваги Господа повинна кожна зумовлена душа. Крім того Шріла Шукадева Ґосвамі повідомляє царя Парікшіта, що раніше багато хто з царів й імператорів, щоб повернутися додому, до Бога, йшли в джунглі, щоб там виконувати суворі аскези й накладати на себе покути. В Індії й тепер багато піднесених трансценденталістів облишають сімейне життя і їдуть у Вріндавану, щоб жити самітниками і віддати себе слуханню про божественні розваги Господа й оповіді про них. Саме цей метод радить «Шрімад-Бгаґаватам», і шість Ґосвамі Вріндавани дотримувалися його. Проте нині у Вріндавані можна подибати багато *кармі* й псевдовідданих, що тільки імітують метод, на який вказував Шукадева Ґосвамі. Так, відомо, що багато царів та імператорів йшли в ліс заради того, щоб пізнати Крішну, але Шріла Бгактісіддганта Сарасваті Тгакура не радив передчасно зрікатися світу і оселятися самітником у Вріндавані.

Той, хто, прагнучи жити за вказівками Шукадеви Ґосвамі, їде жити до Вріндавани, ще не досягши зрілости, знов падає в *маю*, хоча й перебуває на святій землі Вріндавани. Щоб застерегти таких людей від рішення жити у Вріндавані, Шріла Бгактісіддганта Сарасваті Тгакура склав чудову пісню такого змісту: «Мій розуме, чого ти так пишаєшся з того, що ти став *вайшнавом*? Коли

ти поклоняєшся Господеві й оспівуєш Його святе ім'я, ти робиш це тільки напоказ, аби зажити дрібку визнання. Твоє оспівування святого імені — просто обман. Прагнення дешевої слави не ліпше від випорожнень свині, адже та слава — один з виявів *майї*». Тобто можливо й таке, що людина їде до Вріндавани в пошуках дешевої слави і замість жити в свідомості Крішни повсякчас думає за гроші й жінок, які дають лише тимчасове щастя. Лише ж усі гроші й жінок, які тільки належать людині, залучити до служіння Господеві — адже зумовленій душі життя дане не на чуттєву втіху.

Хрішікеша, Господь Крішна, є володар чуттів, і тому слід завжди залучати чуття до служіння Йому. Що ж до матеріального визнання, то багато демонів, наприклад, Равана, прагнули перемогти природу з її законами, але зазнали поразки. Тому не слід діяти так, як ті демони, що заради оманної слави проголошують себе *вайшнавами*, але служіння Господу не виконують. Однак якщо людина цілком присвячує себе на віддане служіння Господеві, слава *вайшнави* приходить до неї сама собою. Не слід заздрити на відданих, що звістують Господню славу. Ми самі бачили так званих *бабаджі*, що казали нам, ніби потреби проповідувати немає, а краще жити у Вріндавані й повторювати святе ім'я десь на відлюдді. Такі *бабаджі* не знають, що до того, хто звіщає славу Верховного Бога-Особи, слава доброго проповідника приходить сама собою. Тому не слід передчасно облишати життя доброго домогосподаря заради того, щоб пуститися берега у Вріндавані. Шріла Шукадева Ґосвамі застерігає недосвідчених людей йти до лісу шукати Крішну. Махараджа Парікшіт був людина досвідчена. Він ще змалку поклонявся *мурті* Господа Крішни, робив він це і тоді, коли був домогосподарем. У дитинстві він поклонявся Божеству Господа Крішни, а пізніше, хоча й був домогосподарем, не був прив'язаний до сімейного життя. Дізнавшись, що невдовзі має померти, він зрікся насолоди, яку дає сім'я, і пішов на берег Ґанґи слухати «Шрімад-Бгаґаватам» у товаристві відданих.

Так закінчується Бгактіведантів виклад вісімдесят дев'ятого розділу книги «Крішна, Верховний Бог-Особа», назва якому «Підсумок описам розваг Господа Крішни».

Додатки

Про автора

Його Божественна Милість А.Ч. Бгактіведанта Свамі Прабгупада з'явився в цей світ 1896 року в Калькутті (Індія). Там же 1922 року він уперше зустрів свого духовного вчителя Бгактісіддганту Сарасваті Ґосвамі. Бгактісіддганті Сарасваті, видатному вченому в галузі релігії, засновникові шістдесяти чотирьох Ґаудія-матг (ведичних громад), сподобався освічений молодий чоловік, і він одразу переконав його присвятити своє життя на поширення ведичного знання. Так він став духовним учителем Шріли Прабгупади, що за одинадцять років прийняв од нього і формальне посвячення.

Під час їхньої першої зустрічі Шріла Бгактісіддганта Сарасваті Тгакура попросив Шрілу Прабгупаду поширювати ведичне знання англійською мовою. Впродовж наступних років Шріла Прабгупада багато допомагав у роботі Ґаудія-матг. Він також написав коментарі до «Бгаґавад-ґіти», а 1944 року почав видавати англійською мовою часопис «Бек ту Ґодгед», що виходив двічі на місяць. (Нині журналом опікуються його учні; він виходить щомісяця більш як тридцятьма мовами)

1947 року Товариство Ґаудія-вайшнав надало Шрілі Прабгупаді титул «Бгактіведанта», так відзначивши його вченість та відданість Господеві. 1950 року (в п'ятдесят чотири роки) Шріла Прабгупада вирішив цілковито присвятити себе науковій та літературній праці, тому відмовився від сімейного життя і прийняв життя *ванапрастги*. Шріла Прабгупада оселився в святому місці Вріндавані, де жив у невибагливих умовах в середньовічному храмі Радга-Дамодари. Протягом кількох років він був цілковито заглиблений в наукові та літературні заняття. 1959 року склав обітницю зречення (прийняв *санн'ясу*). Там, у храмі Радга Дамодари, Шріла Прабгупада почав працювати над своїм шедевром — багатотомним перекладом «Шрімад-Бгаґаватам» («Бгаґавата Пурани», що містить вісімнадцять тисяч віршів), а також над коментарями до нього. Там же написав невелику книжку «Легка подорож на інші планети».

1965 року, видрукувавши перші три томи «Шрімад-Бгаґаватам», Шріла Прабгупада поїхав до Сполучених Штатів виконувати місію, яку поклав на нього його духовний учитель. Наступними роками він випустив більше як шістдесят томів авторитетних перекладів і оглядових нарисів з індійської класики в галузі філософії та релігії і коментарів до них.

Коли 1965 року Шріла Прабгупада на вантажному судні прибув до Нью-Йорка, він не мав фактично ніяких засобів до існування. Після майже року поневірянь, липня 1966 року, він заснував Міжнародне товариство свідомості Крішни. До того часу як він покинув цей світ 14 листопада 1977 року, Товариство, яке він очолював, виросло у всесвітню конфедерацію, що складається з більше як ста *ашрамів*, шкіл, храмів, інститутів та сільськогосподарських громад.

Саме Шріла Прабгупада заснував у США першу експериментальну ведичну сільськогосподарську громаду. Успіх цієї громади надихнув його учнів на створення багатьох подібних комун у США та за їх межами.

1972 року заснуванням у Далласі *ґурукули* він запровадив на Заході ведичну систему початкової та середньої освіти. Відтак учні Шріли Прабгупади під його безпосереднім керівництвом почали відкривати дитячі школи-*ґурукули* по всьому світі, а головний центр освітньої системи ІСККОНу розміщений тепер у Вріндавані (Індія).

Шріла Прабгупада був також натхненником будівництва декількох великих міжнародних культурних центрів у Індії. Довкола центру в Шрідгамі Маяпурі, що в Західній Бенґалії, заплановано побудувати духовне місто; здійснення цього далекосяжного проекту триватиме більше як десять років. У Вріндавані збудовано величний храм Крішни-Баларами та готель для гостей з усього світу. Товариство має культурні та освітні центри також у Бомбеї та в десяти інших великих містах індійського субконтиненту.

Однак найбільший здобуток Шріли Прабгупади — його книги. Високо ціновані в академічних колах за авторитетність, глибину і доступність викладу, книги ці стали зразковими загальновизнаними підручниками в численних учбових закладах. Твори Шріли Прабгупади перекладено більше як п'ятдесятьма мовами

світу. Видавництво Бгактіведанта Бук Траст, що утворене 1972 року задля публікації його книг, є найбільшим видавництвом серед тих, що публікують праці з індійської філософії та релігії.

За дванадцять років, не зважаючи на свій похилий вік, Шріла Прабгупада чотирнадцять разів об'їхав навколо світу, читаючи лекції на всіх п'яти континентах. Проте незважаючи на зайнятість Шріла Прабгупада не припиняв плідної літературної діяльності. Його твори — справжня енциклопедія ведичної філософії, релігії, літератури та культури.

Оспівування Господніх імен

Мантра-медитація

Медитація — вкрай важливий різновид діяльности для того, хто хоче знайти щастя й звільнитися від усіх страждань та тривог.

Слово «медитація» означає «розумове споглядання», а щоб споглядати, має існувати певний об'єкт. Щоб позбутись повсякденних тривог, що в них занурений розум, людині слід піднестись над матеріальним рівнем. Треба спробувати закріпитись на трансцендентнім, духовнім рівні, й зробити це дасться, як оспівувати повсякчасно Господні імена, у такий спосіб з Ним спілкуючись.

У Господа, як свідчать різні релігійні писання, багато імен: Крішна, Рама, Єгова, Аллах, Будда та інші. Оспівування Господніх імен діє на людину очищувально і підносить її з рівня матеріального на духовний. В Індії через тисячоліття люди оспівують Господні імена — це так звані *мантри*. На санскриті *мана* означає «розум», а *трайа* — «звільнення». Таким чином, *мантра* — це сполука трансцендентних звуків, що стирають з нашого розуму всі тривоги.

Харе Крішна Харе Крішна
Крішна Крішна Харе Харе
Харе Рама Харе Рама
Рама Рама Харе Харе

Ось *мантра*, котру ведичні писання іменують великою *мантрою, маха-мантрою*. «Крішна» й «Рама» — це Божі імена, а «Харе» — звертання до Господньої енергії. «Крішна» означає «всепривабливий», а «Рама» — «джерело всієї радости». Харе

Крішна *маха-мантра* — це заклик до Господа: «О всепривабливий! О джерело всієї радости! О Господня енергіє! Візьміть мене служити Вам!»

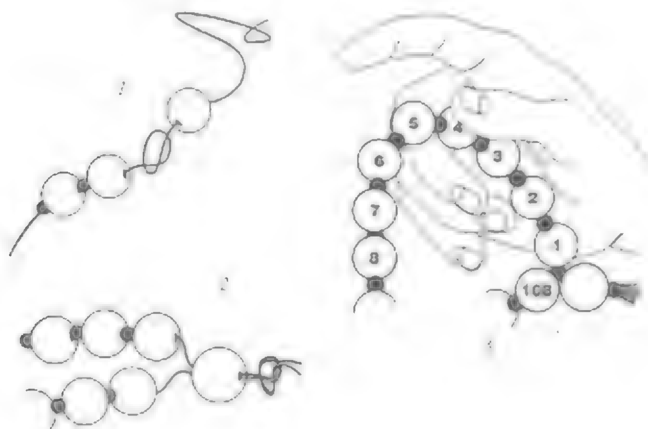
Існує дві основні відміни цього оспівування. Особисту медитацію, під час якої використовують вервицю, називають *джапа*. Коли ж люди співають вголос, відповідаючи на спів ведучого, те оспівування називають *кіртана*. *Кіртану* звичайно супроводжує гра на музичних інструментах та плескання в долоні. Радять практикувати обидва різновиди оспівування, бо кожний сприяє духовному поступові.

Джапа

Щоб практикувати перший різновид медитації, *джапу*, потрібна сама лише вервиця, тобто низка намистин. Її можна придбати або ж зробити власноруч. Якщо ви захочете зробити вервицю самі, вам допоможуть такі вказівки:

1) Придбайте 109 великих круглих дерев'яних намистин. Вони повинні бути десь 1–2 сантиметри за діаметром і мати отвір, крізь який можна просилити нитку. Подбайте за міцну, товсту нейлонову нитку 3–5 метрів завдовжки.

2) Відступивши близько 15 сантиметрів од кінця нитки, зав'яжіть вузол і нанизуйте намистини по одній з довшого кінця нитки, зав'язуючи після кожної один або два (залежить від товщини нитки) вузлики (мал. 1).

3) Нанизавши таким чином 108 намистин, просуньте обидва кінці нитки крізь останню намистину (мал. 2).

Цю намистину називають намистина Крішни і, якщо це можливо, вона повинна бути більшою проти інших. Просмикнувши обидва кінці нитки крізь неї, зав'яжіть вузол і обріжте залишну. Ви вже тримаєте в руках вашу вервицю для *джапи*.

Розпочинаючи медитувати з допомогою вервиці, затисніть намистину, першу за намистиною Крішни, між великим та середнім пальцями правої руки й проокажіть заразом усю *маха-мантру*: Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе. Тоді перейдіть до дальшої намистини, затисніть її так само й знову проокажіть *маха-мантру* (мал. 3). Далі перебирайте таким чином зерна вервиці, повністю проказуючи *мантру* на кожному з них, аж поки «пройдете» колом всієї низки зі 108 кульок і дістанетесь намистини Крішни. Це означатиме, що ви завершили одне «коло» *джапи*. Повторити одне «коло» звичайно забирає близько семи хвилин, хоча спочатку потрібно буде, можливо, хвилин з десять чи й більше. Не читаючи *мантри* на намистині Крішни, поверніть вервицю й далі повторюйте *мантру*, перебираючи зерна одне по одному. Використовуючи вервицю в оспівуванні святих імен, ви залучаєте до медитації чуття дотику, і то допомагає лише зосередитись на звуках, які вимовляєте.

Якщо ви склали обітницю повторювати щодня не менше певного числа «кіл» *маха-мантри* і бажаєте відзначати кількість уже прочитаних, незайве мати собі низочку намистинок на число «кіл», що ви їх повторюєте щодня. Між намистинками «лічильника» не треба робити вузлики; зав'яжіть їх лише по кінцях нитки, яка має бути достатньо груба, щоб зернини не зіслизали. Прочитавши «коло», пересуньте одну намистину донизу — тоді будете бачити, скільки «кіл» вже прочитали.

Мантру можна повторювати в приміщенні, а можна на свіжому повітрі, оспівувати її голосно чи тихо, як вам те до вподоби, головне — промовляйте її чітко й досить голосно, щоби чули самі. Цілком імовірно, ваш розум під час повторення *мантри* буде відволікатися на сторонні думки, бо він такий з природи — хисткий, нестійкий, завжди вишукує перемінити тему роздумів. Ви ж намагайтесь зосередитись на самому повторенні Харе Крішна *мантри*, дослухатись до кожного її складу.

Мантру можна повторювати будь-коли, але ведична література вказує на вранішні години як на час, найсприятливіший для духовної діяльности. Зауважено, що дуже сприятливо оспівувати *мантру* певного, завжди одного й того самого часу. Почніть з одного-двох щоденних «кіл», і поступово збільшуйте їхню кількість, аж досягнете рівня в шістнадцять «кіл», котрий є мінімальний для того, хто поважно ставиться до *джапа*-медитації й хоче стати відданим Господа Крішни.

Кіртана

На відміну од *джапи*, *кіртана* являє собою групову медитацію. Спів Харе Крішна *мантри* у *кіртані* виконують на якусь мелодію, і можна під супровід музичних інструментів. *Кіртани* можна влаштовувати в себе вдома в колі сім'ї чи з друзями, в гостях або на природі. Хтось один «веде» *кіртан*, тобто спочатку він виспівує Харе Крішна *мантру*, а тоді решта відгукуються співаючи на той самий мотив. «Ведучий» співає знову — інші знову підхоплюють. Таким чином триває *кіртана* — спів *мантри*, і її повторюють знову і знову, поглиблюючи духовне блаженство кожного, хто бере в цьому участь.

Перевага *кіртани* в тому, що ви слухаєте не лише свій власний спів, але й спів інших. *Мантру* можна співати на будь-який мотив, непогано також приграваги на музичних інструментах, хоча останнє й не обов'язково. Звичайно в *кіртанах* використовують такі традиційні індійські інструменти, як-от барабани й ручні тарілці, та якщо їх немає, можна скористатися з того, що є напохваті: коробка може бути замість барабана, а щось лунке — тарілці. Інші музичні інструменти (як, приміром, фортепіано, орган, флейта, гітара) також прийнятні. Гарно й просто плескати в долоні. Діти також можуть брати участь в оспівуванні: це сприятиме їхньому духовному розвоєві. Таким чином, уся родина може збиратися вечорами на *кіртан*. Такі вечори треба проводити щодня або ж так часто, як це можливо.

Оспівування Харе Крішна *маха-мантри* дасть вам відчуття надзвичайної свіжости, що до того ж повсякчас зростатиме. Самі в тому переконайтеся. Спробуйте по кільканадцять разів проказати будь-яке інше слово або фразу. Якщо знову й знову повторювати, скажімо, «пепсі-кола», це набридне за якісь дві-три

хвилини. Ви не знайдете в такому оспівуванні ніякого задоволення, і воно анітрохи вас не розважить. Але звуки Крішниного імені — трансцендентні, і Його ім'я хочеться повторювати ще і ще.

Як поліпшити мантра-медитацію

Хоч би за яких умов повторювати *маха-мантру*, це надзвичайно сприятливо вплине на духовний поступ людини. Однак великі святі й мудреці, авторитети з *мантра*-медитації, радять дотримуватися деяких практичних вказівок, щоб посилити й прискорити дію такої медитації.

Що більше людина буде повторювати Харе Крішна *мантру*, то легше їй буде дотримуватися перелічених далі засад, бо ж, оспівуючи, вона буде набувати духовної сили й розвиватиме смак до насолод вищого гатунку. Якщо спів почне давати людині духовну насолоду, їй буде набагато легше відмовитися від поганих звичок, що перешкоджають її духовному розвоєві.

1) Тим, хто щиро і серйозно прагне розвиватися духовно, радять додержувати таких регулятивних засад: а) не їсти м'яса, риби та яєць; б) не вживати дурманних засобів (наркотичних препаратів, маріхуани, гашишу, ЛСД, спиртного, тютюну й навіть кави та чаю); в) не грати в азартні ігри; г) не мати позашлюбних статевих зносин (а в шлюбі — лише щоб зачинати дітей).

Дотримуючись цих чотирьох засад, що впорядковують життя, можна робити швидкий поступ в духовнім житті. Якщо ж нехтувати ці принципи, буде надзвичайно важко розвиватися духовно, тим що потурання поганим звичкам посилюватиме прив'язаність до матеріального. Проте Харе Крішна *мантра* є така дієва, що можна починати її оспівувати за будь-яких життєвих умов, і спів цей допоможе просуватися вперед на шляху духовного розвою.

2) Слід регулярно читати ведичну літературу, особливо «Бгаґавад-ґіту» та «Шрімад-Бгаґаватам». Просто слухати за Крішну. Його надзвичайні дії та трансцендентні розваги очищує серце від бруду, що накопичився через тривалий зв'язок з матеріальним світом. Слухаючи день у день про Крішну та духовний світ, де Крішна насолоджується вічними розвагами в гурті Своїх відданих, ви напевно осягнете природу душі, сутність правдивої ду-

ховної діяльности та досконалим цілком вивільнитися з матеріального середовища.

3) Щоб краще захиститися від матеріального забруднення, слід вживати лише вегетаріанську їжу, яку офіровано, бувши підготовлено й запропоновано Верховному Господеві, Крішні. Вбивство будь-якої живої істоти, і рослини також, спричиняється до зворотних реакцій, однак в «Бгаґавад-ґіті» Крішна запевняє того, хто пропонує Йому вегетаріанську їжу, Він звільнить від кармічних наслідків. (*див.* «Додаток», розділ «Господня милість — прасад»).

4) Плоди своєї праці слід офірувати Крішні, Верховному Господеві. Якщо людина працює для власної втіхи та насолоди, вона неминуче буде зазнавати дії зворотних наслідків такої діяльности. Проте якщо працювати задля Крішни, щоб задовольняти Його — така діяльність цілковито вільна від кармічних наслідків. Все, здійснюване як служіння Господеві, не тільки звільняє людину від *карми*, але й будить у ній любов до Крішни. Можна й далі працювати за своїм фахом, однак певної роботи треба уникати, тобто не вдаватися до діяльности, що пов'язана прямо чи посередньо, з порушенням вищезазначених чотирьох регулятивних засад.

5) Якщо ви серйозно ставитесь до *мантра*-медитації, шукайте, скільки дасться, товариства тих, хто поділяє ваші думки — їхнє товариство додасть вам духовної сили. Природно, що людина набуває якостей того, з ким товаришує. І тому треба бути дуже обережним у взаєминах з тими, чий матеріалістичний умонастрій може зашкодити вашому духовному життю. Найкраще — товаришувати з тими, хто прагне духовного поступу, хто оспівує Харе Крішна й дотримується чотирьох регулятивних засад. Тоді ваш шлях додому, назад до Бога, буде прямий та швидкий

Господня милість — прасад

Господь підсумовує шлях *бгакті-йоґи, йоґи* відданого служіння, говорячи: «Все, що ти робиш, усе, що їси, все, що пропонуєш і віддаєш, усі покути, що ти їх накладаєш на себе — все роби як жертву Мені» (Б.-ґ. 9.27). Отже, готувати й пропонувати Крішні їжу є складова частина *бгакті-йоґи.*

Господь також сказав, які підношення Йому бажані. «Якщо Мені з любов'ю та відданістю пропонують листок, квітку, плід або трохи води, Я приймаю це» (Б.-ґ. 9.26). Крішна зумисне не називає м'яса, риби та яєць, щоб Його відданий не пропонував Йому цих речей. Відданий, сповнений любови до Крішни, пропонуватиме Йому лише найчистіші, найдобірніші страви і, певна річ, до них не належать почленовані трупи забитих на бойні тварин, що розкладаються, ані зародки майбутніх курчат.

В свідомості Крішни відданий пропонує Крішні їжу, виявляючи свою любов до Нього. Ми бачимо, що й у повсякденнім житті люди готують їжу для тих, кого люблять або до кого відчувають прихильність. І в такій їжі цінна є не сама пожива, а передусім любов та відданість, з якою її приготовано. Так само коли ми пропонуємо їжу Крішні, це допомагає посилити нашу любов та відданість Йому.

Звісно, важко любити того, кого ніколи не бачив, однак ведичні священні писання, яким немає у світі рівних, наводять детальні описи особистих рис Бога. В Святому Письмі інших провідних світових релігій Бога побіжно згадано як Верховного Отця, однак, на диво, не подано майже ніяких відомостей щодо Його особи. Христос називав себе сином Божим, Магомет був Його пророк, але хто ж є Сам Бог? Він виявляє Себе лише непрямо — то як голос з неба, то як неопалима купина и т. ін.

Та якщо ми припускаємо, що Бог нас сотворив, то згідно з логікою ми не можемо заперечувати, що Йому Самому притаманні всі атрибути особистости: певна форма і риси, всі можливості й здатності різних чуттів та різноманітні органи. Ми — особис-

тості, ми володіємо певною формою. тож якщо гадати, ніби Бог тих рис не має, це буде означати, що з цього погляду ми перевершуємо Його. Було б принаймні нелогічно думати, що створене від Бога може бодай у чомусь перевершувати Творця. Ми є особистості, і так само Господь — теж особа. Верховна Особа, що має духовну форму, сповнену безмежної могутности, однак особистісну. Сказано ж, що ми створені за Божим образом та подобою.

Послуговуючись своєю уявою, західні митці звичайно зображали Бога у вигляді кремезного бородатого старця. Але ніде, крім величних *шастр*, Писань, що їх шанують в Індії, ви не знайдете прямих описів Божої особи та зовнішности. Передусім Бог — вічно юний і має дивовижні духовні якості: ті якості ваблять думку та серце навіть звільнених душ. Він — найвищий художник, найкращий музикант. Його мова прекрасна. Його інтелект — надзвичайно глибокий, Він цінує дотеп і жарт, і Він цілковито відречений. Ба більше, в гурті Своїх вічних супутників Він являє незрівнянні трансцендентні розваги. Немає межі описам привабливих рис Верховної Особистости, що їх містять Веди. Тому Його називають Крішна — «той, хто приваблює всіх». Якщо усвідомити особистісність Бога, стає незрівнянно легше на Ньому зосереджуватися, надто тоді, коли пропонуємо Йому їжу.

Крішна надзвичайно могутній та цілковито духовний, і тому все, що якимось чином дотикається Його, повністю очищується й одухотворюється. Навіть у царстві матеріальної природи деякі об'єкти мають здатність впливати на інші речі очищувально. Наприклад, сонце своїми потужними променями випаровує із брудного водоймища свіжу, чисту воду. Якщо навіть матеріальний об'єкт, як-от сонце, має подібні властивості, то годі уявити собі здатність очищувати Верховного Бога-Особи, якому завиграшки створити мільйони сонць.

Своїми трансцендентними енергіями Крішна насправді на силі перетворити матерію в дух. Поставте у вогонь залізного прута — невдовзі той розжариться до червоного кольору й набуде всіх основних властивостей вогню. Подібно до цього їжа — матеріальна субстанція — бувши запропонована Крішні, повністю одухотворюється. Таку їжу називають *прасад*, що в перекладі з санскриту означає «Господня милість».

Вживати в їжу *прасад* — суттєва складова *бгакті-йоґи*. В інших різновидах *йоґи* радять штучно стримувати чуття, тоді як *бгакті-йоґ* вільний залучати свої чуття до різноманітної духовної діяльности, і це дарує справжню насолоду. Свого язика, приміром, він може використовувати на те, щоб куштувати вишукані страви, запропоновані Господеві Крішні. На шляху тої діяльности чуття поступово одуховлюються, й природним чином їх починає притягати до духовних насолод, котрі набагато перевершують все, що тільки дається пізнати через матеріальний досвід.

Ведична література знову й знову на всі способи підносить хвалу *прасадові* та його сприятливому впливу на людину. Господь Чайтан'я, втілення Верховного Господа, що з'явився п'ятсот років тому в Індії, казав за *прасад*: «Кожен куштував раніше такі матеріальні страви, однак тепер вони набули надзвичайного смаку та аромату. Самого їхнього запаху, вже за смак і не згадувати, досить, щоб задовольнити розум; ті солодкі аромати примушують людину забути за все інше. Тож треба зрозуміти: цієї звичайної їжі торкнувся духовний нектар Крішниних вуст, і так їй передались Його духовні якості».

Споживати тільки таку їжу, що її спочатку запропоновано Крішні — в цьому досконалість веґетаріанства. Врешті-решт, багато тварин та птахів, скажімо, мавпи чи голуби — веґетаріанці, отже, саме по собі веґетаріанство ще не є якесь високе досягнення. Веди сповіщають, що мета людського життя в тому, щоб поновити відначальні взаємини душі з Богом, *прасад* же — то найкраща дієта, яка в цьому допоможе.

Сягнути по глибше розуміння веґетаріанства, його вищого значення, нам треба вже в овочевій крамниці, коли вибираємо продукти, які збираємось запропонувати Крішні. Господь Крішна каже в «Бгаґавад-ґіті», що всю їжу можна поділити на три групи відповідно до трьох *ґун* матеріальної природи — добра, страсти й невігластва. Молочні продукти, зерно, цукор, овочі, фрукти та горіхи належать до *ґуни* добра, і їх можна пропонувати Крішні. Їжу, що належить до *ґуни* страсти й невігластва, як заведено, уникають пропонувати Крішні. Він-бо в *Ґіті* (Б.-ґ. 17.9) каже, що ті харчові продукти «спричиняють біль, страждання та хвороби» і що вони «нечисті, розкладаються і смердять». Неважко здогадатися, що м'ясо, риба та яйця належать

до нижчих *гун* матеріальної природи, так само як і деякі вегетаріанські продукти, як-то часник, цибуля та гриби. Їх не слід пропонувати Крішні. Кава та чай містять у собі наркотичну речовину кофеїн, отже, їх Крішні також не пропонують. Натомість ліпше збирати чи купувати трави й готувати напої з них.

Купуючи продукти, треба пам'ятати, що м'ясо, рибу та яйця можуть містити інші вироби. Тому треба уважно вивчати етикетки, якщо ж виникли сумніви — розпитайтесь у продавця або й зверніться на фабрику. Адже деякі сорти кисломолочних продуктів містять у собі желатин, який виготовляють з рогів, копит та кісток забитих на бойні тварин. Необхідно також переконатись, що сир, купований, приготовано без сичугових та ензимних добавок, які одержують з тканини телячого шлунку.

Слід також уникати їжі (особливо ж зернової), котру приготували люди, які не є відданими Крішни. Згідно з тонкими законами природи психічний стан кухаря впливає на їжу не лише на фізичному рівні, а й на, так би мовити, рівні свідомости. Отже, їжа стає носієм тонких впливів і діє на свідомість того, хто її споживає. Подібне твердження може поілюструвати хоча б такий приклад. Картина художника — це не просто якесь число таких і таких мазків на полотні, радше вона є відбиток душевного стану її творця, і цей стан передається тому, хто на неї дивиться. Так само, якщо ми їмо те, що приготували люди, котрі не дбають про духовну свідомість — робітники десь на фабриці — ми неодмінно поглинаємо певну дозу матеріалістичної розумової енергії. Тому, скільки змога, використовуйте тільки свіжі, натуральні продукти.

Найголовніше в готуванні їжі є чистота, відомо ж: де чистота, там праведність. Не можна пропонувати Господеві брудного, тому пильнуйте чистоти й ладу на кухні. Перш як готувати, старанно вимийте руки. Готуючи їжу, ніколи не пробуйте її на смак. Готувати їжу — це частина медитативного процесу, адже ви готуєте їжу не для себе, а щоб вдоволити Господа, і Крішна повинен бути першим, хто її скуштує й насолоджуватиметься з неї. Якщо користуватися з перевірених надійних рецептів, помилок не буде. Коли їжа готова, беріть і пропонуйте її Крішні.

Треба мати столовий посуд, призначений виключно, щоб пропонувати їжу Господеві Крішні. Найкраще, якби це був новий сервіз, що ним ніхто не користувався. Коли їжа готова, розкла

діть її по тарелях, тарелі поставте на тацю і запропонуйте страву. Найпростіший спосіб пропонувати їжу Крішні — просто сказати: «Любий Господи Крішно, прийми, будь ласка, цю їжу». Пам'ятайте, що справжня мета підношення — виразити Господеві свою любов та відданість, а власне їжа має значення другорядне. Тому намагайтеся готувати її з якомога більшим почуттям любови, і Господь, немає сумніву, прийме ваше підношення. Бог самодостатній, Йому нічого не бракує, і тому наше підношення Господу є лише засіб виразити Крішні свою любов та вдячність. Запропонувавши Крішні їжу, декілька хвилин поспівайте Харе Крішна *мантру*: Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе. По цьому *прасад*, що буквально означає «Господня милість», можна давати на стіл. Усю приготовану їжу тепер вважають за запропоновану Крішні, але ту, яка перебувала безпосередньо на Крішниній тарілці, називають *маха-прасад* — їй особлива шана. Треба, щоб кожний отримав хоча б трохи того *маха-прасаду*. Старайтесь усвідомити духовні якості цієї їжі, пам'ятаючи, що вона звільнює нас з-під дії закону *карми*. Але головне — насолоджуйтесь нею!

З часом ви, можливо, забажаєте пропонувати їжу за всіма правилами, які запроваджено в русі Харе Крішна для тих, хто практикує свідомість Крішни вдома. Для цього вам потрібно влаштувати невеличкий вівтар з зображеннями Господа Крішни, Господа Чайтан'ї та Шріли Прабгупади, духовного вчителя Руху свідомости Крішни. Ще відмінність між спрощеним та повним ритуалом пропонування їжі полягає у молитвах, які промовляють. За повного ритуалу той, хто пропонує Крішні їжу, ставить тацю зі стравами на вівтар, схиляється в земному поклоні перед ним і тричі промовляє кожну з молитов, що наведені нижче. По тому, як молитви прочитано, їжа має залишатися на вівтарі хвилин десять-п'ятнадцять, аби Господь насолодився нею. Тимчасом, як Господь куштує, відданий може поспівати *кіртан* (*див.* «Додатки», розділ «Оспівування Господніх імен»).

Пропонуючи їжу Господеві Крішні, проказують такі молитви:

нама ом вішну-пāдāйа кршна-прештгāйа бгӯ-тале
шрīмате бгактіведāнта-свāмін іті нāміне

«Моя шана Його Божественній Милості А.Ч. Бгактіведанта Сва-

мі Прабгупаді, котрий любий Господеві Крішні, тому що знайшов притулок біля Його лотосових стіп».

намас те сāрасватī деве гаура-вāнī прачāріне
нірвішеша-шӯнйавāді-пāшчāтйа-деша тāріне

«Я шанобливо схиляюсь перед тобою, о духовний вчителю, слуга Сарасваті Госвамі. Ти милостиво звищаєш вчення Господа Чайтан'ї и несеш звільнення країнам Заходу, що вражені імперсоналізмом та філософією порожнечі».

намо маха̄-вада̄нйа̄йа крішна-према-прада̄йа те
крішна̄йа крішна-чаітанйа-на̄мне гаура-твіше намах

«О найласкавіше втілення Господнє! Ти — Сам Господь Крішна, що прийшов у образі Шрі Чайтан'ї Махапрабгу. Шкіра Твоя — золотава, як у Шріматі Радгарані, і Ти щедро роздаєш чисту любов до Крішни. Вся моя шана Тобі!»

намо брахманйа-девāйа го-брāхмана-хітāйа ча
джагаддгітāйа крішнāйа говіндāйа намо намах

«Я схиляюсь у шані перед Господом Крішною. Він є доброзичливець корів та *брахман*, і Він є вічний благодійник усього світу, мета поклоніння для кожного, хто наділений брахманічними якостями. Знову й знову шанобливо схиляюсь я перед Богом-Особою, ім'я якому — Крішна й Говинда».

Словничок

Аватара — втілення Бога, що приходить з духовного світу
Асура — демон, або невідданий
Атмарама — мудрець, що черпає радість у собі
Ачар'я — духовний учитель, який навчає власним прикладом
«Бгаґавад-ґіта» — книга духовних настанов, що їх дав Крішна Своєму другові Арджуні на полі битви Курукшетра
Бгаґаван — Крішна, що в повноті володіє всіма щедротами: знанням, багатством, могутністю, красою, славою й зреченістю
Бгакта — відданий
Бгакті-йоґа — *йоґа* відданого служіння Господеві
Брахма — перша створена жива істота у всесвіті
Брахмаджйоті — безособистісне сяйво Крішниного тіла
Брахман — безособистісний аспект Абсолютної Істини
Брахмани — клас людей у суспільстві, обов'язок яких є плекати ведичне знання
«Брахма-самхіта» — писання, дане від Господа Брахми, що складається з молитов, у яких описана природа духовного і матеріального світу і процес творення
Брахмачарі — один з духовних станів у суспільстві; той, хто живе як учень під керівництвом духовного вчителя, дотримуючи целібату
Вайкунтга — планети духовного неба
Вайш'я — клас людей у суспільстві, обов'язок яких є розвиток сільського господарства, захист корів і торгівля
Вайшнав — відданий Верховного Господа Вішну, чи Крішни
Ванапрастга — один з духовних станів у суспільстві, до якого належать ті, хто відійшов від справ та сімейного життя і готується до життя у повному відреченні
Вішну — всепроникаюче, наділене всією могутністю поширення Господа Крішни, якості якого — цілковита істина, повне знання і цілковите блаженство
Ґандгарви — небожителі, наділені даром дуже гарно співати

Ґаруда — велетенський птах, носій Господа Вішну
Ґгі — пряжене коров'яче масло
Ґопі — пастушки, насамперед трансцендентні подружки Господа Крішни
Ґріхастга — один з духовних станів у суспільстві; людина, яка живе життям домогосподаря
Ґуни — три якості матеріальної природи: добро, страсть і невігластво
Ґуру — духовний вчитель
Ґ'яні — той, хто через філософські роздуми намагається досягнути знання
Дева — півбог чи відданий
Джая — перемога
Джіва — індивідуальна душа
Екадаші — день посту, що випадає двічі на місяць; дуже сприятливий для розвитку свідомости Крішни
Імперсоналізм — філософія, яка обстоює безособистісність природи Абсолюту
Йоґа — шлях єднання з Усевишнім
Йоґамайа — головна внутрішня (духовна) енергія Верховного Господа
Йоґешвара — Крішна, володар всіх йоґів
Кадамба — дерево з жовтими квітками; росте переважно в околицях Ріндавани
Калі-юґа — нинішня історична доба, якій властивий духовний занепад; букв. «епоха чвар»
Карма — корислива діяльність, що спричинює наслідки, та її наслідки
Кармі — той, хто працює заради плодів праці
Каумуді — духмяна квітка, що росте понад Ямуною
Каустубга — трансцендентний самоцвіт, прикраса Верховного Бога-Особи
Крішна-катта — оповіді про Крішну або слова Самого Крішни
Кункума — духмяна червона пудра, якою прикрашають тіло шанованої особи
Кшатрія — клас людей у суспільстві, обов'язок яких є врядувати й захищати громадян за допомогою збройної сили
Лакшмі — богиня процвітання

Ліла — розвага
Магадги — професійні співці, що присутні на жертвоприношеннях
Майа (Махамайа) — зовнішня енергія Верховного Господа, що покриває зумовлені душі і не дозволяє їм зрозуміти Верховного Бога-Особу
Майавада — філософія імперсоналізму або філософія порожнечі
Майаваді — послідовник філософії імперсоналізму чи філософії порожнечі, той, хто не визнає вічного існування трансцендентної форми Господа
Мантра — трансцендентна звукова вібрація
Маха-бгагавата — відданий найвищого рівня
Маха-мантра — Харе Крішна *мантра:* Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе
Махатма — велика душа
Медитація — зосереджене розумове споглядання
Мукті — звільнення
Мукунда — Господь Крішна, що дарує звільнення; той, чиє усміхнене обличчя нагадує квітку *кунду*
Ніргуна — букв. «без якостей» (на означення Господа, що не має матеріальних якостей)
Оманне его — хибне уявлення про себе як про тіло
Пандави — п'ять синів царя Панду (Юдгіштгіра, Арджуна, Бгіма, Накула і Сахадева)
Параматма — поширення Господа, яке перебуває в серці кожної живої істоти
Парамахамса — (букв. «піднесений лебідь») відданий, що вміє брати з життя тільки духовне, наче лебідь, що з суміші молока з водою відділяє молоко
Паріджата — квітка, що росте тільки на небесних планетах
Повна частка Бога-Особи — поширення Верховного Бога-Особи, наділене всіма енергіями і частиною якостей Самого Крішни
Повне поширення Крішни — те саме, що і Його *Повна частка*
Поширення Господа — форми, які Господь приймає в духовному світі і які всі є Верховний Бог-Особа

Пракріта-сахаджія — псевдовіддані Крішни, що не можуть зрозуміти Його абсолютного, трансцендентного становища

Пранаяма — йогічні дихальні вправи

Прасад — їжа, яку спершу запропоновано Верховному Господеві

Раса — трансцендентний смак взаємин між індивідуальною душею і Верховним Господом

Раса-ліла — трансцендентні розваги Господа Крішни, Його танець з *гопі*

Самадгі — транс, повне занурення в медитацію на Всевишнього

Санкіртана-яг'я — оспівування святих імен Бога; жертвопринесення, яке призначене для цієї епохи

Саннʼясі — той, хто перебуває у зреченому стані духовного життя

Саюдж'я-мукті — звільнення в злитті з існуванням Верховного Господа

Сіддгі — досконалість містичної *йоги*, містична сила

Сударшана — диск, особиста зброя Вішну, чи Крішни

Тапас'я — аскеза

Тілака — знак з білої глини, що прикрашає Крішнине обличчя і обличчя Його відданих

Трансцендентний — що виходить за межі матеріальних явищ

Чайтан'я Махапрабгу — втілення Крішни в нинішню епоху в формі Його відданого; Він навчав відданого служіння Господеві шляхом оспівування Його святих імен

Чамара — опахало, зроблене з хвоста яка

Четверне поширення Бога-Особи — чотири перші поширення Крішни в формах Васудеви, Санкаршани, Прад'юмни і Аніруддги

Шастри — явлені писання

Шіва — півбог, який відповідає за знищення і *гуну* невігластва

Ш'ямасундара — Крішнине ім'я. *Ш'яма* означає «чорного кольору», а *сундара* — «прекрасний»

Шрімад-Бгаґаватам — авторитетне ведичне писання, яке оповідає виключно за розваги Верховного Бога-Особи та Його відданих

Шудра — клас людей у суспільстві, які не дуже розумні і не здатні ні до якої інакшої роботи, крім прислужувати іншим

Яг'я — жертвоприношення

Як вимовляти санскрит

Система транслітерації, яку використано в цій книзі для передачі прямих цитат з ведичної літератури, є калькою системи латинської транслітерації, запровадженої від Юдіт Тіберг. Латинські літери замінено на відповідні букви кирилиці й збережено систему діакритичних знаків. Передача деяких санскритських звуків при цьому вимушено відрізняється од традиційно прийнятої в українській мові. Наприклад, сполучення **йа**, **йу** та **йі** передають звуки, які в українській мові звичайно відображають буквами **я, ю** та **ї** відповідно.

Голосні **а, і, у, о, е** нагадують відповідні звуки української мови; довгі **ā, ī, ӯ** вдвічі довші проти коротких звуків. Дифтонг **аі** близький за вимовою до **ай** у слові **дай**; дифтонг **ау** має наголос на першому довгому звукові, як у англійському слові **how**. Складотворчі **р̣, л̣** вимовляють як **рі, лрі** відповідно, **р̣̄** вдвічі довший проти **р̣**.

Приголосні **к, г, п, б, м, ч, т, д, н, р, й, в, с, ш, х** подібні за вимовою до відповідних звуків української мови. Приголосний **н̇** подібний до **н** у слові **Конго**; **н̃** вимовляють як **н** у слові **коням**; **дж** вимовляють злито, як у слові **джміль**; **л** нагадує англійську **l** у слові **light**; **ш́** вимовляють на кшталт **s** в німецькому слові **sprechen**; церебральні **т̣, т̣г, д̣, д̣г, н̣** вимовляють так, щоб кінчик язика нижньою стороною був притиснутий до переднього піднебіння, вимовою вони нагадують відповідні англійські альвеолярні звуки; придихові **кг, гг, чг, джг, т̣г, д̣г, тг, дг, пг, бг** вважають за один приголосний, вони відрізняються од відповідних непридихових тим, що основний елемент супроводжує слабкий призвук, як при вимові **h** в німецькому слові **Eckhart**; **х̣** — глухий звук, наприкінці слова його вимовляють з призвуком попереднього голосного: **ах̣** вимовляють як **аха**, іх̣ — як **іхі**; резонантний сонорний **м̇** подібний до **n** у французькому слові **bon**.

Сполучення **дж** з **н̃** повелося вимовляти як **ґй**.

Фіксованого тонічного наголосу в санскриті немає. Наголо-

щеними у віршах вважають склади, які стоять в сильних місцях стоп. Склади в словах розрізняють за довготою. Довгий склад — там, де є довгий голосний (**ā, аі, ау, е, ī, о, р̣, р̣̄, ӯ**), або в якому за коротким голосним йде більш як один приголосний (**включно з х̣ та м̇**).

Зауважуємо, що курсивом в тексті виділені прямі цитати, терміни та слова, але власні назви, слова та терміни, які не є прямими цитатами і які ми відмінюємо відповідно до правил української мови, наведено в українській транскрипції. Їхнє транслітераційне написання подано далі в «Транслітераційному покажчику санскритських імен та термінів». У тих випадках, коли транскрипційне написання вносить у текст двозначність, знаки довготи збережено [напр. Вāсудева (Крішна) і Васудева (батько Крішни)].

Транслітераційний покажчик санскритських імен та термінів

У покажчику за алфавітним порядком наведено транслітерацію санскритських імен та термінів, що в тексті книги подані відповідно до правил української транскрипції.

Гарбгодакашаї –
Гарбгодакашайі
Гаруда – Ґаруда
[illegible]
Гаурі – Ґаурі
Гая – Ґайа
Гаятрі – Ґайатрі
Гірідгарі – Ґірідгарі
Гопі – Ґопі
Госвамі – Ґосвамі
Гуна – ґуна
Гьяна – джнана
Дакшінаяна – Дакшінайана
Дамодара – Дамодара
Дандакараня –
Дандакаранйа
Дарука – Дарука
Дгарма – Дгарма
Дварака – Дварака
Дгрітараштра – Дгртараштра
Дгріштакету – Дгрштакету
Девакі – Девакі
Джагадішвари –
Джагадішвара
Джамбаван – Джамбаван
Джамбаваті – Джамбаваті
Джара – Джара
Джарасандга – Джарасандга
Джіва – джіва
Джіва-коша – джіва-коша
Джівана-мукта –
джівана-мукта
Джйотиштома –
Джйотиштома
Діпавалі – Діпавалі
Драупаді – Драупаді
Дроначар'я – Дроначарйа
Дурваса Муні –
Дурваса Муні
Дурга – Дурга
Д'юмани – Дйуман
Ішопанішада – Ішопанішад
Йогамайя – Йоґамайі
Кавері – Кавері
Калапаграма – Калапаграма
Калі – Калі
Каліндї – Каліндї
Кама – кама
Камса – Камса
Канада – Канада
Канва – Канва
Канка – Канка
Кан'якумарі – Канйакумарі
Карана – Карана
Каранодакашаї –
Каранодакашайі
Карма-канда – карма-канда
Кармі – кармі

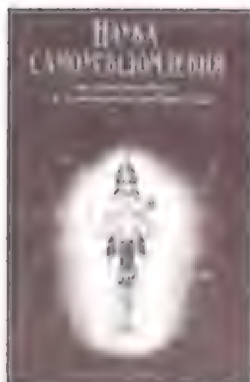
Карна – Карна
Карттікея – Карттікейа
Катга Упанішада –
Катга Упанішад
Каумодакі – Каумодакі
Каушікі – Каушікі
Каші – Каші
Каш'япа – Кашйапа
Кгандава – Кгандава
Кедаранатга – Кедаранатга
Кешава – Кешава
Кіртана – кіртана
Котара – Котара
Кошала – Кошала
Кріпачар'я – Кріпачарйа
Кртаварма – Кртаварма
Крішнадаса Кавіраджа
Госвамі – Крішнадаса
Кавіраджа Госвамі
Крішна – Крішна
Кумари – Кумари
Кунті – Кунті
Кумбгакарна – Кумбгакарна
Куруджангала –
Куруджангала
Куша – куша
Кшатрія – кшатрійа
Кширодакашаї Вішну –
Кширодакашайі Вішну
Кшудрабгріт – Кшудрабгрт
Лакшмана – Лакшмана
Ланка – Ланка
Магаджана – магаджана
Магга-мела – Магга-мела
Майавади – майавади
Майя – майа
Мандакіні – Мандакіні
Маніпарвата – Маніпарвата
Маніпурака – маніпурака
Марічі – Марічі
Маркандея – Маркандейа
Матгура – Матгура
Маха-бгагавата –
Маха-бгагавата
Махабгарата – Махабгарата
Маха-Вішну – Маха-Вішну
Махамша – Махамша
Маха-наги – Маха-наги
Махараджа – Махараджа
Махатма – Махатма
Махашакті – Махашакті
Махішматі Пурі –
Махішматі Пурі
Маявати – Майаваті
Мітравінда – Мітравінда
Нагалока – Нагалока
Наймішаран'я –
Наймішаранйа

Нарада – Нарада
Нара-Нараяна –
Нара-Нарайана
Нараяна – Нарайана
Нармада – Нармада
Нрга – Нрга
Нрісімхадева – Нрісімхадева
Омкара – омкара
Падманабга – Падманабга
Пайошні – Пайошні
Пакгвадж – пакгвадж
Пампа – Пампа
Пандави – Пандави
Панчаджана – Панчаджана
Панчаджан'я –
Панчаджанйа
Панча-дравіда –
Панча-дравіда
Панчапсараса –
Панчапсараса
Панча-яг'я – Панча-йаджнйа
Папа-біджа – папа-біджа
Параматма – Параматма
Парамахамси – парамахамси
Парашара – Парашара
Парашурама – Парашурама
Парваті – Парваті
Паріджата – паріджата
Парікшит – Парікшит
Паршванатга – Паршванатга
Патанджалі – Патанджалі
Паундрака – Паундрака
Пашупата-шастра –
Пашупата-шастра
Пгалгунатірта –
Пгалгунатірта
Пітга – Пітга
Пітрілока – Пітрілока
Праджапаті – Праджапаті
Праджйотішапура –
Праджйотішапура
Прад'юмна – Прадйумна
Пракріті – Пракрті
Пратібаху – Пратібаху
Пратібгану – Пратібгану
Прахарана – Прахарана
Прахлада – Прахлада
Праяга – Прайага
Прітудака – Прітудака
Прішну – Прішну
Пурана – Пурана
Пурі – Пурі
Пурнамаса – Пурнамаса
Радга-Крішна –
Радга-Крішна
Радгарані – Радгарані
Радгея – Радгейа
Раджасуя – Раджасуйа

[illegible] – [illegible]
Рамананда Рей –
Рāмāнанда Рāйа
Рамануджачар'я –
Рāмāнуджāчāрйа
Рама-храда – Рāма-храда
Рамачандра – Рāмачандра
Рангакшетра – Рангакшетра
Ранганатга – Рангаӈāтга
Раса – Рāса
Ромахаршана –
Ромахаршан̣а
Рохіні – Рохін̣ī
Рочана – Рочанā
Рукмаваті – Рукмаваті
Рукміні – Рукмін̣ī
Рукмі – Рукмī
Саманта-панчака –
Саманта-пан̃чака
Самба – Сāмба
Санкаршана – Сан̇каршан̣а
Санкіртана – сан̇кīртана
Санн'яса – саннйāсі
Сарана – Сāран̣а
Сарасваті – Сарасватī
Сараю – Сарайӯ
Сатраджіт – Сатрāджі
Сат'ябгама – Сатйабгāмā
Сат'які – Сāтйакі
Сат'я – Сатйā
Саувіра – Саувīра
Саутрамані – саутрāман̣і
Свамі – Свāмī
Сварбгану – Сварбгāну
Сваямвара – свайам̇вара
Сімха – Сім̇ха
Сіта – Сīтā
Срінджая – Срін̃джайа
Субаху – Субāху
Субгадра – Субгадрā
Субгану – Субгāну
Сугрива – Сугрīва
Судакшина – Судакшин̣а
Судама – Судāмā
Сударшана – Сударшана
Сударшана тіртха –
Сударшана-тīртха
Судешна – Судешн̣а
Сута – Сӯта
Сучару – Сучāру
С'ямантака – Сйамантака
Тампапарні – Тāмрапарн̣ī
Тамра – Тāмра
Тапі – Тāпī
Тімінгіла – тімін̇гіла
Тріданді-свамі –
тріданді-свāмī
Трітакупа – Тр̣такӯпа
Туласі – Туласī
Тур'ї – тӯрйā
Уграшрава – Уграшравā
Удгава – Уддгава
Удгітта – Удгīтта
Урві – Урвī
Урдгвага – Урдгвага
Урна – Урн̣ā
Уша – Ушā
Хануман – Ханумāн
Хардік'я – Хāрдікйа
Харе Кришна – Харе Кр̣шн̣а
Харша – Харша
Хастінапура – Хастінāпура
Хіран'якашипу –
Хіран̣йакашіпу
Хрідая – хр̣дайа
Хрішікеша – Хр̣шīкеша
Чайтан'я Махапрабгу –
Чаітанйа Махāпрабгу
Чакрадгара – Чакрадгāра
Чакратіртха – Чакратīртха
Чандрабгану – Чандрабгāну
Чаругупта – Чāругупта
Чарудеха – Чāрудеха
Чарудешна – Чāрудешн̣а
Чаручандра – Чāручандра
Чатурмас'я – чāтурмāсйа
Шакуні – Шакуні
Шала – Шала
Шалва – Шāлва
Шал'я – Шалйа
Шамбара – Шамбара
Шантасена – Шāнтасена
Шанті – Шāнті
Шарига – Шāрйга
Шастра – шāстра
Шатадганва – Шатадганвā
Шатаджіт – Шатаджіт
Шатананда – Шатāнанда
Шатасена – Шатасена
Шаунака – Шаунака
[illegible] – [illegible]
[illegible] – [illegible]
[illegible] – [illegible]
Шіва – Шіва
[illegible] – [illegible]
[illegible] – [illegible]
Шіваратрі – Шіварāтрі
[illegible] – [illegible]
Шікша-гуру – шікшā-гуру
Шікшаштака –
Шікшāштака
Шона – Шон̣а
Шрібгану – Шрīбгāну
Шріватса – Шрīватса
Шрідгара – Шрīдгара
Шрімад Бгагаватам –
Шрīмад Бгāгаватам
Шрутадгара – шрутадгāра
Шрутакірті – Шрутакīрті
Шрута – Шрута
Шруті – шруті
Шудри – шӯдри
Шукадева – Шукадева
Шука – Шука
Шукрачарва – Шукрāчāрва
Шукрачар'я – Шукрāчāрйа
Шурпанакха – Шӯрпан̣акхā
Югаманту – Йугāманту
Юдгіштгіра – Йудгіштгіра
Юкта-вайраг'я –
юкта-вайрāгйа
Ягьявалк'я –
Йāджн̃авалкйа
Ягьякету – Йаджн̃акету
Яджур Веда – Йаджур Веда
Яду – Йаду
Ядупурі – Йадупурі
Ямараджа – Йамарāджа
Ямуна – Йамунā
Ясода – Йашодā
Яяті – Йайāті

Зміст

Додатки

Автентична наука самоусвідомлення — в захопливому й надзвичайно цікавому компендії інтерв'ю, лекцій, нарисів та листів Це найпопулярніше з-поміж видань ББТ.

Його Божественна Милість А.Ч. Бгактіведанта Свамі Прабгупāда «Наука самоусвідомлення»

тверда оправа,
352 сторінки, кольорові ілюстрації

«Це знання — цар знання, таїна з таїн. Найчистіше, воно дозволяє безпосередньо пізнати себе і тому є досконалістю релігії. Воно вічносуще, і осягати його радісно» (Б.-г. 9.2)
Наука про Бога та Його різноманітні енергії, шляхи цю науку осягнути і вказівки, як діяти, втвердившись у знанні — про це точна і стисла оповідь у цій книзі.

Його Божественна Милість А.Ч. Бгактіведанта Свамі Прабгупāда «Рāджа-відйā — цар знання / Поза народженням та смертю / Кршна — джерело насолоди»

паперова обкладинка,
176 сторінки

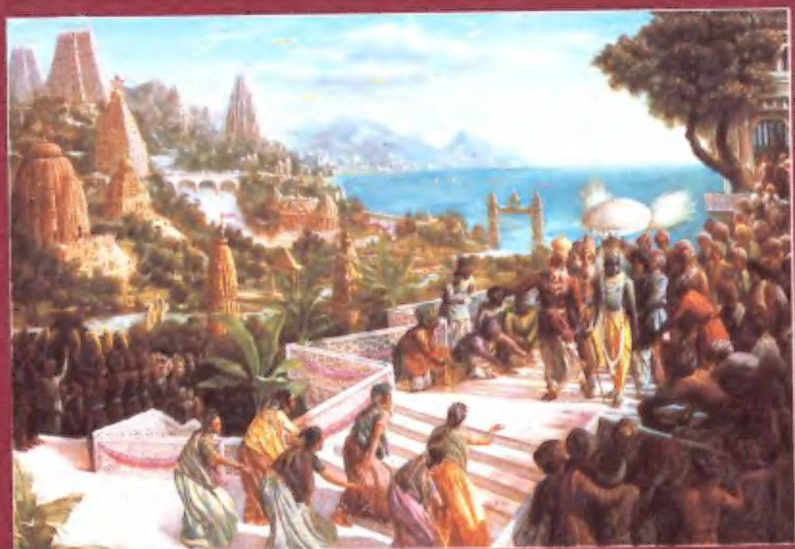
Наш сучасник рветься нестримний до інших планет А дістатися туди просто, і ніяких зоряних кораблів не треба. Путь до інших світів — крізь астрал, йогічні сили і таїну бгакті-йоги. І путівником буде «Легка подорож». Кожен щось та чув за йогу, а чи знаєте, що справжнє значення йоги нині геть заховане під крикливими рекламними обгортками комерціалізму? В «Досконалості йоги», автор якої всесвітньо вславлений вчитель йоги, дарує нам можливість зірвати запону і побачити за дикальними вправами й асанами відначальну ціль древньої йоги — вічний любовний союз з Усевишнім

Його Божественна Милість А.Ч. Бгактіведанта Свамі Прабгупāда «Легка подорож на інші планети/ Досконалість йоги»

паперова обкладинка,
128 сторінок

З непам'ятних часів йоги, святі, мудреці та містики відмовлялися від радощів і втіхи буденного світу й усамітнювалися, аби в глибокій медитації виповнити палке бажання хоча б на коротку мить побачити Шрі Крішну. Та за минулої епохи Крішна власною особою зійшов з трансцендентного світу, щоб явити Свої вічні духовні розваги всім живим істотам. Детальний опис цих розваг дано в давніх писаннях ведичної традиції, що їх уклав великий мудрець В'ясадева. Книга «Крішна, Верховний Бог-Особа», захоплива оповідь про надзвичайні дії Верховного Бога, зманить читача покинути світ приземленого й звичайного і вирушити в чарівну подорож до трансцендентного царства, що поза часом і простором, до обителі, де все і кожен існує в сяєві Верховного Абсолюта — відначального, вічно юного Крішни, найвищого об'єкта пізнання і кінцевої мети людського життя.

БГАКТІВЕДАНТА БУК ТРАСТ

Крішна
Верховний Бог-Особа

Його
Божественна
Милість
А. Ч.
Бгактіведанта
Свамі
Прабгупада

ЧАСТИНА II

БГАКТІВЕДАНТА
БУК ТРАСТ